

Janne Bøje Andersen

Veje ind i arkæologien

Veje ind i arkæologien
© 2010 Janne Bøje Andersen

Kopiering fra denne bog tilladt efter aftale med forfatteren

Omslag: Jan Skovgård
Grafisk tilrettelæggelse og produktion: Jan Skovgård

Sat med Times New Roman PS 11/13,5

1. udgave
ISBN 978-87-993972-0-4

@egetforlag
Sdr. Ringgade 50
8000 Århus C
<http://stederognavne.wordpress.com>

Tak til Jan Skamby Madsen, Moesgård Museum og KMS for lån af kortmaterialet Danmarks Topografiske Kortværk; til Jan Skamby Madsen for lån af illustrationen *Figur 17*; til Jan Ebbe Slot-Carlson for lån af illustrationen *Figur 2*; til KUAS for lån af kortmaterialet i dkonline.dk (©KMS).

Illustrationer:

Figur 2 - Toftøj-bebyggelsen -- Jan Ebbe Slot-Carlson (ill.): »Bopladsens vandring rundt om Toft-høj« er hentet fra Aalborg Historiske Museums bog »SEJLFLOD - en jernalderlandsby ved Limfjorden« v/Jens Nielsen & Marianne Rasmussen, p. 15.

Figur 17 - Snekke-lokaliteter -- Jan Skamby Madsen: »Snekke-navne« er hentet fra KUML 1997-98, p. 211.

Figurerne 33, 34, 35, 36, 125, 126, 127, 128, 131, 132 og 133 er hentet fra www.dkonline.dk (©KMS).

Figur 95 kan genfindes på adressen www.palaeos.com/Vertebrates/Units/350Aves/Images/Ostia.jpg

Figur 134 genfindes på adressen www.arkiv.kms.dk

Alle øvrige figurer: Danmarks Topografiske Kortværk (©KMS).

Forord

Med fire børn i huset har der igennem årene konstant været en enorm, sproglig inspirationskilde til stede.

Da Nana lige var fyldt 6 år, tog jeg alle fire unger med på telttur til Livø – et sted, vi aldrig før havde været, og det var meget langt hjemmefra. Tog og bus og færge... Tanken om at fare vild og ikke kunne finde hjem igen fik Nana til resolut at finde sit *væk-ur* frem. Barnelogisk ord for kompas. Rund skive med viser. Et ord, som vi voksne vel først og fremmest umiddelbart, når vi hører det udtalt, ville associere til et *væk-ke-ur*, eller?

Men væk i betydningen at blive borte, at komme væk fra vejen, på afveje, blive afsporet... Intet mindre end genialt!

Når Thor Emil til alle tider konsekvent har omtalt – og stadig gør det i en alder af 12 år - kombattanterne i computerspillene som pilemænd, spydmænd etc., er der i virkeligheden ikke langt til runestenenes og de gamle teksters vita maðr, blamaðr...

Mai mestrede som fireårig kunsten at »læse« lange børnebøger ordret på hukommelsen; og det er klart, at gener i Liv's 2-årige ord »djerdjy« er de samme som i fjernsyn. Da vi boede i USA, læste jeg en gang en bog højt for dem, som handlede om en dreng, der ikke kunne udtale »r« – det nærmeste, han kom, var »w«. Rufus hed derfor Wufus. Wight or wong? Hvor banalt det end forekommer, ligger der væsentlige clues i hverdagens små sproglige udfordringer.

Med *Veje ind i arkæologien* går jeg stednavnenes vej. Stednavnene er et værktøj, men det er *Veje ind i arkæologien* for så vidt også. Et værktøj – ikke et værk. En indgang. Et middel, en vej, imod et endnu ikke fuldstændigt defineret mål. Men et sted ude i horisonten svæver der muligvis en idé om en større omfortolkning af vore stednavne. Den idé ligger i alle tilfælde til grund, at mange af vore stednavne lider under gamle, mangelfulde tolkninger, der i væsentlig grad bør revurderes. Der ligger også den idé til grund, at vore gamle stednavne oprindeligt har et pragmatisk udgangspunkt – ikke et romantisk. Roser, traner, børn etc. har aldrig oprindeligt været navngivende elementer. Det betyder selvfølgelig ikke, at Rosenborg ikke har haft en rosenhave, eller at slægten Rosenkrantz ikke har villet noget med navnet Rosenholm, men det betyder, at vi har flere navnelag lejret oven i hinanden, at vi skal ned i disse lag, og at vi skal kigge ud over den enkelte »udgravning« for at se sammenhænge og løsningsmodeller.

Veje ind i arkæologien er en henvisning, der spiller på flere strenge - overgang, adgang, indgang, udgang... Fysiske overleveringer, der kommer til udtryk i nogle af vore stednavne. Det handler bl.a. om (adgangs)veje til lands og til vands, havne- og handelsmuligheder, ting og told... og forskellige termer for disse fænomener.

Jeg bliver nødt til at forsøge at inddrage nogle »case studies«, men det er ikke muligt for nuværende at begrænse mig til en enkelt »biotop« af den årsag, at stednavnene ikke lader sig forklare lokalt, end ikke altid regionalt. Det ville være skønt, om det var muligt at gå i dybden i et begrænset område. Det vil også på et eller andet tidspunkt kunne lade sig gøre, men først når mange flere muligheder er afsøgt, og mulige løsninger/tolkninger er lagret.

.....

Veje ind i arkæologien ligger som udgangspunkt håndgribeligt i form af en bog.

Veje ind i arkæologien ligger også på nettet – som udgangspunkt i samme form som bogen, men ligeledes som en »second edition«, hvor jeg arbejder videre, efterhånden som idéerne opstår, eller efterhånden som jeg ser nye eller andre tolkningsmuligheder.

Veje ind i arkæologien rummer måske ingen sandheder (det kan vi ellers godt lide) men mange muligheder - er derfor ikke, hvad vi normalt forstår ved »videnskabelige resultater«, snarere spørgsmål til videnskaberne. Et index, et idékatalog, som på sigt forhåbentlig kan være til inspiration.

Veje ind i arkæologien afspejler en bevægelse, en (erkendelses)proces - er altså ikke stationær men i udvikling.

Veje ind i arkæologien er et afsæt og ret beset et godt udgangspunkt for et videre arbejde med stednavne. At finde vej og kunne navigere må til alle tider have været af grundlæggende betydning for mennesket. Det er indlysende, at dette - tidligt - må have sat sig spor i landskabet. Fysisk, sprogligt. Måske ikke direkte oprindeligt som navne, men dog som benævnelser.

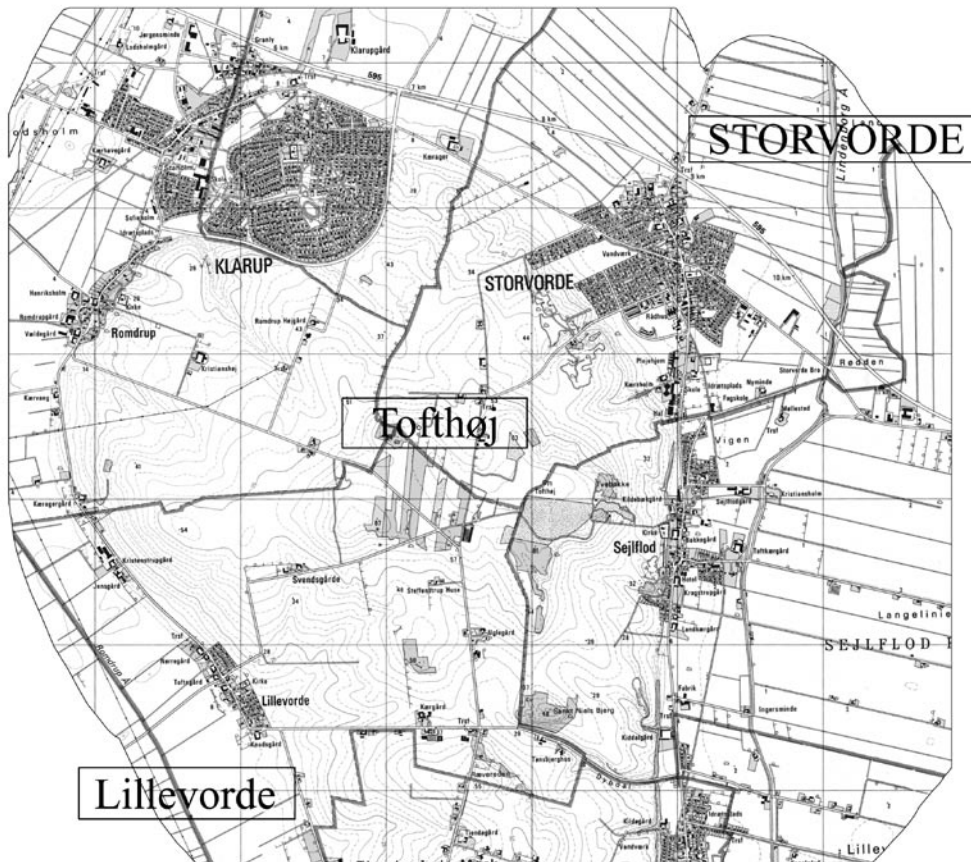
Jord og ord ...

Indhold

Forord.....	3
Indhold	5
Trigger: Storvorde - »case study«.....	7
Et center?	11
Sejlfloed	14
Dybdal – et drag?.....	23
Et andet eksempel er lokaliteten Dejbjerg	27
Trælleborg	31
Viby J.	39
Tilbage til Sejlfloed	46
Hvor er vi henne i tid?	54
Jeg, Claudius! - et lille skridt til siden (stof til eftertanke).....	56
Mere om trælleborge	66
Fyrkat	69
Aggersborg	74
Nonnebakken	87
Et helvedes besvær - »Hellige« steder og/eller Djævelens værk?.....	94
Diolkos – djævelens værk?	99
Tøvestenen, Tyvemyr, Grisetaodde... Tjuvstigen, Thieves Holm	105
Thieves Holm og Røverreden Sprogø... Aur gæra og Ayre	117
Tevere	124
Themsen	125
Om braut... Flere kommunikationstekniske termer.....	128
Først lidt om kvær.....	142
Tilbage til Vordingborg og Snekkeø.....	145
Snekke	147
Zzzzz.....	158
Hvor kom vi fra, og hvor går vi hen, når vi går herfra?	159
Tilbage til begyndelsen	166
Hul igennem	171
Efterskrift	172

Litteratur	173
Index	182

Trigger: Storvorde
- »case study«

Figur 1

Storvorde	warth
Lillevorde	warth
Klarup	hlaw – tingsted?
Romdrup	grund?
Sejlfod	»?» + flåde
Tiendegårds Mark	tingsted
Tønsbjerghus	tingsted
Rævereden	reeve = greve, foged
Knudsgård	knudepunkt / distancemål
Dybdal	dej = tid = drag ?
Steffenstrup Huse	stævne = landingssted/skibstøfter?, stævne = handel/ting
Ulegård	uge søs = distancemål = havn = rasteplads
Hjulgård	rasteplads?

Svendsgårde	administration/middelalder?
Toftegård	skibstofter?
Tofthøj	skibstofter?
Krogstrupgård	søkors/vejkors?, hlaw = enklave
Landkærgård	landingssted
Bakkegård	bakæn
Toftkærgård	skibstofter?
Tvebakke	drag = vej?

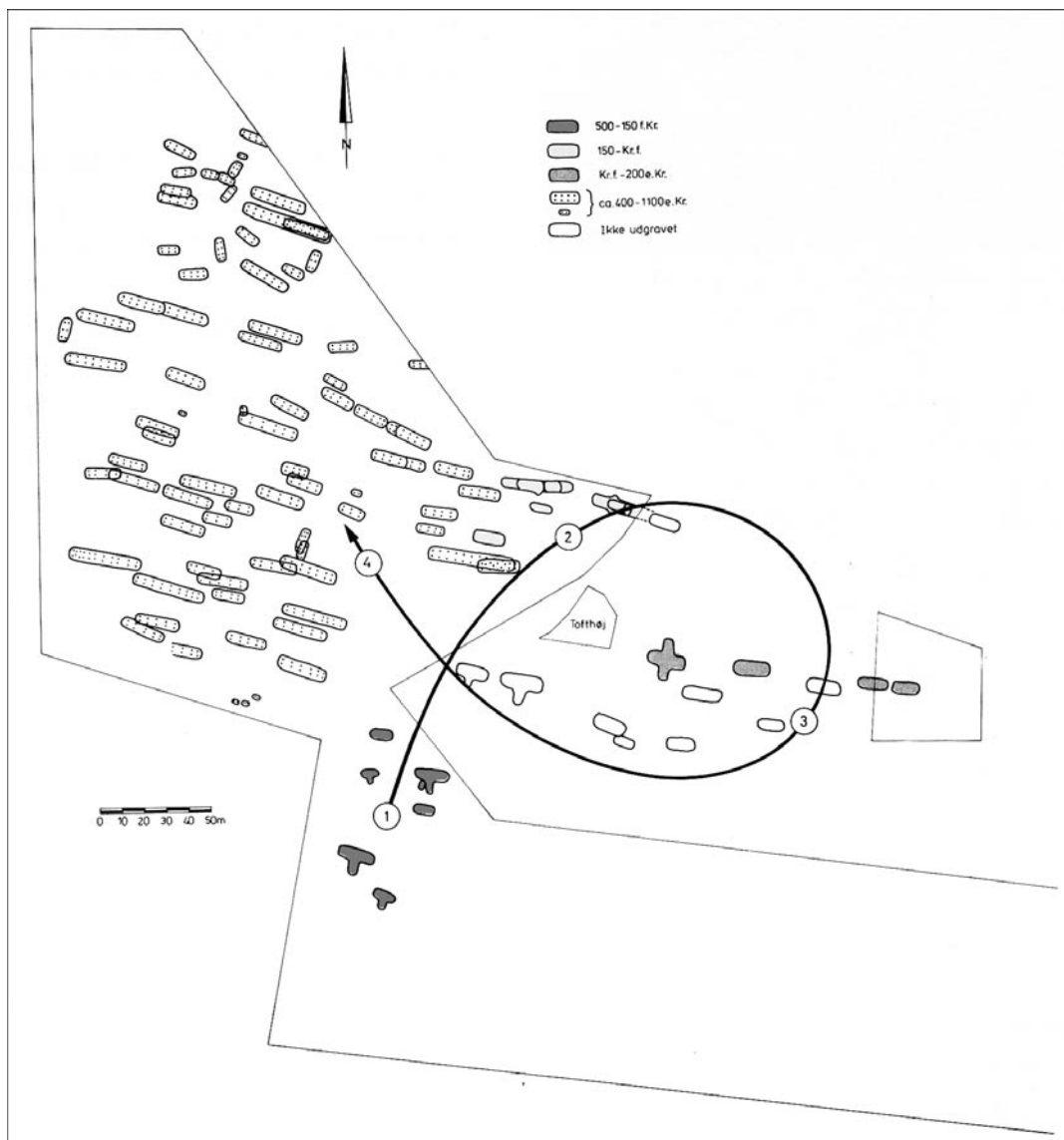
Der er spændende navne at gå efter – udover warth-navnene, Lillevorde og Storvorde. Lad os tage hul på nogle stykker.

Det ser ud til, at der kan være tale om 3 etaper af aktivitet i området. Den første antyder, at der i 1. og 2. århundrede har været bebyggelse/aktivitet omkring Romdrup, en anelse mod nord i byen. Aktivitet har der også været sydvestligt for Storvorde hhv. ved Kærsholm; omkring Tofthøj, Ulegård, Tiendegård og i området mellem Gudum og Palsgård¹.

Næste dokumenterede periode med aktivitet – 3. til 8. århundrede, muligvis så langt som op i 1100-tallet – koncentrerer sig omkring Romdrup, Tofthøj og (muligvis?) området mellem Gudum og Palsgård. Samtidig ses området omkring Gudumlund taget i brug som begravelssplads. Dvs. at der faktisk er tale om en ret lang periode, nemlig 500-800 år.

3. etape – perioden fra det sene 1000-tal og frem til måske første halvdel af 1200-tallet – baserer sig på placeringen af de romanske kirker i hhv. Romdrup, Klarup, Storvorde, Sejlflod, Gudumholm, Gudum og Lillevorde. Alle disse bebyggelser er beliggende periferien rundt, indrammende den ca. 20 km² store bakkeø, der i det første årtusind e.Kr. må formodes at have været omgivet af vand, mod nord af Limfjorden, i øst af en stor (lavvandet) vig eller gren af Limfjorden; i vest/sydvest af et vandløb, der i vore dage kendes som Romdrup Å, med udløb i nord i Limfjorden. Det er tillige fra slutningen af denne periode, skriftlige kilder opregner stednavnene på omtalte bebyggelser.

Området omkring Tofthøj, vest for Sejlflod har rummet en bebyggelse, der rækker tilbage til omkring 500 f.Kr. og frem til vikingetidens slutning – og altså dækker ca. 1500 år². Interessant er det, at man ved udgravning af området har kunnet konstatere, at bebyggelsen har vandret »med uret« omkring Tofthøj. De ældste bebyggelsesspor findes således sydvest for bronzealderhøjen i »klokken 7« (500-150 f.Kr.); perioden 150 f.Kr.- 0 er dokumenteret »klokken 11«; 0-200 e.Kr. »klokken 3«; mens den imponerende største bebyggelse (perioden 400-1100) befinder sig i »klokken 9«. Omkring år 300 og et par århundreder frem er området omkring den tidligste bebyggelse i brug som gravplads³.

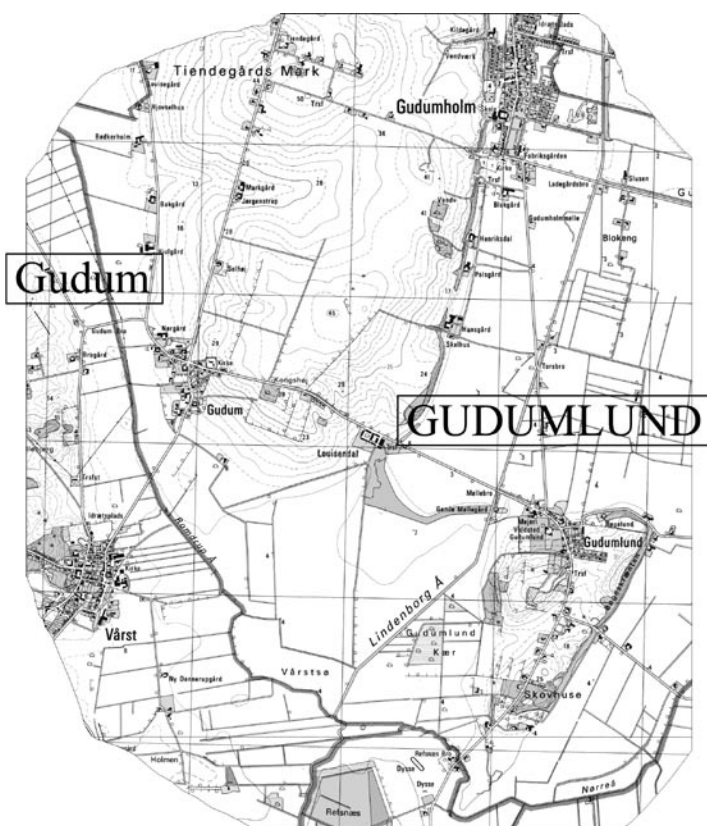

Figur 2 Toftthøj-bebyggelsen

Ved Gudumlund, på den mindre »ø« sydøstligt for Gudum på hoved-bakkeøen, er gjort yderst fine fund, der daterer aktivitet (begravelser?) til 5.-6. århundrede. Fundene tæller bl.a. (mindst) et glasbæger, en stor sølvring samt keramik⁴.

Fra Gudum – nær kirken – har vi underretninger om en runesten, muligvis fra 1000-tallet⁵.

Sammenfattende ses der at have været tale om 5 større bebyggelser plus 2-4 mindre i de første århundreder efter Kristi fødsel. Indtil videre ser det ud til, at kun bebyggelsen omkring Toftthøj har været i brug længere op i tid. Fundene ved Gudumlund antyder derudover tilstedeværelsen af et center, der kan sammenholdes med tilsvarende fund andre steder⁶.

Figur 3

Gudum	gode
Gudumholm	gode
Gudumlund	gode + lund
Bakgård	bakæn
Hjulgård	hu(se)by? <Hulby/Hjulby
Nørgård	næs
Palsgård	drag?
Tiendegård	tingsted (+ »drag«?)
Bøgeskrænten	bakæn
Skovhuse	skåde
Refsnæs (Skov)	reeve/greve/foged
Vårst	warth

Noter:

- 1 Ringtved, 1999, p. 365-366
- 2 Nielsen, 1986, p. 14
- 3 Nielsen, 1986, p. 15
- 4 Nielsen, 1992, p. 324
- 5 Jacobsen/Moltke 1942, sp. 184-185
- 6 Nielsen, 1992, p. 334

Et center?

Hvad vil det sige – et center? Det er vanligt at antage, at stednavne med forled som *Gud-* kan anses for helligsteder med før-kristligt, sakralt indhold¹. Dette er gældende for navne som Gudhjem, Gudenåen, Gudum, Gudme m.fl. Men hvordan beviser man det sakrale islæt i navnet?

Gud er god, hedder det. Guden = goden. En gode, har vi altid hæftet os ved, er en »... »hedensk præst«; oldda. *gōði*, no. *gode*; i nyda. lån fra oldnord. *gōði*, modsv. got. *gudja* »præst«, der – ligesom oldhty. *coting* med andet suff. – er afledt til *gud*; jf. også oldnord. *gyōja* »præst-inde«².

I en runesten fra Helnæs er mejslet følgende: **rhuulfRsatistainnuRa / kupiaftkupumut-brupur / sunusintruknaþu(xx) / auaiRfafi**

Oversat: »Roulv, næsboernes gode, satte stenen efter sin brodersøn Gudmund... druknede... Åver malede (ristede runerne)«³. Stenen dateres groft til perioden 750-900, og den giver de skrevne former **kupi** for gode (for man skal vel ikke regne med, at det var næsboernes gud, der rejste stenen?), hhv. **kupumut** for Gudmund.

En anden runesten, der dateres til vikingetid, er Glavendrup-stenen fra Rævehøj ved Glavendrup, en skibssætning afsluttet i hver ende af en høj⁴, og som bærer indskriften: **raknhilr / sa / ti / stainþansi / auf / ala / sauluakupa / uial(i)þshaiþuiarþanþia / kn ...**

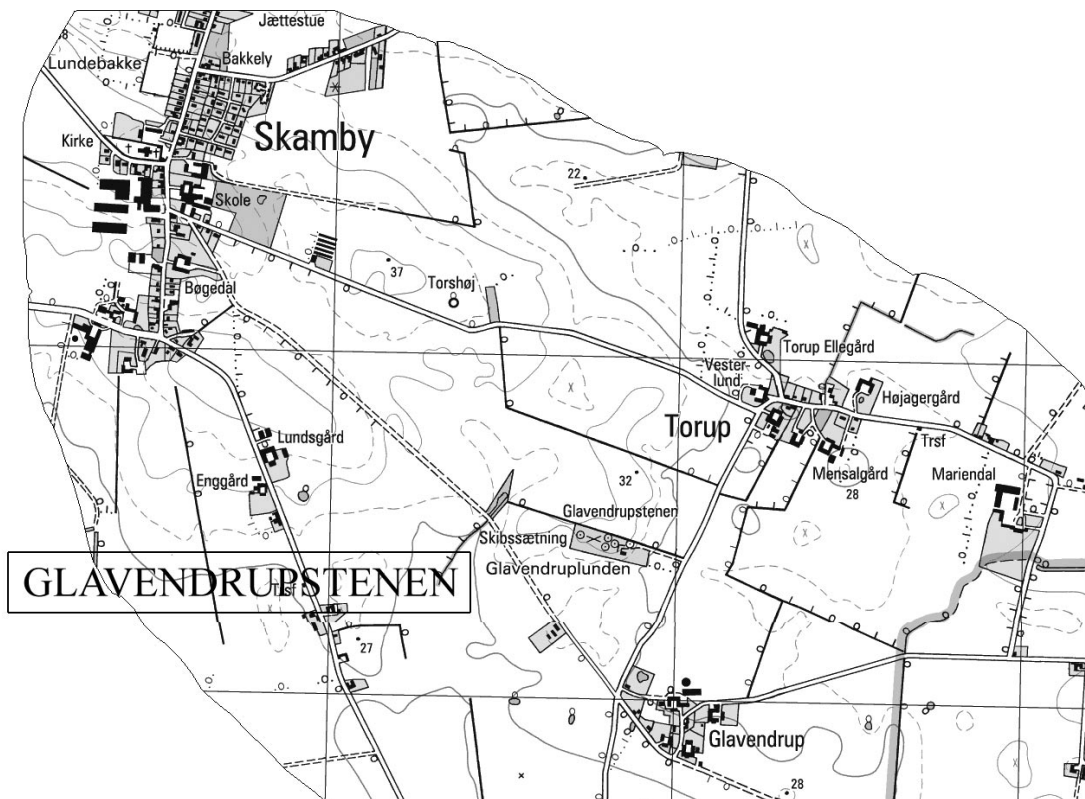
Oversat således: »Ragnhild satte denne sten efter Alle den blege(?), viernes gode, hirdens højværdige thegn...« med den anmærkning, at der findes forskellige tolkninger af teksten, således at der f.eks. er mulighed for at læse andet end

- den blege - men derimod at se saulua som betegnelse for området og dets beboere/ herredet, hvilket rykker kommaet > Alle, »Saulu« herreds gode...
- **uial(i)þshaiþuiarþan** som >... viernes... hirdens højværdige ... I oversættelsen ovenfor knyttes forleddet uia til det forudgående kupa. Det har været påpeget som mulighed at læse et **uaurþ** efter **uia** > viernes vogter.
- endelig synes det muligt at tolke **I(i)þshaiþuiarþanþia / kn** hhv. i retning af »hirdens høje høvding« (dvs. med egen hird og goder) eller »høvding i (den kongelige) hird«⁵. Noget kunne tyde på, at der ligger en form for ansvar eller overordnet rolle i ordet (haiþ)uiarþan evt. kombineret med ordet þiakn (thegn), således at vi måske i bogstaveligste forstand har at gøre med thegnen for hele ledingshærgarden (lid-hird-ward) i området.

Det forekommer altså rimeligt at se andet end helligdom og religionsudøver/præst i forledet gud-/god-. I stedet bør eller skal vægten lægges på, at der er tale om en (kongelig) kriger og administrator, der dog meget muligt tillige kan have haft den tjans at forestå ceremonielle, religiøse handlinger.

Dertil skal man muligvis søge at omdirigere tolkningen af ordet *vi*. Hvis vi forudsætter

goden som først og fremmest militærperson og administrator snarere end en hellig mand og kombinerer ham med ordet vi – som det jo f.eks. fremgår af Glavendrup-eksemplet – kunne det teoretiske eksempel være, at helligdommen er en fejlfortolkning, og at vi skal se ordet som en form af *vej*, *vad* og/eller *vig* (en pudsighed er, at *saulua* også er søgt tolket i retningen »den mørke«⁶. Diametralt modsat »den blege«. Se herom senere). I Glavendrup, som ligger uhyre centralt som knudepunkt imellem på den tid farbare vandveje må dette i sin konsekvens betyde, at vi har at gøre med en »hærvejsbestyrer« eller »hovedvejsbestyrer« i ordet **uial(i)þshaiþuiarþanþia / kn**. Intet under, at han er mindet med så markant et anlæg.

Figur 4

Historien om vierne skal ikke undersøges nærmere her, blot skal det nævnes, at det er tankevækkende, at vi har vigtige knudepunkter i f.eks. Viborg (1018-35 Viber/1200 Wibergum)⁷, i vore Viby'er (hvis ældste former ser forskellige ud), Videbæk, Vidå, Viet ... Sammenlagt kunne det tyde på, at vi skal have en langt mere pragmatisk tilgang til disse lokaliteter end som steder af mere »mystisk«, kultisk karakter. Kult har ikke været navngivende i fordums tid. Vore tolkninger i den retning har hjemme i en anden, romantisk, tid. Betegnelsen »sakrale stednavne« bør måske tages op til fornyet overvejelse.

Men ved *Sejflod*, hvis forled strengt taget kunne minde om eller være analogt til Glavendrup-stenens *saulua*, finder vi stednavnet *Vigen*. Vi finder navnet *Ulegård*. Og vi finder et *Tofthøj*. Sejflod beskæftiger Ringtved sig med, når hun skriver: »The village currently closest to the high-lying prehistoric settlement is Sejflod. This place-name cannot be directly dated either by its meaning »slow soak« or by its suffix«⁸. Hun bygger her på Jørgensen: »Sejflod...

*1215 Segelfia, *1345 Sæghælfloo, 1406 Siælflo. FL *sb. glða*. *sækæl, nært beslægtet med *sb.* savl og rimeligvis anvendt om langsomt sivende vand. EL *sb. glða*. *flo »vandsamling«. »Den langsomt sivende vandsamling«⁹. Hun har ret i, at der i navnet ikke er noget nærmere daterende element. Derimod synes beskrivelsen af denne langsomt sivende vandsamling utilstrækkelig og savner en nærmere undersøgelse.

Noter:

- 1 Nielsen, 1992, p. 334
- 2 Nielsen, 1989, p. 160
- 3 Jacobsen/Moltke, 1942, sp. 225
- 4 Jacobsen/Moltke, 1942, sp. 248-253
- 5 Jacobsen, 1942, sp. 248-253
- 6 Jacobsen, 1942, sp. 250: » ... (saulua jfr. isl. Solvi »den mørke«f; etymologi)«
- 7 Jørgensen, 1994, p. 331
- 8 Ringtved, 1999, p. 366
- 9 Jørgensen, 1994, p. 246

Sejlfloed

Det er nærliggende til en start at dele navnet i et forled og et efterled. Sejl-flod.

Forleddet *Sejl-* foreligger ifølge ovenstående i sine ældste former (bl.a.) som *Segel-*, *Sæghæl-* og *Siæl-*. Men for at »forstå« forleddet i Sejlfloed, skal man ikke anskue navnet som et enestående fænomen. Man kan sammenholde navnets forled med andre lignende former, og man må gøre dette ud fra flere udgangspunkter eller principper. For det første må man se på den tidligste form, som her synes at være fra begyndelsen af 1200-tallet. Det gælder for mange af vore stednavne, at vi tidligst har dem overleveret i skreven form i og med Kong Valdemars Jordebog fra omkring 1231. Men allerede på dette tidspunkt må navnene antages at have været udsat for store »svingninger«, omskrivninger og forvanskninger. Det kan være, fordi det sted, de oprindeligt knyttede sig til, og hvor navnet betegnede en funktion, ikke længere har denne funktion, hvorfor der er frit spil med hensyn til navnets indhold og form. Eller det kan være lokale dialektale varianter, som endog kan svinge indenfor rimeligt korte afstande. Der kan være tale om fejlskrivninger og/eller forskel i skrivemåde. Der har ganske givet været mere eller mindre skrivekyndige, som har forsøgt at nedfælde det navn, de aldrig har set skrevet men kun hørt udtalt. Mange forhold kan spille ind. Men netop forskellige udtaler kan være en fantastisk ledetråd, når man smager på og skal forsøge at »forstå«, hvad et stednavn består af.

I Sejlfloeds tilfælde kunne det være hensigtsmæssigt at sammenholde med navne i dag så tilsyneladende forskellige som Sebber, Sebberup, Segalt, Sejerslev, Sejerø, Sejlgård, Sejling, Sejlstrup, Sejrup, Sejs, Selling, Sengeløse, Sepstrup, Sevel, Sibberup, Sig, Sigersted/-slev, Sildestrup, Sjelle, Sjælstofte, Sjørring ... Varianterne er mange og flere, inkluderer måske også former som *Saulua* og Sarup...?

At tolkningen skal gå i retning af noget med vand, forekommer rimeligt: »**Sig...** »lille sø; lavt, fugtigt terræn«; glda. *siik*, no. dial., sv. dial. *sik* f., oldnord. *sik* n. »stående vand«, mnty. *sik* »sump«, oldeng. *sic* »bæk«; af germ. **siko-*, **sika-* ... «¹. Det er derimod ikke rimeligt at nøjes med at forfladige stedet til en »langsomt sivende vandsamling«. Vi har nemlig tillige et mandnavn, Sigvard (ligesom vi har et Sigfred og et Sigmund – sidste da en parallel til ovennævnte Gudmund, hvilket må stille spørgsmål til, hvem eller hvad denne Gudmund var, og som berettigede ham til rejsningen af en runesten på Helnæs), som er meget gammelt, og som må antages oprindeligt at have betegnet en funktion: sig + warth. Sigen må i gammel tid have været et sted, der har været værd at bevogte. Vi må tro, at der i århundrederne forud for 1215 har været en lavvandet vig ud for Sejlfloed-bebyggelsen, og denne vig har haft en funktion, der formentlig kan aflæses af efterleddet *-flod*, der måske ikke er tolket korrekt som »vandsamling« (se ovenfor).

Området øst for Sejlfloed, vigen, må have været ideelt som opholdssted for en større flådestyrke. Det er muligvis ordet flåde, der afspejles i *-flod*, og det er muligt, at vi dermed skal knytte an til den 4. fase af Tofthøj-bebyggelsen. Det vil sige tidsrammen for den største bebyggelse vest for Tofthøj, årene 400-800/1100. Ringtved påpeger, at netop Tofthøj kan være det oprindelige vagt- og udkigssted for alle bakkeøens bebyggelser i folkevandringstidens urolige århundreder og til alle konfliktfyldte tider, og at denne oprindelige funktion tidligt har givet sig udslag i betegnelsen med den gamle term, warth, som siden er blevet forrykket

til hhv. Storvorde og Lillevorde². Fra bronzealderhøjen, Tofthøj, har der været et godt udblik over Limfjorden. Ringtved skriver:

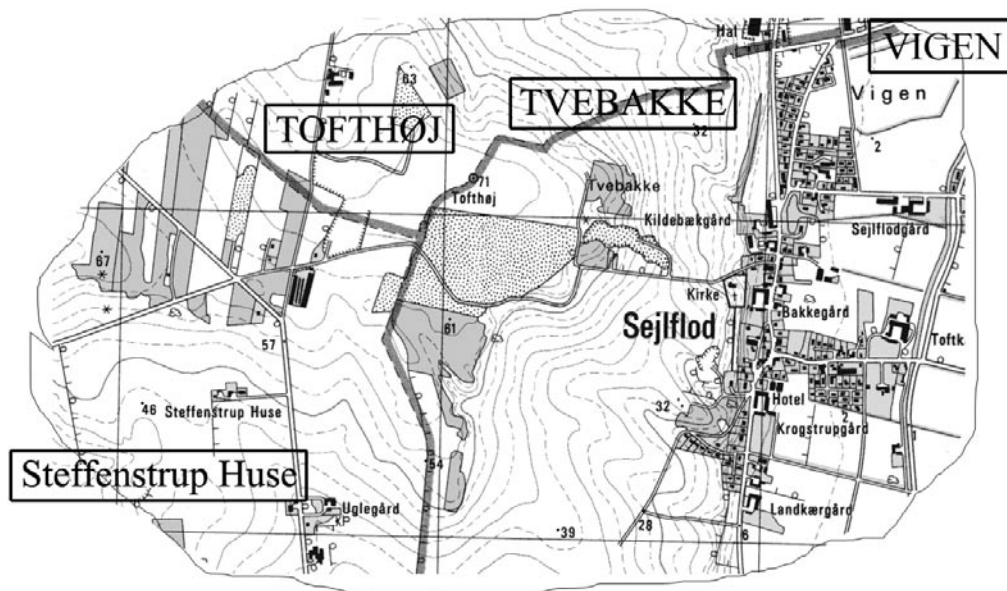
»From the elevated point which must originally have borne the name, one could in clear weather see the Kattegat and oversee the Limfjord to the old crossing-place at Aalborg ... one could signal to ... Vorbjerg near the coeval Lindholm Høje settlement ... on the north side of the fjord ... «³.

Og hun tilføjer: » ... the church villages Lille- and Storvorde are most likely to have had a common origin in the settlement that in previous centuries was situated at the highest point of the hill around Tofthøj, about midway between them. Warth may originally have denoted the barrow, later to be transferred to the settlement at its foot. After the settlement moved – but at a time when its former position could still be remembered – the mound was renamed to its present one Tofthøj, meaning the »barrow/mound at the croft«⁴.

Hertil knytter sig spørgsmålet om, hvorledes forleddet Toft- skal tolkes? Er denne den eneste fornuftige forklaringsmodel?

Man kunne pege på, at warthet måske kun *tilsyneladende* mister sin betydning, sin funktion, i og med flytningen og udparcelleringen i hhv. Stor- og Lillevorde. Vagtfunktionen i Storvorde ved indsejlingen til flådens opholdssted har givet været vigtig. At vagtholdet også er implicit i Lillevorde, skal jeg komme nærmere ind på nedenfor.

Men Tofthøj er muligvis ikke korrekt tolket. Fastholder vi nemlig flådens tilstedeværelse, har vi behov for steder på land, hvor skibene kan trækkes op, opbevares, repareres, måske endog skjules. Tofthøj angiver derfor muligvis ikke ager- eller hustofter. Snarere skibstofter. Måske ikke direkte på stedet, Tofthøj, blot i nærheden.

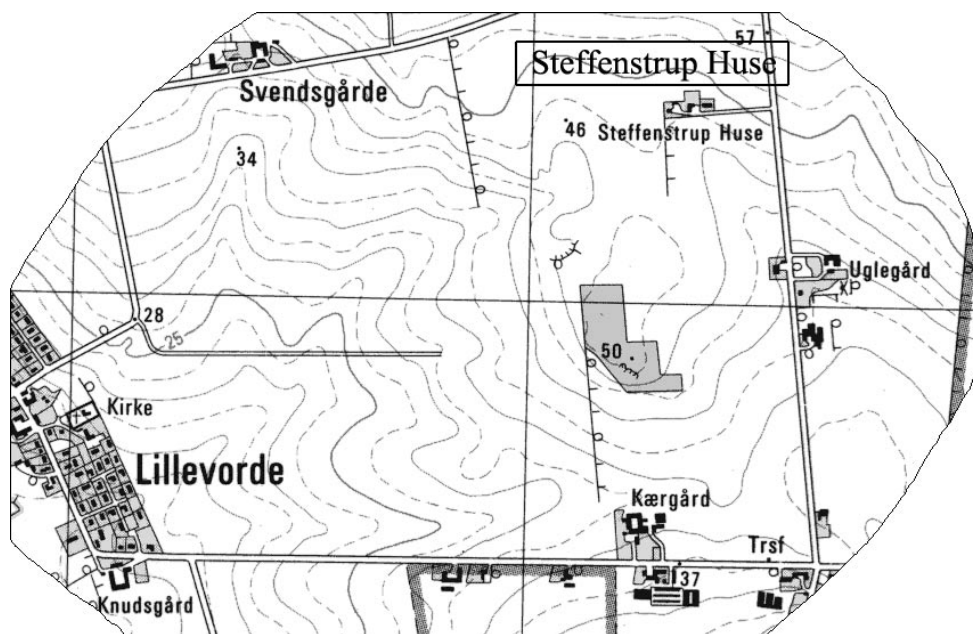
Figur 5

Afstanden til vand (*Vigen*) er mindre end en kilometer, og midtvejs imellem disse to navne støder vi på *Tvebakke*, som jeg skal komme ind på senere. Tofthøj skal således måske ses som en parallel til vore mange Snekkehøje/-bjerge. Et andet stednavn i Tofthøjs nærhed, som kunne understrege dette, er *Steffenstrup Huse*. Endnu har der – mig bekendt - ikke været lejlighed til at foretage undersøgelser, der kunne belyse denne vinkel.

Det er imidlertid betegnende, at Sejlflod-områdets toponymiske materiale peger i denne retning. I sin artikel, »The cognitive landscape of naval warfare and defence. Toponymic and archaeological aspects« anfører Westerdahl således: »Possible toponymic indications could allude to a larger force, i.e. the (*skip*)her- the »(ship)army« (e.g. *Hærvig*, Kalundborg, Denmark), *flott-* (from *flöta* = »fleet«; *Flottsund*, S. Uppsala, Sweden) and the aforementioned *Visathing* sites. Archaeologically they would accordingly include the pile-enclosed areas of open water, at some places indicated by place-names (e.g. *Helgö*, *Stænfnaesund* etc.)«⁵.

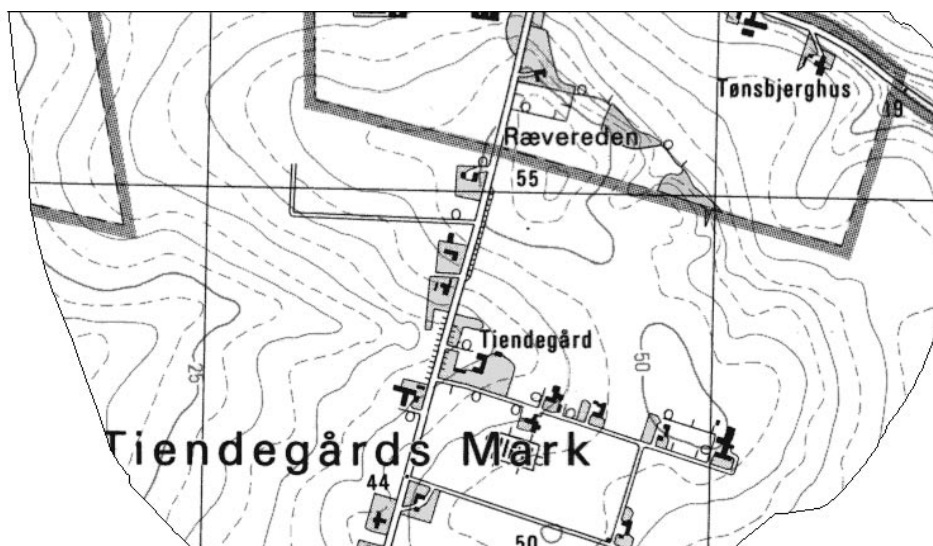
Vi har - måske - *flåden* repræsenteret i Sejlflod, og vi har – måske - en parallel til *Stænfnaesund* i *Steffenstrup Huse*. Stevn/stavn i betydningen: »I. **Stavn**, en. [sdau'n] flt. -e. (ænyd. glde. staffn i bet. 1, æda. stafn, stauæn (i forb. takæ til stafns, føre til (ledings-)skibet)«⁶.

Dersom ikke *steffen-/stævn-* kunne træffe at handle om en ting- og/eller handelsplads: om stævnet.

Figur 6

Umiddelbart vest for *Steffenstrup Huse* ligger *Svendsgårde*. Svenden finder vi i gruppen af krigerbetegnelser omfattende bl.a. også tegnen, rinken og karlen⁷. Tingstedet eller det administrative center skal vi i alle tilfælde formentlig blot en anelse længere sydpå for at finde bekræftet. Det kan være denne instans, der giver sig til kende i navne som *Tønsbjerghus* og *Tiendegård/Tiendegårds Mark*.

Figur 7

Og midtvejs imellem Tønsbjerghus og Tjendegård ligger *Rævereden*. Jfr. ovenfor i eksemplet med runestenen fra *Rævehøj* ved Glavendrup, der var rejst over en gode. Ræven handler ikke om et dyr. Vi har i stedet en udviklet eller forvansket form af nok en (kongelig) administrator: »Greve: ... (glda. æda. *grewæ*, oldn. *greifi*; fra mnt. *greve*, oht. *gravio*; jf. oht. *gravo* (ty. *graf*) samt oeng. *gerefa*, *geræba* (eng. *reeve*, *foged*); ordene gaar maaske tilbage til den byzantinske hoftitel *grapheús*, merovingisk lat. *graphio*, se VBrøndal.Substrater.(1917).145) egl. (nu især hist.) om middelalderlige forhold: høj kgl. embedsmand, der varetog kongens interesser, bestyrede en del af landet olgn. (jf. Land-, Mark-, Pfalzgreve; heraf den videre bet.: »forstander, opsynsmand« ... «⁸.

Det er imidlertid også muligt, at ræven kan tolkes anderledes, og at ordet kan være en form af et gammelt *roge*⁹:

»I. **Roge**, en. (ogs (skrevet) *Raage*. Moth. R18. OeconJourn.1757.195. Olufs.Landoecon. 175. Thiele.III.13. VSO.V.R11. jf. MDL. 432. – (især østdansk) *Ru(g)e*. Moth.R129 (i bet. »muldvarpeskud«). SvendbAmt.1923. 267. DF.1927.38. jf.: *Møg-Rue*, *Ruve*.Junge. samt *Rietz*.538(skaansk). sml. (den deraf udviklede form) *Røve*. Dania.IX.30. Aarb Frborg.1920.95. DF.1927.38). flt. -r. (no. *roke*, *rok*, oldn. *hroki*, *hrokr*; besl. m. no. dial. *ruk(a)*, sv. *ruka*, bunke (jf. ndf. I. 32), isl. *hrúka*, jf. bornh. *røgg* (Esp.470), og m. ænyd. *røg*, *hob*, sv. *rök*, *trave*, no. dial. *rauk*, oldn. *hraukr*, kegleformet *dyng*e (jf. *Røgle*) || formen *Ru(g)e* (hvortil ænyd. (flt.) *ruer*) gaar tilbage til en sideform m. kort u ell. svarer til (det ovf. I. 26 nævnte) no. dial., sv. *ruka* (m. langt u) ell. til no. *ruge*, sv. dial. *ruga* (jf. sv. *råga*, *råge*), oldn. *hrúga*, bunke; maaske sammenfaldet m. et til no. sv. dial. *ruva*, bunke, glno. *rúfa*, *stabel*, svarende ord (jf. VII. *ru*e) || sml. IV. *roge* samt III. *Ru*, II. *ruge*; dial.) ... « – med andre ord: en *forhøjning*

- og/eller et andet gammelt ord, som vi kender også i dag: *at røbe*:

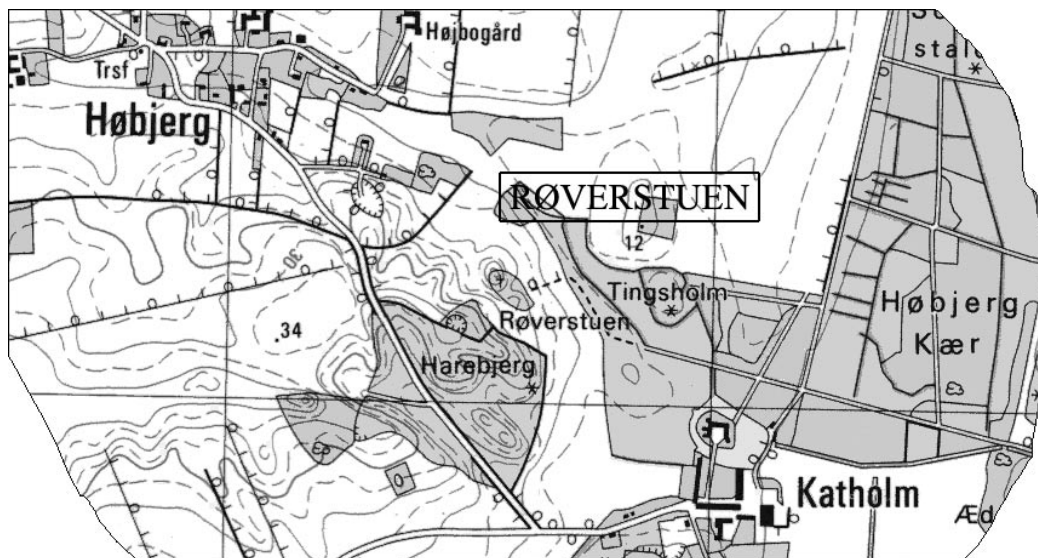
» ... *røbe*, v. [ʀø·bø] (nu kun dial. *røve*. KomGrønneg.I.293.II.28. NvHaven.Orth.144. Clitau.PT.167. UnivBl.I.357(sjæll.)). -ede ell. (nu kun dial.) -te (Moth.R169. JRPaulli. SB.70.

ChrFlensb.DM.I.184. jf. Feilb.). vbs. (l. br.) -else (AKohl.MP.II.13. DagNyh. ²⁰/₈ 1921.3.sp.1) ell. -ning (Drachm.DJ.II.128). (glda. røbe (Jos.2.20(GldaBib.)) og røpæ, aabenbare, irettesætte, anklage, oldn. hræpa, omtale paa ufordelagtig maade; besl. m. raabe || i rigsspr. Især 1) m. h. t. hvad der søges skjult, hemmeligholdt: meddele, aabenbare sin viden om; udpege, afsløre ting ell. Person ... «¹⁰.

En tredje oplagt mulighed er at knytte forbindelse til den latinske betegnelse, *rostrum*: »Latin *rostrum* usually refers to a platform in the forum from which a speaker addresses the people ... «¹¹.

Dvs. sammenholder man disse oplysninger, kan man ret beset på netop dette sted – det højeste punkt i landskabet syd for Dybdalen – tænke sig tilstedeværelsen af et centralt ting- og forsamlingssted. Det er slet ikke en urimelig tanke. Sprogligt – eller måske skal man snarere kalde det lydligt – står ræve, røbe og røve i forbindelse med hinanden, og hvis man lytter sig lidt frem, er det muligt at genkende forbindelsen, når vi f.eks. har kilder, der omtaler en ø som *Sprogø* midtvejs mellem Fyn og Sjælland som en »Røverrede« tilbage i 1000-tallet¹². Sprogø fik i 1100/1200-tallet påmonteret et vagttårn af »bagte« sten, og navnet har en ældste skriftlig form som Sproga fra 1000-tallet¹³. Tårnet kan henholdes til de romerske *speculae*¹⁴, altså udkigsposter. Men samtidig har vi navnets forled at henholde os til: *sprog-*. På engelsk grund erkender man, at gamle ting- og forsamlingssteder af og til giver sig til kende i navne, der rummer elementet » ... OE *spæc...* derived from earlier OE *spræc* ... «¹⁵ – sammenlign f.eks. med engelsk: to speak og tysk: sprechen. Så Sprogø kan meget vel tænkes fra gammel tid at have været et »neutralt« sted, hvor parter har mødtes for bogstaveligt at tale deres sag. Men man kan også gå et skridt videre og se *sprog* i overført betydning som formidler. Sprogø bliver da forbindelsesledet imellem Fyn og Sjælland.

Ved Katholm syd for Grenå finder vi tilsvarende *Røverstuen* mellem *Tingsholm* og *Harebjerg*:

Figur 8

Det er en meget besnærende tanke at sammenligne disse toponymer med engelske navne

med efterled som –stow: » ... OE stow or stede. Thus we find both gemotstow and gemotstede (»assembly-place«) ... although the former is the most common and is the only one found in place-names ... Spellstow – »speech-place« – occurs only twice in pre-Conquest documents. Both examples come from charters relating to neighbouring estates in Gloucestershire and it seems likely that both references are to a single site ... Nevertheless, these documents confirm the existence of the word in OE. It is probably also the source of a lost name Spelestowe in Marton, Warwickschire ... «¹⁶.

At vi tillige har et nærliggende Harebjerg, kunne lede tanken hen på en helligdom, om man vil, et »harahus« med rødder tilbage i tid til mindst 600-tallet¹⁷, hørg eller harg, der traditionelt knyttes til edsaflæggelser og besværgelser, dvs. stadfæstelse af aftaler. Højbjerg kan måske i lighed med Hømosen/Høskoven ved Viby tolkes som høj'en, og dermed måske som lokalitet for en endnu ældre forsamlingshøj. Dvs. et sammenfald af mange stednavne, der alle kunne synes at pege i én retning. Der består imidlertid også den mulighed, at forleddet i Harebjerg kunne tænkes at være en udvikling af det gamle warth, og at der altså er tale om et vagthold - måske i forbindelse med tingmøder, måske i forbindelse med Katholm-vadet, som navnet må hentyde til. Katholms ældste form er fra omkring 1359: » ... *1359 Colllem Catti, *1481 Katholm. FL dyrenavn kat, EL holm > »Holmen med kattene«. Den ældste, latinske form (i akkusativ) betyder ordret »kattehøj« og hører kun med tvivl til her«¹⁸. – Dvs. en sen overlevering, hvis tolkning i den grad må omdirigeres. Den latinske udgave kunne ligne en direkte oversættelse, der vidner om tab af forståelse af det oprindelige indhold. Sådanne oversættelser ses også i andre sammenhænge. Hvad vi i stedet skal læse ud af kat-, er en udviklet form af vad, altså en farbar vej over eller gennem vand. Forbindelsen går via ord som:

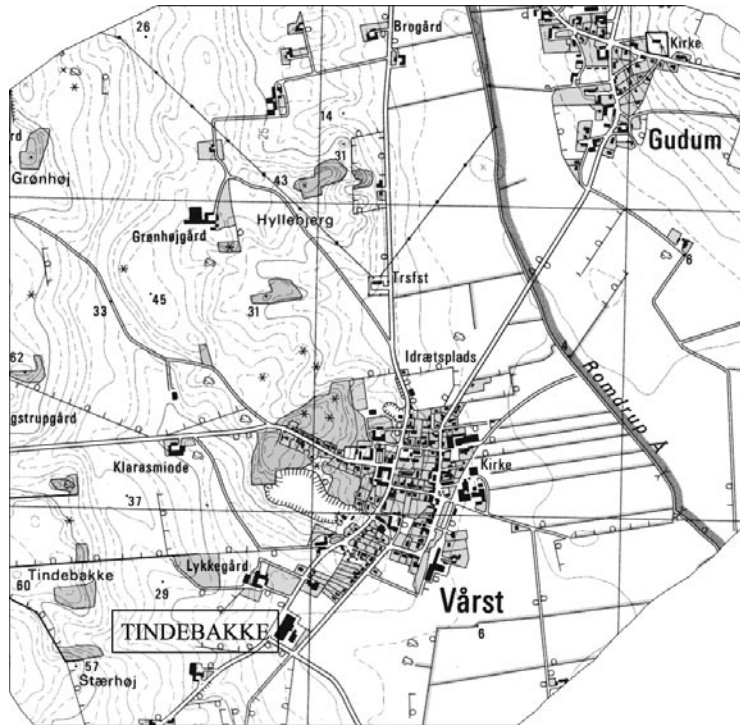
» ... æda. wath (Ribe Oldem. 74f.), wat (ValdJord.(1926).3), sv., no. vad, oldn. vað, oeng. wæd, hav, bølger, mnt., oht. wat (nht. watt), jf. lat. vadum, vadested; laant fra germ. til romanske spr.: fr. gué, ital. guado; til II. Wade ... «¹⁹, men genkendes tillige i navne som Kattyn (se nedenfor), og det er til stede i øen *Masholms* gamle navn: *Gath* hhv. Ø (ses nu lettest i gudsnavnet *Oehe*).

Det var en lille tilføjelse. Vender vi lige kort tilbage til udgangspunktet, tingstedet ved Sejlfloed ...

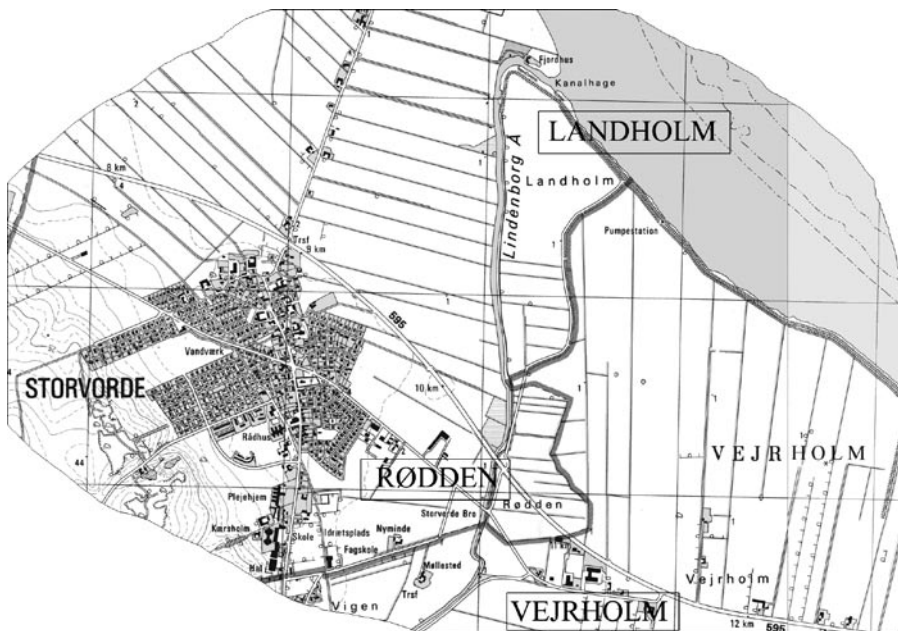
Figur 9

... har vi nok en Tiendegård hhv. Tiendebro beliggende øst for Gudumholm og Lindenberg Å, mens en Tindebakke ligger sydvest for Gudum og Romdrup Å ved Vårst. Altså er vi ovre i andre jurisdiktioner.

Figur 10

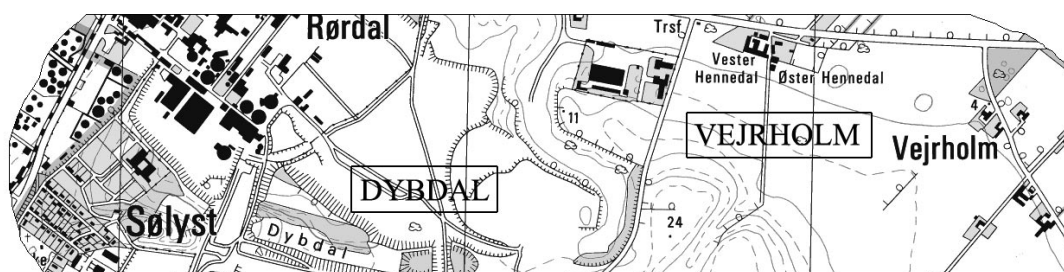
Men vender vi derefter tilbage til skibstofferne, er der yderligere et par navne, der peger imod disse. Ved Storvorde finder vi navnene *Rødden*, *Landholm* og *Vejrholm*.

Figur 11

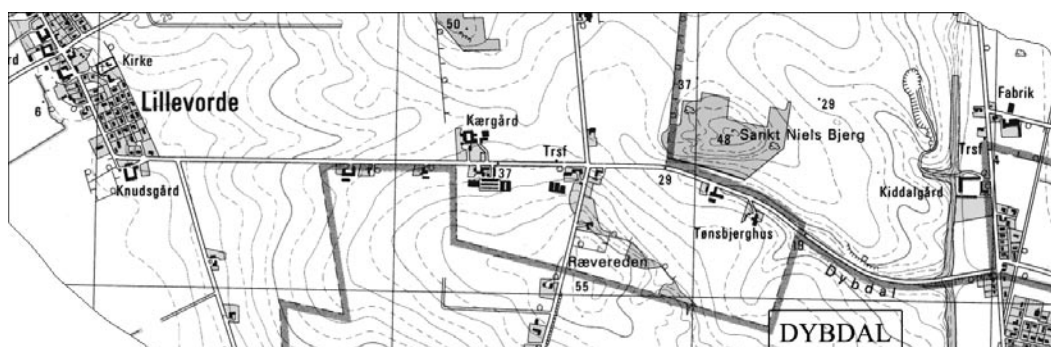
Rødden kan givet læses som en form af ordet red, ankerplads. *Landholm* er tilsvarende et landingssted, hvor fartøjer trækkes op på land. *Vejrholm* antyder en bevogtning af indsejlingen til vigen hhv. landingspladserne, og forleddet er altså en form af ordet warth, på samme vis som *Vårst* syd for Gudum og Romdrup Å er det – uanset tolkningen: » ... 1462 Varste. FL snarest sb. gl'da. wara »udyrtet areal, udmark«, EL sted > »Bebyggelsesstedet i udmarken«²⁰.

Vårst ligger nemlig ekstremt strategisk velplaceret i deltaet Lindensborg Å/Romdrup Å/Nørreå. Vejrholms forled har paralleller andre steder som f.eks. adskillige lokaliteter med betegnelsen Vejrbakke/Vejrhøj/Vejrbanke etc. Endnu en Vejrholm ligger længere inde i Limfjorden ved Nørre Sundby i kombination med toponymet *Dybdal*.

Figur 12

Et Dybdal finder vi også syd for Sejlflod ved Tønsbjerghus, og dette er meget væsentligt.

Figur 13

Dybdal'en danner nærmest en tragt, der skærer sig halvvejs ind i bakkeøen fra vigen i øst, i retning mod Lillevorde og Romdrup Å. Det er tænkeligt, at *Dybdal* har været anvendt som et drag, en flugtvej hhv. bagholdsmulighed for flåden i vigen.

Det er blevet påpeget, at der er nogle fælles træk, der kendetegner ledings- og flådehavnene i jernalder og vikingetid: de ligger ofte i læ for vestenvinden men med gode muligheder for sejlads i de sydsandinaviske farvande; ofte ligger de i en fjordarm eller vig med indsejling i østlig retning; flad strand/(fladt vand); naturlig eller menneskeskabt indsnævring af indsej-

lingen; mulighed for overvågning af indsejlingen; mulighed for varsling; flugtveje i form af floder/åer/kanaler/drag; mulighed for ophold på land²¹.

Alle disse krav opfyldes ved Sejlflod.

Noter:

- 1 Nielsen, 1989, p. 365
- 2 Ringtved, 1999, p. 366
- 3 Ringtved, 1999, p. 368
- 4 Ringtved, 1999, p. 366
- 5 Westerdahl, 2002, p. 181
- 6 <http://www.ordnet.dk/ods/stavn>
- 7 Westerdahl, 2002, p. 172
- 8 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag=greve>
- 9 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag=roge>
- 10 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag=røbe>
- 11 Pantos, 2004, p. 190
- 12 Olsen, 1988; Lund, 2000, p. 203
- 13 Jørgensen, 1994, p. 269
- 14 la Cour, 1972, bd. I, p. 54
- 15 Pantos, 2004, p. 187
- 16 Pantos, 2004, p. 189
- 17 Barnwell, in Pantos, 2004, p. 238, 241 og 243
- 18 Jørgensen, 1994, p. 152
- 19 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag=vad>
- 20 Jørgensen, 1994, p. 342
- 21 Jørgensen, 2002, p. 127-128

Dybdal – et drag?

Jeg skal søge at argumentere, at toponymets forled er en form af et gammelt ord for et drag, at det ikke blot handler om, at dalen er dyb.

I en spændende artikel gør Westerdahl¹ rede for den betydning, der ligger i vore mange forskellige udtryk for overgangs-, vade-, overbærings-, slæbesteder og drag, betydning for såvel transport som for kontrol- og magtudøvelse.

Tilsvarende har vi mange danske stednavne, der kunne være analoge til de varianter, der, som Westerdahl anfører, er til stede på norsk/svensk grund. Men ikke alene i Skandinavien. Han inddrager også navne og udtryk fra såvel Skotland som Finland, Rusland, Polen m.fl., hvilket overhovedet ikke er uvæsentligt, og som bl.a. indbefatter:

- Eid – ed – ø – DagaiPi – ájjde – aejrje – vad - väg - (vej) – Eider – uidh – Väddö – Vintergatsfjärden – Norge/Noreg/Norway/Noregr
- Drag – Tregde – Skibsdrett (ved Trednæs><Gudsøvig) – »trallebaner«
- Spang - spänne
- bor – bera – bära – Borlänge – burjagi – Sundborn – Bor/Byringe
- köl – kielas – Kölen – Kölarna – Kilir
- skeid – keidas
- gurra (Skipagurra)
- Tarbert (Kintyre) – Tarbet, Tarbat – tairm-bert
- Täljenäset
- Matka – muotka – muorka – mårka – mocke
- Taipal – taival/e
- Valka – valks – volok – pervalk – provoloka – volok – wlóka
- Diolkos
- Kanstadeidet – Kanhave – kantaan (to carry)
- Katyn

Udgangspunktet for Westerdahl er det norske ord, *eid*, der »på svensk« optræder i formen *ed*: »The word *ed* (or *ejd*) is a late loan from Norwegian. It appears that the Danish dialects with offshoots into Swedish Småland lack the word ... In Denmark the place names composed of the elements *ed* or *eid* may appear extremely sparse ... but the phenomenon of the land transportation of boats (or of cargo) must have been fairly normal, given the favourable topography in comparison with Norway and partly also with Sweden. Some instances are found at Limfjorden and at the root of Jutland in the south ... Drag-names are certainly fairly common in Denmark ... In the North Saami language the word has been taken over from Norwegian as *ájjde*, in South Saami as *aejrje* ... It is, however, seldom found in place names«².

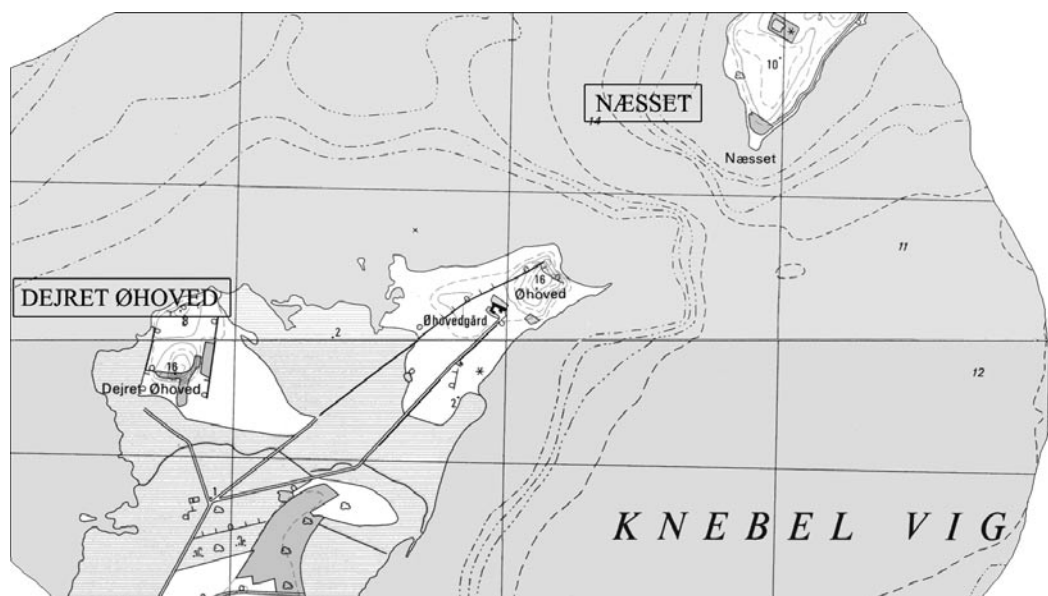
En spændende iagttagelse er ligeledes, at: »The last element of many other *ed* sites is pronounced and spelled ö (»island«) today, for example *Arnö* ... *Långö* ... «³.

Hvilket vil sige, at vi i Danmark sjældent støder på stednavne med et let genkendeligt *ed/ejd*. Til gengæld har vi utroligt mange øer. De er her, *ed*'erne, vi skal blot lede efter dem i andre former. Tilsvarende har vi, som han ganske rigtigt påpeger, et større antal stednavne med ordet

drag som enten for- eller efterled: Dragsbæk, Dragør ... men også Drammelstrup, Drantum, Drejens, Drejø, Drenghed, Drideå, Drigstrup, Drogden, Dronningestolen, Druestrup, Drøstrup og Dråby m.fl. må ses i denne sammenhæng. Som efterled har vi bl.a. Skibdræt (Møllegård ved Gudsøvig/Treldenæs). Men vi har også draget i former som Dejret uanset tolkningen: » ... 1313- ca. 1320 Digherhouet. FL *adj.* diger, EL hoved > »Det tykke fremspring«⁴.

Forleddet *Dej-* er det, der leder os på sporet af Dybdalen – udover at det forbinder os med lokaliteter og former som Daugbjerg, Davinde, Debel, Dissendal, Dover og Dueodde, Dybsø, Dyngby, Dynæs (i sin konsekvens også Djursland), Døjringe, Dåstrup ... varianterne er rigtigt mange. Vokaler kan skiftes ud, konsonanten »d« kan såmænd også. Eksempel nedenfor.

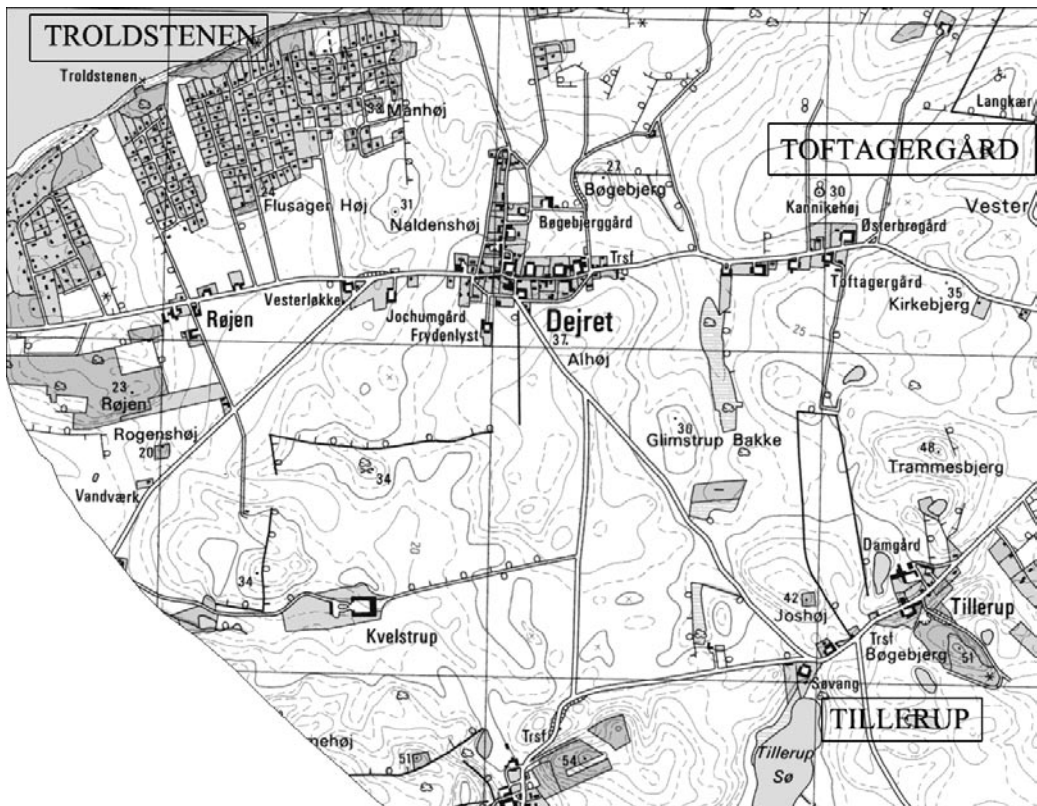
I første omgang er det forleddet *Dej-*, der skal lede os på sporet af Dybdal. Men det er også fire forskellige navne, der skal bringes i spil: Dejret, Dejbjerg, Daugbjerg, Tyvsbjerg.

Figur 14

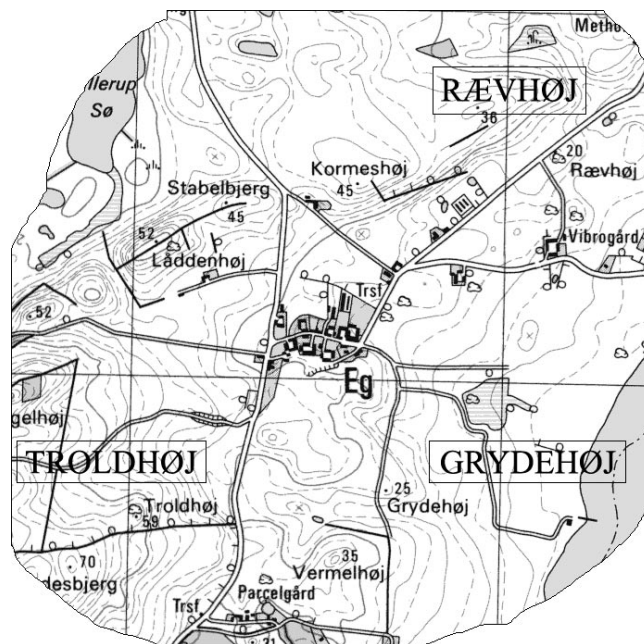
Dejret's ældste skrevne form fra begyndelsen af 1300-tallet var Digherhouet: Dejret Øhoved, der, sammen med Næsset i nord, lukker indsejlingen til Knebel Vig. I lige præcis denne lokalitet ser det ud til, at Westerdahl kan udfolde observationen: $e(j)d = \emptyset$.

Nok et Dejret findes ganske få kilometer i sydvestlig retning, et Dejret, der knytter an til Kalø Vig, Knebel Vig og Begtrup Vig. Ved vandet – Kalø Vig – nordvest for landsbyen, *Dejret*, ser vi lokaliteten, *Troldstenen*.

Figur 15

Øst for Dejret ligger Toftagergård. Forbindelsen går fra Dejret i sydøstlig retning mod Tillerup og forbinder videre i samme retning med Begtrup Vig. Måske ved Eg, hvor vi blandt flere høje punkter finder Trolldhøj, Grydehøj og Rævhøj.

Figur 16

I vore dage har vi en landevej imellem Dejret og Tillerup, der passerer lige forbi Glimstrup Bakke. Det er muligt, at draget i sin tid har passeret øst om Glimstrup Bakke via det område, der i dag stadig er fugtigt, og ned over Damgård ved Tillerup. Dam- skal dermed i denne forbindelse anskues som sproglig parallel til Dej- og Dyb-. Draget passerer altså øst om tre høje punkter: Alhøj, Glimstrup Bakke og Joshøj, hvorfra det har kunnet overvåges. Men kigger vi tilbage på ruten fra Troldestenen til Dejret, passerer vi også her mindst to høje punkter: *Flusager Høj* og *Naldenshøj*. Forleddet i Flusager, Flu(s)- turde være analogt til Sejlflod's –flo(d), hvilket vil sige, at vi i umiddelbar nærhed bør have mulighed for at finde et velegnet landings- eller opbevaringssted for en (ledings)flådestyrke. Dette understreges af *Naldenshøj*, hvis forled *Nald-* muligvis kan ses som en udvikling af, hvad vi på engelsk kender som »navy, naval« – flåde, skib, navigation - nautisk er det nærmeste, vi kommer på nudansk, hvis vi skal forstå ordet.

En anden mulighed er at se *Nald-* som analogt til eller en udvikling af et *snekke*-navn, og at vi her skimter tilstedeværelsen af en tidlig handelsplads. Se nedenfor.

Flåden *er* måske til stede – Knebel Vig er ideel. Sydligst i vigen ligger Kongsøre Hage (hage er reminiscens af et gammelt »havn« (jfr. Kopenhagen/København)), og en mulig retræterute kan her have forbundet Knebel Vig med Begtrup Vig via Korskær og det endnu i vore dage fugtige/flade område syd herfor. En alternativ rute fra Kongsøre Hage kan have gået vestpå via tragten fra vigen op til Vester Tved, over Kannikehøj og Dejret. *Kannikehøj* kan jævnføres med Westerdahl's eksempler ovenfor: *Kanstadeidet* – *Kanhave* – *kantaan* (to carry).

Noter:

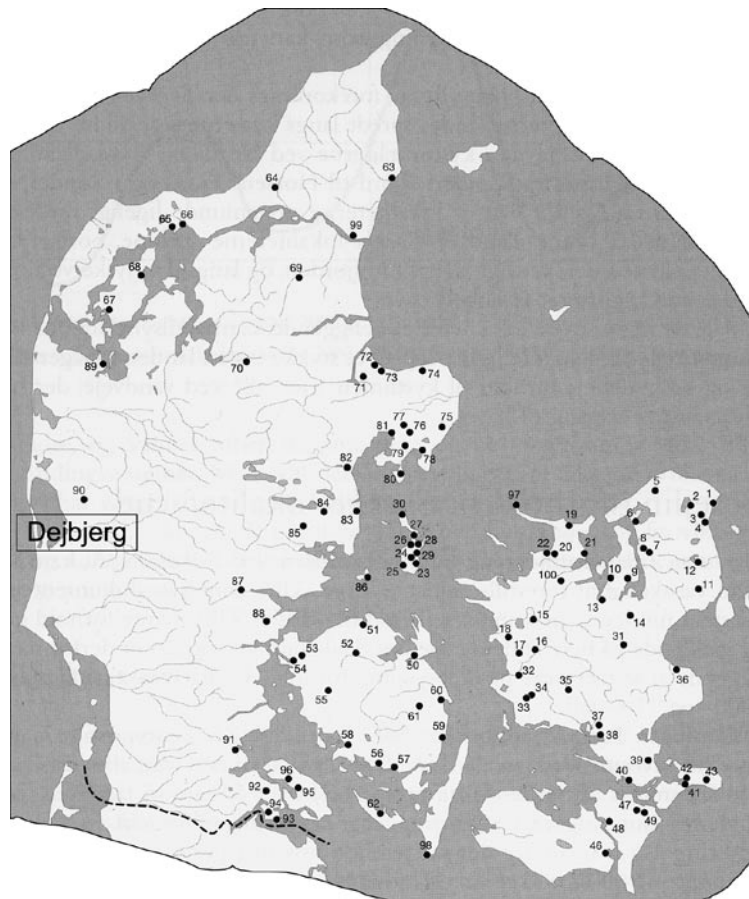
- 1 Westerdahl, 2006, p. 15-51; <http://www.abc.se/-pa/publ/portages.htm>
- 2 Westerdahl, 2006, p. 20
- 3 Westerdahl, 2006, p. 20
- 4 Jørgensen, 1994, p. 59

Et andet eksempel er lokaliteten Dejbjerg

Vi har flere lokaliteter i Danmark med navnet Dejbjerg, men området i det vestlige Jylland påkalder sig især opmærksomhed. Dette Dejbjerg's ældste overleverede form er: » ...*ca. 1325 Døthbyergh. FL *adj.* død, EL bjerg >, men sammensætningens betydning er uvis¹. Umiddelbart syd for Dejbjerg ligger Gammel Dejbjerg, hvis ældste form er fra 1537: Gammel Diebjerg².

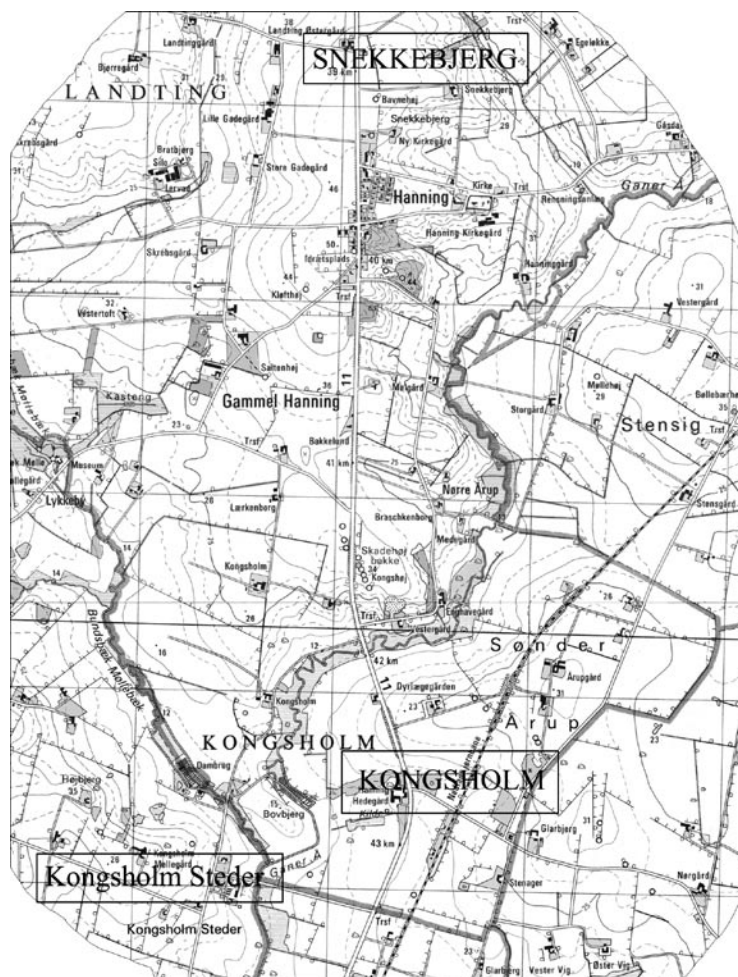
I en artikel med udgangspunkt i en undersøgelse af et værft eller en reparationsplads fra sen vikingetid/tidlig middelalder i Fribrødre Å relaterer Holmberg og Skamby Madsen fundmaterialet og fundomstændighederne til et nærliggende Snekkebjerg³. Afslutningsvis fremlægges et katalog over 100 mulige lokaliteter med snekke-navne i en eller anden form, der kan pege mod lignende funktioner, opholds- og reparationspladser.

Eet eneste sådant snekke-navn ligger tilsyneladende i Vestjylland – indenfor rækkevidde af Dejbjerg.

Figur 17 Snekke-lokaliteter

Så lad os tage udgangspunkt i undersøgelsens enlige vestjyske lokalitet: Snekkebjerg: »(Hanning sogn, Bølling herred) MB 1683 Snekke Biers Aggre; MK 1803 Snedkerbergagre; Gst 1946 (M 2603) Snekkebjerg. – Nord for Hanning Kirke⁴.

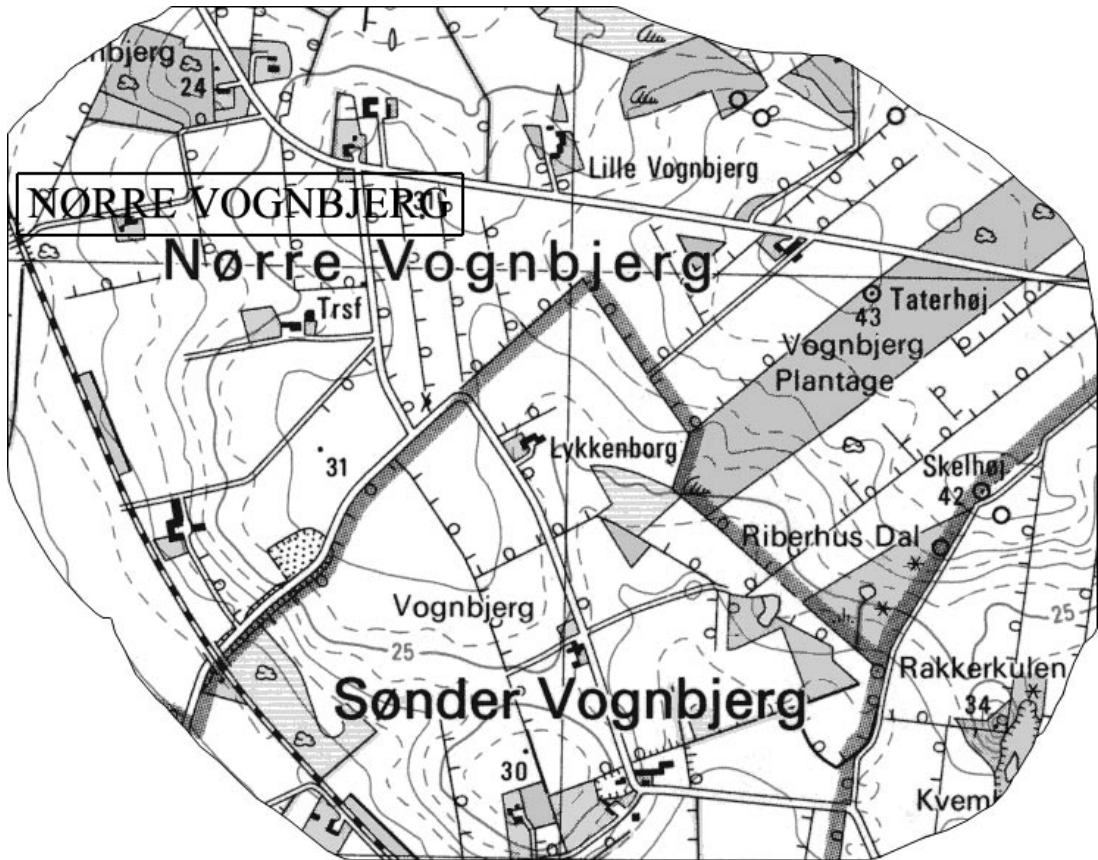

Figur 18

Snekkebjerg optræder for det første to gange med kort afstand imellem og med en Bavnehøj som nabo, ved en sidegren til Ganer Å. Ganer Å løber sydpå imod og munder (i vore dage) ud i Skjern Å ca. 5 km øst for Ringkøbing Fjord.

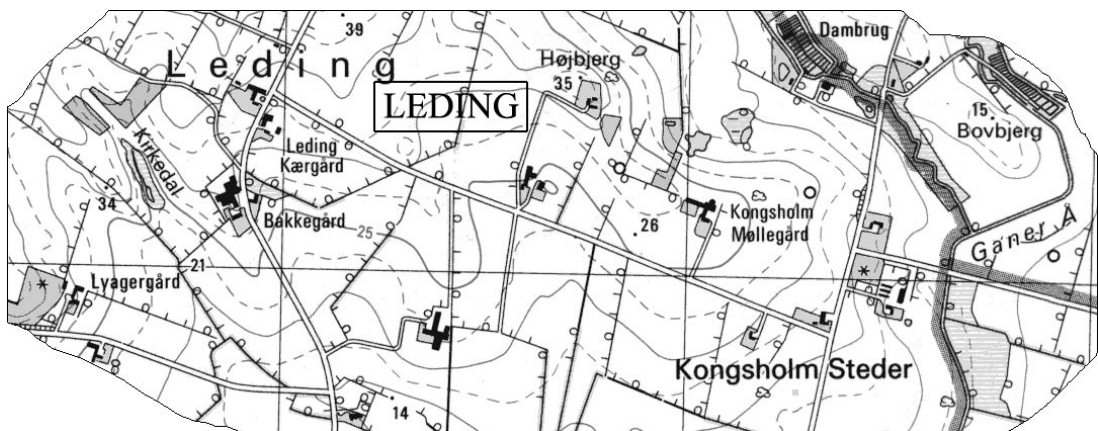
Lidt nord for *Snekkebjerg* ligger *Husted* (stadig nær åen), og længere sydpå, hvor Ganer Å løber sammen med *Bundsæk Møllebæk*, støder vi på et *Kongsholm*. Vi har også, vest for *Snekkebjerg* og *Bundsæk Møllebæk*, et *Landting*, ligesom vi i området har adskillige gravhøje – en klynge ligger omkring *Skadehøj Bakke* ved *Kongsholm*. Følger vi *Ganer Å* fra sammenløbet og nordøst på, støder vi på et *Stengård* ved indsejlingen til *Sædding* – efter først at have passeret *Rækkermølle*, der, såfremt det foreslåede oprindelige navn - *Rækær – kan tages til indtægt, er et gammel vade-/overgangssted, hvilket synes rimeligt, idet vore dages vejføring over *Ganer Å* er til stede her.

Lader vi os glide med strømmen sydpå mod *Skjern*, støder vi lige syd for *Kongsholm* på *Kongsholm Steder*, og hele det store næs vest og syd for *Kongsholm* rundes af med *Vognbjerg* (Nørre og Sønder), mens vi længst ude i vest ved fjorden har *Stauning* liggende – nord for det store *Skjern Å* delta.

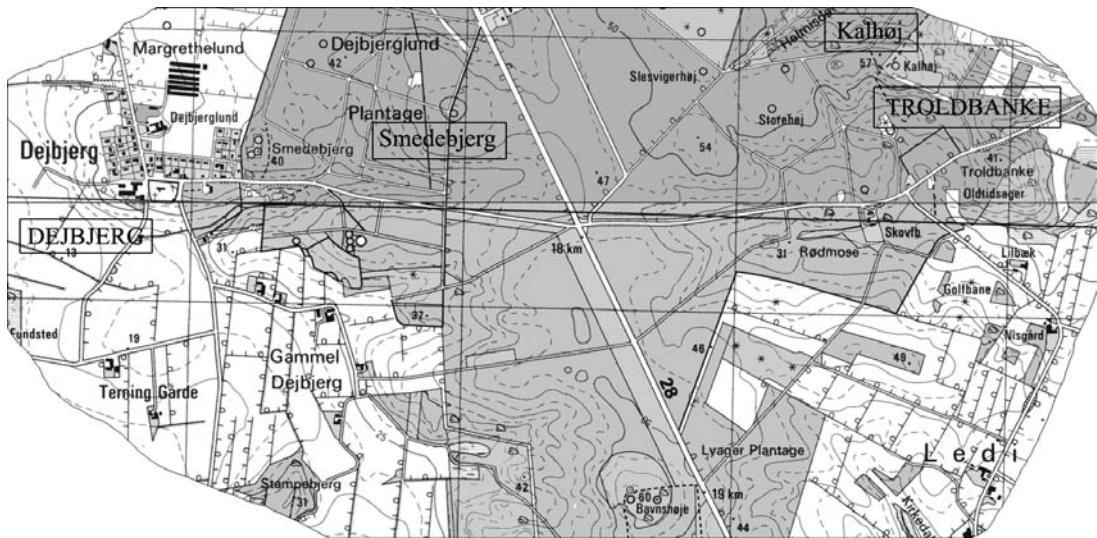
Figur 19

Nok så interessant i denne sammenhæng er området vest for Bundsbæk Møllebæk og Kongsholm Steder: *Leding*.

Figur 20

Og endnu en smule længere mod vest finder vi *Dejbjerg* hhv. *Gammel Dejbjerg*, hvorefter vi har fladt land/vådområde indtil Ringkøbing Fjord via *Mejlby Bæk*.

Figur 21

Ved Dejbjerg har adgangen til draget været. Det har været muligt at trække skibe hen over land her mellem (Gammel) *Dejbjerg* og *Trolldbanke* – en strækning på lidt over 3 km, hvor også i dag vejforbindelsen går – her på den korteste strækning mellem Mejlby Bæk og Bundsbæk Møllebæk. Indgangen ved Dejbjerg markeres af klynger af gravhøje på begge sider af ruten (i nord Smedebjerg), mens endnu en høj passeres, lige før Trolldbanke nås. Den »trolld«, vi også stødte på ved Dejret på Mols er eftertidens omskrivning eller folkeetymologiske forvanskning af *træl*: et andet gammelt ord for et drag:

»II. Træle... (træle. VSO. (u. indtrælle). trøle. Moth.T214. drejle. smst. D124). vbs. -ing (Dagen. ¹¹/₁₀ 1803.2.sp.1. Regulativ f.Skibe-Trællingen ved OdenseKanal ⁹/₁ 1847.§3). (jf. ænyd. trøler, person, der træller (II), samt sv. träl-lina, -väg, trälle-tov, -vej; fra nt., holl. treilen (treulen, treideln, trödlén mfl.), der (muligvis gennem eng. trail i lign. bet.) stammer fra fr. trailler, til traillie, se III. Træl, Trejl; sml. Trælle- 2; fagl., nu næppe br.) hale, slæbe, trække (et fartøj) i en bestemt retning v. hj. af et tov (træl (III)); spec.: (lade langs bredden gaende mænd ell. trækdyr) slæbe pramme olgn. op ell. ned ad et vandløb«⁵.

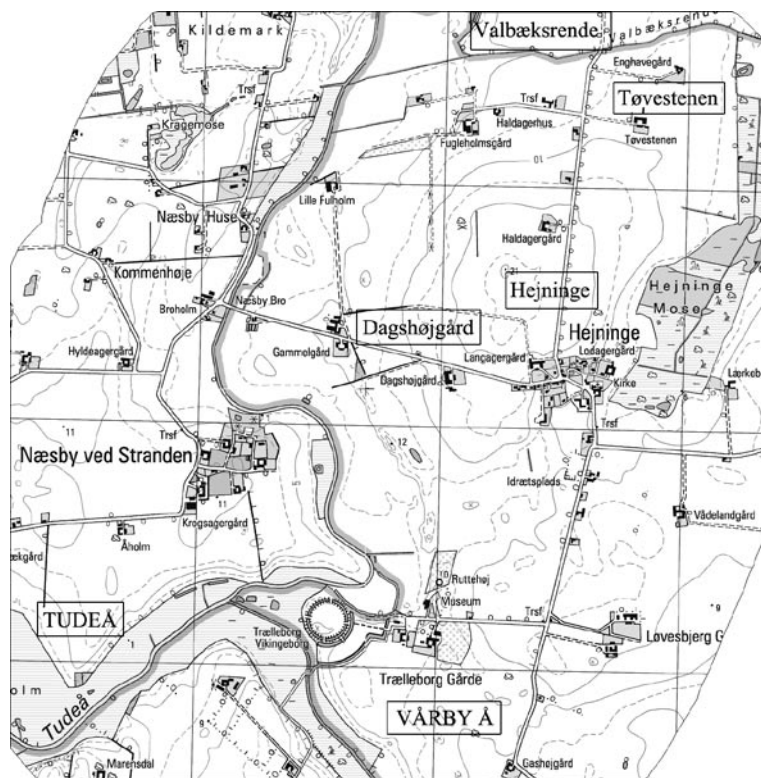
Lige nord for Trolldbanke ligger en *Kalhøj*. »... köl – kielas – Kölen – Kölarna – Kilir ... « anførte Westerdahl ovenfor. *Kalhøj* turde være medlem af denne familie: udtryk for et drag.

Noter:

- 1 Jørgensen, 1994, p. 59
- 2 Albøge, 1984, p. 513
- 3 Holmberg og Skamby Madsen, 1998, p. 197-202
- 4 Holmberg og Skamby Madsen, 1998, p. 219
- 5 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag: II Trælle>

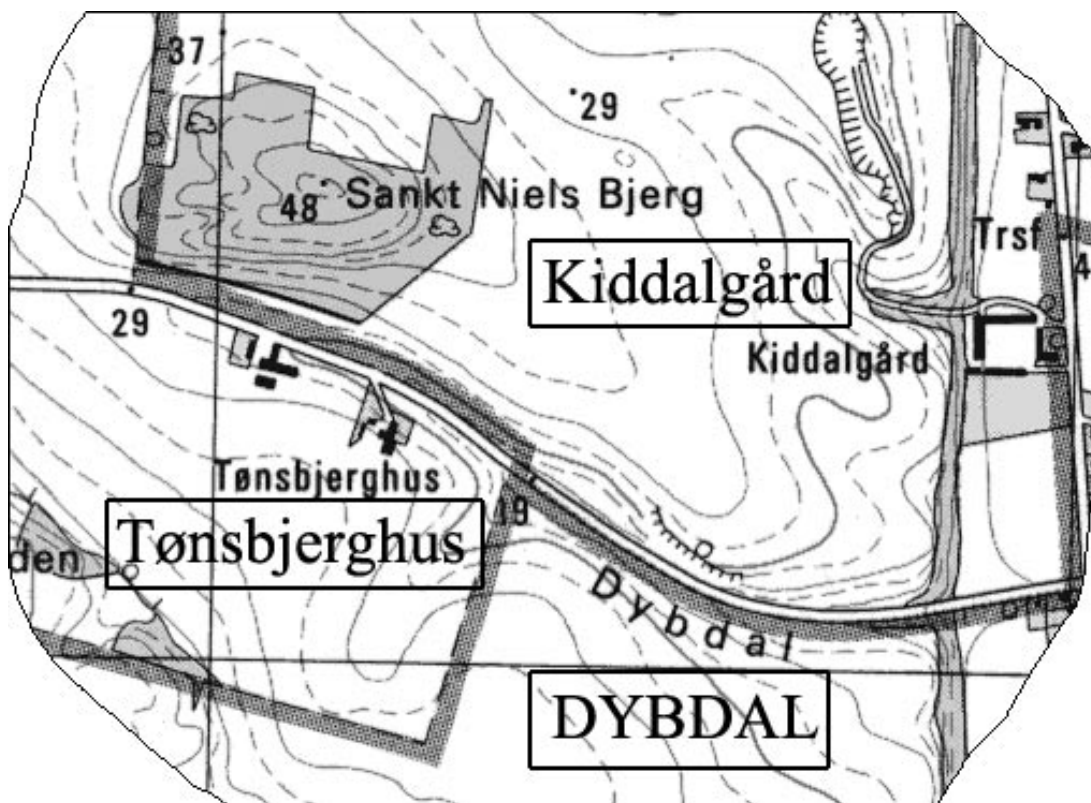
Trælleborg

En parallel til kombinationen af navnene *Dej-/Døth-* og *Trol-* finder vi ved *Trælleborg*, den store ringborg på Sjælland fra slutningen af 900-årene, som er beliggende på et næs ved *Tudeå*. Trælleborgs beliggenhed er så strategisk, som noget kan være, i et veritabelt »vej«kryds mellem Tudeå og Vårby Å, som indgang til det indre Sjælland og ikke mindst Slagelse. Netop Slagelse kommer i spil, hvis man følger Tudeå lidt nord for Trælleborg, for her – en lille kilometer op ad åen – kan det have været muligt at trække skibe over land til *Hejninge* hhv. *Hejninge Mose*. En strækning på en lille kilometer, hvor man midtvejs passerer - ikke et *Dej*bjerg men - en *Dagshøjgård*. Via den nuværende mose har det formentlig været muligt at drage videre mod nord for at følge Valbæksrende østpå mod Slagelse, dersom man ikke har valgt at følge Tudeå nordpå, indtil man stødte på Valbæksrenden.

Figur 22

Det er interessant at iagttage, at vi i dette område, der kranses af Tudeå/Valbæksrende/Hejninge Mose har flere lokaliteter med spændende navne: Hejninge minder i den grad om Hanning, som vi kom fra ved Ganer Å, endskønt Hejninges ældste former synes at være » ... *1216 Hithning, *1321-23 He(th)ningge. Sikkert ligesom Henninge > på Langeland et *sb.glda*. *hithning »liggested, opholdssted«¹. Dette sidste er da overhovedet ikke uvæsentligt: et liggested – for ledingens, hærens, skibe? I øvrigt fører dette gamle Hithning tanken tilbage til Katholm ovenfor, idet vi her havde den ældste form overleveret som *Collem Catti* og altså så en vekslen mellem h og c (udtale som k) i hhv. *holm* og *collem*. Modsat har vi med *Hithning* et gammelt ord for liggestedet, som måske er det, vi finder udtrykt i *Kiddal* ved Sejlflod lige nord for Dybdalen?

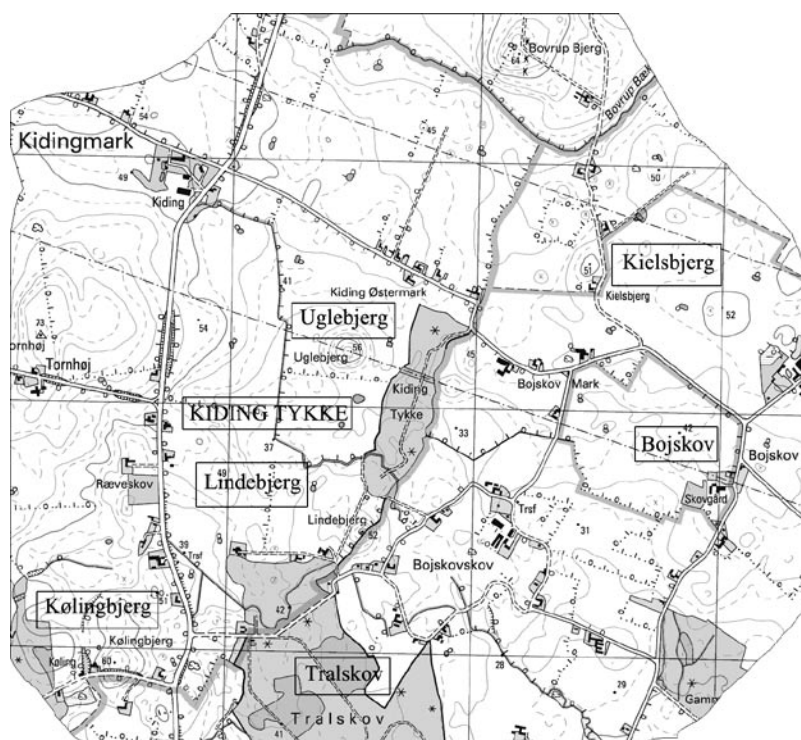

Figur 23

Det er imidlertid også en mulighed at drage sammenligning med toponymet *Harlev* ved Århus Å/Tåstrup Bæk sydvest for Århus. Harlevs ældste skrivemåde er overleveret fra begyndelsen af 1200-tallet som *Hathelef*². Tolket som et arvegods – her »Haths arvegods« - i lighed med andre *-lev*-navne. Men Harlev har formentlig aner, en nu forsvunden bebyggelse, *Ketting*, der kan læses ud af navnet på den nærliggende Kettinggård (Hath-/Ket-). I området har vi fund af huse og gårdsanlæg fra ældre germansk jernalder, samt spor fra førromersk jernalder og yngre bronzealder. Leddet *ket-/hath* er parallelt til, hvad vi ser i f.eks. *Katyn*³. Måske giver det os en indikation af, hvilket hjælpemiddel, man har betjent sig af: et kædetræk.

At der imidlertid kan være tale om et ord for drag (måske som en form af vad>gad>kat(kad)>kid), får man en stærk fornemmelse af ved at sammenligne med lokaliteten *Kiding Tykke* i det sønderjyske som forbindelsesled mellem Bovrup Bæk i nord og Fiskbæk i syd.

Tykke må i denne forbindelse ses som en dialektal form af eller en dialektal parallel til *Tøve* (stenen) på Sjælland og *Dyb* (dalen) i Nordjylland. Vi har altså her en »dobbeltgænger«: vad + drag. Yderligere har vi i umiddelbar nærhed lige nord for *Kiding Tykke* et *Kielsbjerg*⁴. Og vi har et Uglebjerg og Lindebjerg, en Bojskov ...

Figur 24

... mens vi lidt vest for *Tralskov* (trøllen) har et *Kølning* og et *Kølningbjerg* liggende. Det kan bare ikke være helt tilfældigt.

Til sammenligning kan der gives et andet eksempel, hvori ordet tyk indgår: *Tykhøj*.

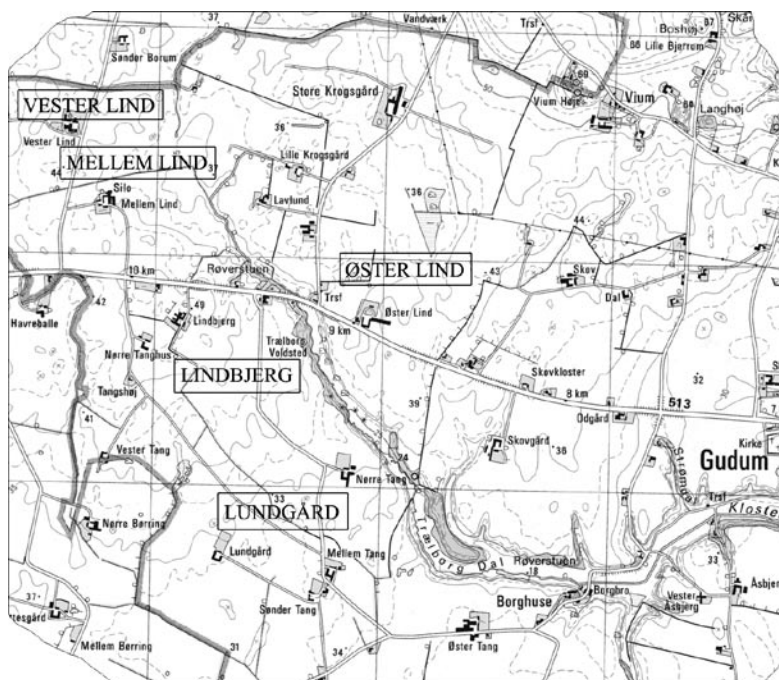
Denne *Tykhøj* ligger midtvejs mellem *Drustrup* og *Skelgrøften* i nord og *Troldknuden* og *Porsbæk* i syd i det nordlige Jylland.

Figur 25

I nær tilknytning til *Kiding Tykke* trådte navnene *Uglebjerg*, *Lindebjerg* og *Bojskov* frem. *Uglegård* havde vi beliggende mellem *Sejlfod* og *Dybdal*. Og forleddet skal næppe tolkes i retning af dyret, uglen. Et umiddelbart forslag kunne være at kigge i retning af en omskrivning af warth'et (warth>var(d)>vor(d)>vol>vål>ol>ål>ul>> med eksempler som Varbjerg, Vordingborg, Volborg (Herred), Vålse, Ålborg, Ulbjerg og Ulstrup...) og dermed en vagtansordning. Et andet forslag kunne være at se »uglerne« som en form for distancemål, en afart af det gamle begreb, *uge søs*, et mål for, hvor langt et mandskab kunne ro, før et nyt mandskab tog over, hvilket sikrede en hurtig og effektiv sejlads. Distancen er beregnet til et sted mellem 8 og 11 kilometer. Tilsvarende for færden over land kendes f.eks. fra Norge begrebet *veitsle*. Muligvis er det dette begreb, vi skal se i »ugle«. Men det er en anden diskussion, der tages andetsteds. Se nedenfor.

Lindebjerg har ikke (oprindeligt) at gøre med lindetræer men kan muligvis være et andet mål for en udkigs- og vagtpost. Optræder i mange afskygninger og former som lund-, lang-, lyng-, lin-, lom- m.fl.

Figur 26

Brink har nogle meget spændende overvejelser omkring Kaupang-området og navnet *Tjølling*: » ... (*Biodalyngi*, *Biodalyngs sokn* 1367... *Biodalyng* 1422... This compound is transparent, containing ON *þjóð* f. »people« and *lyng* n. »heath«; the older form can indicate a genitive singular first element (*þjóðar-*) as well as a genitive plural (*þjóða-* ... Etymologically *þjóð* had the primary meaning of »people« in all Germanic languages«⁵. Lyngen, antager han, er stedet for tinghandlingen. Han har måske ret. Det er bare påfaldende, at udtalen af *þjóð* leder tanken hen på Tudeå (ved Trælleborg), *Dødeå* (Viby), *Tadebækken* (Sejerø), *Døthbyergh* (Dejbjerg) ... Overleveringen af navnet *Biodalyngi* er sen - 1367.

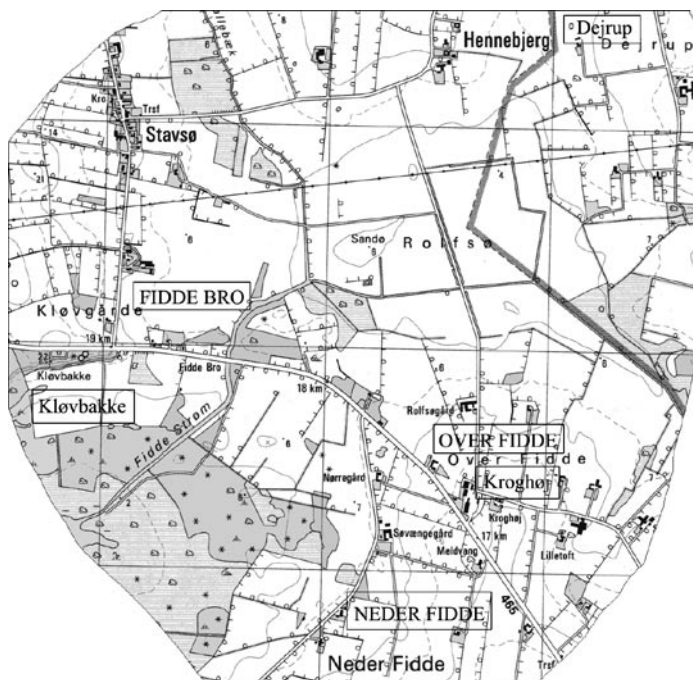
Andetsteds beskæftiger Brink sig med toponymet *Lönnånger* (Lanangher) (<lanakr)⁶ – et navn, der knytter sig til et nærliggende *Färdsjö* - dvs. et område, der kan/har kunnet besejles

i et eller andet omfang. Vi har adskillige toponymer indeholdende en variant af -lund-/lind-, som tolkes i retning af lille skov/hhv. lindetræer, men de ligger altid nær vandveje, og det er tankevækkende, at lunder faktisk er » ... de træruller (runde tømmerstokke), hvorpaa en baad trækkes op af ell. ned til vandet; ... indretninger, fx. flade træstykker, v. hj. af hvilke en baad sættes i ell. trækkes op af vandet ... «⁷.

En anden tolkningsmulighed peger som nævnt ovenfor måske i retning af vagtholdet. Vi kender nærmest ikke udtrykket i dag, og dog har vi det overleveret i en kendt strofe: »En fattig jomfru sad i løn ... « – ikke i et lønnetræ, og hun blev ikke betalt for det – hun sad i skjul⁸.

En tredje mulighed kan være den, at vi ser en sproglig sammensmeltning af de to funktioner, og at vi dermed har at gøre med et overvåget træksted. Er det usandsynligt at forvente en kontrolpost ved et vigtigt kommunikations(knude)punkt? Kan man ikke forestille sig en vigtig indtægtskilde? Mandskab til rådighed til (båd)transporten over land + opsyn med transport, gods og mandskab?

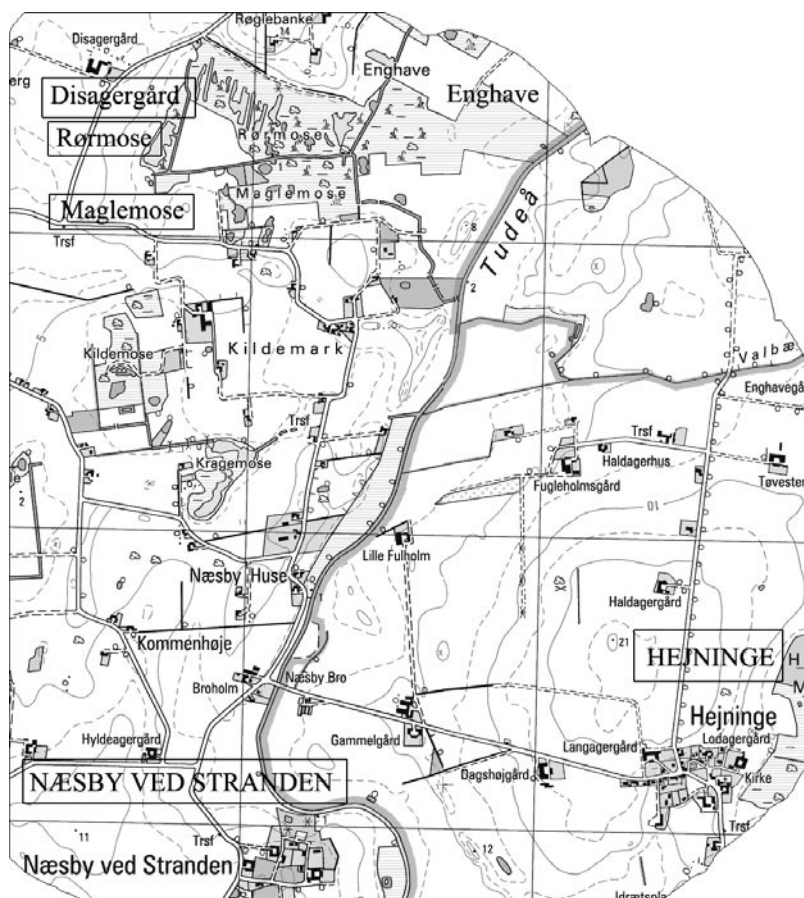
For Tjølling's vedkommende er det yderst interessant, at vi har dokumenteret voldsom aktivitet i 800-1000-tallet med bebyggelse, gravpladser, salshøj(e), huseby, og et par århundreder senere en usædvanligt stor kirke. Enkelte fund dateres tilbage til mindst 600-tallet. Ting- og forsamlingsstedet synes evident, adskilligt af stednavnematerialet i området synes også at have rod tilbage til mindst 600-tallet. Vi kan vælge at lægge vægt på stedets funktion som tingsted, men vi kan måske også lige så vel vælge at tage navnet *Biodalyngi* som udtryk for et drag. Et drag mellem *Viksfjorden* og *Vittensen* (1440 Vittrixsyni < *Vitrir/Vettrir⁹). Vittensen har derfor ikke noget med overnaturlige væsener¹⁰ at gøre. Forleddet *Vit-snarere* en udviklet form af et vad eller en »færdsjø« - vi har tilsvarende et *Fidde* i det syd-vestjyske:

Figur 27

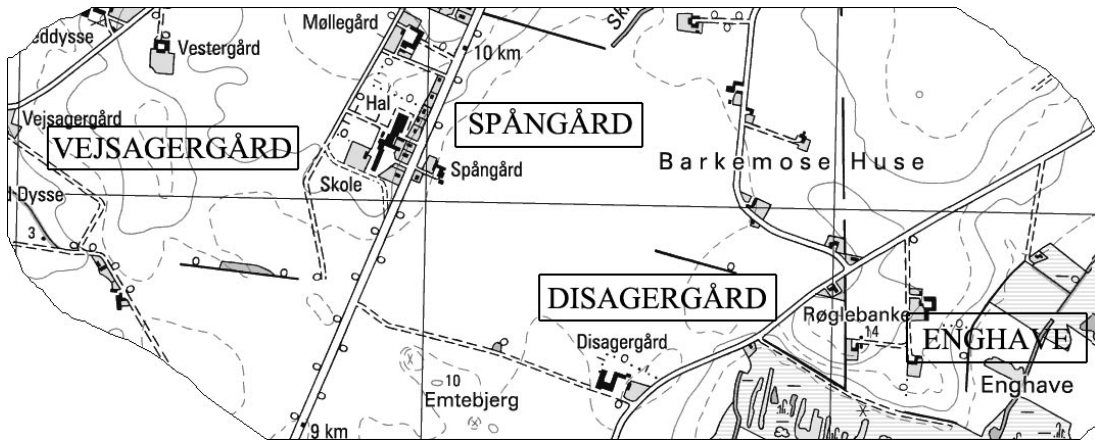
Hvor draget startede/endte ved *Kaupang*, refereres til navnet *Skereið*¹¹ – et navn, der måske kan forbindes med det sted, hvor Halfdan Hvideben, þjóðkonung og þingmaðr, blev begravet omkring år 800¹². Þjóðkonung kan derfor måske læses som et udtryk for, at Halfdan bestyrede en vigtig forbindelseslinie – *eið*’et – og/eller at han var øverstbefalende i *Skereið/Kaupang*-området, samt at det »folk«, han bestyrede – *þjóð*-et – kan præciseres hhv. funktionsbestemmes nærmere, nemlig som et trækfolk, dragere, trælle. Dette sidste må i sin yderste konsekvens betyde, at import af trælle ikke nødvendigvis var i landbrugsmæssigt øjemed. Snarere var det med henblik på transportmæssig effektivisering.

Men det var Hejninge, vi kom fra. Hejninge Mose turde være et godt bud på et stade; det samme kunne Næsby ved Stranden, som ikke ligger ud til Storebælt, men derimod ved Tudeå, lige ved draget over Dagshøjgård til Hejninge Mose, hvor der også i dag synes at være et fladt, fugtigt område. Tanken fører os tilbage til stedet for udgravningerne i Fribrødre Å.

Figur 28

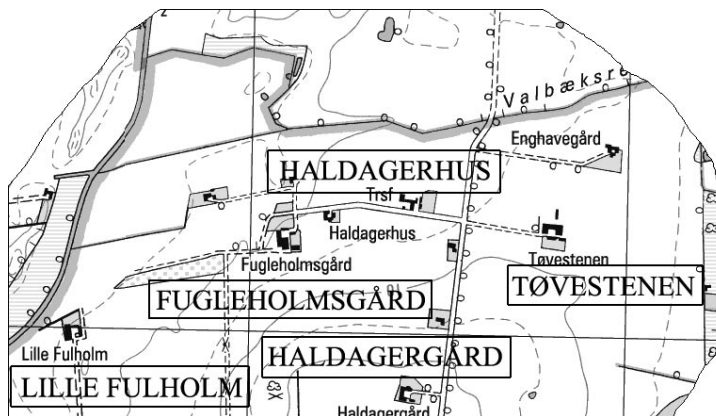
Men vi har også – hvor Valbæks Rende fører ud i Tudeå, på modsatte side - adgang til Rørmose hhv. Maglemose og Enghave. Og hvis vi går rigtigt til den, ligger det lige for at anse Enghave for at være en omskrivning/udvikling af hhv. det gamle ord for fjord: *-angr* > eng, og *hafn* > have. Og bevæger vi os videre gennem de nuværende moseområder (vel inklusiv Barkemose Huse) mod vest, støder vi på *Disagergård*, der via det lidt nordligere liggende *Spångård* forbinder os med *Vejsagergård* og Støvlebækken i vest.

Figur 29

Disagergård er endnu en variant af *Dej-* og *Dag-*, mens *Spångård* og *Vejsagergård* vidner om muligheden for at komme over fugtige områder. Spån- kender vi fra ordet *spang*, mens *Vejs-* fortæller om et *vad/(e)i.d.*

Andre vigtige navne i området er *Haldagerhus*, *Haldagergård*, *Lille Fulholm*, *Fugleholmsgård* og ikke mindst *Tøvestenen*.

Figur 30

Tøvestenen kunne være en nærmere undersøgelse værd. Udtalemæssigt, fonetisk, ligger *tøv-* ikke langt fra *dyb-*: *tøv* > *døv* > *dyv* ... og ret beset udtales *dyb* på jysk rimeligvis noget i retning af [dyw].

På engelsk har vi termen *to tow*: »pull with a rope,« O.E. *togian* »to drag, pull,« from P.Gmc. **tugojanan* (cf. O.E. *teon* »to draw,« O.Fris. *togia* »to pull about,« O.N. *toga*, O.H.G. *zogon*, Ger. *ziehen* »to draw, pull, drag«), from PIE base **deuk-* »to pull, draw« (cf. L. *ducere* »to lead;« see *duke*). The noun meaning »act or fact of being towed« is recorded from 1622. *Towaway*, in ref. to parking zones, is recorded from 1956«¹³. Der er termer – såsom **tugojanan* < *deuk* - i ovenstående, der leder tanken tilbage på *þjod*’et. Titlen *þjodkonung* er synonym med betegnelsen *duke*.

Eksemplet Daugbjerg er medtaget for at illustrere andre skrivemåder: » ...*1163 Daggebi-erch, 1524 Dawbirg«¹⁴. Udtalemæssigt ligger vi i vore dage tæt op ad det engelske *tow*, mens den ældste skrevne overlevering tilsyneladende giver os et *dagge*-.

Tyvsbjerg-eksemplet nedenfor illustrerer en forlængelse af kæden *tøv > døv > dyv > tyv* *Tyvsbjerg* ligger på *Sejerø*. Fra *Tyvsbjerg* må draget være forløbet over land til *Tadebæk*, med sigtepunkt i *Lundehøj*.

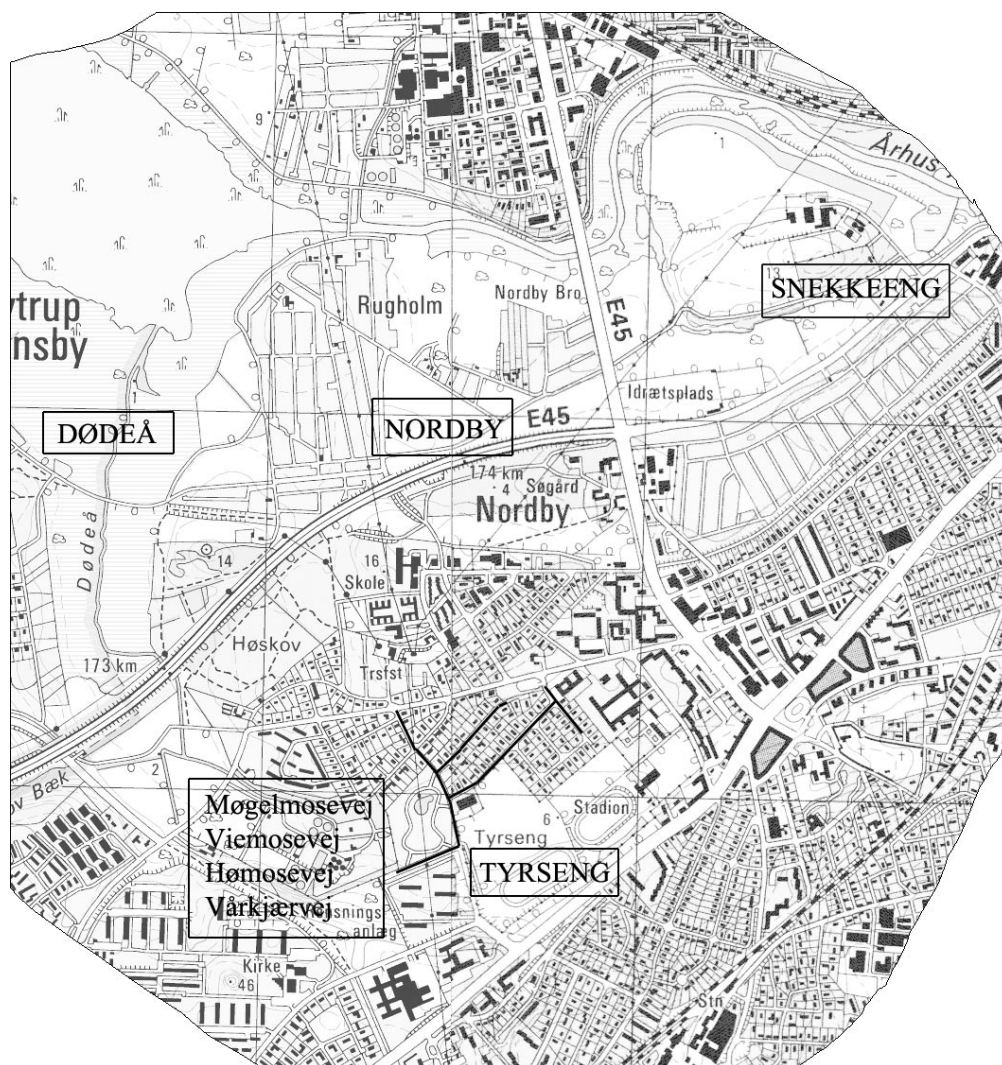

Figur 31

Noter:

- 1 Jørgensen, 1994, p. 115
- 2 Jørgensen, 1994, p. 110
- 3 <http://www.dkconline.dk>: 150103-84 og 150103-44
- 4 jfr. Westerdahl ovenfor: »köl – kielas – Kölen – Kölarna – Kilir«
- 5 Brink, 2007, p. 63
- 6 Brink, 1994, p. 155-158
- 7 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag=lunde>
- 8 [http://www.ordnet.dk/ods/opslag=IV Løn](http://www.ordnet.dk/ods/opslag=IVLøn)
- 9 Brink, 2007, p. 56
- 10 Brink, 2007, p. 56
- 11 Skre, 2007, p. 434
- 12 Skre, 2007, p. 435
- 13 <http://www.etymonline.com/index.php?search=tow>
- 14 Jørgensen, 1994, p. 59

Viby J.

Figur 32

Vi har også et andet eksempel, der kunne illustrere endnu en variant af dette drag: følger man Århus Å fra udløbet i Århusbugten og opstrøms ind i landet, støder vi på Dødeå, der forbinder det gamle Viby med Århus Å hhv. Brabrand søen.

Viby er også et gammelt center: Kirke fra begyndelsen af 1100-tallet. Kongsgård som umiddelbar nabo (eller forgænger?). Navnet dokumenteres tilbage til »...*ca. 1200 (Saxo) Wiby, *1231 Withby ... «¹. Der er imidlertid ikke enighed om de ældste skrivemåder, der ligeledes tæller hhv. With- og Wichby. Withby tolkes som »Byen ved, i skoven«, mens Wichby måske er mere tillokkende: bebyggelsen ved vigen, dvs. handelspladsen, havnen.

I vore dage kan vi følge Dødeå så langt som ind til Tyrseng, der måske ikke, som hidtil almindeligt antaget, skal tolkes som et helligdom, en mere eller mindre ubestemmelig, helleg lokalitet, viet til den gamle nordiske gud, Tyr. Kaster man et blik tilbage til Westerdahl's

forskellige termer for drag, nævnte han f.eks. også » ... Tarbert (Kintyre) – Tarbet, Tarbat – tairm-bert ... «. Vi kommer lettest i nærheden af ordet, hvis vi forholder os til det engelske »to tear« = at trække: » ... »pull apart,« O.E. *teran* (class IV strong verb; past tense *tær*, pp. *toren*), from Gmc. **teran* (cf. O.S. *terian*, M.Du. *teren* »to consume,« O.H.G. *zeran* »to destroy,« Ger. *zehren*, Goth. *ga-tairan* »to tear, destroy«), from PIE **der-* »tear« (cf. Skt. *drnati* »cleaves, bursts,« Gk. *derein* »to flay,« Arm. *terem* »I flay,« O.C.S. *dera* »to burst asunder,« Bret. *darn* »piece«). The O.E. past tense survived long enough to get into Bible translations as *tare* before giving place 17c. to *tore*, which is from the old pp. *toren*. Sense of »to pull by force« (away from some situation or attachment) is attested from 1297. The noun meaning »act of tearing« is attested from 1666. To *be torn between* two things (desires, loyalties, etc.) is from 1871«².

Men måske kan der i Tyrseng være tale om en art »kombinationsnavn«, idet Tyr var krigsgud og muligvis tillige gud for retfærdighed og for tinget³, og tingstedet bør næsten naturligt nok have været placeret i nærheden af kongsgård og havn. Vi har ikke umiddelbart en ting-navnelokalitet, men vi har en Møgelmosevej, en Viemosevej, og vi har en Hømosevej i kombination med en Vårkjærvej omkring Tyrseng. Og uanset disse veje kan være navngivet i nyere tid, kan det ikke udelukkes, at navnene rummer reminiscenser af gamle betegnelser i området, og man kan blot pege på, at der i forleddene vår- og -kjær- ret beset kan ligge hhv. en form for *warth + kær* – altså tilstedeværelsen af en form for vagthold ved kærret. Et kær er overgangsmulighed over et fladt vand, og ordet angiver, at man skal bære sin eventuelle last. Jfr. med det engelske »to carry«. Vi finder det f.eks. også i *car* (engelsk), *carriage* (engelsk/fransk)⁴, det hjulede (en gang heste- eller studetrukne) køretøj – en kærre; men vi kan muligvis ligeledes se det i forleddet Vår-, fordi vi også har forbindelsen til et ord som *infer*:

» ... 1526, from L. *inferre* »bring into, cause,« from *in-* »in« + *ferre* »carry, bear,« from PIE **bher-* »to bear, to carry, to take« (cf. Skt. *bharati* »carries;« Avestan *baraiti* »carries;« O.Pers. *barantiy* »they carry;« Armenian *berem* »I carry;« Gk. *pherein* »to carry;« O.Ir. *beru/berim* »I catch, I bring forth;« Goth. *bairan* »to carry;« O.E., O.H.G. *beran*, O.N. *bera* »barrow;« O.C.S. *birati* »to take;« Rus. *brat'* »to take,« *bremya* »a burden«). Sense of »draw a conclusion« is first attested 1529«⁵.

Med termerne *ferre > carry, bear > wear > bor/bære* er vi atter tilbage i Westerdahl's liste: » ... *bor-bera-bära-Borlänge-burjagi-Sundborn-Bor/Byringe* ... « - jfr. ovenfor.

Og den mulighed foreligger da, at Vårkjærvej's vår- er lig -kjær, hvilket nærmest må karakteriseres som en tydeliggørelse af stedets funktion. Bevidst eller ubevidst. Tilfældig eller evolutionær.

Møgelmosevej kan imidlertid være en angivelse af Viby's gamle tingsted. Møgel- i forbindelse med stednavne tolkes almindeligvis som »stor«⁶, men formen møgel kunne argumenteres at være en sproglig eller lydlig (eller hvordan man nu skal karakterisere fænomenet?) udvikling af et gammelt ord for forsamling(ssted). Oldengelsk: *mæðel*, der handler såvel om »forsamling« som »tale«⁷. Det tør være muligt at se denne funktion afspejlet i lokaliteter med så tilsyneladende forskellig skrivemåde som Møgelby, Mejlby, Melby, Middelfart, Magleby, Majby, Mols ... og mange flere.

Termen mædel modsvarer formentlig det frankiske mallus, der kendes fra mindst 500- og 600-tallet⁸, mens þjóðarmál kendes fra norsk, et bygdeding⁹. Man må tro, at vi er mest fortrolige med det danske mægle hhv. formidle. Det vil sige, at det, vi kan forvente os af Møgelkjær, er en forsamlingsplads i forbindelse med retslige handlinger beliggende i et knudepunkt. Og ret beset er der mulighed for, at vi her har en lang tradition at bygge antagelsen på.

Figur 33

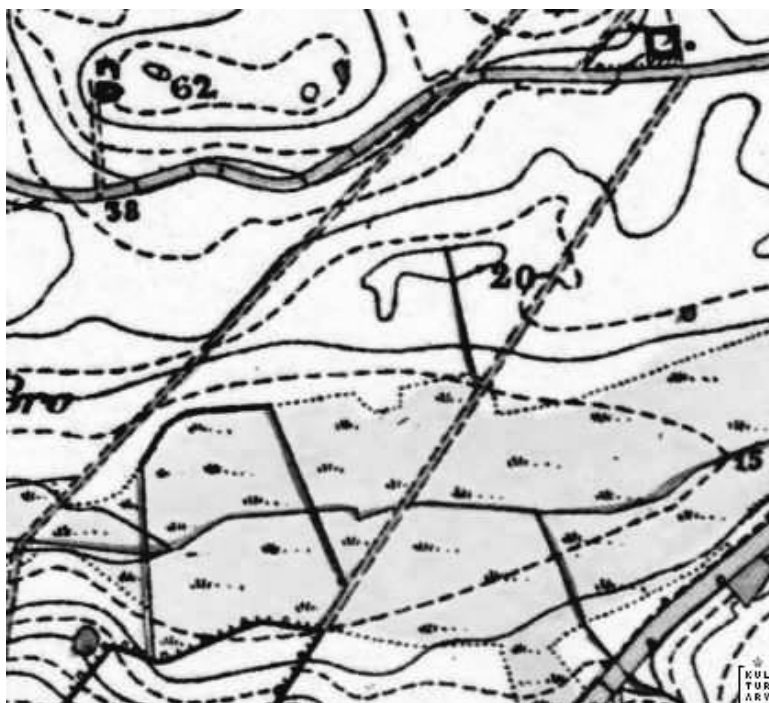
På Videnskabernes Selskabs kort ovenfor figurerer et Over og Nider Vibye. Over Vibye er formentlig identisk med Nordby.

Figur 34

Af de gamle kort fremgår det tydeligt, at der fra Tyrseng har været et fugtigt område, som man givet har kunnet anvende som flugt- hhv. udfaldsvej fra Vibye til Århus Å. Vi har tilsyne-

ladende bare ikke et dragsnavn – udover Tyrseng – at hæfte på det.

Figur 35

Men vi har en Langvad Bro

Figur 36

beliggende for enden af det fugtige område, vi kender som Tyrseng.

Figur 37

Og så er vi pludselig på kendt område igen med ordet vad.

Viby er beliggende i Ning Herred, tidligst overleveret som Ninggeheret omkring 1231/1300¹⁰, men en tolkning mangler faktisk. Man henholder til og sammenligner – men ikke overbevisende - med lokaliteter som Nim og Niløse og en mulig betydning i retning af »nybyggere«. Men min påstand er, at man snarere skal se formen Ning(ge)- som en lydlig »forskrivning« eller forskydning af bogstavkombinationen nign > ning, for udtalen af g foran n giver sammenlagt v+n, og at hvad vi i stedet finder, er et herredsnavn, der refererer til en retsinstant, tinget eller måske snarere nævnet:

»Nævn, et ell. (nu næppe br.) en (JohsSteenstr. ValdemarsJordebog.(1874).469. KHjorth. Retskrivningsspørgsmaalet.(1886). 17. jf. ogs. HjælpeO.). [næu'n] (sj. Nævnd. Allen.II.322. [Weilbach.]KristiernII.(1874). 78). flt. d. s. (glda. nefn(d), æda. næfn(d), oldn. nefnd, mnt. ne-mede; egl. vbs. til nævne 4.1; jf. II. Nævn) samling af udvalgte (udnævnte) personer; udvalg; egl. om middelalderens nævninger (og dissers kendelse) under en retssag«¹¹.

Mig bekendt har denne mulighed ikke tidligere været påpeget, men man kunne anføre et eksempel fra Kaupang i Norge, hvor flere forskellige navne indenfor et geografisk snævert område peger på betydningen af stedet som sæde for en forsamling og retsinstant. Her optræder salsbygningen, hallen, med rimelig sandsynlighed i navnet Skiringssalr, men Brink peger i sin analyse af det toponymiske materiale på muligheden for at finde forgængere til denne i navne som Haugen (Højen) og et overleveret Nafnasalr (Namfnesale 1445, Nummesall 1664, Nommesal 1723)¹². Han er imidlertid af den mening, at dette Nafn- må referere til en lokalitet, et navn, der er så »farligt«, en helligdom, der er i så overvældende grad hellig, at dens navn ikke må nævnes som andet end »navn«. En anden mulighed, påpeger han, er den, at Nafn- er navnefælle til Skiring- og måske i kraft af sin lavere position har måttet lade navnet Skiring til fordel for det »navnløse« Nafn-.

Snarere, tænker jeg, er der tale om to forskellige instanser, hvor skir- refererer til en »udøvende« magt, militæret, hæren og herredet (eng. shire); mens nafn- refererer til en »dømmende« og/eller »lovgivende« magt, nævnet og nævningene, måske folkets repræsentanter. Det kan være, at vi tilsvarende finder ting- og forsamlingssteder i lokaliteter som Nandrup, Nannerup, Nejlinge, Nonnebo... Det er en anden historie, men det kan anføres, at for disse fire lokaliteter gælder:

Nandrup ligger i kombinationen *Skarum Å, Bjergby* og *Tinghøjgård*; *Nannerup* i forbindelse med *Viummølle Å, Meldgård, Vium Tinggård* og *Lille Tinggård*; *Nejlinge* nær *Tobro Å, Hesse-mose Å, Maglemose, Højbjerg Hegn/Højbjerghus...*, mens *Nonnebo* er del i kombinationen *Vejrup Å, Geels Å, Birkende, Davinde...* (et birk er et gammelt ord for en retskreds; det er det, der skal læses ud af navnet, ikke birketræet – mens *Dav-* genkendes som form af *Dybdalen* ved *Sejlfjord*. Endelserne *-ende* og *-inde* kan sammenholdes med *-eng* i *Tyrseng* og *-ang* i *Kaupang*: et gammelnordisk *-angr* = fjord(arm)).

Det er i øvrigt rigtigt interessant, at Brink anfører, at Nafn- er sjældent forekommende som stednavn, idet han nævner, at: »The only other name to be considered in Norway is a lost ON Myklunafn... with the following medieval name-forms: af Myllenamffne 1320... i Myklunamfne 1445; i Myklæ-Namfne... Such a name is – as far as I am aware – totally unique. It seems to mean »the Big Name«. Was it a name for a grand site that craved a grand name? ... Nafnasalr is something of a mystery«¹³.

Man kan blot foreslå, at der måske ikke er noget mystisk heri. Der er tale om et nævningeting. Vil man holde fast i møgel/mykl- som udtryk for stor (MEGA!), altså måske refererende til en meget stor forsamling, fastholder dette Viby som central lokalitet for området. Såfremt tolkningen kan overføres på Ning Herred, kan det tyde på, at herredet har fået navn efter sin jurisdiktion. Dette er ikke enestående: *Middelsom Herred*, » ... *1231 Mæthælsholmheret«¹⁴ – området mellem Gudenåen og Nørreå. *Mols Herred*. *Malt Herred*. *Slavs Herred* er en mulighed (men et ungt herred, oprettet i 1500-tallet), – *slav-* kan være en mulig form, et fragment, af et gammelt »-hlaw«¹⁵. Muligvis skal man også se det gammelnordiske *haugr* i denne sammenhæng, så at vi har vores danske *høj* til stede: *hlaw-haug(r)-høj*. Fra England kan hentes eksempler som *Motehowes*, *Motelowe*, formentlig et så sært navn som *Guthlaxton*¹⁶. Jeg skal vende tilbage hertil nedenfor.

Andre herredsnavne af samme skuffe/med samme indholdsmæssige betydning kunne være *Nim Herred*, *Hatting Herred*, *Lø Herred*, *Slogs Herred*, *Haderslev Herred*, *Rise Herred* (Rise kan måske læses som et *Ris-høj?*), *Skam Herred*, *Løve Herred*, *Merløse Herred*, *Slagelse Herred*, *Tybjerg Herred*, *Musse Herred*, *Vennebjerg Herred*, *Hassing Herred*, *Hillerslev Herred*, *Morsø Herred*, *Fleskum Herred*.

Lø, *Slogs*, *Løve*, *Slagelse* og *Hillerslev* kunne alle tages for former af *-hlaw*, mens *Musse* er at sammenholde med f.eks. ovennævnte *Motehowes* = moot/meeting/møde. *Fleskum* og *Skam* kan tænkes at rumme, hvad der på engelsk grund findes i f.eks. en lokalitet som *Nutshambles fields*¹⁷, der referer til (menneskeskabte) strukturer i landskabet som sæde for en større forsamling: gammel-engelsk (ge)mot-sceamol. Egentlig hvad vi kender i det lille møbel, skammelen, men i betydningen i retning af en bæk til flere personer. Det er

tankevækkende, at vi med alle disse herredsnavne tillige dækker næsten samtlige af vore tidligere amtskommuner ind.

Vi har altså et Høj-navn til stede i *Haugen* i Kaupang. Det er ligeledes overleveret os for Viby's vedkommende i Hømosevej. For Hømosevej står i forbindelse med Høskoven, der er beliggende ud til Dødeå, nord for Langvad Bro og Tyrseng. Høskoven har vi desværre meget sent overleveret i 1664, men da i formen Høye Skouff¹⁸. Til gengæld skal man måske vælge *ikke* at se bort fra y'et og blot forlade os på en tolkning henvisende til bjergning af hø? Området rummer bl.a. fund af jernaldergrave¹⁹ samt spor af en oldtidsvej²⁰, ligesom vi fra Nordby har fund af kirkegård (men til dato ingen kirke) samt skibstømmer og andre spor af værft-lignende aktiviteter i Snekkeeng i årene mellem 797 og 1266²¹.

Endelig havde vi også en Viemosevej ved Tyrseng. Måske er dette vores eneste overlevering af en helligdom? Måske er vie- et fragment af »vidne«? Det samme kunne være gyldigt for f.eks. ovenanførte Vennebjerg Herred («... *1231 Vvinæbiærgheret, 1350 Winbergh ... «²²). Eller måske henviser vie- til vadet og/eller vejen, hvilket også forekommer sandsynligt.

Noter:

- 1 Jørgensen, 1994, p. 331
- 2 <http://www.etymonline.com/index.php?search=tear>
- 3 [http://www.da.wikipedia.org/wiki/Tyr_\(krigsgud\)](http://www.da.wikipedia.org/wiki/Tyr_(krigsgud))
- 4 <http://www.etymonline.com/index.php?search=car>
- 5 <http://www.etymonline.com/index.php?search=infer>
- 6 Jørgensen, 1994, p. 200
- 7 Pantos, 2004, p. 184 ff
- 8 Barnwell, 2004, p. 233 ff
- 9 Skre, 2007, p. 37
- 10 Bjerrum, 1964, p. 52
- 11 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag=nævn>
- 12 Brink, 2007, p. 62/Skre, 2007, p. 439-440
- 13 Brink, 2007, p. 62
- 14 Jørgensen, 1994, p. 196
- 15 Pantos, 2004, p. 160 ff
- 16 Pantos, 2004, p. 155 ff tolker dog ukritisk dette som »Guthlac's Stone« p. 157
- 17 Pantos, 2004, p. 158-159
- 18 Bjerrum, 1964, p. 52
- 19 <http://www.dkconline.dk:150413-33>
- 20 <http://www.dkconline.dk:150513-31>
- 21 <http://www.vikingemuseet.dk/soefartsby.htm> og Damm, 2005, p. 95
- 22 Jørgensen, 1994, p. 325

Tilbage til Sejlflod

Lad os se, om vi med Vennebjerg kan komme tilbage til vores udgangspunkt, bakkøen ved Limfjorden. Antager vi, at Vennebjerg Herred er udtryk for et »vidne-bjerg« og en retskreds, har vi formentlig en parallel i *Vends Herred*: *1231 Vvændæslætheret, 1348 Wenzlethereth¹, der hidtil er tolket som gående ud fra et oprindeligt navn, *Wændi (= noget, der »snor« sig), på den nordlige del af Lillebælt + slet = rydning. Tilsvarende menes *Wændil at være det gamle navn for *Limfjorden* og at have været navngivende for *Vendsyssel* - 1060 Vensusse².

Kunne man anskue dette anderledes? Brink beskæftiger sig med bl.a. fire stednavne i Kaupang-området: *Guri*, *Lauve*, *Vittersen* og *Lingum*: »The first three are to be identified as –*vin* names, while the latter is clearly a –*heimr* name. Both the –*vin* and the –*heimr* names are, in my opinion, mainly to be dated to the Roman Iron Age or the Migration Period in Norway, although both types continued in use into the late Iron Age ... The names that may be from the Early Iron Age are of course only a mere fraction of the names once in use during this early period ... as for the –*vin* name-element we have also the complication that the word **vin* originally denoted a kind of meadow (cf. Gothic *winja* »pasture, fodder; meadow«), and a semantic development during the Iron Age to the sense of »settlement« seems very likely... The problem is, then, to decide if we can identify an original sense of »meadow« or a later one of »settlement« for –*vin* names«³.

For det første: Jeg tror ikke, der er tale om en oprindelig eng eller græsgang, altså den betydning, vi lægger i oversættelsen til meadow. Betydningen af –*vin* skal ikke lægges i landskabets karakter eller art. På samme vis, som at vi, efter min mening, heller ikke skal læse lyng eller hede ud af *Tjølling* – jfr. ovenfor. Vægten skal lægges på, at vi har at gøre med møde- og forsamlingsstedet, og på de handlinger, der er foregået her. Det vil sige, uanset at vi har fortolkningen: » ... meadow ... O.E. *mædwe*, originally »land covered in grass which is mown for hay,« oblique case of *mæd* (see mead (2)). »meadow,« O.E. *mæd* »meadow,« from P.Gmc. **mædwon* (cf. Du. *made*, Ger. *Matte* »meadow,« O.E. *mæþ* »harvest, crop«), from PIE **metwa-*, from base **me-* »mow«⁴.

Vi skal hæfte os ved, at vi har et forled, *mæd-*, og et efterled, –*we*, men betydningen af *mæd*/*mæþ*, der jo giver os to forskellige udgaver af d'et, er ikke grass, harvest, crop. Efter min mening har vi det samme fænomen som i *mæð-el* (jfr. ovenfor): ting- og forsamlingssted. Det er stedets funktion, der bærer benævnelsen, så at sige. Man skal formentlig ikke forestille sig en egentlig navngivning af en lokalitet, men det er den gentagne handling, der kendetegner stedet, og som med tiden er overgået til at blive betegnelsen og navnet på stedet.

Hvorledes vi skal forholde os til efterleddet –*ow*/-*we*/-*vin* er måske ikke et vanskeligere spørgsmål, men det kan måske diskuteres, om og hvad der kom først. Det er ikke urimeligt, tror jeg, at antage, at dette efterled angiver vejen, vadet og/eller området for bebyggelsen, altså befolkningsgrundlaget for tingstedet: vidnerne – the settlement. Men ordet og navnet er gammelt og går for min del gerne tilbage til folkevandringstiden og længere endnu. Jeg forestiller mig, at settlement-betydningen faktisk må være ældre end engareal-betydningen, idet førstnævnte har en implicit, betydningsgivende funktion, mens sidstnævnte kommer i spil, hvor tingstedet ikke længere er i brug eller kan huskes.

Guri er overleveret i formen Gudrina i 1419, Gudrine i 1444, og synes sammensat af et forled som »gud« + et efterled som et gammelt –vin navn⁵. Formentlig er der ikke tale om en gud; snarere kan det være goden, områdebestyreren, vi skal se udtrykt heri. Men mere sandsynligt er det, at guden er en skrivemåde for vadet og vejen, forbindelseslinien, kommunikationsåren. Guri er ikke at anskue som et sakralt navn og angiver ikke en lokalitet indviet til en gud.

For nyligt har Jørgensen slået til lyd for, at man skal kigge ud over rigets grænser og f.eks. se nærmere på vore nabolandes stednavnemateriale, fordi vi i Danmark har toponymer, der typologisk ligger på linie med vore nabolandes. Det gælder f.eks. ligeledes gamle sø- og ånavne, hvoraf mange synes at være af meget høj alder, og det gælder da især gamle såkaldte »usammensatte navne« som f.eks. Gudenåen: »*Gudenå* er ligefrem som et af de meget få navne overleveret i usammensat form, nævnt i et brev fra 13/8 1437 (afskrevet 1538) som *Guthen*, og det viser sig yderligere, at det ikke blot er den nukendte, Danmarks længste å, som bærer dette navn, men at fem andre åer i det gamle Danmark har heddet tilsvarende. Mest kendt af disse er den nuværende Storå ved Holstebro, der i et brev fra 24/8 1503 omtales som *Gudhen*«⁶. Andre usammensatte primære navnedannelser skulle f.eks. være Vänern, The Thames, vores hjemlige Suså m.fl. Det kan vi komme tilbage til lige om lidt.

Det er mit forslag, at der er tale om den samme »gud« i såvel Gudenåen som i Gu(d)ri(ne), og at vi altså her finder en angivelse af kommunikationslinien. Begrundelsen skal søges i nogle lydæssige hhv. udtalemæssige overgange, som vi så at sige kan sammenligne os til også i andre forbindelser. Det er i hvert fald en kendsgerning, at vi finder disse overgange mellem f.eks. g og v (w) i ord som warth/guard(ward) og guado/vad.

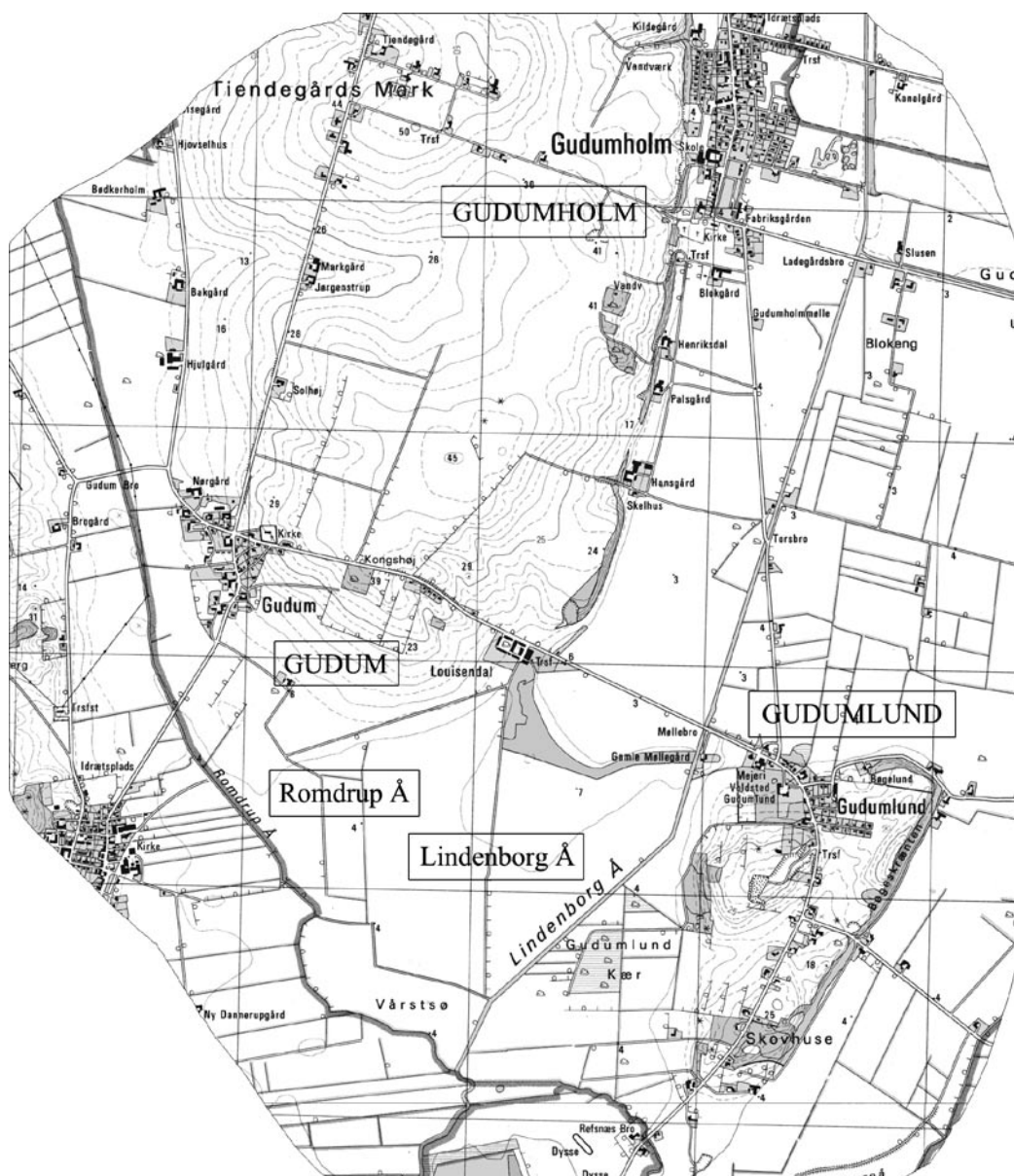
Kigger vi tilbage på Gudum, Gudumlund og Gudumholm på bakkeøen i Limfjorden, ser vi klart og tydeligt beliggenheden i en veritabelt »vej«kryds (*Figur 38*).

Det andet eksempel på et –vin navn i Kaupang-området var *Lauve*: 1370 *Laufuini*, 1391 *Laufuine*, 1397 *Lauuine/Laufvine* » ... which seems to indicate an older *Laufvin*, containing the ON noun *laufn*. »leaf, leaves«, here probably indicating deciduous forest. Maybe this *vin* »meadow (of some kind)«, was used for the harvest of leaves, cf. ON *laufadrattr* m., *laufhogg* n., *laufhogstr* m. ... *Lauve* is thus to be looked upon as a really old name, probably to be dated to the Early Iron Age«⁷.

Dette kan træffe sig at være et link til Klarup/Romdrup-bebyggelserne nordvestligt på Sejlflod-bakkeøen, hvorfra vi har grav- og bopladsfund fra ældre jernalder med bl.a. en kvindegrav fra yngre romersk jernalder indeholdende bl.a. glasperler og sølvfibel⁸.

Klarups ældste form (en sen afskrift) har vi som *1259-86 *Kladckerop* – tolket som »Klakkis udflytterbebyggelse«⁹. Hvilket sidste ikke kan være den eneste mulige tolkning. Formentlig har vi i forleddet *Kladck(e)*- at gøre med det samme fænomen som i *Lauve*. Blot er det ikke indsamling af løv, der er det afgørende i tolkningen. Vi har at gøre med et »-*hlaw*«, en art »lov-bjerg« = et ting- og forsamlingssted, som det, vi har repræsenteret i » ... Secklow Hundred, Buckinghamshire ... probably the most important study of an assembly-site to have been undertaken in the last thirty years. The project proved particularly influential because it raised the possibility that Anglo-Saxon »moot-mounds« may have been purpose-built, since

the Secklow »barrow« was found to be both non-sepulchral and of post-Roman date ... However, the investigation concentrated solely on the mound identified as the »-hlaw« of the hundred-name ... «¹⁰.

Figur 38

–hlaw sammenholder Pantos med det islandske » ... Lögborg or »Lawrock«, the notional centre of the site (where) laws were promulgated, summonses and public announcements made and the assembly formally initiated and prorogued ... «¹¹.

Det er min overbevisning, at **samme** –hlaw ses i navnet Guthlaxton – her åbenbart i formen –(h?)lax(t) –**uanset** tolkningen: »The name of Guthlaxton Hundred (Guthlac’s Stone), Leicestershire likewise seems to reflect a meeting-place at a stone« **fordi**: »The name persists

in Guthlaxton Gap and the adjacent Guthlaxton Bridge where the Roman Fosse Way crosses a stream, and the meeting-place is likely to have been in the vicinity«¹².

Guthlaxton turde anskues som *guth + lax(t) + on = gud + hlaw + vin*. En anden mulighed er at se kombinationen: *guth + lax + ton = gud + hlaw + tun*. Om tun: se senere.

Pantos har nok et spændende eksempel, Copthorne: »The Northamptonshire double hundred of Nassaborough is thought to have met at a site known as Langdyke Bush in Ailsworth parish ... (med noten: »9: The hundred is referred to as the hundred of Langdyke in 1305 and may be the *twegera hundreda...æt Dicon* recorded in BCS 1130 (AD 972-92)) ... The name of the meeting-place (»long-earthwork«) reflects its position on the Roman road known as King Street ... The feature identified as the meeting-place, however, is a flat-topped mound, and the site is also associated with a crossroads, being only c. 65 m south of the junction of King Street and a ridge-road from Peterborough to Ermine St. ... The name of Copthorne Hundred, Surrey means »pollarded thorn-tree«¹³.

I Copthorne's umiddelbare nærhed ligger »... a linear earthwork known as Nutshambles. This name apparently derives from OE (*ge*)*mot-sceamol* – »assembly-bench« – and may refer to a structure built specifically to accommodate assemblies ... These examples demonstrate the partial character of the information that can be extracted about a meeting-place from its name alone, since in each of these instances examination of the assembly-place reveals an association with an earthwork or other feature which is not indicated by the hundred or site name«¹⁴.

Et par bemærkninger til Copthorne: At henholde navnet til »pollarded thorn-tree« giver ingen mening, fordi: »Copthorne appears in Domesday Book as *Copededorne*«¹⁵. *Copededorne* kan dechifrereres således: *Cop + ede + dorne = købe* (alias handelsplads alias forleddet i Kaupang) + *vad + drag*.

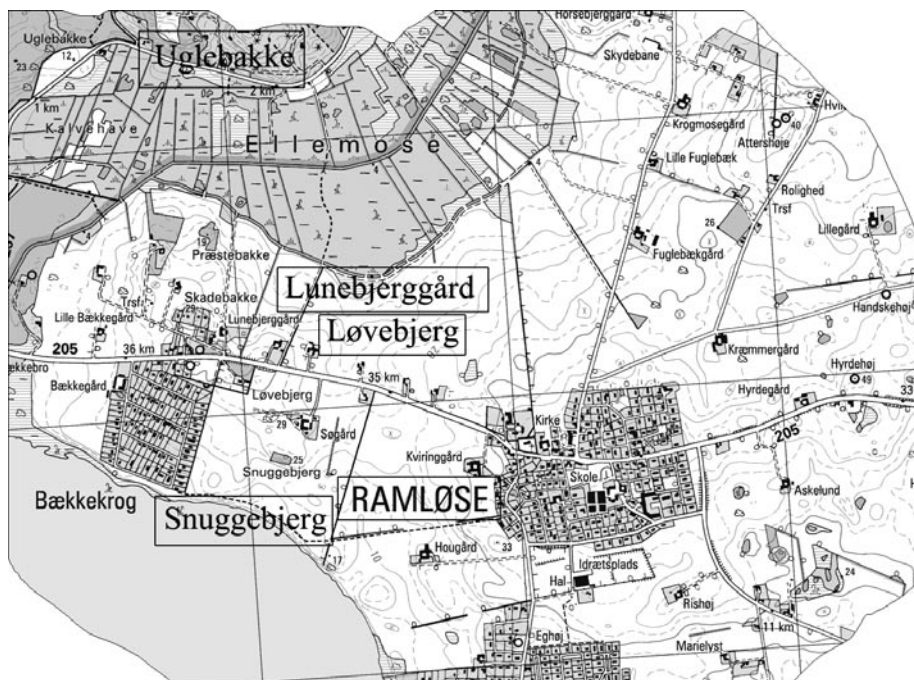
–*dorne* er udtryk for drag og kan sammenholdes med navne som Tarbert (Kintyre) – Tarbet, Tarbat – tairm-bert (jfr. Westerdahl ovenfor) og bør måske være det, der reflekteres i hundrednavnet i nævnte note som *twegera hundreda* – altså med termen, jeg tidligere har anført: to tow: »pull with a rope,« O.E. *togian* »to drag, pull,« from P.Gmc. **tugojanan* (cf. O.E. *teon* »to draw,«...). Jfr. ovenfor.

Langdyke refererer således heller ikke ubetinget til længden på et dige (»long-earthwork«). Lang- må være en parallel til ling, lyng, lind, lund etc. Andet steds refererer Pantos til en *Moothill* Farm, nabo til *Lings* Farm¹⁶ – der kunne være en parallel til *Lingum* i Tjølling-området med gamle skrivemåder som *Limaemsbygdh* (1495), *Lingemsbygd* (1496) > *Limgemsbygd* > *Lindem* > *Lingem*¹⁷. Alle skrivemåder er meget sene, men efterleddet, *-heim*, antyder høj alder, dvs. aktivt og produktivt måske så langt tilbage i tid som de første århundreder efter vor tidsregning. *Langdyke* skal derfor læses som »trækvejen«, draget. *Lang-* og dets varianter (*Limfjorden* iberegnet) angiver muligvis af og til konkret midlet – lunderne – muligvis mere abstrakt blot og simpelt vejen, adgangen. Mens *-dyke* muligvis konkret kan ses som udtryk for et »earthwork«, abstrakt ligeledes alene vejen, adgangen.

Med Klarup har vi måske en angivelse af et forsamlingspunkt, der kan tænkes at være forløber for Tiendegården/Tønsbjerg-lokaliteten. Og med Romdrup det til ting-/forsamlingsstedet hørende drag: »**Romdrup** *Him.* *1344 Romdrop, 1478 Rondrv, 1480 Rwmrdw. FL *sb.* rum > »ryddet plads, rydning«, EL måske *sb.* jysk drav »sump, mose«, senere omtydet til drup... «¹⁸. *Drav* er også en form af *drag*.

Jeg skal ikke tage stilling til forleddet *Rom-* her. Blot henvise til, at jeg ovenfor havde eksemplet *Vends Herred*, 1231 *Vvændæslætheret*, 1348 *Wenzlethereth*, hvor efterleddet *-slet* faktisk også er officielt tolket som rydning¹⁹. Dette *-slet*, tror jeg, kan imidlertid tolkes som en form af *-hlaw*, fordi det er muligt at trække nogle dels lydige dels skrevne linier imellem hhv. *hlaw*>*claw*(udtalt med *k*)>(s)*claw*>*slaw* (c'et udtales som *s* og dette overføres til den skrevne form) og *slaw*>*slag*>*slet*. Et stednavn som *Dreslette* har en udtale i retning af [dre'slajde]²⁰. Vi har et *Slauædorp* i 1320>*Slangerup*, *1176 *Sklandethorp*>*Skanderup*²¹, *Slavs Herred* skrives i 1552 *Slafs Herred*²², mens vi har et *1298 *Sloxherret*>*Slogs Herred*²³. Der er ganske enkelt bare mange udviklingsmuligheder. Bogstavet *x*, der tilsyneladende forekommer i *Sloxherret*, havde vi også til stede i *Guthlaxton*. Vi havde det ligeledes i den ældste form af *Vittersen*: *Vittrixsyni*. Det gamle *Rougsø Herred* forefindes i en *1203-version som *Roxæ*²⁴, mens f.eks. *Alstrup* på *Falster* har den gamle form *1231 *Aflanxsthorp*²⁵.

Forleddet i *Rougsø* bliver interessant sammenholdt med *Romdrup*, muligvis også sammenholdt med et navn som f.eks. *Romsø*. Det kan hende, der kan være en forbindelse mellem *-hlaw* og *roug*, en lydlig overgang eller vekslen imellem *l* og *r*, hhv. *aw* og *ou(g)* – dette sidste er det, der i udtalen af *Dreslette* bliver til *aj*. Der er imidlertid også den mulighed at sammenholde *Romdrup* med stednavnet *Ramløse*: » ... *Frb.* *1192-1201 *Ramløsæ*. FL *sb.glda.* **ramm*, svarende til et svensk dialektord der betyder »fugtig eng«, EL *løse* > »Lysningen ved den fugtige eng«²⁶.

Figur 39

Dette kunne lede os i retning af en tolkning af Romdrup som netop vadestedet, draget, overfartsmuligheden over Romdrup Å, og at vi i nabolokaliteten Klarup skal lede efter tingstedet. På samme sæt og vis, som at Ramløse ligger som forbindelsesled mellem Arresø/Ellemose Å og har et Løvebjerg (jfr. Lögberg/»lovbjerg« ovenfor) som nabo. Bemærk f.eks. ligeledes Lunebjerggård (lind/ling/lund...) og Snuggebjerg (mons tro ikke et forskrevet Snekkebjerg?) samt flere (grav)høje.

Det er dertil i øvrigt vigtigt at holde sig for øje, at der eventuelt kan have været tale om to samtidigt aktive forsamlingspunkter: »At the Icelandic Althing, for example, the business of the court appears to have been divided, with different activities taking place in different areas of the site. At the *Lögberg* or »Lawrock«, the notional centre of the site, laws were promulgated, summonses and public announcements made and the assembly formally initiated and prorogued. The legislative court or *lögrretta* met elsewhere, however, and the judicial Quarter Courts had no fixed site but were convened at points designated for them by the Lawspeaker on the plain of Thingvellir ... It is possible that a similar division took place at some hundred meeting-places and that the multiplication of features reflects this«²⁷.

Netop forklaringen af termen »hlaw« som stedet, hvor beslutninger og love proklameres, falder meget godt sammen med etymologien for verbet at *lytte* (engelsk: *listen*):

»list (v.2) ... »hear, hearken,« now poetic or obsolete, from O.E. *hlystan* »hear, hearken,« from *hlyst* »hearing,« from P.Gmc. **khlustiz*, from PIE **kleu-* »to hear« (see listen). listen O.E. *hlysnan* »to listen,« from P.Gmc. **khlusinon* (cf. O.H.G. *hlosen* »to listen,« Ger. *lauschen* »to listen«), from PIE base **kleu-* »hearing, to hear« (cf. Skt. *sroti* »hears,« *srosati* »hears, obeys,« Avestan *sraothra* »ear,« M.Pers. *srod* »hearing, sound,« Lith. *klausau* »to hear,« *slove* »splendor, honor,« O.C.S. *slusati* »to hear,« *slava* »fame, glory,« *slovo* »word,« Gk. *klyo* »hear, be called,« *kleos* »report, rumor, fame glory,« *kleio* »make famous,« L. *cluere* »to hear oneself called, be spoken of,« O.Ir. *ro-clui-nethar* »hears,« *chunim* »I hear,« *clu* »fame, glory,« *cluada* »ears,« Welsh *clywaf* »I hear,« O.E. *hlud* »loud,« *hleodor* »tone, tune,« O.H.G. *hlut* »sound,« Goth. *hilup* »listening, attention«). The *-t-* probably is by influence of O.E. *hlystan* (see list (v.2)) ... «²⁸.

Vi har navnet »Clio ... muse of history, from L. *Clio*, from Gk. *Kleio* »the proclaimer,« from *kleiein* »to tell of, celebrate, make famous,« from *kleos* »fame, glory,« from PIE **klew-yo*, from base **kleu-* »to hear« (see listen). Related to the *-kles* in Damocles, etc«²⁹.

Men *list-* kan dog imidlertid ligeledes anskues som følger: »list (n.) ... »catalogue consisting of names in a row or series,« 1602, from M.E. *liste* »border, edging, stripe« (c.1280), from O.Fr. *liste* »border, band, row, group,« also »strip of paper,« or from O.It. *lista* »border, strip of paper, list,« both from a Gmc. source (cf. O.H.G. *lista* »strip, border, list,« O.N. *lista* »border, selvage,« O.E. *liste* »border«), from P.Gmc. **liston*, from PIE **leizd-* »border, band.« The sense of »enumeration« is from strips of paper used as a sort of catalogue. The O.E. word survives in archaic *lists* »place of combat,« at the boundary of fields«³⁰.

Vi har Klarup beliggende på kanten af bakkeøen ud imod Limfjorden; vi har et proto-indo-europæisk **kleu-* »to hear« (listen); og vi har en forbindelse til *s-*formen, her: *slove/slava* med

betydningen »ord« (jfr. toponymer som f.eks. Slogs/Slavs Herred ovenfor). Men oversætter vi til dansk: at lytte, ses det bl.a. også, at:

» ... **lytte**, v. [ˈlydɔ] (nu kun jy. løtte (Gram. Nucleus.60. Høysg.S.59. vAph.(1759) (sa. (1764). ogs.: lytte). Lodde.NT.311. Feilb.II. 470), lutte (Wadsk.10. Skuesp.III.86. MDL. Feilb.), lotte (Feilb.). –lute. Moth.L231). -ede. vbs. -ning (Panum.40; om auskultation), jf. Lyt, Lytten. (sikkert laant fra (m)nt., jf. ty. dial. laus(s)en, lus(s)en, lure, lytte (og hty. lauschen), mht. oht. luzen, lure, ligge skjult, endvidere oeng. lutian, ligge paa lur, lutan, bøje sig, eng. dial. lute, ligge paa lur (se III. lude og jf. Lytten); tilknytning til præet. og perf. part. af IV. lyde synes dog at have fundet sted || ordet er egl. jy., men i løbet af 18. aarh. trængt ind i rigsspr., hvor det fra beg. af 19. aarh. har fortrængt IV. lyde i dettes bet. 1-2 (og til dels 3); sml.: jeg lötter . . er et Jysk ord . . dvs.: jeg lyer saa hemmelig til bag ved en dør. Cit.1727. (GkS789.22). Istedet for dette gamle og ægte Ord (dvs.: lyde) have nogle nylig begyndt at skrive Lytte, hvis Grund jeg ikke indseer. Sporon.EO.II.(1786).245) ... staa paa lur; lure; spejde ... «³¹.

Det vil sige, at vi med Klarup samtidig kan synes at have en vagtfunktion til stede. Det er bestemt ikke skævt.

Klarups ældste former, Kladckerop (*1259-86) og Clarup (1478) bliver da for det første en fantastisk illustration af de mange lydige fortolkninger: *h/k/c(s)*, *d/t* (Klad-/slet), *w/c/k* m.fl. For det andet kan den nære forbindelse til Romdrup måske tolkes som en form for juridisk eller administrativ opdeling i lighed med fordelingen lögberg/lögretta, dersom der da ikke er tale om to tilsyneladende forskellige men tæt sammenknyttede funktioner: vad & ting.

Noter:

- 1 Jørgensen, 1994, p. 325
- 2 Jørgensen, 1994, p. 325
- 3 Brink, 2007, p. 54-55
- 4 <http://www.etymonline.com/meadow/mead>
- 5 Brink, 2007, p. 56
- 6 Jørgensen, 2004, p. 289-290
- 7 Brink, 2007, p. 55

- 8 <http://www.dkconline.dk>: 120110-18
- 9 Jørgensen, 1994, p. 157
- 10 Pantos, 2004, p. 160
- 11 Pantos, 2004, p. 161
- 12 Pantos, 2004, p. 157
- 13 Pantos, 2004, p. 157
- 14 Pantos, 2004, p. 158
- 15 <http://www.en.wikipedia.org/wiki/Copthorne> (hundred)
- 16 Pantos, 2004, p. 163
- 17 Brink, 2007, p. 57
- 18 Jørgensen, 1994, p. 234
- 19 Jørgensen, 1994, p. 325
- 20 Jørgensen, 1994, p. 62
- 21 Jørgensen, 1994, p. 251
- 22 Jørgensen, 1994, p. 261 (hhv. Slangerup og Slavs (Herred))
- 23 Jørgensen, 1994, p. 262
- 24 Jørgensen, 1994, p. 235
- 25 Jørgensen, 1994, p. 23
- 26 Jørgensen, 1994, p. 227
- 27 Pantos, 2004, p. 161
- 28 <http://www.etymonline.com/index.php?search=listen&searchmode=none>
- 29 <http://www.etymonline.com/index.php?search=listen&searchmode=none>
- 30 <http://www.etymonline.com/index.php?search=listen&searchmode=none>
- 31 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag=lytte>

Hvor er vi henne i tid?

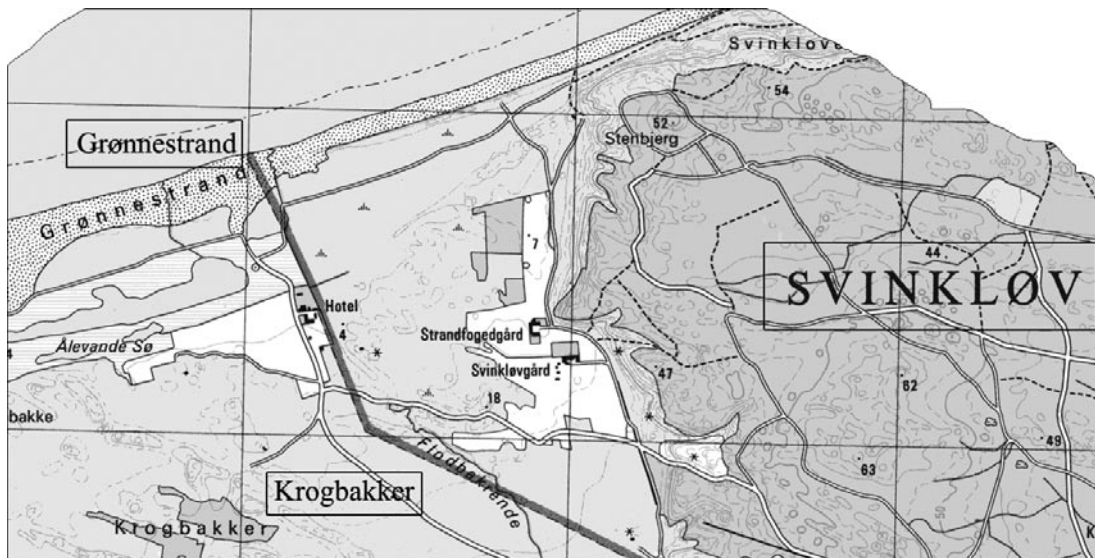
Vores toponymiske materiale er oftest sent overleveret. En af vore bedste kilder er Kong Valdemars Jordebog fra ca. 1230, hvilket vil sige, at allerede på dette tidspunkt har adskillige, hovedparten, af vore stednavne gennemlevet en foranderlig tilværelse og har formentlig allerede da mistet deres oprindelige værdi, kendskabet til den oprindelige betydning, indholdet. Det må vi så forholde os til og tage op som en udfordring.

Vi har runesten, og vi har enkelte mønter, der ligeledes kan bidrage med oplysninger om stednavne, deres »funktion« og betydning. Vi har også traditioner – på godt og ondt. Fortolkningstraditioner. Og traditioner for, *hvordan* man fortolker stednavne. Stednavnematerialet er foranderligt, men det er samtidig også utroligt konserverende, så der *er* rigtigt mange oplysninger at hente – og kombinere. Som det må være fremgået af ovenstående, lader det sig sjældent gøre at afkode et stednavns betydning alene af det enkeltstående tilfælde. Men ved at kombinere forskellige oplysninger og hente materiale ind fra forskellige områder – sproglige/lydlige, arkæologiske, historiske, kartografiske, topografiske etc. – lader det sig at gøre at stykke et billede af et billede sammen, et brudstykke af en fortælling, der måske *kan* give et hint om, hvor vi i fremtiden kan søge efter flere oplysninger. Vore skriftlige kilder rækker stort set ikke længere tilbage i tid end tusind år – på dansk grund. Derfor kan vi alligevel godt regne med, at en endog rimeligt stor portion af vore stednavne er meget ældre, blot skal vi for at se muligheder og sammenhænge kigge ud over rigets grænser og tænke os ind i en »globaliseret« verden, et bevægeligt samfund, en mixture af mange forskellige befolkning(sgrupp)er, der sprogligt måske ikke har stået så langt fra hinanden.

Er det ikke ren spekulation, kunne man indvende? Mit umiddelbare svar må være: nej, ikke så længe man kombinerer de forskellige oplysninger, der kan skrubes sammen i et givet område. Men det er desværre ikke altid, at man er så heldig at være i besiddelse af f.eks. arkæologiske vidnesbyrd, der i en og anden form kan bekræfte eller blot sandsynliggøre et sprogligt fænomen. Omvendt mener jeg heller ikke, at man kan udelukke nogle muligheder, blot fordi der ikke har været gennemført arkæologiske undersøgelser. Arkæologi er tidskrævende og kostbar. Man kan vel blot håbe på, at man ved at fremlægge nogle muligheder i stednavnematerialet kan give arkæologerne et fingerpeg om, hvad der - måske - venter dem. Uanset at den arkæologiske »bevisførelse« ikke altid er »specifik«, og at man ofte må lade sig nøje med en konstatering af, at der har været aktivitet over en given periode i et givet område. Nogle gange *er* man så heldig, at denne aktivitet synes klassificerende. Andre gange er det antallet af sammenlignelige fund, der sandsynliggør en teori. Nogle gange er tolkningerne af stednavne ligetil og kan stå alene, andre gange må der omveje til.

Med Klarup som eksempel på en udviklet form af et til grund liggende *hlaw* kan man illustrere flere af ovenstående argumenter ved sammenligning med en lokalitet som Svinkløv: »1695 Suinekløff, Suine Kloff. *Sb.* svinekløv, anvendt sammenlignende«¹. Tilsyneladende et ungt navn, i alle tilfælde temmelig sent overleveret. Tolkningen i animalsk retning kan imidlertid ikke have noget på sig, eller er i hvert fald en overskrivning af et meget ældre navn.

Beliggenheden taget i betragtning befinder vi os ved en farbar (vand)vej og en indgang til territorium.

Figur 40

Svinkløv beskæftiger Fellows-Jensen sig også med i forbindelse med et Cheshire-stednavn, *Wilkesley*, og refererer ligeledes til den animalske sfære, idet efterleddet tolkes som værende udviklet af et gammelt *clea* »claw«. Klo. Mens forleddet tolkes ud fra et gammelt *wifel* »weevik«, en bille, holdt op imod et gammelt personnavn, *Wifel*². For mig at se er dette meningsløst. Der er ingen ide i – oprindeligt - at benævne geografiske lokaliteter med grundlag i floraen eller faunaen. Det kommer til senere. Og særligt ser vi mange af den slags finurligheder i 15-1600-tallet. Derimod er der mening i, at funktioner og handlinger meget tidligt kan være og har været benævne og siden navnedannende. Og det handler i så fald om at strukturere og styre et samfund. Forleddet *Wil(ke(s))/Wifel* skal heller ikke, i mine øjne, ses som hverken person eller bille etc., men bør snarere læses som en form af den »ugle«, vi f.eks. så i *Uglegård*, og skal meget hellere ses som en angivelse af en »rasteplads« for vejfarende; det, vi fra norsk kender i fænomenet *veitsle*.

Fellows-Jensen har mange fine eksempler, som hun dog bruger til noget andet, men som faktisk lige så vel kan lede os i retning af ugle-udtalen: » ... *Wiuielestorp* GDB 1086 ... *Wilsthorpe*, Yorkshire East Ridding ... *Wyuelesworth* 1199 ... «³. Det kan tages op ved en senere lejlighed.

Tofthøj-bebyggelsen kunne følges over en periode på 1500 år, fra omkring 500 f.Kr. til op imod 1100 e.Kr. Fundene fra Klarup/Romdrup-området daterer ligeledes aktivitet til i hvert fald perioden mellem -500 og +500⁴. Og så har vi kernen i navnet, *hlaw*, kombineret med beliggenheden.

Noter:

- 1 Jørgensen, 1994, p. 281
- 2 Fellows-Jensen, 2004, p. 76-77
- 3 Fellows-Jensen, 2004, p. 81
- 4 <http://www.dkconline.dk: 120110-18>

Jeg, Claudius! - et lille skridt til siden (stof til eftertanke)

Hos Wikipedia kan man finde denne korte passage med mange mulige spor:

»**Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus** or **Claudius I** (August 1, 10 BC – October 13, AD 54) (**Tiberius Claudius Drusus** from birth to AD 4, then **Tiberius Claudius Nero Germanicus** from then until his accession) was the fourth Roman Emperor of the Julio-Claudian dynasty, ruling from January 24, AD 41 to his death in AD 54. Born in Lugdunum in Gaul (modern-day Lyon, France), to Drusus and Antonia Minor, he was the first Roman Emperor to be born outside Italia.

Claudius was considered a rather unlikely man to become emperor. He was reportedly afflicted with some type of disability, and his family had virtually excluded him from public office until his consulship with his nephew Caligula in AD 37. This infirmity may have saved him from the fate of many other Roman nobles during the purges of Tiberius' and Caligula's reigns. His very survival led to his being declared emperor after Caligula's assassination, at which point he was the last adult male of his family.

Despite his lack of political experience, Claudius proved to be an able administrator and a great builder of public works. His reign saw an expansion of the empire, including the conquest of Britain. He took a personal interest in the law, presided at public trials, and issued up to twenty edicts a day; however, he was seen as vulnerable throughout his rule, particularly by the nobility. Claudius was constantly forced to shore up his position—resulting in the deaths of many senators. Claudius also suffered tragic setbacks in his personal life, one of which may have led to his murder. These events damaged his reputation among the ancient writers. More recent historians have revised this opinion«¹.

- Spor 1: »Navnet«: Tiberius Claudius Drusus > Tiberius Claudius Nero Germanicus > Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus
- Spor 2: Fædrene ophav: Drusus (Decimus Claudius Drusus > Nero Claudius Drusus Germanicus)
- Spor 3: Fødested: Lyon < Lugdunum
- Spor 4: »He took a personal interest in the law, presided at public trials, and issued up to twenty edicts a day«

Ad spor 1 og 4: Tiberius Claudius & »law«

Man aner en fødekæde i romerske navne, der traditionelt ses at angive personers tilhørsforhold relaterende til familie, klan, stamme. Et romersk navn er ikke én gang givet. Det udvikles tilsyneladende. Over tid - fra oprindeligt tilsyneladende blot at have været et enkelt navn (fornavn) til hen ad vejen (formentlig i takt med at en (Rom's) befolkning vokser) at udspecificere personens ophav og tilhørsforhold, afstamning (stammen beretter traditionelt om et geografisk tilhørsforhold, en geografisk oprindelse).

Så Claudius *hed* han måske - måske ikke. Claudius *var* han – eller (en af) hans forfædre af profession. Claudius + law + hlaw kan tænkes et eller andet sted at trække på samme hammel. Og Tiberius *hed* han måske heller ikke bare – opkaldt efter sin farfar, Tiberius Claudius Nero. Tiberius *var* han – eller (en af) hans forfædre. Måske ikke at forstå således, at han(s familie) stammede fra området omkring Tiberen (latin: *Tiberis*, italiensk: *Tevere*), floden, ved hvis udløb Rom blev bygget. Den Tiber/Tevere, der vil kunne ses som en sproglig parallel til såvel Themsen som til Dødeå og Tudeå. Et tidevandsinflueret drag, en kontrolleret indgang til et center. Tiberius oprindeligt måske betegnelse for den profession, funktion, der knytter sig til denne adgangsvej og dette kontrol- og knudepunkt. Drager eller vejbestyrer? Administrator i en eller anden forstand. En leder.

Ad spor 2: Drusus.

Drusus kommer i dette tilfælde ind fra mødrene side (Decimus Claudius Drusus: søn af Livia Drusilla). Drusus bør måske ligeledes give associationer til drag og drager. Navnet har muligvis denne etymologi: »Drusilla ... fem. proper name, L. fem. dim. of *Drusus*, frequent surname in Livian gens, earlier *Drausus*, perhaps a Celt. word, lit. »strong« (cf. O.Celt. **dru-*oak,« also »strong«)«².

Det er ikke egen, der må være interessant i denne sammenhæng. Omend man kan påpege, at den styrke, der ligger implicit i dette ord, har været en uomgængelig kvalifikation for de, som var beskæftiget med båddrag, person- og godsbefordring i det hele taget. Men det er måske en mere »folkeetymologisk« forklaring. Snarere skal man måske i retning af en ledende, administrativ position. Der er mange andre Claudius'er, Tiberius'er og Drusus'er i den romerske historie. Ovenstående er blot et eksempel, men det viser måske, at i alle tilfælde omkring år 0 er vi i besiddelse af et navnestof, der kan tænkes knyttet til nogle (oprindeligere) funktioner; vi har familier, kaster og grupperinger, der kan sættes i forbindelse med udførelsen af et erhverv. Er antagelsen korrekt, kunne det tyde på, at det at være »drager« ikke nødvendigvis har været ensbetydende med tilhørsforhold til et lavere socialt lag. Det skal jeg vende tilbage til senere. Et godt eksempel på, hvorledes tab af hukommelse kan øve indflydelse på forståelsen af ords og betegnelser betydning i det gamle Rom, fås, når man kigger nærmere på følgende sentens:

» ... Cognomen: ... The third name, or *cognomen*, began as a nickname or personal name that distinguished individuals with the same names. *Cognomina* do not appear in official documents until around 100 BC. Often the cognomen was chosen based on some physical or personality trait, sometimes with ironic results: Julius Caesar's cognomen meant *hairy* ... although he was balding, and Tacitus' cognomen meant *silent*, while he was a well-known orator. However, since the Republican era, the cognomen was no longer a nickname, becoming inherited from father to son, serving to distinguish a family within a gens«³.

Caesar kan ikke være en ironisk hentydning til (manglende) hårpragt. Caesar, kejser, zar etc. er i familie med hinanden og beretter om et *overhovede* (hvilket må være det nærmeste, man kommer hårpragten), en leder.

Men Tacitus, derimod, er spændende, fordi man måske kunne anføre, at det ikke er betyd-

ningen »*det tavse*«, der skal lægges vægt på: »tacit ... 1604, from Fr. *tacite*, from L. *tacitus* »that is passed over in silence, done without words, assumed, silent,« prop. pp. of *tacere* »to be silent,« from PIE base **tak-* »to be silent« (cf. Goth. *þahan*, O.N. *þegja* »to be silent,« O.N. *þagna* »to grow dumb,« O.S. *thagian*, O.H.G. *dagen* »to be silent«)⁴. Snarere ligger det spændende måske i de to ord »*passed over*« i ovenstående forklaring, samt i nogle gener i nævnte Goth. *þahan*, O.N. *þegja*, O.N. *þagna*, O.S. *thagian*, og O.H.G. *dagen*, som kunne være fælles med gener, der ligger latent i arvemassen i to *tow/ziehen* etc.: »tow (v.) ... »pull with a rope,« O.E. *togian* »to drag, pull,« from P.Gmc. **tugojanan* (cf. O.E. *teon* »to draw,« O.Fris. *togia* »to pull about,« O.N. *toga*, O.H.G. *zogon*, Ger. *ziehen* »to draw, pull, drag«), from PIE base **deuk-* »to pull, draw« (cf. L. *ducere* »to lead;« see duke) ... «⁵ og/eller to take/at tage etc.:

»take (v.) ... late O.E. *tacan*, from a N.Gmc. source (e.g. O.N. *taka* »take, grasp, lay hold,« past tense *tok*, pp. *tekinn*; Swed. *ta*, pp. *tagit*), from P.Gmc. **tækanan* (cf. M.L.G. *tacken*, M.Du. *taken*, Goth. *tekan* »to touch«), of uncertain origin, perhaps originally meaning »to touch.« Gradually replaced M.E. *nimen* as the verb for »to take,« from O.E. *niman*, from the usual W.Gmc. **nem-* root (cf. Ger. *nehmen*, Du. *nemen*), also of unknown origin ... «⁶.

Det kunne være med til at stadfæste Tacitus' placering i samfundets absolutte øverste lag. Hvorom alting er, kunne det romerske navngivningskodex også synes at afspejle nogle arveretslige forhold i samfundet top.

På samme vis, som at Tacitus ikke har været den tavse taler, var vores egen hjemlige Erik Ejegod heller ikke blot et venligt menneske, om end det synes at være eftertidens fortolkning. Også Erik har været vejbestyrer – *ej(d)gode* – en ledertype.

Ad spor 3: Lugdunum.

Wikipedia gør det igen kort: »The Roman city was originally founded as *Colonia Copia Felix Munatia*, a name invoking prosperity and the blessing of the gods. The city became increasingly referred to as *Lugdunum* (and occasionally *Lugudunum*) by the end of the first century AD. The etymology of *Lugdunum* is a latinization of the Gaulish place name Lugodunon. Gaulish was the predominant language of the region when conquered by the Romans. While *dunon* means *hill fort*, the source of *Lug* is uncertain. The most commonly offered meaning is the Celtic god named Lug, whose messenger was the crow (*lugus*), and who was associated with the cock (rooster), ultimately to become the symbol of France. Most references to Mercurius in Gaul really refer to Lug, as he was the Celtic god that the Romans considered to be Mercury. Lug was popular in Ireland and Britain, but there is no evidence of his cult or worship in Lugdunum, except for the apparent use of crows as an early symbol of the city. An alternative derivation is that *lug* refers to the Celtic word for *light* (a cognate of Latin *lux* and English *light*), with roughly the same meaning as Clermont (*clarus mons*). During the Middle Ages, *Lugdunum* was transformed to *Lyon* by natural sound change«⁷.

Gud eller ej. I *Lug*, *crow*, *Merkur* og *Colonia Copia* sættes ord i spil, der klinger godt sammen, for *lug* og *crow* (»krage«) må antages at være identisk med *hlaw* i en anden form eller udtrykt på anden vis, mens vi i *Merkur* har den romerske »gud« for handel, og i *Copia* et *Kaupang* – handelscenter.

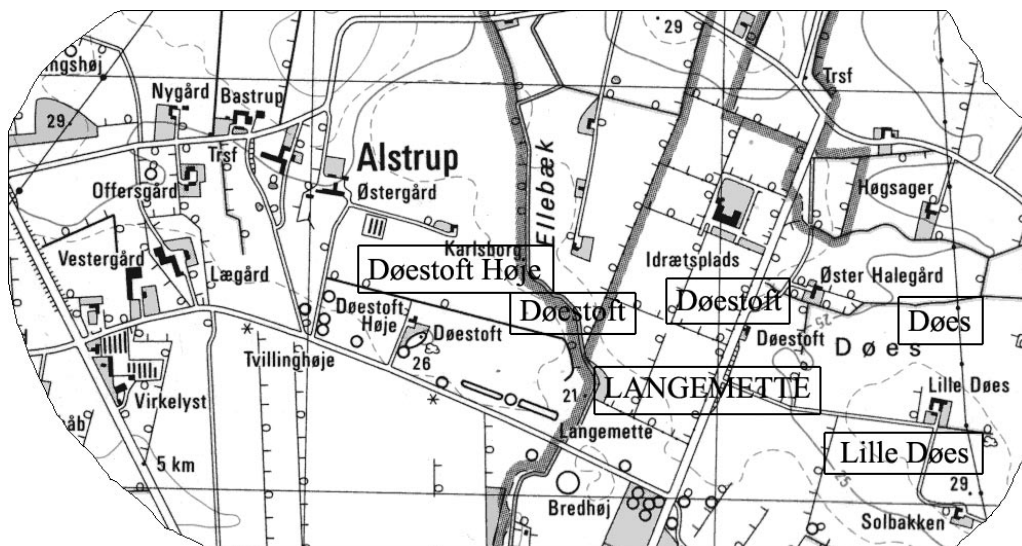
Lugdunum – må man tro – er en parallel til det islandske *lögberg* (og altså til *Clermont*), og når der ovenfor refereres til lys, skal det ikke tages bogstaveligt som noget »lyst«. Det lys, der er tale om, er *oplysning, forklaring*. Lokaliteten er dén, hvor enklavens beboere samles og bliver bekendtgjort med gældende og nye forordninger, domme etc.

Kigger vi tilbage på *Svinkløv*, ser vi, at den nærmeste nabo er lokaliteten *Krogbakker* (Figur 40). Krog- ligger sprogligt associeret ret tæt på crow.

Kigger vi tilbage på Dejbjerg, havde vi et navn overleveret fra » ... ca. *1325: Døthbyergh. FL *ad. død, EL bjerg* >, men sammensætningens betydning er uvis«⁸.

Dejbjerg har op igennem tiden haft utroligt mange skrevne former: Dedbyergh, Dodbergh, Dødbergh, Detberigh, Dyttberg, Dettbierig, Deyddbiereg; Diedbiere, Deigbiereg ... - og den officielle forklaring lyder: » ... Forleddet er sandsynligvis adj. *død*, glda. *døthær* ... skønt der af de ældste kilder ikke er andre end RO som viser ø-form. Dog lader o-formen i 1381 og 1416 sig lettest forklare som enten fejlskrivning for ø eller som latinpåvirket brug af *o* for ø ... Delabialiseringen /ø/ > /e/ eller /æ/ som er almindelig på Mols og Nordsamsø forekommer også sporadisk udenfor disse områder ... Dejbjerg har været sat i forbindelse med hedenske begravelser og ofringer omkring mosen sydvest for Dejbjerg kirke hvor de to Dejbjergvogne fra ældre jernalder blev fundet ... «⁹.

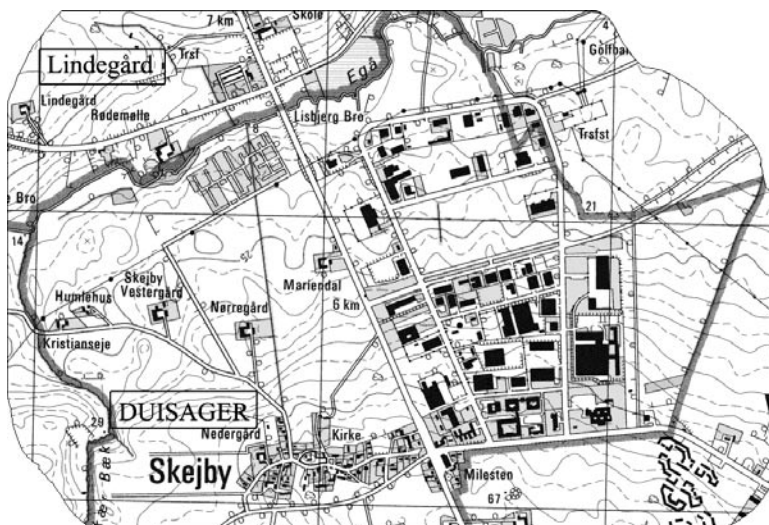
Allerede i 1904 skrev Müller om forbindelsen mellem vejruiter, vadesteder og grupperinger af gravhøje. Et af hans mange eksempler var området ved Ellebæk øst for Alstrup ved Holstebro: »Et eneste Sted langs hele Bækkens Løb træffes der en Samling Høje, et af de mest storartede Oldtidsminder i denne Art, der endnu findes i Landet ... det er ved Byen Alstrup og ved Gaarden Store Døs, under Naur og Maabjerg Sogne. Og just paa dette Sted byder Vandløbet særlig gode Forhold for Overfart; det er her kun smalt indrammet af en Engstribbe, og en lav Skraaning reiser sig jævnt til begge Sider«¹⁰.

Figur 41

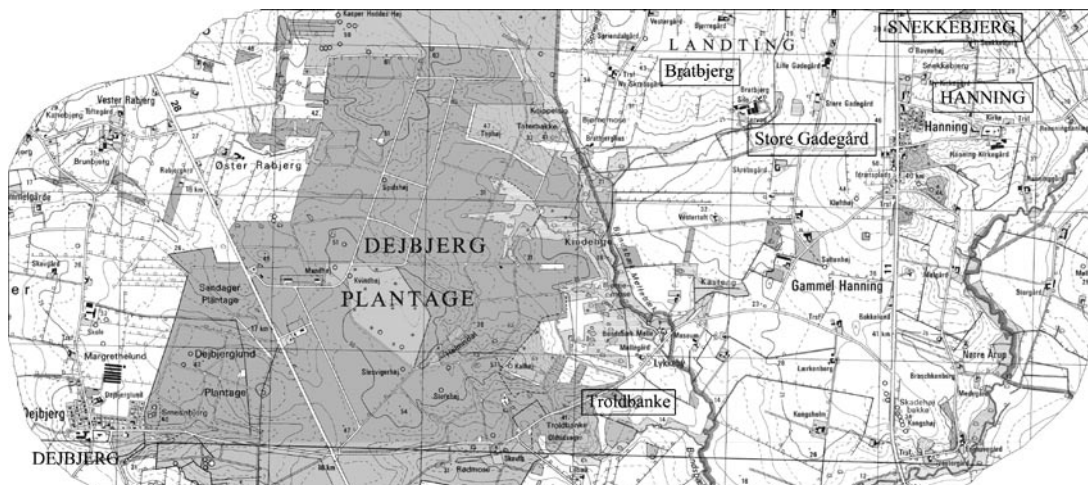
Han berører ikke stednavnene yderligere, men navnet »Gaarden Store Døs« finder vi endnu

i dag reminiscenser af i navnene *Døestoft/Døestoft Høje* vest for Ellebækken, samt *Døestoft/Døes* og *Lille Døes* øst for bækken. *Langemette* ligger centralt her imellem. *Døes* er tidligst overleveret fra 1524 i former som *Døsse*, *Døes* m.fl.¹¹ og tolkes som refererende til de mange gravhøje – dysser – i området. Samme tanke har ligget til grund ved tolkningen af navnet *Duisager* ved Skejby og vejen over Egåen til Lisbjerg nord for Århus. Stedet har ganske rigtigt været markeret af en høj. Området klos op ad højen har været genstand for flere arkæologiske undersøgelser siden 2006, der har kastet lys over en bebyggelse fra tidlig romersk jernalder med særprægede fund af bl.a. brudstykker af model i ler af en klinkbygget båd¹².

Figur 42

Fundstedet/højen er beliggende modsat vejen ved milestenen. Vi har umiddelbart ikke meget at gå efter i området, men vi spotter dog en Lindegård på den anden side af Egå'en, samt Mollerup. Jeg mener selvsagt ikke, at det er dyssen, der (oprindeligt) ligger til grund for navnet *Døes* (eller *Duis-*), men at vi derimod har endnu en variant af det fænomen, der er til stede i forleddet *Døth-* i *Dejbjerg*.

Figur 43

Draget over land ved Dejbjerg kan have været en genvej for de både, der muligvis giver sig til kende i de to *Snekkebjerg*e i vådområdet umiddelbart nord for Hanning, i tilfælde af at forholdene for sejlads op eller ned ad Ganer Å og Skjern Å-deltaet ikke har været til det. Et drag må have gået syd om Snekkebjergene via (Store) Gadegård med sigtepunktet *Bratbjerg*. Jeg er ikke sikker på andet, end at et navn som dette muligvis ligeledes kan antyde tilstedeværelsen af et drag, eller muligvis alternativt en afstandsangivelse. Der er noget, der vækker associationer til krydsninger mellem længde- og breddegrader. Om muligt er *brat* betegnelsen for vejen over land. Men det kommer vi til senere. Vi har dog andre *Brat*-lokalteter (med former som *Bred-*, *Brej(g)-* etc.), der ligger nær vandveje, og som kunne være spændende at se nærmere på.

Figur 44

Man kan overveje muligheden af, at indholdet i *brat*- kunne være identisk med indholdet i *Fri-* og/eller *-brødre* i *Fribrødre Å*; og man kan overveje den mulighed, at der kan være tale om forskrevne eller forkert oversatte former af et ord, der kan genfindes i toponymer udover *Fribrødre* som *Fredbæk*, *Frisvad*, *Fruepøt*... men også britiske navne som *Frodesbeck* og – i vores sammenhæng da især – *Firbeck*¹³. *Fribrødre* findes i formen *Pribrød* i 1648, så der er absolut mulighed for at se nogle skrevne og/eller udtalemæssige udviklinger mellem f, p, b og vel sagtens ð. Desuden kan der for de forskellige former være en vigtig betydning at hente i følgende:

»frith, n. ... A firth (Alteration of **firth**)« ... og »firth, - noun ... a long, narrow indentation of the seacoast. Also, **firth**. Origin: 1400-50; late ME (Scots) < ON *firth-*, s. of *fjorthr* fjord ... «¹⁴

Det er ikke entydigt givet, at den tolkning, man ofte har lagt i forleddet *Fri(th)*, *Pri-*, *Fred-* etc., betydningen af fred, sikkerhed, rent faktisk er den rette, endside den eneste. Den må anses for en af flere forklaringsmodeller.

Hvis forleddet i *Fribrødre Å* i stedet kan tolkes som en omskrivning af fænomenet »fjord« eller – om man vil – et ord for et drag (i betydningen kommunikationsåre), er det interessant,

for følger man åløbet sydpå, kommer man syd for Maglemose og Moseby meget tæt på Hesnæs Bæk med udløb i Hesnæs Vig. Og det forunderlige er, at Moseby optræder i formen » ... *1231 Morknæsby. FL vist oprindeligt navn på området Hesnæs >. Dets FL muligvis *adj. glða.* *mork »mør, rådden vissen«, EL næs >. »Det visne næs«; EL by >. »Byen på Morknæs«¹⁵. Tolkningen som »Byen på Morknæs« kan vi bruge. Men mork har intet at gøre med råddenskab eller vissenpind. Jfr. tidligere Westerdahl: *matka – muotka – muorka – mārka* er ord for drag. Sidstnævnte tør være, hvad der er tale om på Morknæs.

Men man kunne måske også forsigtigt anføre, at led som *frid/prid/fred* etc. rummer nogle gener, som måske genkendes i *brat* samt i den funktion, vi finder i *hlaw*.

Vi har irske kilder, der beretter om en juridisk kyndig myndighedsperson – *brithem* – i alle tilfælde mindst tilbage til tidlig vikingetid. Om ham berettes således dels:

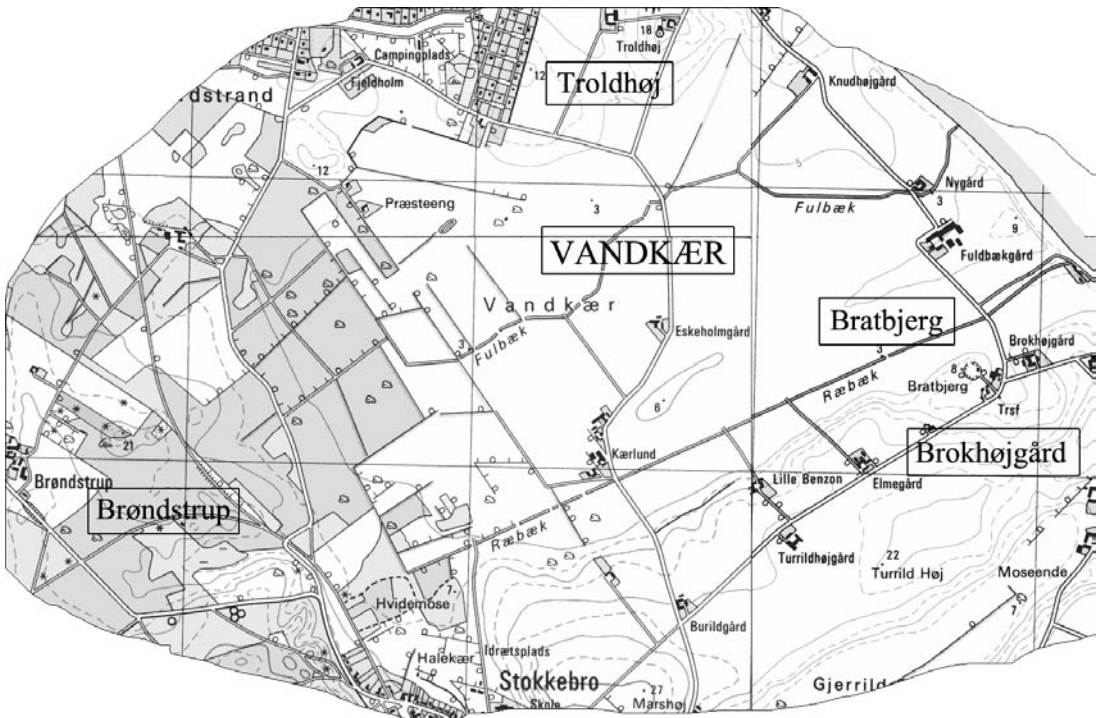
»In fact, as a whole, very little is certain about the functions of this individual, the *brithem*. He was a specialist in law, a professional arbiter to whom the two parties would refer their dispute, and whose conclusions they bound themselves in advance by pledges to accept ... the *brithem* did not himself give judgement ... « – dels:

» ... it was the responsibility of the *brithem* to give judgement ... inquiry before a judge (*athchomarcc do brithemain*). The process involved eight stages: (1) the fixing of the time for the hearing, (2) the selection of the proper »path« by the plaintiff's counsel, (3) the giving of pledges, (4) pleading, (5) rejoinder, (6) judgement (*breth*), (7) promulgation (*forus*), and (8) conclusion ... «¹⁶.

Der findes tillige en beskrivelse af, at denne juridiske person/funktion har været forbundet med en særlig lokalitet, som må have været de involverede parter bekendt, idet man var nødsaget til at » ... go to the house of the *brithem* ... «¹⁷. Så vi har altså her betegnelser overleveret for en doms- og dømmende myndighed, plus en angivelse af en lokalitet, i dette tilfælde en bygning.

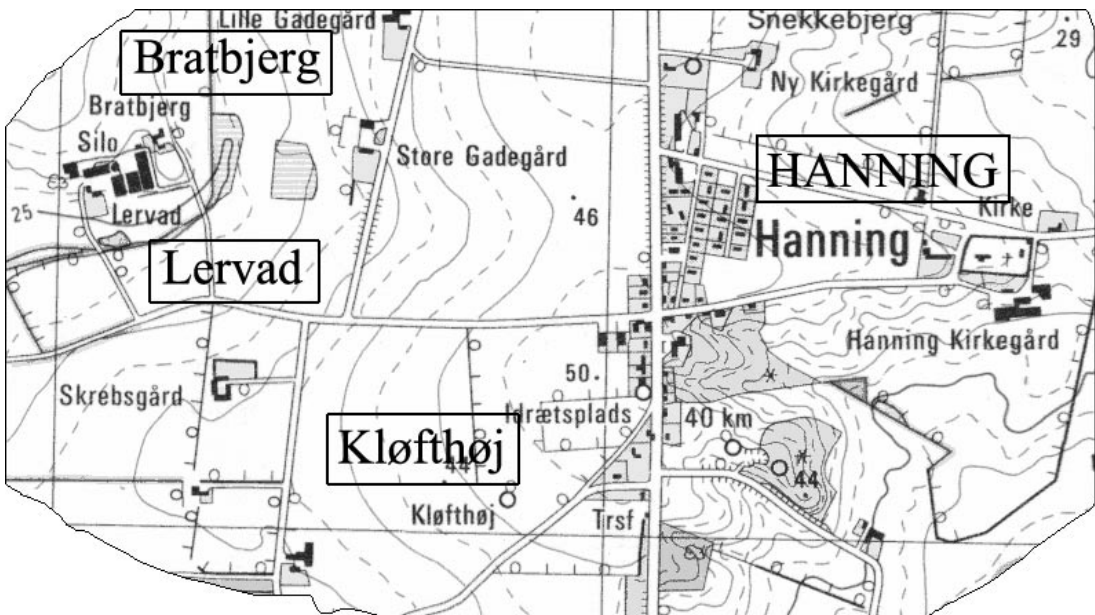
På dansk grund har vi en del *brat*-lokalteter, og går man dem nærmere efter, optræder de i kombination med forskellige synonymmer på hver sin side af et vand:

På hver sin side af Romdrup Å har vi således *Klarup* (på Sejlflod-bakkeøen) og *Bratbjerg* ved Øster Uttrup/Mjel. Ved Gjerrild har vi en kombination af hhv. *Troldhøj*, *Bratbjerg/Brokhøjgård* og *Brøndstrup* (1469 Brinstrop)¹⁸ omkring Vandkær med Fulbæk og Ræbæk.

Figur 45

Ved Dejbjerg: *Bratbjerg* og *Kløfthøj* ved Lervad og Bundsbæk Møllebæk.

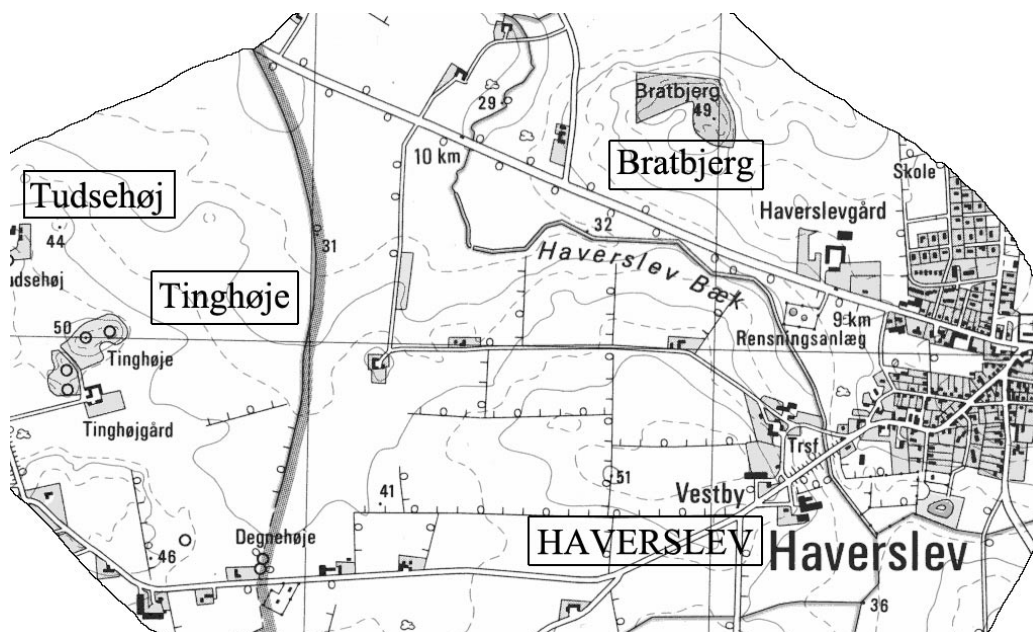
Figur 46

Ved Klejtrup Sø ligger *Bratbjerg* og *Klejtrup* på hver sin side af Skals Å ... med et tidlig-middelalderligt voldsted, Brattingsborg. House of the brithem?¹⁹

Figur 47

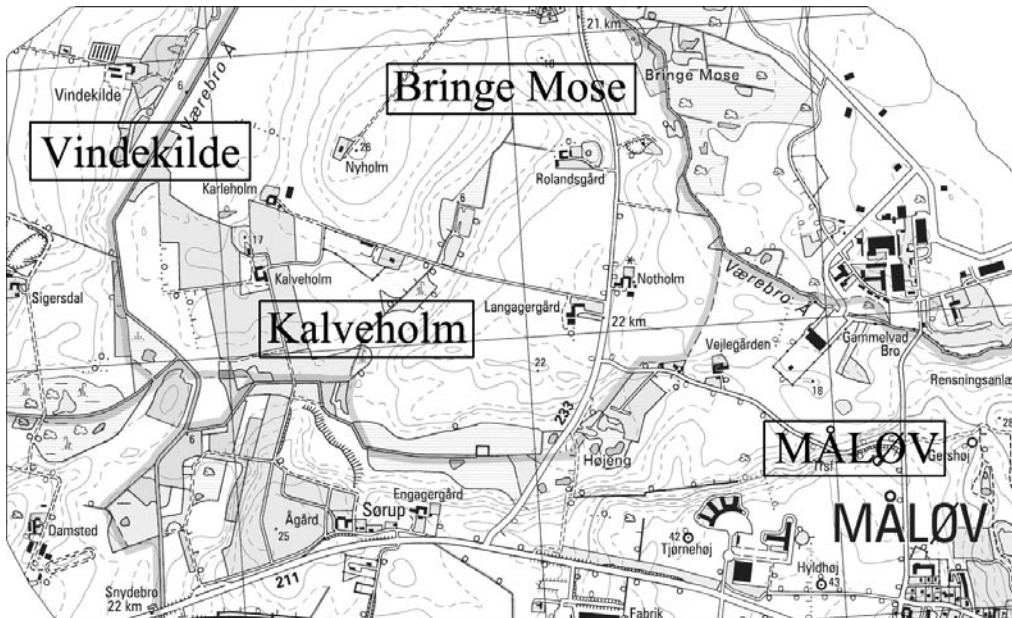
Ved Haverslev støder vi på kombinationen *Bratbjerg*<*Tinghøje*/Tudsehøj:

Figur 48

Men vi skal formentlig også kigge i retning af navne som Brede: I det sønderjyske har vi et Brede beliggende med nærmeste modpoler i hhv. Lovrup, Løgumkloster (tag ikke fejl af den tidligste overlevering: *1173 Locum Dei (!), se hellere på 1397-udgaven: *Lughumcloster*)²⁰, Drenghsted og Døstrup. Vi befinder os i et stort vådområde.

Bringe Mose (1451 Breedinghe)²¹ ligger i et veritabelt kryds sammen med Måløv, Kalveholm og Vindekilde:

Figur 49

Disse er blot nogle få eksempler.

Noter:

- 1 <http://www.en.wikipedia.org/wiki/Claudius>
- 2 <http://www.etymonline.com/index.php?term=Drusilla>
- 3 http://www.en.wikipedia.org/wiki/Roman_naming_conventions
- 4 <http://www.etymonline.com/index.php?search=tacit&searchmode=none>
- 5 <http://www.etymonline.com/index.php?search=tow&searchmode=none>
- 6 <http://www.etymonline.com/index.php?search=take&searchmode=none>
- 7 <http://www.en.wikipedia.org/wiki/Lugdunum>
- 8 Jørgensen, 1994, p. 59
- 9 Albøge, 1984, p. 513; og Lundberg, 1911, p. 303-317.
- 10 Müller, 1904, p. 6
- 11 Albøge, 1984, 1. halvbind, p. 155
- 12 Rasmussen, 2007, p. 16-17
- 13 Sørensen, 1973, bd. II, p. 139, pp. 136-149
- 14 <http://www.dictionary.reference.com/browse/frith?db=luna>
- 15 Jørgensen, 1994, p. 198-199
- 16 Sharpe, 1986, p. 183-184
- 17 Sharpe, 1986, p.185
- 18 Jørgensen, 1994, p. 48
- 19 <http://www.dkconline.dk:130906-110>
- 20 Jørgensen, 1994, p. 188
- 21 Jørgensen, 1994, p. 45

Mere om trælleborge

Jeg har nu vist nok mere end antydnet, hvad der måske kunne være i spil på i hvert fald to af de indtil videre fire kendte vikingetidslokaliteter, der under eet kendes som ringborgene, kongborgene eller trælleborgene: Trælleborg, Aggersborg, Fyrkat og Nonnebakken.

Men man må næsten tro, at der har været en funktion til fælles for disse betydelige bygningsværker. Det mere end antydes i såvel deres udformning, deres beliggenhed, deres datering. Man må kunne – eller rettere: jeg ville - forvente, at der kan ligge en fællesnævner skjult også i deres indbyrdes så forskellige benævnelser.

Forleddet i Trælleborg (eller Trelleborg) har man forsøgt at tolke i retninger som: » ... »Borgen som er opført af trælle«, »Borgen der er beregnet på trælle«, og idet træl kan være en betegnelse for en skråtstillet støtte/bærebjælke: »Borgen der er konstrueret med skråtstillede bjælker, såkaldte trælle«. Navnet findes flere steder og er muligvis oprindeligt kun knyttet til en af lokaliteterne, uvist hvilken, men det norske Prælaborg ved Oslofjord er ældst overlevet¹.

Man kan sige, at tolkningen ud fra konstruktionsprincipperne trods alt er en fællesnævner for alle borgene. Men den vækker ikke umiddelbart genklang i hverken *Agger-*, *Fyr-* eller *Nonne-*. Hvad vi har at gå efter for Trælleborgs vedkommende, er ordet træl for drag. Og så har vi *Tudeå*. Umiddelbart øst for Trælleborg har vi *Løvesbjerg Gårde*. Der er al mulig grund til at se en tingstedsfunktion, gerne med rødder langt tilbage i tid, i dette toponym.

Nordvest for Trælleborg – på modsatte side af Tudeå ligger *Krogsagergård* – andet forled, samme funktion (*løv-*, *hlaw*, *krog-*)? Syd for Trælleborg og på den anden side af Vårby Å ligger *Tangerbjerg* – nok et andet forled, men samme funktion! Tang- skal i givet fald læses som form af ting. Til sammenligning kan inddrages f.eks. lokaliteter med netop benævnelsen Tange: » ... *Esb.*, *Tøn.*, *Vib.* *1215 Tunge (*Tøn.*), 1317 Tangæ (*Tøn.*), *1407 Tunge (*Vib.*), 1461 Tonge (*Esb.*) ... «². Der er altså vide muligheder for variationer i vokalerne, og f.eks. vokalen *u* forekommer i ordet *thunginus*, som i alle tilfælde kan spores tilbage til 500-tallet: »The mechanisms by which business was brought before the *mallus* varied according to the nature of the case. In matters which did not relate to a dispute, but simply required witnesses, the parties concerned approached the local official (the *centenarius* or *thunginus*) so that a *mallus* might be convened«³.

Figur 50

Mange af vore Tange-lokaliteter udmærker sig naturligvis ved deres beliggenhed som formationer, der skyder sig ud i terrænet, gerne imod et vådområde, og de er derfor blevet taget til indtægt netop for deres »tunge«-formede fremtræden ved tolkningen. Hvad man dermed ikke har haft fokus på, er, at netop qua denne beliggenhed ved overfartsmuligheder, byder de på mulighed for tolkning i retning af en juridisk og/eller, hvad man måske snarere skal se som, en handels- og kontrolmæssig instans. Toldstation. Det kunne være interessant, om der i området ved navnet *Kobberhøj* var basis for en handelsplads. Der er i alle tilfælde noget i navnet, der bør give anledning til overvejelser. Tiden vil forhåbentlig vise det.

Tudeå er så sent overleveret som » ... 1682 ... Tode Aae, Tude Aae ... « – ansat muligvis ud fra et gammelt navn, *Totha*⁴, og synes rimeligt tolket i retningen: » ... »åen som er til skade, forhindring, besvær« i en eller anden henseende⁵ – nærmere kommer man det tilsyneladende ikke. Men dette besvær, denne forhindring, kan handle om flere muligheder. Der refereres muligvis til den kendsgerning, at sejlads op ad åen mod det indre Sjælland foregik med trækraft i en eller anden form. Der refereres muligvis også til, at transporten var struktureret, dvs. monopoliseret, fordi vi netop har Trælleborg liggende her med beredskab. Den mulighed består imidlertid også, at det, der henvises til, er en effektiv toldbarriere. Told i handelsmæssig forstand, handelsværdi; men også i form af »bompenge« – tokens (også i vore dage anvendes tokens som rejsehjemmel i f.eks. New Yorks subway). Trælleborg udmærker sig i den henseende ved fundene af vægtlodder i forskellig størrelse samt brudstykker af vægte⁶. Vægtlodder tælles ligeledes blandt fundene fra Aggersborg⁷.

En token kan beskrives således: » ... Something serving as proof of a fact or statement; an evidence ... «⁸. Og vi kan måske tolke ordet som en slags »billet«, adgangshjemmel, til en vigtig transportrute. Vi kan i tillæg muligvis se Trælleborg-komplekserne som udtryk for monopolisering og autorisering af - i det mindst nogle af - hovedfærdselsvejene: Limfjorden, Onsild Å-dalen, Odense Å-dalen og ikke mindst Tudeå som indgange til vigtige indlandstransportsystemer bestående af vand- såvel som landeveje. Man kan spørge til, hvorfor netop disse vandsystemer er valgt ud – eller om de rent faktisk har været de eneste. Har vi ikke flere Trælleborge?

På et moderne dansk vil man kunne oversætte direkte til udtrykket »*at overtage driften*«. At *overtage* noget handler om at » ... indtræde i et besiddelses- ell. Pligtforhold ... m. h. t. arbejde, virksomhed, hværv: paatage sig at udføre ... tage post, tage roret, styret, tage tjeneste, tur ... «⁹; mens ordet *drift* er i familie med det at drive og drage: » ... (nu kun foræld.) i alm.: bevæge sig; gaa; drage. Munkene, dette hørende, drefve strax paa Døren.Gram. Breve.227. *De dreve over Hede, | De drog over Hav ... «¹⁰.

Hvad der gemmer sig i forleddet i Tudeå, kan, så vidt jeg kan bedømme, aflæses som en form af et ord, der konnoterer at *tage* hhv. at *trække* (det samme gælder således afledninger som Døde-, Dej- etc.). Men samme fænomen finder vi muligvis også i Fyrkats umiddelbare nærhed: Apotekerskoven.

Noter:

- 1 Jørgensen, 1994, p. 305
- 2 Jørgensen, 1994, p. 292
- 3 Barnwell, 2004, p. 235 (p. 234-235)
- 4 Sørensen, 1989, p. 93
- 5 Sørensen, 1989, p. 95
- 6 Nørlund, 1948, p. 143-144
- 7 Nørgaard (Roesdahl), 1986 p. 77
- 8 <http://www.dictionary.oed.com/cgi/entry/50253940?query type=word&queryword=token>
- 9 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag?id=570175> II. Tage, 15)
- 10 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag?id=436524> II. drive, v. 11.1

Fyrkat

Figur 51

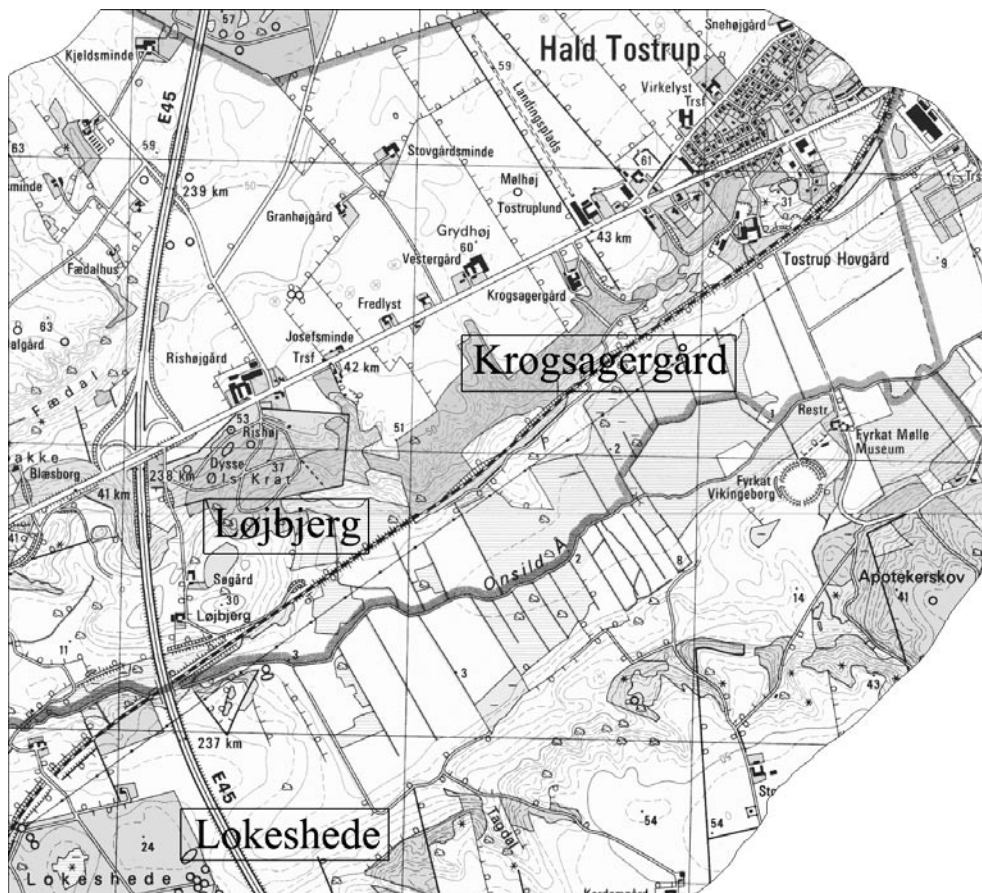
Apo-teker handler ikke om lægemidler. »Smager« man lidt på ordet, sniger udtalen sig hen imod noget, der f.eks. kunne minde om [auer-tauer] – det vil sige, når man ellers benytter sig af andre tilfælde, hvor bogstavkombinationer ændrer sig (også udtalemæssigt) over tid: u/v <gg<ck/kk <pp/bb/ff ... Dette vil igen sige, at vi har en mulig reference fra Apo(tekerskov) til Agger(sborg).

Men før vi når dertil, skal det lige tilføjes Apotekerskoven, at det drag, der her angives, videreføres i Langdalen, og det må påregnes at være en mulig angivelse af en transportvej bogstaveligt over sø og land via Kravdalen og Glenstrup Sø og videre mod Randers og Nørreå/Gudenå-systemet. For Kravdalens vedkommende synes det umiddelbart nærliggende at se forleddet som enten en form af hlaw eller en »fejlskrivning« af drag. Man kan muligvis også argumentere, at der kunne være tale om en art kombination af disse to.

Fyrkat ligger fantastisk strategisk velplaceret i forhold til kontrol med adgangen til et stort område og vigtige forbindelsesruter også ind i landet med retning imod Viborg.

Men det skal imidlertid ligeledes tilføjes Apotekerskoven, at navnet **også** kunne være en angivelse af ting- og/eller toldstedet hhv. handelspladsen – jævnførende følgende etymologiske iagttagelse: » ... apothegm ... 1553, from Gk. *apophthegma* »terse, pointed saying,« lit. »something clearly spoken,« from *apophthengesthai* »to speak one's opinion plainly,« from *apo-* »from« (see apo-) + *phthengesthai* »to utter.« See *aphorism* for nuances of usage. Spelling *apophthegm*, restored by Johnson, is preferred in England, according to OED«¹.

Det er i hvert fald en spændende tanke, at vi her på den sydlige side af Onsild Å'en har Fyrkat-overfarten med *Apotekerskoven*, mens vi på den nordlige side finder Hald Tostrup/Tostrup Hovgård og *Krogsagergård*. Vi har tillige, når vi bevæger os ad åen mod sydvest ind i landet *Lokeshede* liggende som næste mulige ting-/toldsted på åens sydside og *Løjbjerg* på den modsatte bred.

Figur 52

Lokeshede kendetegnes af en vrimmel (grav)høje, der vidner om et center langt tilbage i tid, men højene knytter sig også til den nord-sydgående højrække nord for ådalen.

Det kunne være interessant og relevant at se *Loke-* som en omskrivning af forleddet i Lugdunum/Lyon (jfr. ovenfor):

»Lugdunum: The Roman city was originally founded as *Colonia Copia Felix Munatia*, a name invoking prosperity and the blessing of the gods. The city became increasingly referred to as *Lugdunum* (and occasionally *Lugudunum*) by the end of the first century AD.

The etymology of *Lugdunum* is a latinization of the Gaulish place name *Lugodunon*. Gaulish was the predominant language of the region when conquered by the Romans. While *dunon* means *hill fort*, the source of *Lug* is uncertain. The most commonly offered meaning is

the Celtic god named Lug, whose messenger was the crow (*lugus*), and who was associated with the cock (rooster), ultimately to become the symbol of France. Most references to Mercurius in Gaul really refer to Lug, as he was the Celtic god that the Romans considered to be Mercury. Lug was popular in Ireland and Britain, but there is no evidence of his cult or worship in Lugdunum, except for the apparent use of crows as an early symbol of the city. An alternative derivation is that lug refers to the Celtic word for *light* (a cognate of Latin *lux* and English *light*), with roughly the same meaning as Clermont (*clarus mons*). During the Middle Ages, *Lugdunum* was transformed to *Lyon* by natural sound change².

Vi kan også vælge at anskue Loke- og Lug- en smule anderledes, idet det engelske ord, *lug*, etymologisk kan udredes således: »lug (v.) ... c.1300, »to move (something) heavily or slowly,« from Scand. (cf. Swed. *lugga*, Norw. *lugge* »to pull by the hair«); see lug (n.) ...

... lug (n.) ... 1624, »handle of a pitcher,« from *lugga* (Scot.) »earflap of a cap, ear« (1495; in 19c. Scotland this was the only word for »ear«), probably from Scand. (cf. Swed. *lugg* »forelock,« Norw. *lugg* »tuft of hair«). The connecting notion is »something that can be gripped and pulled.« Applied 19c. to mechanical objects that can be grabbed or gripped ... ³. Samt: »luge ... 1905, from Fr. *luge* »small coasting sled,« from Savoy dial., from M.L. *sludia* »sled« (9c.), perhaps from a Gaulish word from the same root as Eng. *sled*, *slide*«⁴.

Pointen er her, at der er tale om at flytte noget, trække i det, samt – måske - selve midlet, »fartøjet«. Pointen er måske også, at *loke* sprogligt kan forbindes med ord som

loke > lug > lot/(s)lå > slot

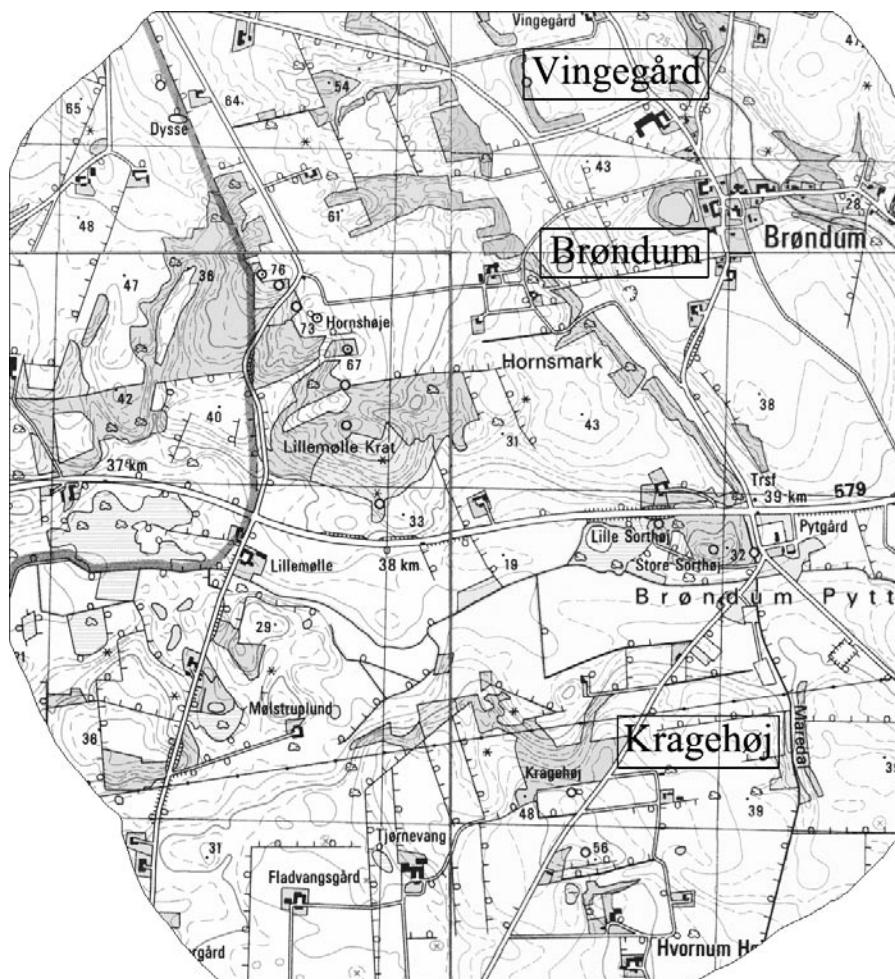
sluse > lukke > låge > lakse

sluse > schliessen > Schloss > (s)lukke

Lokeshede bliver følgelig accentueret som portal, som *sluse*, kontrolleret adgang til et område. Beliggenhed, datering ud fra forekomsten af et enormt antal gravhøje mv.⁵ antyder tilstedeværelsen af et anlæg parallelt til Sarup i det sydvestfynske (se nedenfor). Vi har at gøre med en kombination af et drag, et overfartssted, og et »lovbjerg« ved Lokeshede. Og det ser faktisk rimeligt ud. Det vil sige, det er formentlig ikke så meget guden, helligdommen, kulten, vi skal være opmærksomme på. Derimod skal man henlede opmærksomheden på lokaliteten som kulturelt og handelsmæssigt center; vi har hints til Irland/England/Keltisk område (det var også irske kilder, vi trak på i forbindelse med fænomenet brithem/breth for et tingsted, jfr. ovenfor); vi har referencer tilbage til Rom og det første århundrede e.Kr.

Dét kan opfattes som ren spekulation. Men vi har ikke mindst de mange gravhøje og et formodet Sarup-anlæg⁶ som gode referencepunkter i den ene ende af skalaen, og vi har vikingetidens Fyrkat i den anden.

Næste station ad åen ser vi ved Kragehøj, igen som forbindelsesled mellem højrækkerne hhv. nord og syd for åen, men umiddelbart uden navngiven station på åens nordside på vore dages kort. Det kan imidlertid være, at det er et gammelt »breth«, man skal søge i Brøndums tidligste – men sent overleverede – Brvnum (1392)⁷, snarere end en brønd eller kilde.

Figur 53

Vi har en *Vingegård* beliggende lige nord for Brøndum, som man forsigtigt kunne foreslå som værende en omskrivning af *vidne*?

Men hvad vi også får, er et muligt billede af disse enklavers (og er det ikke dette ord, *enkla-ve*, vi genkender fra *hlaw*?) størrelse, deres opland og jurisdiktion. Afstanden mellem Fyrkat og Lokeshede er ca. 2,5 km. Afstanden mellem Lokeshede og Kragehøj er også ca. 2,5 km. Vi får måske også et billede af et organiseret, struktureret - ikke mindst økonomisk - og i høj grad mobilt samfund. Og det må næsten stå til troende, at vi kan trække tråde meget langt tilbage, også længere end de skrevne kilder på vore breddegrader *umiddelbart* kan påvise, og det er vigtigt at pointere, at det kun *må* være umiddelbart, alene af den grund, at vi ikke har kigget nærmere på de muligheder, der ligger latent i vore stednavne. Det er min overbevisning, at mulighederne ikke blot er latente, de er meget potente.

Det er korrekt, at det på en måde er svært tilgængeligt materiale. Det kan også sagtens være, at jeg skyder forbi og forfalder til spekulation. Omvendt kan det vise sig, at ved at granske det potentiale, der ligger i vore toponymer, kan man i fremtiden give arkæologer og andre en saltvandsindsprøjtning i form af nogle ideer til, hvad man måske kan gå ud og søge efter. Ideer

om strukturer og sammenhænge.

Apotekerskoven ligger måske lige og flyder lidt uforløst, så lad os kort tage den op igen som betydningsmættet hint, idet navnet kan være med til at stadfæste områdets betydning som portal over tid. Vi har fra mindst 600-tallet i det byzantinske rige overleveret - i form af blysegl - ordet *apothekai* om et statsligt foretagende i handelsøjemed og under ledelse af såkaldte *genikoi commerciaroi*: »As the *commerciaroi* were mercantile agents working to acquire goods for government production, if the caliphate wished to disrupt Byzantine industry, they could have done so fairly easily by attacking the *apothekai*, or blocking the trade routes from the East«⁸.

En anden forbindelse til Loke kunne være den, der kommer til udtryk sidst i følgende passage:

»*Genikoi commerciaroi* oversaw the state warehouses (*apothekai*) and controlled trade on the frontier. *Commerciaroi* were normally appointed or reappointed by the emperor each year, and many of their seals can be dated to a small range of years or even to a specific year ... As a result, we are able to reconstruct the careers of many of the officials. Zacos and Veglerly (BLS I) have outlined the career of Stephan ... based on his seals. This example reveals that Stephan administered the warehouse of Pamphylia, a position unrecorded by BLS I. The seal likely dates to the middle of Stephan's career, after he became an *apo hypatos* but before he became a *stratitikos logothes* (the head of taxation department)«⁹.

Måske kender vi i vore dage bedst disse to sidste – *stratitikos* og *logothes* – som afledninger i ordene strateg/strategi og logistik, som har at gøre med planlægning og styring indenfor såvel handel som krigskunst, politik mv. Men det siger i høj grad noget om områdets betydning over meget lang tid.

Og endelig: er det måske dette *logothes*, vi ser repræsenteret i i forleddet i *Lokeshede*?

Det er måske en tilfældighed, men vi har ved *Lokeshede* et Sarup-anlæg. Vi har ligeledes et Sarup-anlæg nær *Løgismose* på Fyn. Og så har vi da også formodninger om et Sarup-anlæg nær *Laskedalen* ved Brabrand.

Noter:

- 1 <http://www.etymonline.com/index.php?search=apothegm&searchmode=none>
- 2 <http://www.en.wikipedia.org/wiki/Lugdunum>
- 3 <http://www.etymonline.com/index.php?search=lug&searchmode=none>
- 4 <http://www.etymonline.com/index.php?search=lug&searchmode=none>
- 5 <http://www.dkconline.dk>; 140707-81 > Lokeshede
- 6 <http://www.dkconline.dk>; 140707-79 (140707-81)
- 7 Jørgensen, 1994, p. 48
- 8 Harpster, 1997, p. 10-11
- 9 <http://www.cngcoins.com/Coin.aspx?CoinID=115541>

Aggersborg

Aggersborg har vi tidligst overleveret i formen » ... *ca. 1100 Acresburh, *1231 Akærsburgh. FL muligvis et oprindeligt stednavn, *glda.* *Akær, identisk med *sb.* ager >, her måske i en ældre betydning »græsgang«, EL borg >. »Borgen ved, på Akær«¹.

Dersom ikke *Akær* er en græsgang, men snarere at opfatte som en form af ordet *odde* med betydningen i retning af en *overfart/overgang* eller et *vad/drag* – hvordan kan dette da argumenteres?

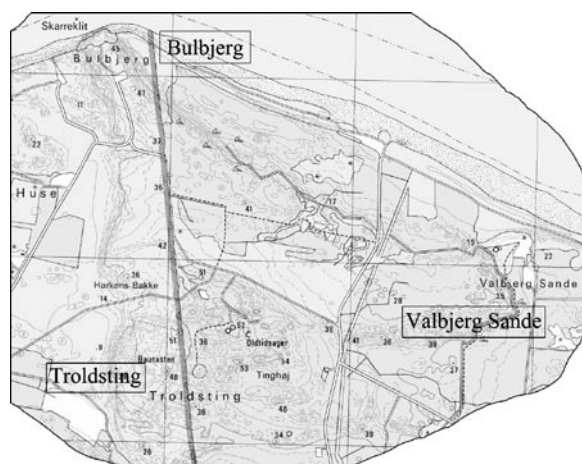
Først må vi kigge på Aggersborgs beliggenhed, dernæst på toponymerne i den umiddelbare nærhed, men ikke mindst på andre stednavne, der så at sige trækker på samme hammel: Aggersborg-navnet har en tvilling i det nørrejyske (Aggersborg eller Agersborg) men skal også sammenholdes med lokaliteter som *Agerbæk* (1481 Aurbeck)², *Aggerup* (1256 Aggæthorp)³, *Agri* (*1203 Akre)⁴, *Aidt* (*1425 Akthe, 1482 Ayt)⁵, *Ajstrup* (*1311 Adhelstorp)⁶, *Agtrup* (*1231 Aghthorp)⁷, samt med navne, der umiddelbart vil forekomme hørende hjemme andetsteds, som f.eks. med forleddet *Al-* eller *Val-*, *An(t)-*, *Ap-*, *Ar-* og *Aul-*, *Ak(t)-* m.fl. Men også lokaliteter med forled som de foregående, men hvor stort set alle a'er udskiftes med o'er bliver i vores forbindelse meget interessante; f.eks. navne som *Overby* (som vi har en del af), således også *Otting* (*1482 Otthing)⁸, *Ostrup* (1567 Odtzstrup)⁹, *Oksbøl* (1429 Owsbyll)¹⁰ ... *Odense* (988 Othenessuigensem (latiniseret))¹¹, *Opsneum* (1459 Wpsnedum)¹² ... m.fl. Odense's ældste overlevering er ret interessant; tolkes almindeligvis i retning af Odin's vi – Odin's helligdom¹³ – men kan man ikke med rette argumentere, at vi er på gale veje med den tolkning? Hvis vi deler navnet anderledes, får vi et billede af *Othe* + *ness* + *uuig(ens)* + *em*. Om dette sidste led eventuelt kan være en form af et gammelt *heim* (heim>em), skal jeg lade ligge på dette sted. Interessantere i vores sammenhæng bliver de øvrige tre led, der i stedet antyder *odde* (altså overfartsmulighed) + *næs* (herom senere) + *vej* hhv. vig/handelsplads.

Aggersborg ligger på sydspidsen af en bakkeø ved Limfjorden i et fantastisk kryds, hvor indtil flere indlands- og indvandsruter knyttes sammen. Vi har et ret beskyttet farvand sammenlignet med sejlads nordenom rundt »hatten«, Vendsyssel, og nordpå mod Norge. Men vi har også et rimeligt fladvandet stræk imellem Aggersborg og Ålborg. Frem for alt har vi store lavvandede områder netop omkring Aggersborg, der faktisk ligger pænt lige midt imellem Vesterhavet og Kattégat. Dvs. har man villet stikke nordpå, har det været den korteste og mest ufarlige vej at krydse over her ved Aggersborg. Derfor anlagdes måske netop den største af vikingetidens ringborge her: her var brug for den største styrke af dragere. Det er i hvert fald et muligt bud på en tolkning.

Figur 54

Den korteste vej, det korteste eller mest oplagte drag har gået vest om Aggersborg og op igennem *Bygholm Vejle*, *Selbjerg Vejle* og *Hanvejle* til *Lund Fjord*. I fjordens nordøstlige ende markerer *Kvindhøj* draget nordpå over land med flere mulige - så vidt jeg kan se - endestationer: *Torup Strand*, *Valbjerg Sande* eller *Lild Klit/Bulbjerg*. Midt i dette område, hvor vejene skilles, ligger *Troldsting* og *Tinghøj*. Afstanden imellem *Kvindhøj* og *Valbjerg Sande* er omkring 3,5 km. Samme afstand er der mellem *Kvindhøj* og *Torup Strand*; men strækningen mellem *Kvindhøj* og *Lild Strand* er mere end dobbelt så lang. *Troldsting* er her en god mellemstation, og har man valgt »mellemvejen« over *Bulbjerg*, har der her fra *Troldsting* været små 3 km til udslusningen i *Jammerbugten*.

Figur 55

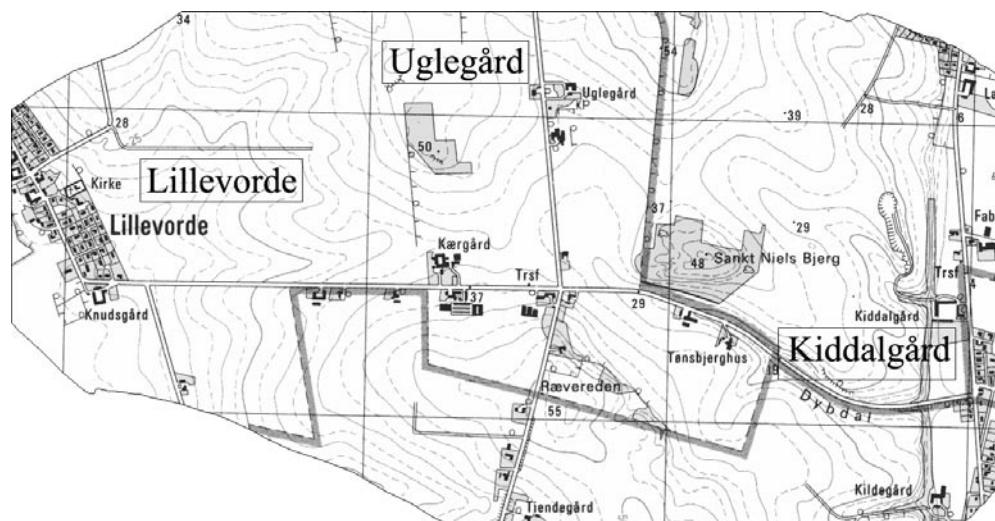
Forleddet *Val-* i Valbjerg Sande giver os en rigtig god sandsynlighed for angivelse af draget (jfr. det norske »kvitval«), men jeg er ikke utilbøjelig til at anse forleddet *To-* i Torup for at rumme fragmenter af enten »to tow« eller »to tear« (Tude, Døde etc...). Jeg er heller ikke utilbøjelig til at se *Lild* som en udvikling eller variant af »uglen« – uanset at tolkningen af navnet til dato har givet os en forbindelse til et løsrevet ord fra lokalitetens ældste udgave: Lillækyrky (1363)/1452 Lillæ kirki sogn¹⁴.

Til sammenligning kan man for en kort bemærkning kaste blikket tilbage på Lillevorde: »*1292 Offfuerworthing, 1449 Lillæ Wordum ... «¹⁵. Det er tankevækkende at se dette skift i forled (selvom det anses for markering af en adskillelse fra Storvorde) – og jeg tror ikke, der alene er tale om denne skelnen. Man kunne arbejde med en teori om, at den reciprokering, vi ser finde sted vel fra og med 14-1500-tallet (?), handler om, at betydningen af, eller kendskabet til, indholdet i et overleveret toponym på dette tidspunkt er gået tabt. Når vi således tilsyneladende har en skelnen imellem bebyggelser eller nabobygar i former som Store><Lille, Nørre><Søndre, Neder><Over, Vester><Øster etc., er det ikke givet, at det har at gøre med disse bebyggelsers beliggenhed i forhold til hinanden. Snarere kan der have ligget forskellige funktioner til grund for bebyggelserne og deres betegnelser/navne. Jeg tænker det som en mulighed, at hvad vi f.eks. finder i Nørre><Søndre kan være gener fra ord som nau(st) og sig; dersom ordet sig blot er betegnelse for et ubetydeligt mere eller mindre vådt område, er der ingen mening i, at vi har det gamle navn, Sigvard, overleveret. Der har været grund til at overvåge sigen: sigen kunne måske tænkes at have været ligested for et eller flere (krigs) fartøj(er). Begge (naust og sig) altså eventuelt betegnelser for en lokalitet til opbevaring/vedligeholdelse af skibe.

Store og Lille kan muligvis handle om, hvad vi kender på engelsk som »to store«, altså faktisk også naust, muligvis et »vådt« naust (eksempelvis Stødov < Storesby), et opbevaringssted, et lager, hhv. et overfartssted/»ugle«/hvile/veitsle. Eller måske et skift imellem forskellige former for transport.

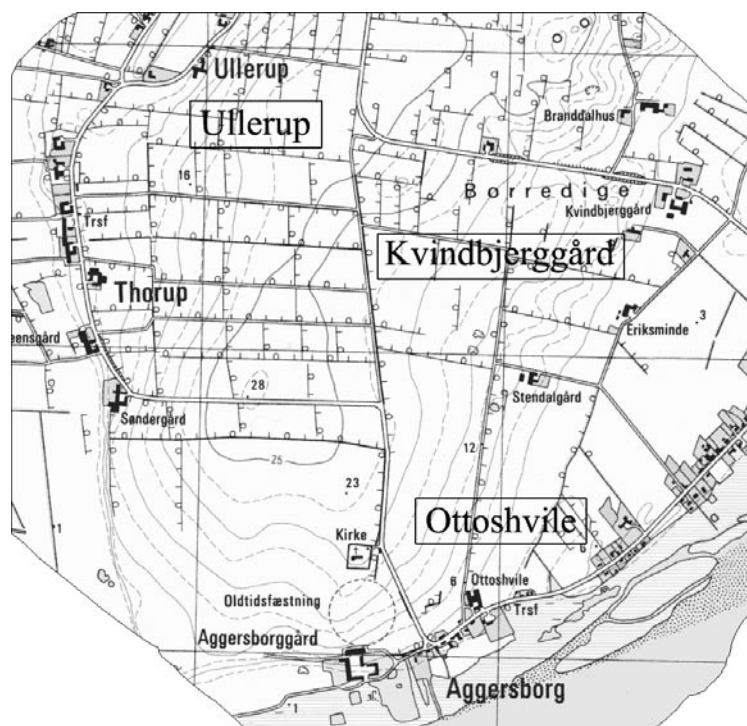
Neder><Over forekommer mig at kunne referere til samme fænomen. Neder angiver i så fald (muligvis) nau(stet), mens Over er, hvad vi finder i Agger- o.lign.: overfart eller »vej« i tilknytning til told- og tingsted. Vester og Øster handler muligvis om vejen/vadet, mens f.eks. Ny og Gam(mel) i visse tilfælde kan referere til nau(st) og ting- og toldsted. Jfr. f.eks. gammel med skammel ovenfor. Men alt dette kan tages op ved anden lejlighed.

Det er også tankevækkende, når vi vender tilbage til Lillevorde, at vi her befandt os både ved den ene ende af et drag på tværs af bakkeøen og et drag/en overfart over Romdrup Å, og at vi her støder på Uglegård. I dragets østlige ende ved Dybdalens munding ligger Kiddalgård.

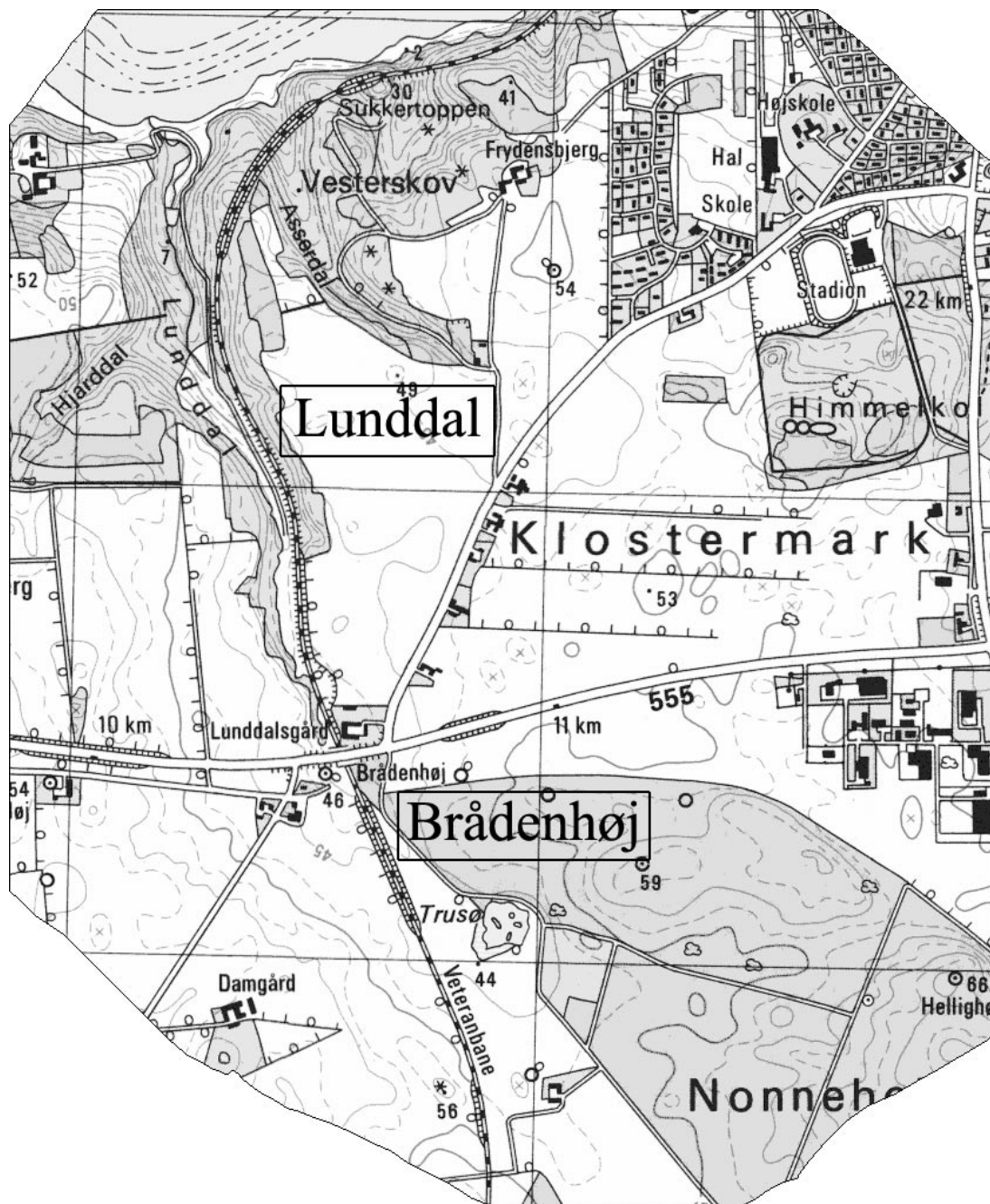
Figur 56

Tilsvarende har vi ved Aggersborg et Ottoshvile liggende, mens vi på bakkeøens vestside, små 3 km mod nordvest har Ullerup. Det er ydermere interessant, at vi på østsiden har en Kvindbjerggård,

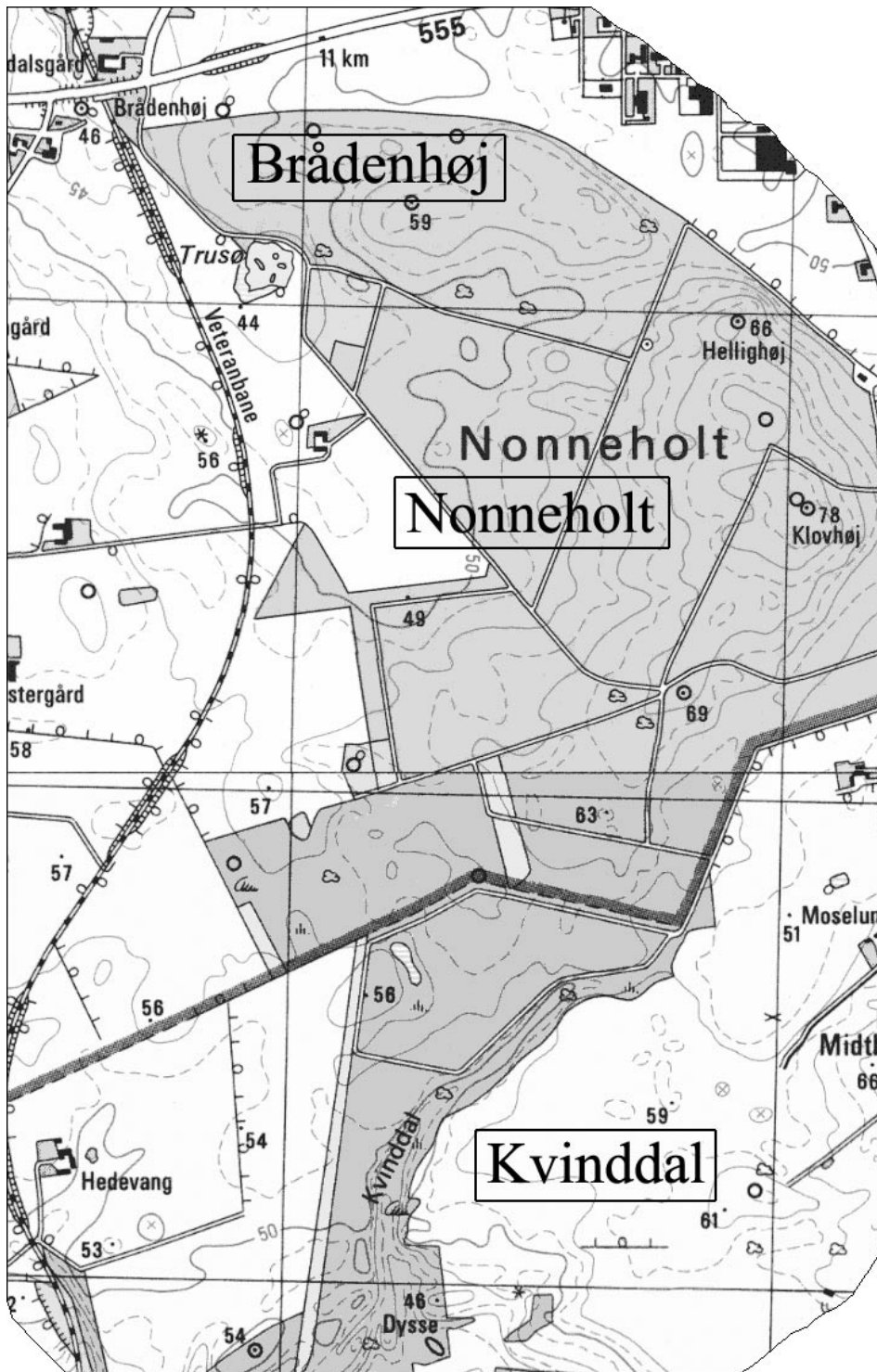
Figur 57

der henleder tanken på Kvindhøj ovenfor. Burde der så ikke være sandsynlighed for et gammelt drag på tværs af øen her mellem Ullerup og Kvindbjerggård? Vejen går der jo i dag. Jeg er umiddelbart meget tilbøjelig til at sammenholde Kvind- med forled som Kynd- og Kid-, med f.eks. også med Kan-. For sidstens vedkommende har vi et godt udgangspunkt i Kanderenden ved Kandestederne, men da især i Kanhavekanalen på Samsø.

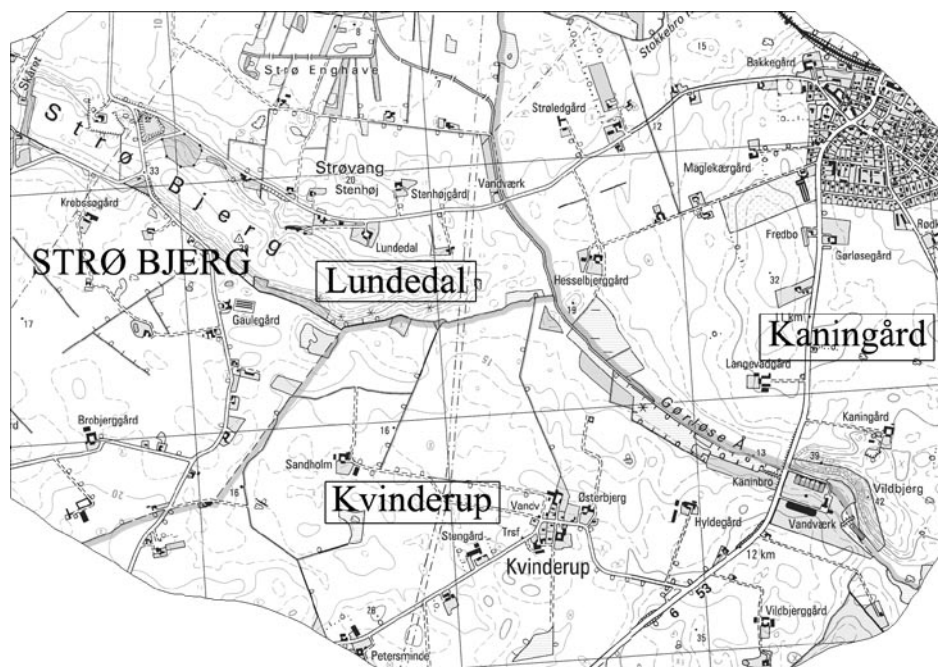
Figur 58

Et sammenligningspunkt kunne f.eks. være *Kvinddalen* syd for Mariager, der kunne se ud til at være forbundet med den nordligere *Lunddal*, mellem disse ligger et *Brådenhøj*, som vi givet kan forholde til Bratbjergtet ovenfor. Vi kan også forholde os til lokaliteten Nonneholt, der måske snarere kan tages som form af nævning – altså en tings- og forsamlingssted – frem for nonne; og vi har tillige en rute, der markeres af mange gravhøje. Strækket mellem Østerkær Bæk og Mariager Fjord er lidt over 7 km.

Figur 59

Vi har en tolkning af et andet »kvindenavn«, som jeg ikke kan lade være med at inddrage: »Kvinderup Frb. *1356 Qwintorp, 1497 Qvinderop. FL snarest *sb.* kvinde, der egentlig er genitiv flertal af et ord beslægtet med kone, EL torp >. »Kvindernes udflytterbebyggelse«¹⁶.

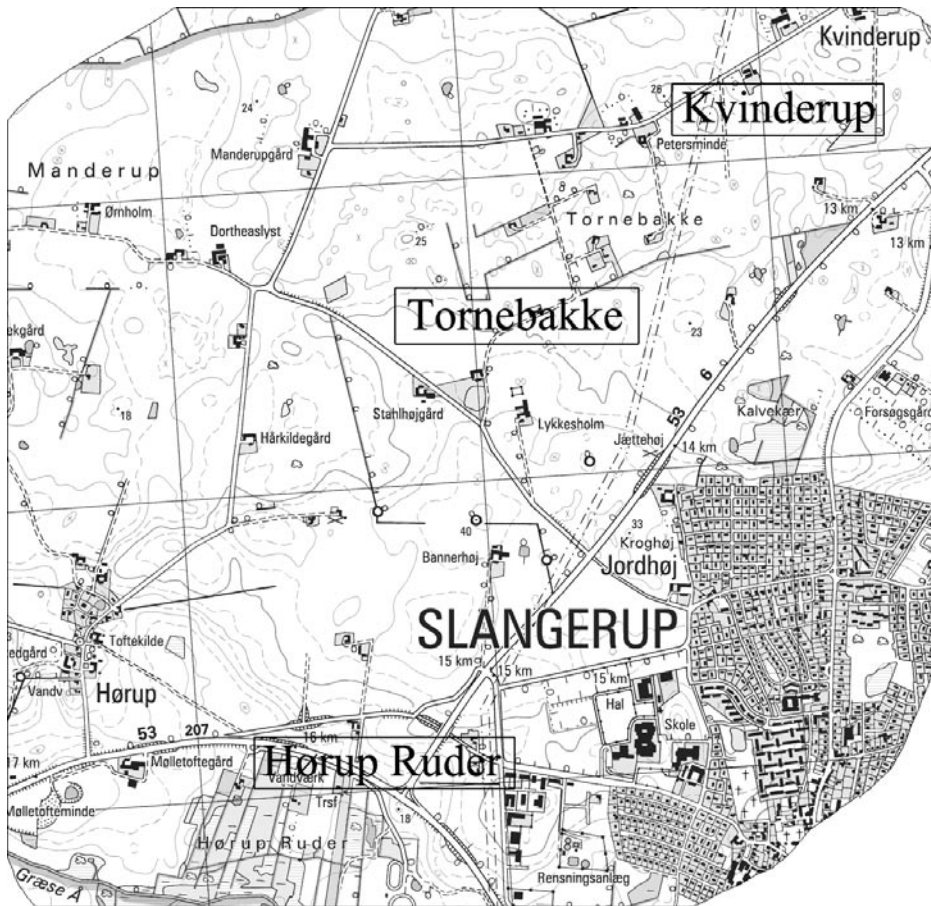

Figur 60

Såfremt man tror på denne tolkning, må man i alle tilfælde medgive disse kvindelige udflyttere, at de har været *mestre i strategi*. Placeringen i landskabet her ved *Gørløse Å* er helt uovertruffen: modsat åen optræder *Kaningård*. Den nutidige vejforbindelse over åen hedder *Kaninbro*. Vi har *Lundedal* og *Langvadgård*. Vi har *Vildbjerg* og *Vildbjerggård*. Vi har *Gørløse* med *Maglekærgård* ... Ikke mindst har vi *Strø Bjerg*, med *Krebsøgård* og et *Kraglegård* vest herfor ved *Sigerslevøster*. *Strøllille* ...

Og når snakken nu er om kvinder, er det tankevækkende, at vi blandt eskimoer har et let rejsefartøj, der på dansk har fået betegnelsen *konebåd*: »In Greenland the Inuits of the Thule culture carried as a rule their large *umiaq*, the woman boat (Danish *konebåd*) across portages of the same kind as at the Norwegian or Scottish coasts. This boat is built of sewn seal hides over a wooden skeleton ... «¹⁷. Pointen i dette er derfor måske ikke – oprindeligt – at båden var beregnet for kvinder, men derimod beregnet til at bære/trække henover is eller land, og at det er dette, vi skal søge i forleddet *kone-*.

Kvinderup er et vigtigt kryds ved denne meget vigtige rute. For netop ruten – og en meget gammel rute må det være – er det, vi har overleveret i navnet *Strø* (Bjerg). Forbindelsen går via ord som stræde, street, strateg: det er eller må være reminiscenser af en gammel hærvej, en indlandsrute mellem Store Bælt hhv. Roskilde Fjord/Arresø via søerne på tværs af Sjælland (Buresø>Bastrup Sø>Mølleå>Farum Sø>Furesø>Bagsværd Sø>Lyngby Sø mod (Køben)Havn og Øresund. Fra Kvinderup må vi tro, at navnet *Tornebakke* sandsynligvis taler om et drag sydpå over (fugtigt) land mod Slangstrup og Græse Å. At vi har et andet vigtigt knudepunkt her, som går tilbage til mindst ældre romertid, viser massive fund fra området øst for Hørup¹⁸. Vejen betones vel ikke mindre af de 4 gravhøje midtvejs mellem Tornebakke og Hørup Ruder? Kvinderup ligger her i krydset med vejen fra det nord- og nordøstlige Sjælland og Øresund via Esrum Sø og Hillerød mod Roskilde og Roskildefjorden.

Figur 61

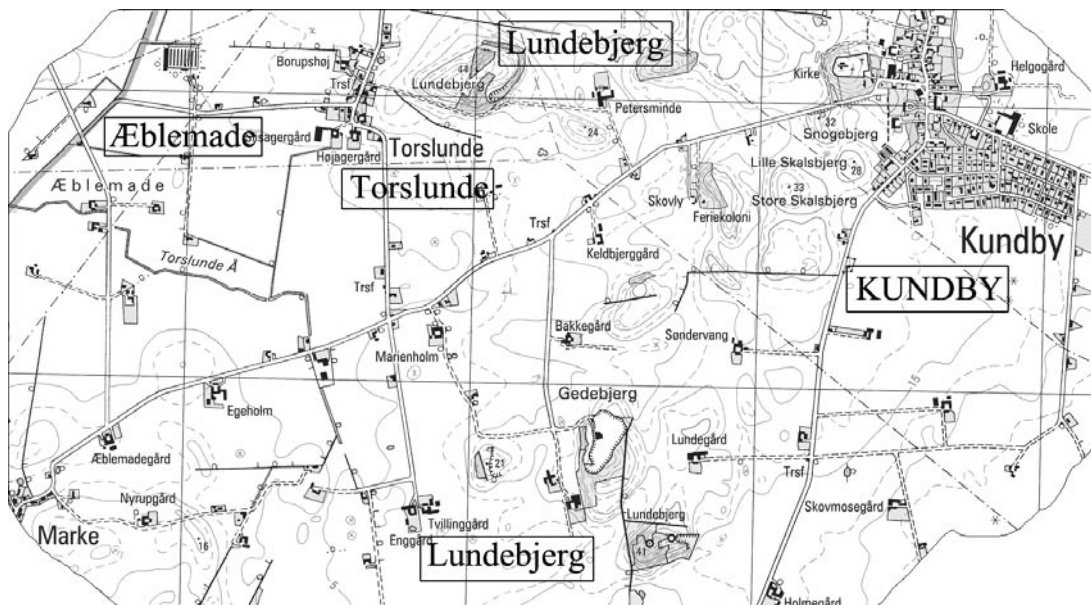
Det er desuden relevant at sammenholde Kvinderup også med lokaliteter som *Kyndeløse* og *Kyndby*, hvis placeringer i landskabet i den grad minder om Kvinderups – som knudepunkter mellem land- og vandveje.

Figur 62

Kyndeløse tolkes i forhold til et » ... *glda. *kyndi* »område med *bavne*« ... « og *Kundby*,

mens Kyndby menes at betegne »Byen ved skråningen«¹⁹. Også Kundby ligger »formidlende« ved et stort vådt område, Kundby Mose samt flere åløb, med (varianter af) bekendte navne i nærmeste omegn: *Lundebjerg* (oven i købet to styk), *Torslunde*, *Keldbjerggård*, *Marke*, *Æblemade* ... m.fl.

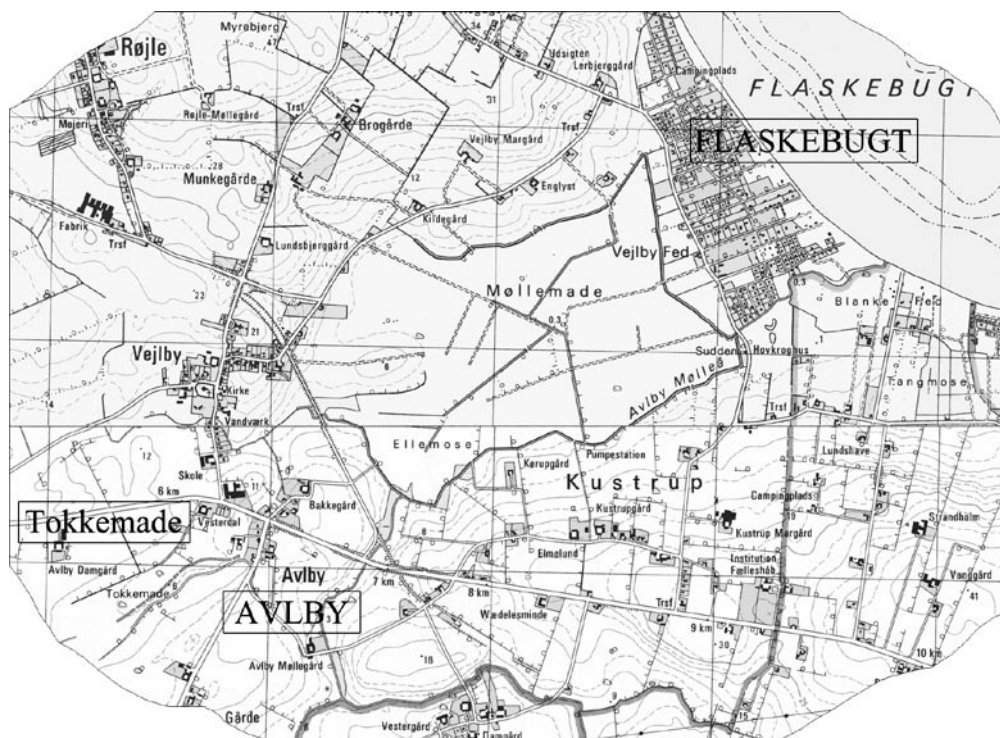

Figur 63

Netop navnet *Æblemade* er nøglen tilbage til sporet i retning af Aggersborg. For »æblet« udtrykker ikke en fødevarer – oprindeligt – men kan betragtes som en (udtalemæssig) form i retning af [æble>ævl>avl>avr]. Vi har heldigvis et godt eksempel, som er værd at trække frem: *Avlby* på Fyn. Herom hedder det: »*Avlby*, lb. VJb 1231 Aghælbu; 11/11 1300 Auelby; 7/6 1314 Owerby; 28/4 1315 Ouerby; 6/10 1336 Auerby (mnty.); 22/11 1353 Auelby (mnty.); Jb 1586 Auelbye, Auelle Mølle; LR 1598 Auelbye; Mandt 1606 Auflbye, aulbye, Affle Mølle; M 1664 Auelbye, Auelbye Mølle; M 1688 Auflbye, Aulbye ... Avlby ... Forleddet er i Hald, Vore Stedn. p. 94 forklaret som et gammelt navn på Avlby Mølleå. Tolkningen af forleddet som et ånavn støttes af marknavnet MB 1682 Aule Biergs Skiff, MK 1805 Aulberg, der er navn på en bakke ved Avlby Mølleå i Kavslunde sogn. Avl- er af Hald a. st. blevet sammenstillet med det svenske sønavn Aglan, opr. Aghli, og bæknævnet glsv. Aghlabæk, der af Hellq. Sjö. p. 20 anses for beslægtet med adj. gotisk aglus »vanskelig, besværlig«. Et norsk vignavn *Agli forekommer vistnok et par gange (NG XV 195). Det danske ånavn kan være en afledning uden afledningsendelse af et til det gotiske adj. svarende nordisk *aghæl ..., men kan også være en n-stamme *aghlæ, som de svenske og norske dannelser ... «²⁰.

Andetsteds bemærkes: » ... Avlby: I VoreStedn ... p. 104f. foretrækker K. Hald at forklare forleddet som et subst. *aghl »spids«, sigtende til beliggenheden ved en engstrækning, der vistnok tidligere har været en smal havvig. Den p. 230 nævnte tolkning bør foretrækkes, bl.a. på grund af det her fremdragne marknavn Avlebjerg i Kavslunde sogn«²¹.

Jeg kan kun se, at Hald har fat i noget, når han sigter til den spids.

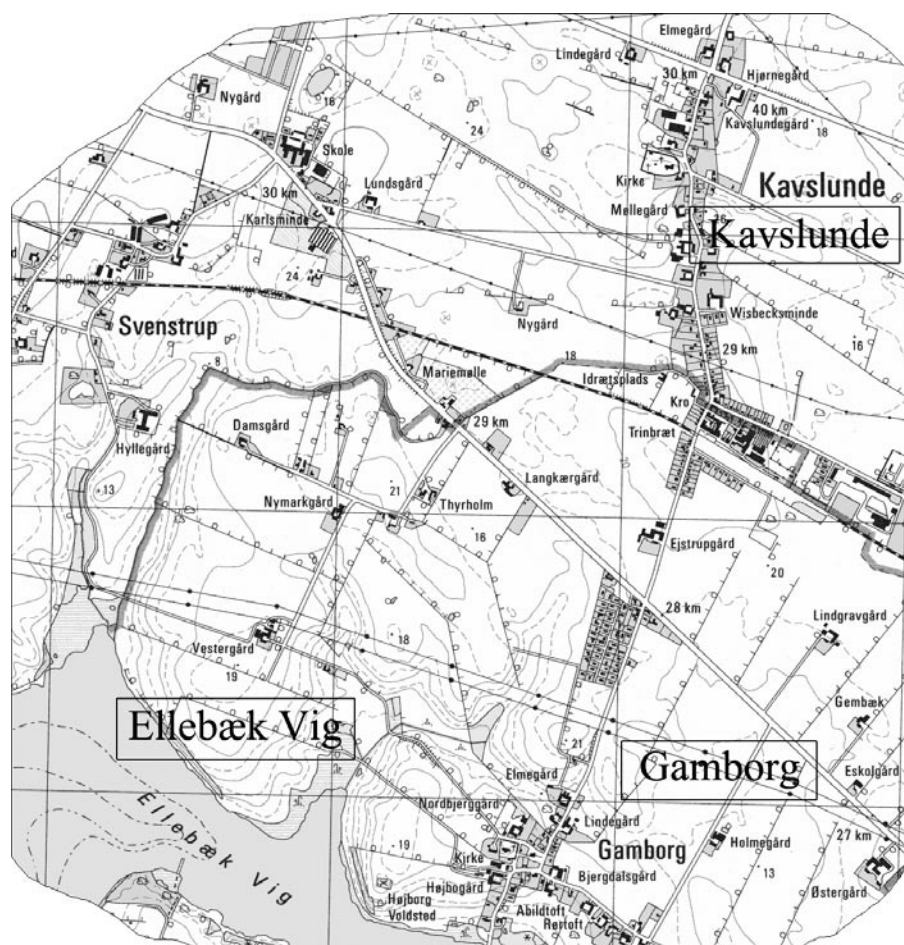
Figur 64

Avlby er et bindeled imellem Flaskebugt i nordøst via Tokkemåde, Langagergård, Dybdalgård, Lindegård, Lundsgård ...

Figur 65

... og Ellebækvig hhv. Gamborg Fjord og Lillebælt i sydvest.

Figur 66

Lur mig, om ikke Kavslunde rummer fragmenter af et gammelt *hlaw*. Kavslunde har forgængere i former som Kauæslund, Kawetslund; Calletzlwnd, Kogßlund, Kaaßlund m.fl.²². Tilsvarende skal vi formentlig finde en naboretskreds i Gamborg (ældst 1286/1297 Gamleborrig, 1319 Ganleburgensi, 1440 Gamelborg ...) ²³, der givet ikke skal ses som en gammel borg forholdende sig til en nyere i Middelfart (Hindsgavl), hvilket har været fremført som mulighed, men som udtryk for skammelen/sædet for en myndighed. Eller måske snarere sagt på en anden måde: kammeret. Ordet kammer anvendes om » ... personer ell. offentlige institutioner (egl. m. henblik paa det lokale ell. den bygning, der er deres forsamlingssted ell. residens)« ... »om forskellige forvaltningsgrene; især som forkortelse af Rente- og Toldkammer« ... »om forskellige (afdelinger af) domstole olgn. institutioner, der er sammensatte af flere medlemmer ... politikammeret (jf. Civil-, Kriminalkammer; sml. Assurance-, Handelskammer ... «²⁴. I vore dage kender vi stadig f.eks. det engelske parlament som et to-kammer-system. Kamrene betegnes nu dog som huse (House of Lords hhv. Commons).

Jeg synes godt, man kan forsvare at se en udvikling sådan rent sprogligt eller skriftligt (s)kam>gam ud fra den betragtning, at der tilsyneladende er flydende overgange, hvilket næsten er det samme som at sige, at det er svært at opstille såvel regionale, dialektale som sprog-

lige og/eller grammatiske etc. regler for ords eller navnes udvikling. Materialet udviser en mangfoldighed, som igen må afspejle en mobilitet, men også udvikling over en meget lang periode²⁵.

En sproglig udvikling *k>g* som tilgrundlæggende mulighed i *Gamborg* kan sagtens være det samme fænomen, vi ser i *Acresburh>Aggersborg*.

Ovenfor antydede Hald den tolkningsmulighed, at Avlby skulle ses i forhold til beliggenheden som en »spids« ved en gammel havvig. I de forskellige gamle skrevne former af Avlby lurede bogstavkombinationer som Aghælbu, Auelby, Owerby og Ouerby. Spidsen – *odden* – handler – så vidt jeg kan se – dels om *ud*, den ydre grænse, en grænseovergang; dels om *over*, den farbare vej (man kunne også skrive *via*); dels om en forretningsmæssig side af sagen (transporten): erlæggelse af afgift, det at *ytre*, tale, sin sag hhv. »tælle« sine penge, erlægge en *ydelse*, beregning og afregning – told. Vi har længere op i tid betegnelsen *accise* om en (told) afgift på varer – vel at forholde til engelske *access*. Man har betalt for at få adgang til at sælge sine varer på byens marked etc. I vore dage bruges ordet *teller* på engelsk om en kasserer, men vi har også *to tell*: at fortælle.

Der er måske tale om en form for dualisme. Vi har for så vidt to forskellige betydninger, men de er to sider af samme sag. Derfor er det spændende at se en gammel formulering som »*in medle oððe an þinge*«²⁶, der optræder i et engelsk 600-tals dokument: »The article concerned refers to the procedure when one man brings a charge against another *in medle oððe an þinge*. It is unclear whether the two words *mæðel* and *þing* are synonymous here. Nevertheless, this reference indicates that OE *þing* was at one time used in a legal context, although it seems subsequently to have been supplanted by (*ge*)*mot* ... Interestingly, the distribution of OE *mæþel* is almost identical to that of OE *þing*. With the meaning »assembly« this word occurs only twice in a legal context, both times in early law-codes. It is coupled with *þing* in the Laws of Hlothere and Eadric mentioned above, while the compound *mæðelfrið*, presumably referring to the peace given in such a meeting, appears in the even earlier Laws of Æthelbert ... Like *þing*, the early Germanic origin of OE *mæðel* is indicated by the existence of cognates in a number of other languages ... By analogy with the arguments put forward for OE *þing*, therefore, it seems possible that the absence of OE *mæðel* in prose and later law-codes indicates that it fell out of general use at a relatively early date. The evidence therefore suggests that a shift took place in the vocabulary of assembly in the course of the Anglo-Saxon period ... around the end of the seventh century«²⁷.

Vi må tro, at det er meget gamle instanser, vi her har fat i. Men vi må også bemærke, at Pantos her kun tager stilling til *mæðel* og *þing* – ikke til ordet *oððe*. Skal vi da regne med, at *oððe* indgår som del af *mæðel* (*medle oððe*), eller skal vi vove at se jævnbyrdige paralleller: *mæðel* = *oððe* = *þing*? Til sammenligning kan man måske inddrage anførte sammensatte *mæðelfrið*.

Det er i alle tilfælde en mulighed, at der i verbet *odde* ligger betydningen at odde sig ud = at bevæge eller skyde sig ud (i vandet)²⁸, og at vi i verbet at *age* hhv. *agere* ligeledes har betydningen af bevægelse og befordring hhv. forhandling. Ord og handling.

Og dette må i al korthed kunne beskrives, som at et (for)led som *Agger-* udover at referere til forbindelsen, transporten, vejen, eller hvorledes man nu vil betegne fænomenet, ligeledes refererer til et told- og tingsted.

Noter:

- 1 Jørgensen, 1994, p. 19
- 2 Jørgensen, 1994, p. 18
- 3 Jørgensen, 1994, p. 19
- 4 Jørgensen, 1994, p. 19
- 5 Jørgensen, 1994, p. 19
- 6 Jørgensen 1994, p. 19
- 7 Jørgensen, 1994, p. 19
- 8 Jørgensen, 1994, p. 222
- 9 Jørgensen, 1994, p. 222
- 10 Jørgensen, 1994, p. 218
- 11 Jørgensen, 1994, p. 218
- 12 Jørgensen, 1994, p. 220
- 13 Sørensen, 1969, p. 13-15
- 14 Simonsen, 2002, p. 17, hhv. Jørgensen, 1994, p. 177
- 15 Jørgensen, 1994, p. 181
- 16 Jørgensen, 1994, p. 167
- 17 Westerdahl, <http://www.abc.se/-pa/publ/portages.htm>, p. 10
- 18 <http://www.dkconline.dk>: 010312-36
- 19 Jørgensen, 1994, p. 168
- 20 Sørensen, 1969, p. 230
- 21 Sørensen, 1969, p. 329
- 22 Sørensen, 1969, p. 227
- 23 Sørensen, 1969, p. 257
- 24 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag?opslag=kammer>
- 25 Det er en uhyggelig tanke at tænke til ende, at vi i 2009 (stadig) kæmper med at dechiffrere et blot 1000 år gammelt ordforråd, mens vi samtidig er i færd med at opføre verdens største atomkraftanlæg og løbende eksperimenterer med metoder til opbevaring af atomaf-faldet, så det kan forblive forsejlet 10.000 eller måske 100.000 år frem, for at vore efterkommere ikke pludselig en dag skal stå og lukke op for et uforståeligt og skæbnesvangert »fund« – ganske vist måske beskrevet i medfølgende advarende tegn og symboler. Men symboler, der til den tid – måske - vil være ganske uforståelige (denne sidste bekymring udtrykt af finsk ingeniør i interview på DR, ultimo oktober 2008).
- 26 Pantos, 2004, p. 183
- 27 Pantos, 2004, p. 183-184
- 28 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag?opslag=odde>: V. Odde

Nonnebakken

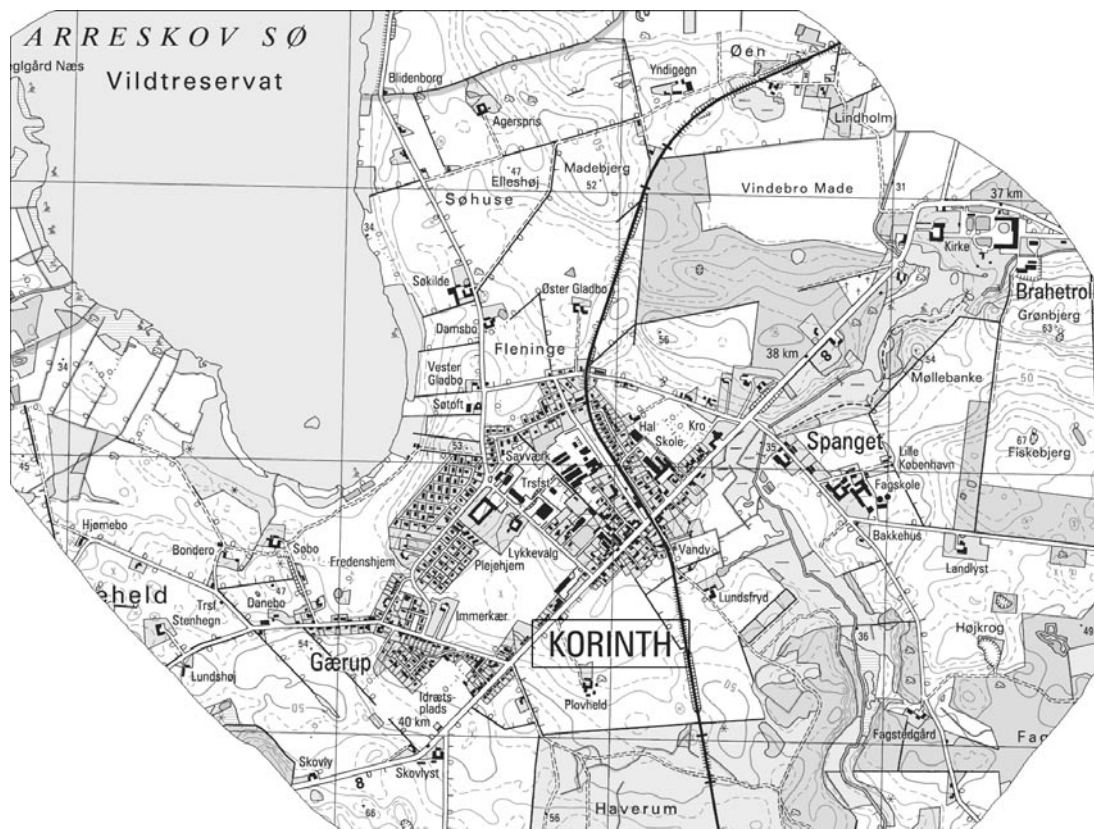
Nonnebakken indgår i gruppen af Trælleborge, selvom vi ikke har de samme mængder af fundmateriale at forholde os til sammenlignet med de øvrige anlæg i gruppen. Men navnet kan vi måske trods alt forholde os til – og beliggenheden.

Vi er her ved adgangen til det store centralfynske indland via Odense Å. Åen kan vi ret beset følge sydvestpå som forbindelseslinie mellem Kattegat og Odense i nord og Fåborg/Øhavet i syd. En vandvej, der skærer Fyn over i to dele, og som – kan man antage – har været mere eller mindre farbar i det mindste til Arreskov Sø. Først her startede mareridtet, for mellem Arreskov Sø og Fåborg skulle Svanninge Bakker forceres.

Figur 67

Der har været flere mulige ruter herfra. Men Korinth er en oplagt korridor, og det er næppe en tilfældighed, selvom stedet tilsyneladende først er navngivet så sent som i 1787 på foranledning af digteren Jens Baggesen og godsejerfruen på Brahetrolleborg, Sybille Schubart. Pudsigt er det, at andre samtidige navngivninger i området tæller bl.a. *Agerspris*, *Planteheld* og *Nøjsomhed*¹.

Figur 68

Referencen til det græske Korinth, lokaliteten taget i betragtning, er perfekt: Korinth er fra meget gammel tid et drag på det snævraste sted over Korinth-halvøen, som det har været fordelagtigt at benytte sig af frem for sejlads rundt om denne. Transporten over land har været organiseret så langt tilbage i tid som ca. 600 år f.Kr. og er dokumenteret af fund af de rudimentære rester af et ca. 6 km langt spor - Diolkos - » ... from the Greek *dia* (across) and *holkos* (portage) ... «² - til brug for enten omladning af fragt til/fra eller transport af skibe (med eller uden fragt) på vogne over draget. I dag har vi på stedet Korinth-kanalen. Og vi har Acrocorinth, det gamle Korinth's akropolis³:

» ... **Acropolis** (Gr. *akros*, *akron*, [1] edge, extremity + *polis*, city, pl. acropoleis) literally means *city on the edge (or extremity)*. For purposes of defense, early settlers naturally chose elevated ground, frequently a hill with precipitous sides. In many parts of the world, these early citadels became the nuclei of large cities, which grew up on the surrounding lower ground, such as modern Rome ... «⁴.

Og selvom dette afsnit ret beset handler om Nonnebakken, er det ikke muligt at overse forbindelsen til Aggersborg (hvis tidligste form fra ca. 1100 er **Acresburh**, jfr. ovenfor), for vi har jo præcis dels

1. *dia* (across)
2. *akros*, *akron*, [1] edge, extremity + *polis*, city, pl. acropoleis) literally means **city on the edge** (or extremity)
3. ... became the **nuclei** of large **cities, which grew up on the surrounding lower ground**

Jeg kan med min bedste vilje ikke se andet, end at referencerne til Aggersborg er klare. Man kan tydeliggøre yderligere ved at kaste et blik på ord som det engelske *edge*:

»O.E. *ecg* »corner, edge,« also »sword,« from P.Gmc. **agjo* (cf. O.N. *egg*, see *egg* (v.); Ger. *Eck* »corner«), from PIE base **ak-* »sharp, pointed« (cf. L. *acies*, Gk. *akis* »point,« see *acid*). Spelling development of O.E. *-cg* to M.E. *-gg* to Mod.E. *-dge* represents a widespread shift in pronunciation. Verb meaning »to move edgewise (with the edge toward the spectator), advance slowly« is first recorded 1624, originally nautical. The verb meaning »urge on, incite« (16c.) is usually a mistake for *egg* (v.). *Edge-ways* »turned on edge« is from 1566. *Edgy* »tense and irritable« is attested from 1837. To *get the edge on* (someone) is U.S. colloquial, first recorded 1911. *Edge city* is from Joel Garreau's 1992 book of that name. *Razor's edge* as a perilous narrow path translates Gk. *epi xyrou akmes*. »As if it were possible for any of us to slide in a word edgewise« [Miss Mitford, 1824]«.

Herfra kan vi se videre med ordet »acid ... 1712, from L. *acer* (fem. *acris*) »sharp, pungent, bitter, eager, fierce,« from PIE **ak-ri-*, from base **ak-* »be sharp, rise (out) to a point, pierce« (cf. Oscan *acrid* »sharply,« Gk. *akis* »sharp point,« *akros* »at the farthest point, highest, pointed,« *akantha* »thorn,« *akme* »summit, edge,« also *oxys* »sharp, bitter,« Skt. *acri-* »corner, edge,« *acani-* »point of an arrow,« *asrih* »edge,« Lith. *asmuo* »sharpness,« *akstis* »sharp stick,« O.Ir. *er* »high,« Welsh *ochr* »edge, corner, border,« O.N. *eggja* »goad,« O.E. *ecg* »sword«). The *-id* suffix probably is in imitation of *acid*«.

Og vi kan se på ordet »across ... c.1300, from Anglo-Fr. *an cros* »in a crossed position,« lit. »on cross.« Prepositional meaning »from one side to another« is first recorded 1591; meaning »on the other side (as a result of crossing)« is from 1750. Phrase *across the board* originally from horse-racing, in reference to a bet of the same amount of money on a horse to win, place, or show«⁵.

Og endelig: med termen *nuclei* – kernen - skabes samtidig mulige referencer til fænomenet *hlaw*. I navnet Aggersborg ligger betydningen vand- og vejkrøds.

Men skal vi lige runde Nonnebakken af, må vi se sådan på det, at fra Korinth er det en mulighed, at ruten er gået videre sydover via Diernæs, Topbæk og Kaleko mod Sundet og Fåborg. Alternativt via Silkeå/Pejrup/Åstrup til Inddæmningen og Nakkebølle Fjord. Vi har hermed altså en tværdeling af Fyn med en nord-sydgående rute. Er Nonnebakken indgangen, eller skal vi lede efter et modsvar på det sydlige Fyn? Har vi ledt efter modsvar for Aggersborgs, Trælleborgs og Fyrkats vedkommende? Jeg tror, at vi skal se anlæggene som indgange for og regulering af trafik/transport/handel kommende fra nord og evt. vest: Norge og England. Men leder vi efter modstykker, er der faktisk noget interessant at sammenholde med for Nonnebakkens vedkommende. Hvis der faktisk har været tale om en gennemskærende (sejl)rute på

langs igennem Fyn, og *hvis* vi faktisk kan erkende, at den mest besværlige del af ruten – som jo også er en meget lang rute – må være det sydlige Fyn, er der tillige endnu en faktor, der kunne tale for, at der også i den sydlige ende af leden kan have været et støttepunkt: nemlig for tilgangen af varer fra syd, en forbindelse fra Hedeby og det sydlige Europa, men dermed også måske atter fra England og det vestlige Europa. Fåborg og Fåborg Fjord er muligvis adgangen. Muligvis skal vi kigge en anelse i nordøstlig retning til Grubbesholm:

Figur 69

Grubbesholm er - så vidt vides - ikke nærmere undersøgt men har umiddelbart adskillige lighedspunkter til fælles med de øvrige ringborge:

»Paa lavt Jordsmon ligger Voldstedet »Grubbesholm« (et formentlig i nyere Tid dannet Navn) ved Grubbe Mølle - Voldstedet bestaar af en nogenlunde rund Højning, 130-140' i Tværmaal, jævnt opløbende mod Midten, omgivet af en til Dels vandfyldt (men meget tilgroet) 20-30' bred Grav, uden om hvilken løber en ligeledes rund Højning (Vold), mod NV af omtrent samme Bredde som Graven, mod SØ. løbende ud i en tungeformig Plads, der er noget mindre end den indenfor Graven liggende Plads. Da saavel den indre som den ydre Højning dyrkes, er deres Højde aftaget Aar for Aar og er nu kun nogle faa Fod. - Paa den nordvestlige Side er en (oprindelig?) Overgang over Graven. Uden om den ydre Højning gaar paa alle Sider lav Eng, der maa have staaet i Forbindelse med »Svanninge Vig«; i denne Eng ligger tæt ud for den ovennævnte Overgang (Dæmning) over Graven to smaa Bakker, der altsaa maa antages at have været Holme. - Murbrokker synes ikke at forekomme. - (Pladsen var i 1886 bevoxet med Korn, hvorfor ingen Tegning kunde tages. (jf. JK)«⁶.

Med forbehold for datering og det tilsyneladende reducerede omfang (Fyrkat har til sammenligning en indre diameter på ca. 120 m) er ikke mindst beliggenheden et godt udgangspunkt. Og navnet kan muligvis vise sig at være ret spændende:

»**Grubbemølle** ... Suaning Mølle eller Grubbe Mølle ... En nu forsv. Grubbe Mølle i Tibirke S., Holbo H. nævnes i KancBrevb 6/6 1560 (DS II 67). Ifølge P. Skautrup i DF I 81ff. Og DSt 1929 p. 181 f. er en identifikation af de to møllenavne med appellativet grubbemølle »mølle med indretning til grubning, afskalning af korn til gryn« både af sproglige og saglige grunde umulig. Appellativet grubbemølle, ældre grub(b)enmølle, der er ukendt i danske dia-

lekter og i de øvrige nordiske sprog, synes at være indlånt i midten af 18. årh. fra et til hty. Graupenmühle svarende nordtysk dial. Grupen-, Grubenmo(l)le. Graupe antages i sen tid fra slavisk og østtysk at være trængt ind i hty., hvor det i betydningen »afskallet korn« først kan attesteres fra midten af 16. årh. Det er da udelukket, at ordet kan foreligge i dansk i begyndelsen af 16. årh... Derimod kunde første led være et subst. glda. *grubbe, f. »hulning i jorden«, no. dial. grubba, f... østsv. grubbu ..., der ligesom de ensbetydende tyske låneord grube og grue er dannet til roden i verbet grave. Af samme oprindelse er måske efterledet i Wolbjerg grubbe, He S., Hing H., ... samt Grubbe, Gørlev og Bakkendrup sogne, Løve h., der if. I 1927 er en ager omkring en lavning. Grubbemølle ligger i en ådal. Umiddelbart sydøst for møllen i en lavning ligger resterne af et voldsted, Grubbesholm eller Grubbe Slot, navne, der dog kun kendes fra moderne kilder ... «⁷.

Uanset disse såkaldte moderne kilder kan det alligevel være på sin plads at se nærmere på ordet *grub(b)e*, og jeg mener faktisk, at man rent teoretisk må gå så vidt som til at sætte denne grav i forbindelse med en mulig tilstedeværelse af en (gravet) kanal. Det er måske imidlertid også muligt at se nogle sproglige forvekslinger, »overtagelser« eller sammenfald. Hvis man tænker på, at ordet drag er til stede i formen *dru-* og *tr-* som f.eks. i Drustrup, Drusebjerg, Tragten, Trustrup..., og at det, vi skal læse herudaf, er funktionerne at trække og/eller at bære noget (jfr. engelsk *to draw* og tysk *tragen*), er det måske også muligt at etablere en forbindelse mellem *gr-* og *dr-/tr-*?

Figur 70

Når vi skriver i vore dage, gør vi det som oftest ved at lægge et lag farve ovenpå eksempelvis et stykke papir. I fordums tid ville man ud over at male med farver f.eks. gøre det ved at *grave*, *skrabe*, *ridse* i et stykke træ, en sten, voks etc. Man gravede, skrabadede, trak tegn og streger – i bogstaveligste forstand. Vi skal søge en forbindelse mellem f.eks. vore dages engelske ord for at *tegne* (to *draw*), det latinske *scribere* og det græske *grapho*. Kan vi først acceptere nogle sproglige, lydlig, semantiske forbindelser, synes muligheden for en kobling af en gravet kanal og en drager-rolle i Grubbesholm til stede. Vi skal så blot lige have undersøgt området arkæologisk ...

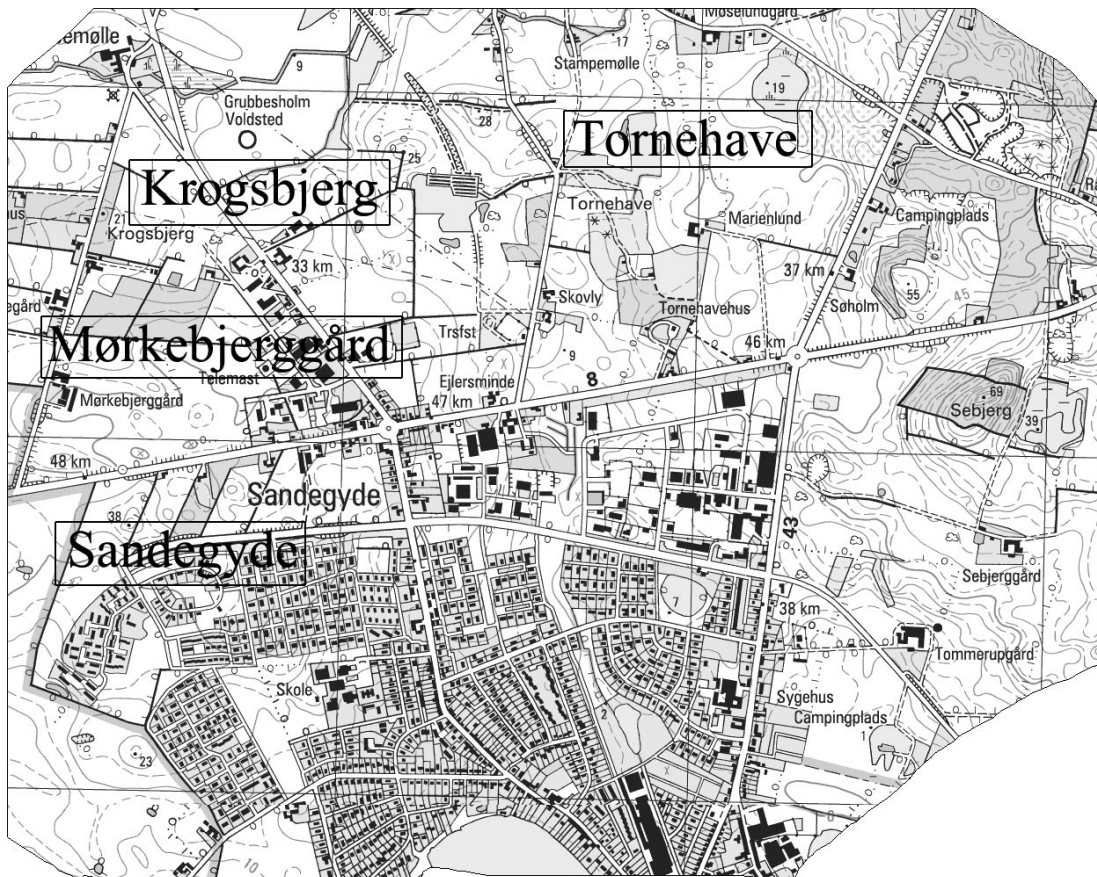
Kigger vi på kortet (Figur 70) og beliggenheden, kommer vi rimeligt let via vand fra Grubbesholm nordøstpå mod Svanninge. En mulighed er herfra at svinge østpå via *Moselundgård* til *Tyveknep* og herfra følge den nutidige vej nordpå til *Helvedeshule*. Fra *Helvedeshule* og østpå har vi igen noget, der minder om vand forbi *Sollerup* og *Rislebæk* til *Arreskov Sø*.

Figur 71

Og det er bestemt rigtigt, tager man områdets karakter og koter i betragtning, at det ikke kan have været nogen spøg at trække en båd og/eller (bære) dens last hen over dette område. Det har givet været et *helvedes besvær*, men muligvis skal man se dette ords forled netop som en angivelse af, at man her rent faktisk har *halet* bådene op og ned.

Den anden mulige forbindelse går fra Grubbesholm sydpå enten via *Krogshøj*, *Mørkebjerggård* og *Sandegyde* til fjorden, eller alternativt via *Tornehave/Tornehavehus* og *Tommerupgård* til Sundet. Begge ruter passerer forbi et kontrolpunkt angivet ved forleddene *Krog-* (<hlaw) og *Tommer-* (<dommer).

Figur 72

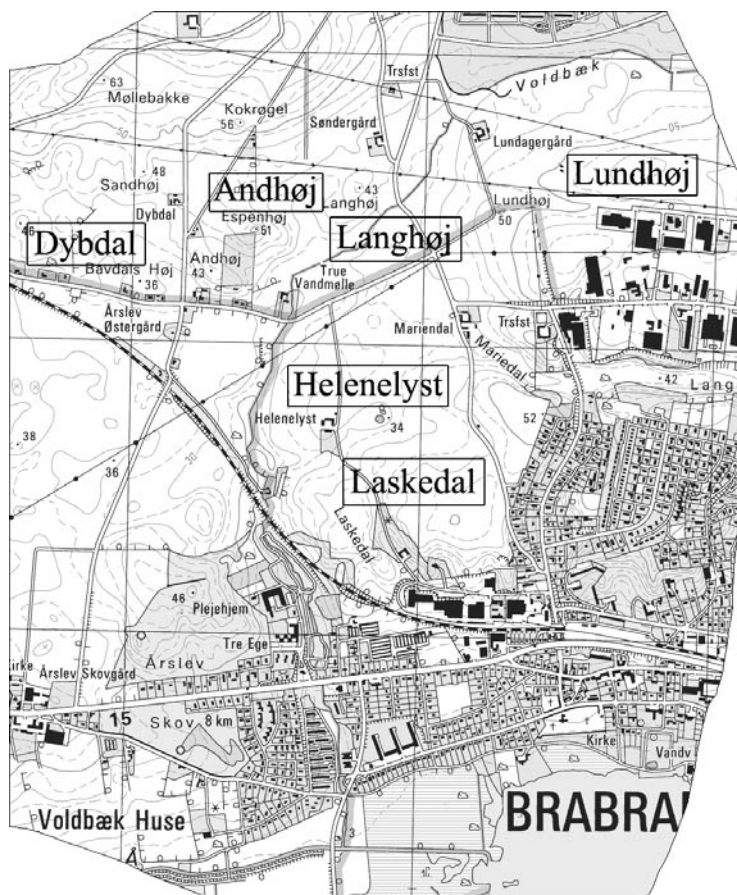
Noter:

- 1 Jørgensen, 1994, p. 163
- 2 <http://www.en.wikipedia.org/wiki/Diolkos>
- 3 <http://www.en.wikipedia.org/wiki/Acrocorinth>
- 4 <http://www.en.wikipedia.org/wiki/Acropolis>
- 5 <http://www.etymonline.com/index.php?term=acrid>, hhv. across og edge
- 6 <http://www.dkconline.dk>: Grubbesholm, 090420-5
- 7 Sørensen, 1958, p. 131-132

Et helvedes besvær - »Hellige« steder og/eller Djævelens værk?

Når jeg nævner Helvedeshule som udtryk for et op- eller overhalingssted (på engelsk: hauling place), hænger det sammen med, at det er min opfattelse, at lokaliteter med forleddet *Hel-* og dets mange varianter, der må forventes at tælle bl.a. *Hel(d)-*, *Hel(t)-*, *Hal(d)-*, *Hal(t)-*, *Hejl-*, *Hejs-*, *Hes-*, *Helg-*, *Hol-*, *Hul-* m.fl., af og til angiver denne form for drag. Det er ikke entydigt, at alle navnene går langt tilbage i tid. Det er måske heller ikke entydigt, at de benævner lokaliteter, der strækker sig over lange afstande. Alligevel kan man måske argumentere, at i og med at vi ser denne »folkelige« udlægning, kan (nogle af) navnene være af en vis ælde, den oprindelige funktion er blot ikke længere husket.

Hvorledes det så kommer sig, at vi ser betegnelserne forvansket i divergerende retninger, hhv. den positive – det hellige område – eller den mere negative – helvede – er måske udtryk for tilfældighedernes spil? Helenelyst er da f.eks. et smukt og poetisk navn. Måske finder vi også på et tidspunkt her en gård beboet af en smuk kvinde. Men det må dog også påpeges, at f.eks. dette Helenelyst

Figur 73

ligger strategisk vel placeret i forhold til Brabrandsøen og Voldbækken, og vi ser i de umiddelbare omgivelser navne som Lundagergård, Lundhøj og Langhøj, Andhøj, Kokrøgel og

Dybdal. Laskedalen kan være interessant, f.eks. i forbindelse med anvendelse af tømmer i draget:

At laske kan betyde følgende: » ... (især tøm., ell. jærnb.) til II. Lask 2: forbinde (to stykker tømmer, to skinner) ved enderne med laske olgn., saaledes at der fremkommer et helt stykke; ofte i forb. m. sammen. ODLAgerbeck.Beskrivelse over Begivenheder.(1804).122. Laskede Master. VSO. Funch.MarO.II.85. man kan laske en Bjælke sammen med en anden Bjælke, Endetræ til Endetræ ... «¹.

En lask er indenfor håndværk og skibsbygning f.eks.: » ... del, stykke (træstykke ell. nu især jærnskinne), der forbinder to i fortsættelse af hinanden liggende bjælker, stænger, skinner olgn.; ogs. (jf. III. laske 2, Laskning) om den saaledes dannede forbindelse, sammenføjning. Sø Lex.(1808). Funch.MarO.I.35. Skinnerne i det faste Spor . . forbindes med hinanden ved Lasker og Bolte ... «².

Figur 74

Laskedal = forbindelsesdal? Vi er, som tidligere nævnt, her i nærheden af et formodet Sarup-anlæg i hjørnet mellem Brabrandssøen og Voldbækken, og yderligere formentlig ved en meget gammel overgangsmulighed over søen mod Stautrup. Vi har i vore dage (stadig) på Brabrandssiden navnene Tingstedet og Ørvadsvej, og vi har gravhøje på begge sider af søen, der markerer en mulig gammel rute.

Figur 75

Nær Kaupang støder vi på navnet Helgefjell i den sydøstlige ende af søen Vittensen. Navnet har rødder tilbage til mindst 1439, hvilket i mine øjne er en sen overlevering, og tolkes netop i forbindelse med den umiddelbare nærhed til søen: »The situation of this *Helgefjell* in the immediate vicinity of a lake to which it may be possible to assign a name **Vitrir/Vettrir* with its own cultic-religious background inevitably makes this a most intriguing place. If the inter-

pretations are valid, *Helgefjell* seems to strengthen the hypothesis of previous cultic-religious activity at this former lake³. Det er ret spændende snak. Ikke desto mindre er jeg overbevist om, at forklaringen er en anden – også en mulig udlægning *selv ud fra samme* argument som det, Brink fremfører. Han sammenholder nemlig dette Helgefjell med særligt et tilsvarende – Helgafjell - på Island, som nævnes i Eyrbyggja Saga, hvor

» ... the settler Thorolf took land in *Breiðafjörð* and there built a hall with a high seat and a small cult house with an altar ...

... þórólfr kallaði þórsnes milli Vigrafjarðar og Hofsvágs. Í því nesi stendr eitt fjall; á því fjalli hafði þórólfr svá mikinn átrúnað, at þangat skyldi enginn madr óþveginn líta og engu skyldi tortíma í fjallinu, hvárki fé né monnum, nema sjálft gengi í brott. Þat fjall kallaði hann **Helgafell** og trúði, at hann myndi þangat fara, þá er hann dæi, og allir á nesinu hans frændr. Þar sem þórr hafði á land komit, á tanganum nessins, lét hann hafa dóma alla og setti þar heraðsþing; þar var og svá mikill helgistaðr, at hann vilði med engu móti láta saurga vollinn, hvárki í heiptarbloði, og eigi skyldi þar álfrek ganga, og var haft til þess sker eitt, er Dritsker var kallat.

Thorolf called the headland between Vigrafjord and Hofsvag Thorsnes. The headland is in the form of a mountain, and Thorolf invested so much reverence in it that no one was allowed to look towards it without having washed and nothing was allowed to be killed on the mountain, neither man nor animal, unless it died of natural causes. He called this mountain **Helgafell** and believed that he and all his family ... on the headland would go there when they died. At the place where Thor had come ashore, on the point of the headland, Thorolf held all court sessions and he established a district assembly there. He considered the ground there so sacred that he would not allow it to be defiled in any way, either by blood spilt in rage, or by anybody doing their »elf-tremblers« there – there was a skerry called Dritsker (Shit-Rock) for that purpose ...

Here on *þórsness*, »the headland dedicated to Thor«, Thorolf named the mountain *Helgafjell*, »Holy Mountain«, into which he then believed he would enter when he died, and he created a cult site for cult practices and a *thing* site for legal matters. How much truth there may be in this story is very uncertain. However, there are several other *Helgafjell* etc. in Scandinavia, and we may conclude that many of these must have had a cultic-legal background ... ⁴.

Spændende er det. Men en udlægning kunne også være, at þórsness ikke handler om guden, Thor, men om netop draget, »tor-et«. Det sted, hvor det var muligt at komme i land efter en lang og udmarvende sejlads. Båden(e) blev *halet* på land ved *Helgafjell*. Og her, hvor det var muligt at gå i land, kom »stationen« – tingstedet, toldstedet etc. – til at ligge. I overensstemmelse med almindelig praxis. Det vil sige, at der ikke er noget, der egentlig *behøver* at antyde noget ekstraordinært, kultisk eller helligt. I første omgang. Men det, der derudover har betydning for Thorolf, er måske, at stedet, hvor han gik i land, måske efter en traumatiserende tur over havet, hvad ved jeg, forbindes med en skelsættende begivenhed i hans liv. Derfor ønsker han, at han stedes til hvile, når tiden kommer, lige netop dér. Og i og med at stedet for ham betyder »liv og død«, må det ikke besudles. Men det kommer i anden række. Benævnelserne er - i mine øjne - oprindeligt profane.

Noter:

- 1 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag> = laske III
- 2 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag> = lask
- 3 Brink, in Skre, 2007, p. 57
- 4 Brink, in Skre, 2007, p. 56-57 (mine fremhævninger)

Diolkos – djævelens værk?

Diolkos er måske en god indgang på dette sted, fordi man her, som nævnt ovenfor, har påvist et spor, en » ... railed way across the Isthmus of Corinth ... Nowhere is the ridge of the Isthmus less than 75m above the sea, a height which the Diolkos had to surmount and a canal had to cut through ... and its length was at least 8,5 km ... «¹. Draget har været »leddelt« med forskellige typer af parallelle riller (spor) – hhv. V-formede og rektangulære – hugget ud i kalkstenen med indbyrdes afstand på hhv. 167 og 157 cm, ca. 20 og 30 cm dybe. Forskellige slidspor i kalkstenen antyder brug af reb og formentlig en form for spil til brug enten ved omladning mellem forskellige typer af »tog« eller vogne, der har været velegnede til transport i mere eller mindre stigende terræn; eller måske til brug i selve ophalingen: » ... The Diolkos was a railway within our definition. More debatable is what it carried ... The word means a »haul-over«, and the standard view is that it was a portage-way for ships, which is undoubtedly what the ancient literature suggests. But it must be remembered that the Greek historians, our major source, were concerned with military rather than commercial matters. The portage of warships, though it certainly took place on occasion, seems largely irrelevant to the main purpose of the Diolkos ... «². Skibene var store og handelsskibenes ladninger for kostbare til, at man har villet løbe den risiko, at de væltede af vognene under transporten over land. Derfor synes omladning en rimelig forklaring.

»It is probably no coincidence that the century when the Diolkos was built saw not only large masonry come into fashion for prestige buildings, in stones commonly of 10 tons and sometimes much more, but also the invention of the cranes, capstans and block and tackle necessary to handle them. The Greeks became adept at transporting such huge stones long distances from the quarry to the building site ... Being in Corinthian territory, the Diolkos can only have been built by Corinth, which prospered mightily from its position controlling north-south traffic into the Peloponnese and east-west traffic across the Isthmus ... But the Diolkos was not built for trade to and from the city of Corinth which, with its two ports, lies well to the south. It was built, rather, to encourage, and to profit from, merchants who traded across the Isthmus between the Aegean and western Greece and were willing to pay the haulage costs and tolls which, we may be quite sure, Corinth charged ... traffic on the Diolkos was frequent and regular; and as such it must have been essentially commercial, not merely naval ... also a public railway, open to all comers on payment; a concept that did not recur, to the best of our knowledge, until around 1800«³.

Det må stå hævet over en hver tvivl, at det har været umagen værd dels at anlægge, dels at anvende draget, Diolkos. Det forekommer rimeligt at se draget i forbindelse med en overordnet økonomi, dvs. en økonomi, der strækker sig ud over byen Corinth's egen.

Men netop Lewis' sidste bemærkning, tror jeg, kan gradbøjes. For det kunne meget vel være, hvad der er på spil ikke mindst i Trælleborgene omkring år 1000. Det er så tydeligt, eller i det mindste så oplagt en mulighed, at der har været tale om et organiseret transportnetværk. Det passer ind i epoken, i tidsånden, i samfundsstrukturen. Det passer muligvis også ind i de geologiske forhold, dersom vi anser disse anlæg og deres funktion som kulminationen på en overordnet handelspolitik. Ringborgene står en kort periode, og f.eks. for Aggersborgs vedkommende ved man, at Limfjordens forbindelse med havet i vest sander til i 1100-tallet.

Dermed er basis formentlig forrykket. Lignende (eller helt andre) forhold kan have spillet ind andre steder. For Fyrkats vedkommende ses en langsom forskydning af det overordnede bevægelsesmønster fra et forhistorisk center omkring Lokeshede i vest over Fyrkat og til Hobro øst for Fyrkat i tidlig middelalder. Trælleborg har haft et stort potentiale i Tudeå-systemet, men har jo dog også en samtidig nabo, en vigtig handelsplads, ved Tårnborgholm i Korsør Nor. Herfra ser vi forbindelsen over Storebælt via Sprogø og til Nyborg i 1100-tallet. Nonnebakken ligger til stadighed mest centralt placeret i Odenses bykerne, men ses tilsyneladende tidligt overgået til kloster.

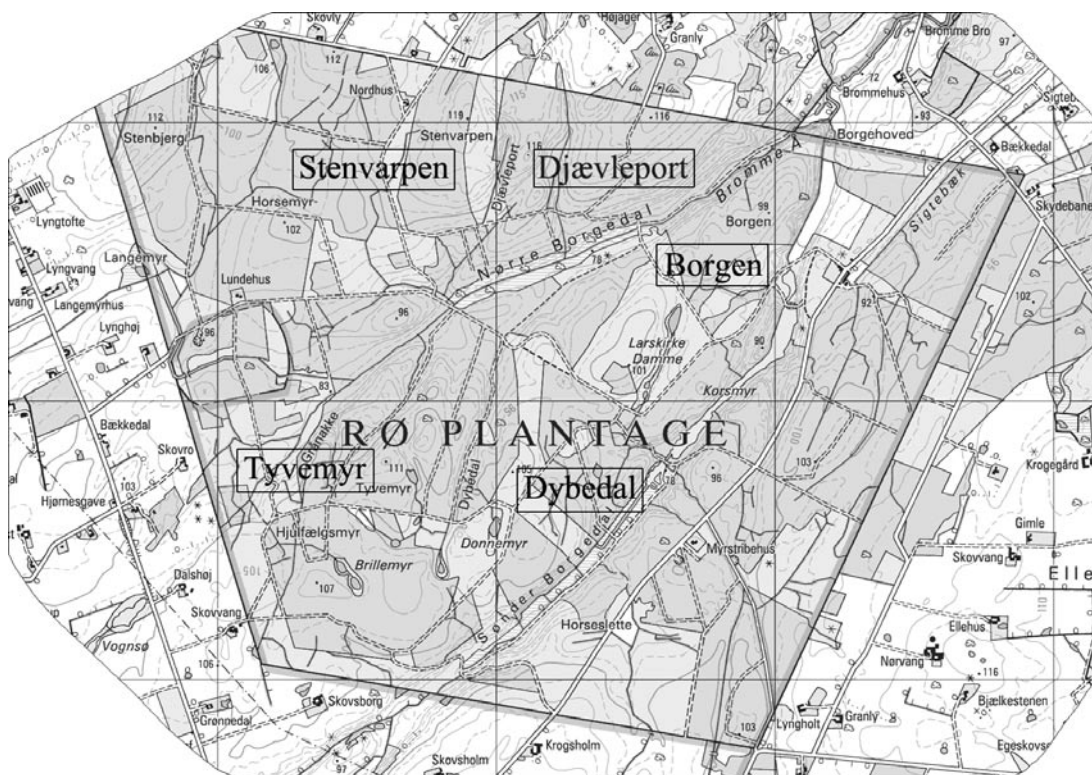
Hvordan kommer djævelen ind i billedet? En mulighed er, at vi har med et lille ordspil at gøre. Man kunne vel også se det som et udslag af folkeetymologi? Betydningsforandring? Lydlig forskydning?

Dia + holkos. Ja, men man kan måske også se en forskydning i retningen *dia* + *hol* (+ kos), og der bliver faktisk ikke langt til derefter at høre en sammentrækning og dermed udtale af forleddene i et »*diahok*« som *djævel*, og man kan dernæst sammenligne med: »... (ænyd. gllda. deffuel, diæffuel, æda. diauel (Brandt.LB. 58. AM.), oldn. djofull, eng. devil, ty. teufel, got. diabaúlus; laant fra lat. diabolus, gr. diábolos, egl.: bagvasker, jf. diabolisk)«⁴. Tilsvarende er det måske *holkos*, vi ser udmøntet i *Helge*(fjell)/*Helga*(fjell).

Og vi har da adskillige eksempler på djævlelokaliteter. I Rø Plantage, bl.a. Her har vi *Djævelport* liggende i samspil med *Lundehus*, *Tyvemyr* og *Dybedal* omkring Nørre og Sønder *Borgedal*, hhv. Bromme Å og Sigtebæk. Vest for plantagen navnene *Langemyr*, *Lynghøj*, *Lyngtofte*, sydvest for plantagen et *Borndal*. Navne, der sammen med navnet *Stenvarpen* ret beset kunne antyde drag eller adgangsveje. Og vi har da også et anlæg (*Figur 76*) her midt i det hele, *Borgen*:

»Stort anlagt voldsted placeret på et markant højedrag i et svært tilgængeligt udmarksområde. Anlægget fremtræder ikke færdigbygget, men dets betydning understreges af flere velbevarede systemer af hulveje, der fra tre retninger fører til Borgen. Området har aldrig været dyrket«⁵.

Og det er faktisk en ret spændende tanke, at Borgen ligger ved en adgangsvej fra Bornholms nordkyst lige vest om Gudhjem, Bobbeå, der lige nordøst for Borgen grenes ud i hhv. Bromme Å og Sigtebæk – eller rettere i sammenløbet af nævnte to. Fra Rø Plantage går vejen til øens vestkyst og Rønne. Øen skæres igennem diagonalt. Noget, der vækker mindelser om Nonnebakken-Grubbesholm-forbindelsen.

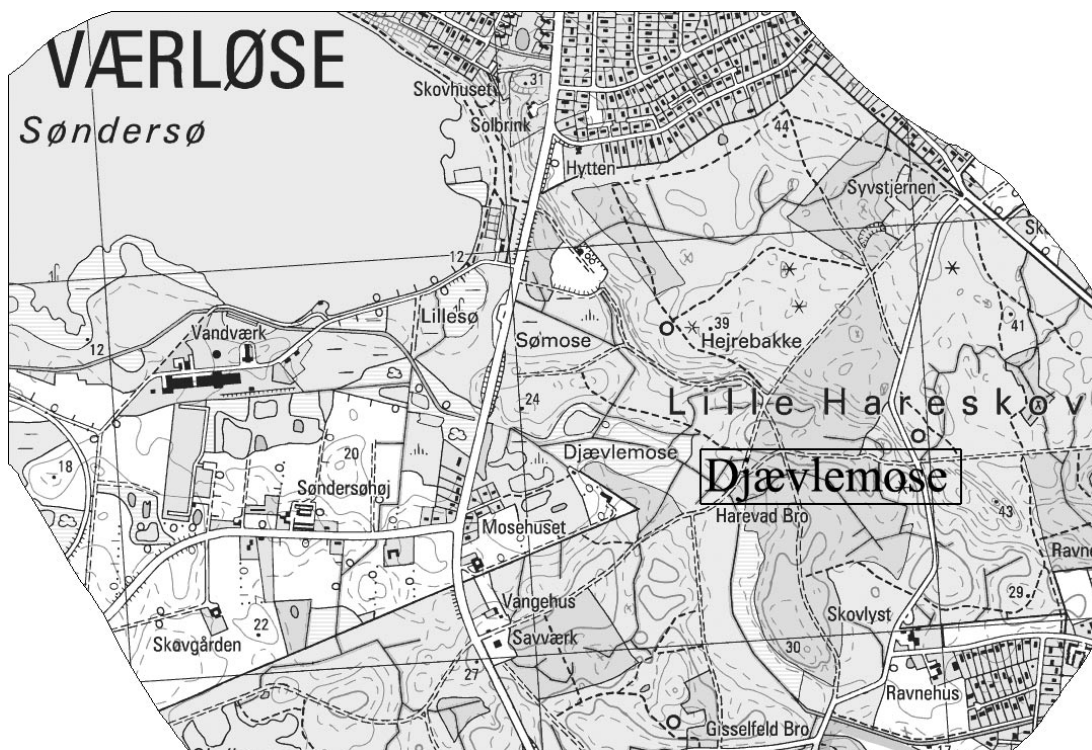
Figur 76

Djævekløft syd for Århus kan meget vel have været en mindre adgang til Højbjerg-området. Her løber *Hulbækken*.

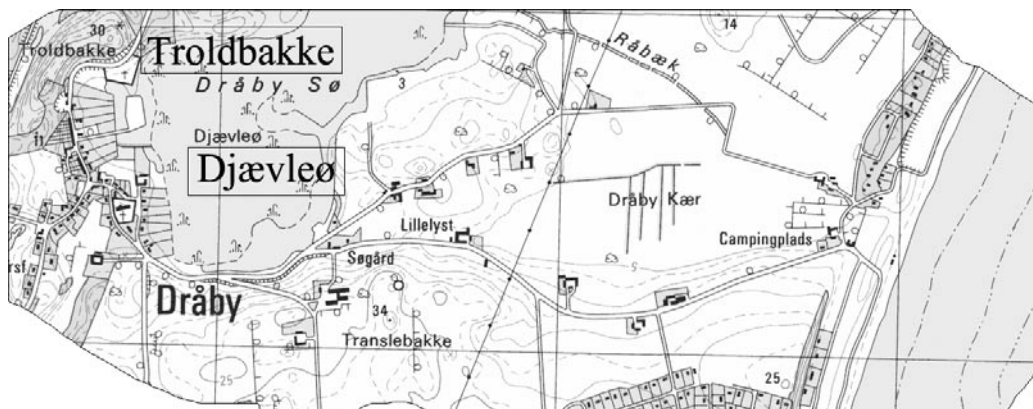
Figur 77

Djævlemose kan også have været et (vanskeligt) passabelt vådområde.

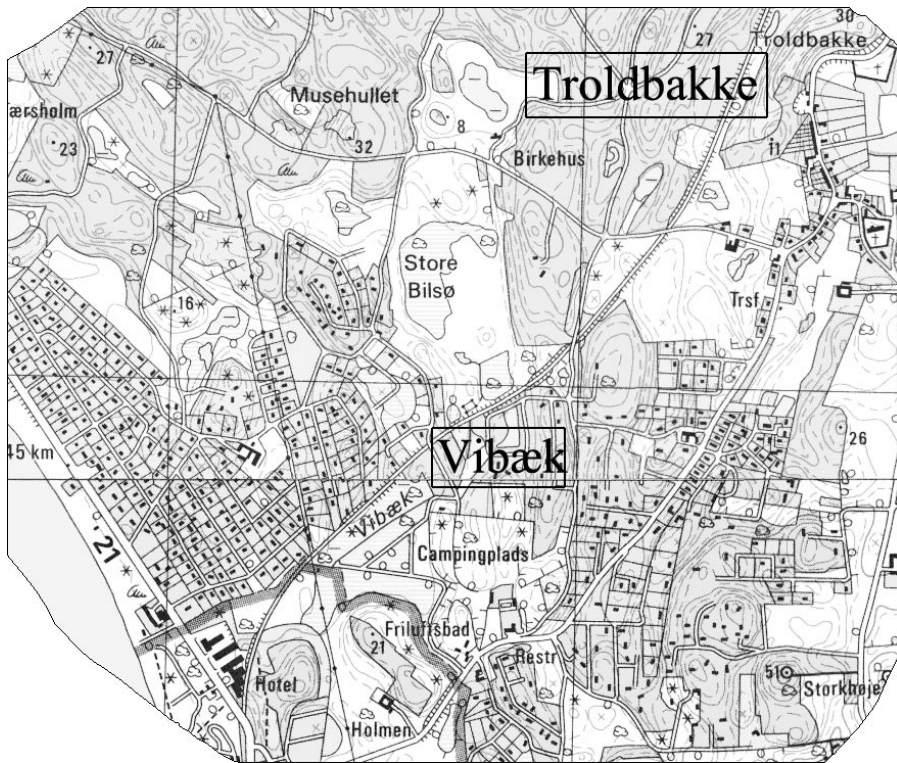
Figur 78

Djævlø er formentlig det smalleste sted i Dråby Sø på Mols. Forbindelsen går da også her via Troldbakke.

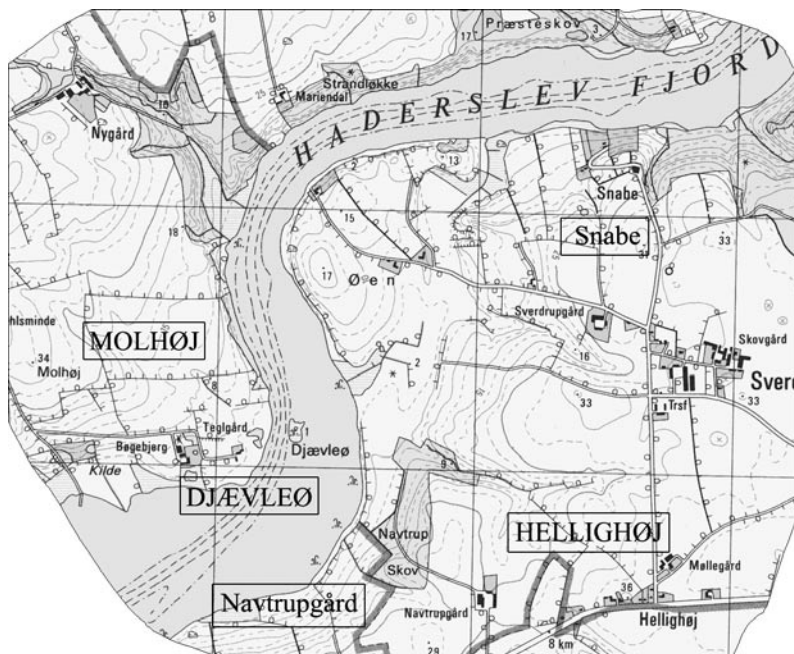
Figur 79

Herfra går turen over land videre vestpå via Vibæk mellem Egsmark og Ebeltoft:

Figur 80

En Djævlø støder vi også på i Haderslev Fjord. Denne gang med et Molhøj på den ene side af fjorden og en Hellighøj på den anden. Navstrupgård og Snabe kunne også – ved lejlighed – være interessante at se nærmere på som udtryk for snekke- og/eller naustlokaliteter.

Figur 81

Med djævelen kan vi - jfr. ovenfor (ænyd. glda. deffuel, diæffuel, æda. Diauel, oldn. djofull, eng. devil, ty. teufel, got. Diabaúlus; lat. diabolus, gr. Diábolos) - komme tæt på en forklaring af et sprogligt eller udtalemæssigt gen i såvel forleddet Dyb- i Dybdal som i »trækket« i Tøvestenen og Tyvemyr. Vi kan etablere en kæde: djævel>dævel>dyvel>dybel>dyb>tyv>tøv>>>

Dybest set er det måske ganske enkelt bevægelsen, det handler om, færden; men i tilgift får vi fra tid til anden en angivelse af, hvor og/eller hvordan denne har fundet sted. Er vi usædvanligt heldige, kan vi af og til datere denne kommunikation.

Noter:

- 1 Lewis, 2001, p. 12
- 2 Lewis, 2001, p. 13
- 3 Lewis, 2001, p. 14-15
- 4 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag?opslag=djævel>
- 5 <http://www.dkconline.dk: 060107-135>

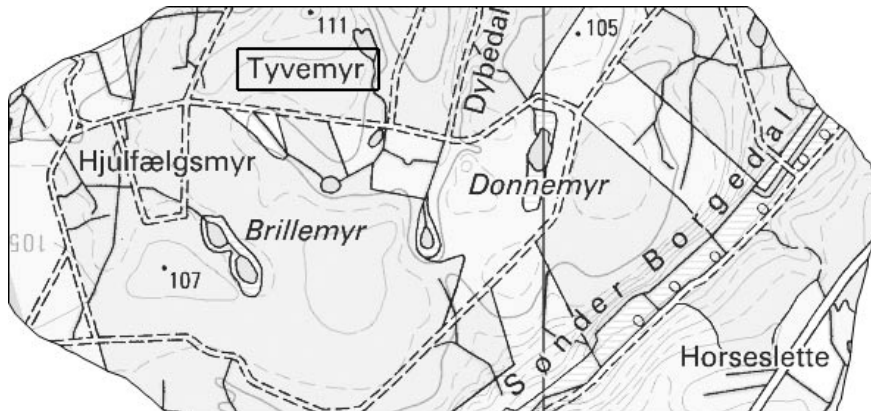
*Tøvestenen, Tyvemyr, Grisetåodde...
Tjuvstigen, Thieves Holm...*

Hvad stiller vi så op med disse navne? Er det tydeligt, at der er en fællesnævner? Et fælles gen? Tøvestenen havde vi liggende nær Trælleborg og Tudeå, ved Valbæksrende og et formentlig for længe siden vådt område.

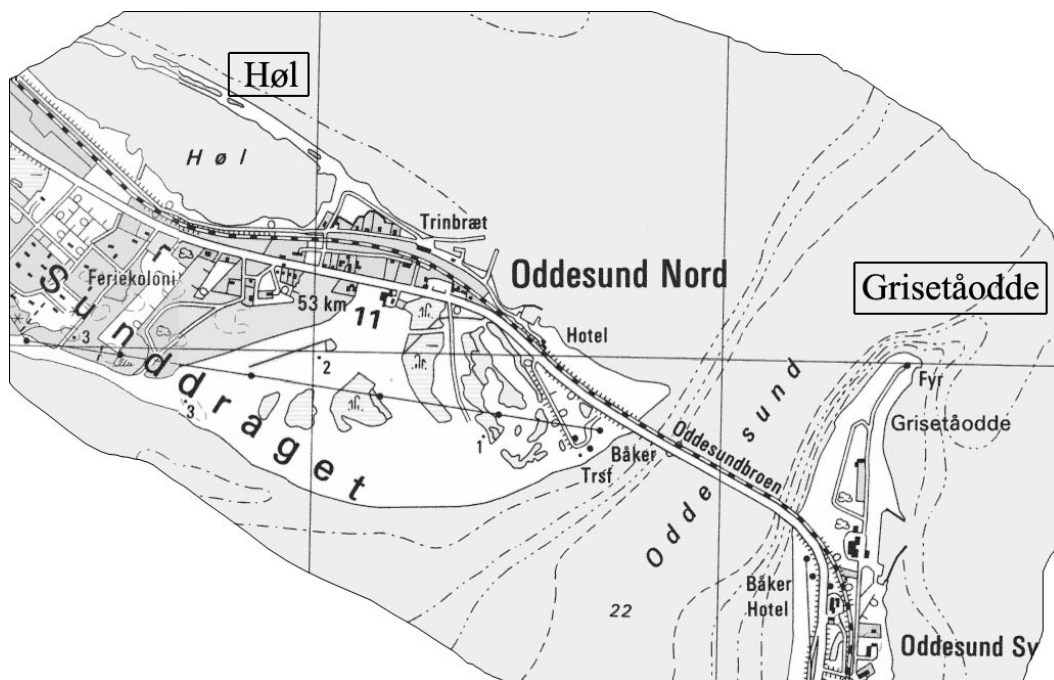
Figur 82

Tyvemyr har vi i et gammelt system af hulveje i det indre af Bornholm.

Figur 83

Grisetaådde er beliggende i det nordvestlige Jylland ved Venø Sund og Thyholm. Navnet er meget sent overleveret og forklares – pudsigt nok (ubevidst? - og/eller med et andet formål) – i forhold til Svinkløv: » ... 1790 Griesetaae Odde. FL sb. Griseta, EL odde > »Odden der ligner en griseta«, jf. Svinkløv«¹. Griseta & svineklov. Og det er da lidt sjovt, for de to lokaliteter kan jo netop sammenholdes. Ikke fordi de skulle associere til dyrelemmer. Derimod fordi de afspejler samme funktion: et overgangssted og et tingsted – eller en handelsmulighed om man vil dét.

Figur 84

I Svinkløv ser vi en form af hlaw i -kløv. I Griseta er det en mulighed at se et hlaw i Grisemens »tå«-en som drag bedst anskueliggøres med et gammelengelsk tee:

» ... tee, v.¹ ... [OE. téon (contr. from téohan), pa. tense téah, tu on, pa. pple. to en, a Com. Teutonic str. vb., cogn. with OSax. tiohan, tōh, tugun, gitogan (MLG. tien, ten, MDu. tijen, tijghen, LG. teñ, EFris. tien, tējen, tēen), OFris. tia (WFris. tjean, Saterl. tejen, NFris. tjin), OHG. ziohan, zōh, zugun, gizogan (Ger. ziehen, zog, gezogen), ON. pa. pple. toginn, Goth. tiuhan, táuh, tauhum, tauhans, to draw, lead; = L. d c- re to lead, draw. A primitive Aryan vb., still important in German, but lost in Eng. by 1500. Derivatives of the same root survive in taut, team, tie, tight, tough, tow, tug.]«².

Det lyder måske umiddelbart tosset, men skulle det ikke være muligt at associere en kæde fra hlaw via >klaw>klag>krag>kraj>krad>krads(e)>grise, når vi midtvejs i kæden betænker, at f.eks. leddet kraj kan udarte sig i (samme) lydlige form kraj>krej (kreg), og at vi har et gammelt ord for en handelsmand, i vore dage anvendt en smule nedsættende: en krejler. Vi kan ligeledes sammenholde med udtrykket »at kradse penge ind«. Og hvad ligger der egentlig gemt i ordet sparegris? Ordet spare rummer ud over det økonomiske aspekt også betydningen: »lade slippe med livet; fritage for hævn, straf olgn ... «³. Det vil sige: noget, man

kunne forestille sig, ville være en sag at afgøre for et ting. Søger man på ordet gris i ODS, får man en henvisning til et tysk greis (« ... ty. Greis ... »⁴). Forsøger man sig med dette ord i opslagsværket Germanic Lexicon Project, får man et ret spændende billede: » ... kar(a)la, ker(a)la m. alter Mann, reifer Mann. an. karl alter Mann, reifer Mann, Ehemann, Mann aus dem Volke, kerling f. altes Weib; ags. ceorl m. gemeinfreier Mann, Ehemann, eng. churl Kerl, mnd. kerle; ahd. karal, karl Mann, Ehemann, Buhle, nhd. (nd.) Kerl. Vgl. gr. [ghrale'os] alt, [ge'rw] u. s. w. - arm. cer Greis ... Related headwords •ker (PGmc) is the parent entry of karala in Torp's hierarchy. Cultural category • Semantic category: Law ... »⁵. Og det er ret interessant, at vi her får henledt opmærksomheden på denne »kulturelle/semantiske kategori«, der hedder »Law« ...

Noget andet, man kunne bringe op i sammenhæng med en (eventuelt organiseret) overfart, er, at vi over tid har fundet på at kalde vore (mindre) jernbaner for grise: Således f.eks. Oddergrisen (der endnu i dag kører mellem Århus og Odder), Røjlegrisen (der før min tid var forbindelsen mellem Middelfart og Odense via Brenderup) etc. Og endelig kender vi vel stadig en anden betydning af ordet ting end blot den, der forbindes med lov og ret, nemlig det at tinge om noget, om en pris. At handle og forhandle.

Tåen er til stede også på svensk grund i former som Täby og Tå og findes muligvis bekræftet på en runesten fra Skresta (SÖ 122) i indskriften: **oskuR kiarþi tre te** (oversat: Asgutr giærþi trætæ – Asgot gjorde träväg), hvilket – med Brink - kan tolkes således, at: » ... Trätä torde betyda att Asgot inhägnat en vägsträcka med en trägårdsgård, dvs. tillverkat ett tä ... »⁶.

En tolkning af hele inskriptionen **:stan:stanr:at:hastain:raisþi:stalfR:fapiR:at:sun:tauban:oskuR:kiarþi:tre te** er: »Stenen står efter Håsten, reste den fadern själv efter sin döde son. Åsgöt gjorde träväg»⁷.

Imidlertid synes der at være gjort indvendinger imod præcis »tre te«: » ... Det finns några invändningar mot läsningen, som är Brates. För det första menar Brate att stalfR är ett felristat sialfR, därför att ristaren blivit så till den grad förvirrad av alla ord innan som börjar på »st-«. Aningen långsökt tycker jag, och som vanligt bör man akta sig för att utgå från att ristaren har gjort ett fel när man inte kan läsa obehindrat. För det andra har Brate i sista ordet funnit två runor (t e). Har de funnits, så finns de inte kvar idag i alla fall. Han har då läst trätä, som ska betyda »träväg« eller »kavelbro«. Troligt förstås, men då vill det till att de sista runorna existerar. (Jämför tä- i Täby!) Wessén har föreslagit en annan läsning: »Stenen står efter Håsten, reste den Stenuv(?), fadern, efter sin döde son. Åsgöt gjorde ... ». Som synes en något försiktigare tolkning. stalfR blir namnet Stenuv, och varför inte? Det blir bättre läsning i mina ögon. Slutordet förblir en gåta, men Wessén talar om ett trekila (manligen) utan att vara säker i sin sak på något vis. Han och flera sentida runologer har omöjligt kunnat hitta de felande runorna, som enligt Brates anteckningar ska stå »utom slingan«⁸.

Hvorom alting er, er det trist, dersom disse sidste to afgørende runer til belysning af tåen mangler. Det er dog stadig spændende, at vi har et »tre«. For er det givet, at det er byggematerialet, der hentydes til? Kunne man ikke lige så vel argumentere, at det var et drag, en overfartsmulighed, der angives?

Måske er tre te alene at sammenstille med Thorolfs Drit(sker) (jfr. ovenfor)? Et dræt. Et træde.

Er Stenulf, Håstein og Åsgot (stalfR, hastain og oskutR) navnene på en fader, en søn og en ...? Eller er det professioner, vi har med at gøre? Er stan, stain og sta alle forskellige udtryk for sten – eller kan man måske på en eller anden måde se antydning af et stævne, og Stenulf og Håstein måske begge stævnebestyrere eller -medlemmer dvs. tingsmænd i en eller anden forstand? Er Hå- et eller andet sted udtryk for (ting)højen? Er -ulf en variant af goden (kup>kut>gud>gul>ul(f)>>)? Er oskutR ikke at læse som (vand)vejbestyrer (os + gode)? Kunne »navnene« i realiteten ikke fortælle den samme historie som i Claudius-»tænkeboksen« ovenfor? At vi ikke blot har med navne at gøre, men at vi - kan hælde - får overleveret funktionsbetegnelser? Hvad stiller vi så op med alle de runestensinskriftioner, der afsluttes med ordene tolket som »Gud hjælpe ... «?

Jeg har ikke den hele løsning på inskriptionen, men et bud på en tolkning kunne være, at »Stenen står efter (hvis *at* skal læses som efter?) Håstein, rejst (af) faderen, Stenulf, efter (at) sin døde søn (som var) vejbestyrer« (oskutR) og (som) etablerede draget/vejen/broen (tre t e)«.

Men måske er det muligt at læse de to at'er på forskellig vis, og udfra et nutidigt svensk åt med betydningerne ad>ved (forbi) og til. Således: »Stenen står ved højstævnet (tingstedet (hastain)), rejst af tingformanden (faderen (stalfR)) til (minde om) afdøde vejbestyrer (oskutR) (sønnen), som stod for/havde opsyn med/etablerede draget/vejen/broen ... «.

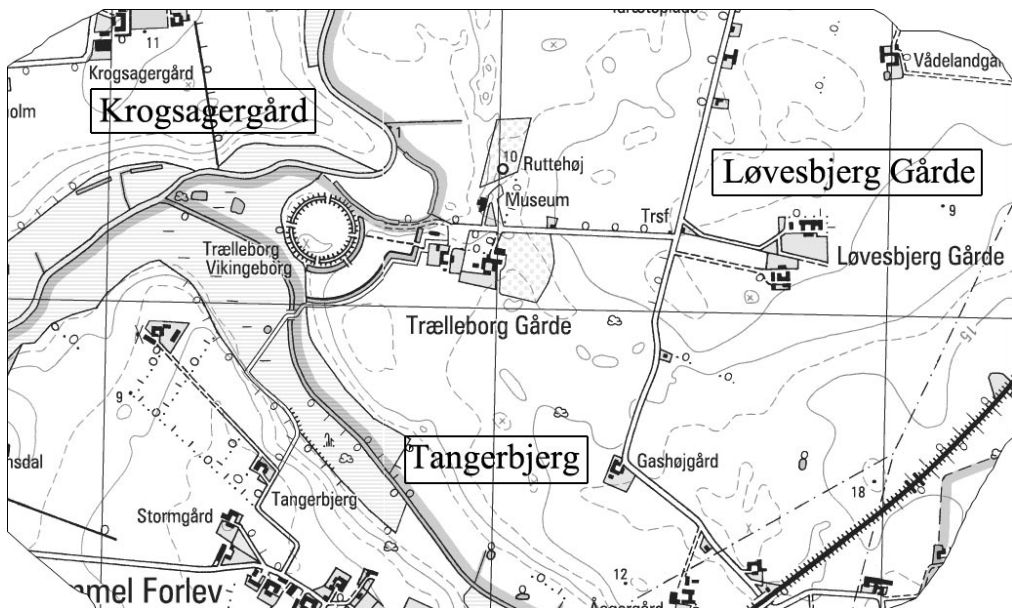
Måske er der virkelig tale om et far/søn-forhold. Måske skal udsagnet ses i overført betydning?

En anden Skresta-inskription lyder: **oskutR:rsþi:stan:þansi:at:hastin:** »Ásgautr reisti stein þenna at Håstein«⁹. Endnu en skrivemåde for sten, (ha)stin, præsenteres, og som kunne lede tanken hen på et helt andet ord: sti. For i dette tilfælde kan der ikke sættes lighedstegn imellem oskutR og hastin. Man kan for begge inskrifterne så måske i stedet foreslå hastain/hastin tolket som (høj-)stien – tingvejen?

At val, gul, guld, ulf, ulv, gode og vad hænger sammen, kunne måske illustreres ved Gullbron i Vallentuna. Engang kantet af runesten, i dag er vist kun tre af disse i behold. Den ene bærer inskriptionen: »Ulv's arvingar i Lindö låta resa dessa stenar efter sin fader och broder och gjorde bron. Visäte högg (U236)«¹⁰. Om ikke der kunne være en (sproglig?) forbindelse imellem Gull-, Ulv og et vad, der måske tydeliggøres i navnet Lindö – så er det dog påfaldende at træffe på disse navne i forbindelse med Vallentuna. Val- er jfr. ovenfor jo et udtryk for et drag. Og tun-et kan vel meget gerne være et ord for ting? Det synes i alle tilfælde sandsynligt, at vi har at gøre med gamle forsamlingspladser og/eller handel i en eller anden forstand, hvor vi støder på undersøgelser af tunlokalteter: »Tuna-orterna voro ... Hundarenas marknadsplatser ... « og »Tunanamnet (med eller utan förledn) kan med fördel antagas ha åsatts orten under den äldre järnåldern ... «¹¹. » ... De i Mälardalskapen och på Gottland förekommande Tunanamnen synas väsentligen förskriva sig – åtminstone i osammansatt form – från senare delen av den romerska järnåldern eller äldre delen av folkvandringstiden ... Den för Tunanamnen erhållna dateringene kan ... ej ... anses gälla även för Åkernamnen. Snarare

äro de senare att betrakta som något yngre ... Beträffande Åkernamnen ... flera dylika åsyfta hundarens forna tingsplatser, vilket förklarar, att de givit flera av dessa rättsområden namn ... «¹².

Det er da en pointe, at der kan være en forskydning i kronologien imellem tun/ting og åker/agrer. Altså at åker-pladserne er yngre end tunene men ellers har haft samme funktion, og at dette kan antages at have med ændrede naturforhold at gøre – eksempelvis landhævning og dermed besværliggjort adgang¹³. Denne udvikling kan være synliggjort i den forskydning af centrum, vi finder ved Fyrkat, fra Lokeshede østover til Fyrkat og senere Hobro. Ved Trælleborg er tendensen måske mindre tydelig. Men man kan skyde på, at færden ad Tude Å systemet mister betydning, og/da handelspladsen ved Tårnborg overtager og siden afløses af Korsør. Vi har dog intet mindre end tre lokaliteter i umiddelbar nærhed af Trælleborg, der antyder center, handels-, forsamlings- og/eller tingsteder: Krogsagergård, Løvesbjerg Gårde og Tangerbjerg.

Figur 85

For Aggersborg bliver tendensen den, at centrum forflyttes til den anden side af fjorden og Løgstør. Man kan måske gætte på, at »nord-rutens« rentabilitet kan have været faldende. Man har prioriteret anderledes, og vi ser på sigt Ålborg som egentlig arvtager af centerfunktionen for Limfjordsområdet. Det er vel ikke uvæsentligt, at adgangen til Limfjorden i vest sander til i 1100-tallet, men da har Aggersborg allerede mistet sin betydning. Og burde dette egentlig betyde noget, for stadig må man vel formode, at forbindelsen de to vande imellem (Limfjorden og Vesterhavet) har været opretholdt, og at skibe har været trukket over land eller er blevet ladet om ved Agger.

Nonnebakken mister sin betydning og optræder tilsyneladende allerede i 1100-tallet som (nonne)kloster. Odense forbliver hovedstaden på Fyn, men vi ser i 1100-tallet en lille »forskydning«, idet Nyborg her blomstrer som del af Storebæltsforbindelsen Nyborg-Korsør via Sprogø.

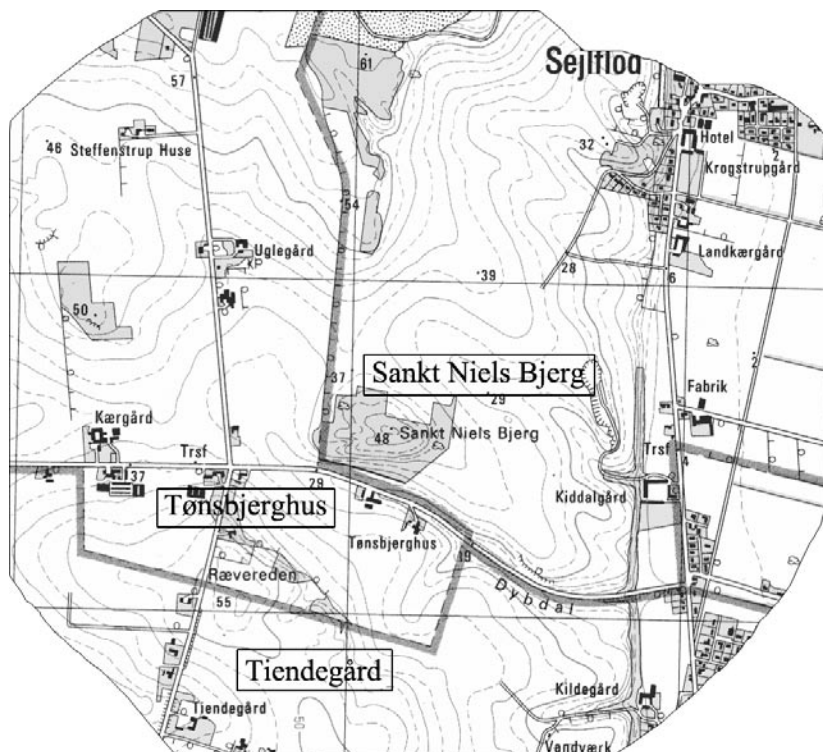
sammenstille med Skresta-inskriptionernes *at* (jfr. ovenfor)?

Spansk (dvs. i grunden latin) skelner imellem to former for det at gå: *ir* og *andar*. Bevægelsen (evt. knyttet til et transportmiddel) hhv. det at gå, spadsere, bruge sine ben. Tilsvarende har engelsk en skelnen imellem *to go* og *to walk*.

Er det i *andar*, vi ser det gen, der går igen i an(d)-, en(d)-, han(d)-, hen(d)-, kan(d)-, ken(d)-, (h)und-, (k)und- etc.? I så fald har vi jo et godt eksempel i *Kanhavekanalen*. Men skal vi så ikke også spørge til, hvad *Hundrederne* (svensk: hundare, engelsk: hundreds) betegnede? Har vi (oprindeligt) at gøre med folkeslag på vandring, eller har vi måske at gøre med en (oprindelig) betydning i retning af en bestemt samfundsgruppe: dragere? Senere hen en organisatorisk/administrativ term.

Eller kan man tillade sig at se (h)and- som udtryk for handel, og at vi hermed i kraft af forskelligt navnestof har en angivelse af et meget gammelt handelscenter? »Næsset med stubbene« kan ikke være den rette tolkning. Den udtale, der afspejles i Stoenses forskellige skrevne former, antyder snarere stævnet. Dvs. at vi muligvis snarere ser et mønster med forskydning af næssets handelscenter, og at vi har fænomenet, handelspladsen, forsamlingspunktet, angivet i såvel Andemose, Stensmade, Steensgård som i Stoense.

Samme fænomen var til stede i Steffenstrup Huse hhv. Tiendegård og Tønsbjerghus ved Sejlflod

Figur 87

(hvor vi i øvrigt også finder en Krogstrupgård). Endelig har vi her et Sankt Niels Bjerg. Niels

er en dansk (nordisk) form af Nikolaus – skytshelgen for bl.a. handel og søfart¹⁷.

Forbindelsen fra vandet til Sankt Niels Bjerg og Tønsbjerghus - der bl.a. har en navneparallel i Norge: »Norges urkundligt sett äldsta stad hette Tunsberg (Tönsberg)«¹⁸ - går via Dybdal, og dette bringer os tilbage til sporet fra Tøvestenen, Tjuvstigen og Thieves Holm ...

For Tjuvstigen synes at være den vej » ... som förband östra Mälarbygden med bygden omkring Nyköping och vidare östra Östragötland. Förleden i namnet är en urspårning, en folketymologisk omtolkning, där tjuv ersatt ett äldre fsv. *thiudh-, fvn. Þjóð »folk«. Namnet þjuþstigher betyder således helt enkelt »folkvägen«, vilket antyder dess dignitet fordom«¹⁹.

Det er vel samme tankegang, der ligger til grund i f.eks. tolkningen af navnet Thy: » ... den nordvestlige del af Jylland mellem Limfjorden og Vesterhavet. *1075 Thiut, *1231 Thiud, Thythæsysæl, 1253 Thiut. Områdets gamle navn er identisk med sb.glda. *thiuth »folk«, videreudviklet til betydningen »folkeområde« som i det gamle navn på Sverige, Svitjod. Til områdets oprindelige navn er dannet et (nyt) indbyggernavn, glda. *thythir, der indgår som forled i sysselnavnet ... «²⁰.

Så:

Tjod = et folk?

Svi-tjod = svenske-folket?

Hvad nu hvis tjod (også?) var et ord for draget, vejen? Svi-vejen.

Ville vi så egentlig ikke have en parallel til Svitjod i Norðvegr. Nor-vejen.

Og kunne det så ikke træffe sig, at vi har vejen angivet også i Dan-mark? Dan-vejen.

Kan *-mark* ikke ses som en form af *muorka/mårka/mørke* (jfr. ovenfor)? Forbindelsesled mellem Norge og Sverige i nord og landene i syd? Og så har jeg i øvrigt ikke taget stilling til, hvordan Svi-, Nor- og Dan- skal fortolkes.

En gammel nordisk betegnelse for det, der lå »udenfor territoriet«, udland i bred forstand, var *valland* (<walha<volcae)²¹. Er ikke dette ords forled, hvad vi formentlig genkender i ord for drag som *valka*, *volok*, *wlóka* (jfr. ovenfor) – og i sidste ende dét, der omformes til ord som *flok* og *folk*?

Vi har runesten, hvor ord som Svitjod og Danmark nævnes. Tirsted-stenen, der dateres til (sen) vikingetid, fortæller således: (side A): **asraÞraukhiltu R raisÞustainÞansi aftfraÞa-frantisin sinianhanuasÞafaink uaiRa** og (side B): **ianhanuarÞtauÞrasua ÞiauÞuaukuas-furs ifrikisiaÞiÞaaliRuikikaR**

Hvilket har været tolket således: »Asråd og Hildung (el. Hildvig) rejste denne sten efter Frede, deres frænde (?); men han var da (?) *faink uaiRa*; og han fandt døden i Svitjod (Sverige) og var *fursifrikisiaÞi*, derefter (?) alle vikingerne« (der er dog nogen tvivl om denne oversættelse)²². Runerne **tauÞrasua ÞiauÞu** må være de, der tolkes som, at Frede døde i Svitjod - **sua ÞiauÞu** er da Svitjod.

Tilsvarende har vi Aspa bro-stenen, der omtaler Danmark. Her lyder indskriften: **ostriÞ : lit : -ira : kum ... usi at : anunt auk : raknualt : sun : sin : urÞu : ta. ... R : -tan ... - ... ku : ua-u : rikiR : o rauniki : ak : snialastiR : i : suiÞiuÞu** : Eller: »Astrið let gæra kumbl þausi at Anund ok Ragnvald, sun sinn. UrÞu dauðiR (i) Danmarku, vaRu rikiR a Rauningi ok sniallastiR i SveÞiuÞu«. Også læst som: »Astrid lät göra detta minnesmärke efter Anund och Ragnvald, sin son. De dogo i Danmark. De voro mäktiga i Röninge och de raskaste i Svitjod«²³. Her får vi de sparsomme runer **ta. ... R : -tan ... - ... ku** ((dauðiR (i) Danmarku)) samt **suiÞiuÞu**.

Vi har adskillige runesten med ord, der tolkes som, at den, mindesmærket er sat over, er død, således bl.a. Molnby-stenen (U 243), der i første omgang udmærker sig ved angiveligt tidligere at have været placeret »Widh Ubbi eler Mølneby i Valtuna«²⁴, og i næste i kraft af sin inskription, der lyder: **Holmlauk · uk · holmfrÞ · lata · reisa · steina · eftR · fasta · uk · shfast · sunu · sina · Þir · to i hoitauaÞum**. Eller: »HolmlaugR ok HolmfriðR lata ræisa stæina æftiR Fasta ok Sigfast, sunn sine. ÞæiR dou i hvitavaðum«, som oversættes til: »Holmlög och Holmfrid låta resa stenarna efter Faste och Sigfast, sina söner. De dogo i vita kläder«. **to i hoitauaÞum** er her det interessante udsagn

Amnö-stenen (U 699) har en tilsvarende inskription: **[ikilaif · let r]as[a · st--at · bruna · boanta ·]s [in] · han · uarÞ [-] tauÞr · a t[an]marku · i huita · uaÞum [- bal [i]] · [-r]jist...** Hvilket kunne være:

»Ingilæif let ræisa stæin at Bruna, boanda sinn. Hann varð dauðr a Danmarku i hvitavaðum. Balli risti«. Oversat til: »Ingelev lät resa stenen efter Brune, sin make. Han dog i Danmark i vita kläder. Balle ristade«²⁵. Her er det runerne **tauÞr · a t[an]marku · i huita · uaÞum**, der vækker til eftertanke.

Torsättra-stenen (U 613) beretter således: **· una · lit · reisa · Þinsa · stein · aftR · sun sin · istn sum · to · i hoita · uaÞum · kuÞ hialbi · salu hans**. Eller: »Una (l. Unna) let ræisa Þenssa stæin æftiR sun sinn Øystæin, sum do i hvitavaðum. Gud hialpi salu hans«. Oversat til: »Una (l. Unna) lät resa denna sten efter sin son Östen, som dog i dopkläder. Gud hjälpe hans själ«²⁶. Igen har vi **to · i hoita · uaÞum**.

På Håga-stenen (U 896) læses: **... [l] itu raisa stain · fir · ont · iy--m · sun · sain · tauÞr · fita · faÞum · itai · ma... riÞ runaR ubiR**. Eller: »...[l] etu ræisa stæin fyr and ØyndaR(?), sun sinn, dauðr [i] hvitavaðum i Danma[rku] (?) ... Reð runaR Øpir«. Og oversat til: »... lätö resa stenen för sin son Önda(?) ande. [Han blev] död i dopkläder i Danmark(?) ... Öpir ombesörjde runorna«²⁷. Også her har vi en udlægning af **tauÞr · fita · faÞum · itai · ma...**

Alle disse udsagn -

tauÞrasua ÞiauÞu
ta. ... R : -tan ... - ... ku samt **suiÞiuÞu**
to i hoitauaÞum
tauÞr · a t[an]marku · i huita · uaÞum
to · i hoita · uaÞum
tauÞr · fita · faÞum · itai · ma...

- giver os muligvis nogle arbejdsredskaber, der kan anvendes i en anderledes fortolkning af materialet: nemlig at der (måske) ikke ubetinget er tale om, at nævnte mænd døde. Og gjorde de det, var de måske slet ikke iført hvide dåbsklæder! I stedet drog de måske af sted. De tog af sted. De rejste, de valfartede ... (og runestenene bliver dermed ikke vidnesbyrd om, at de overtog den kristne tro og blev døbt på deres dødsleje - i stedet kunne man måske forestille sig stenene som arveretslige krav, hist såvel som hinsidan, rejst af de efterladte?)

Det er i alle tilfælde interessant at sammenholde ovenstående udsagn med et udtryk – **weladauþaR** – som kan findes i forbindelsen ... **utiARwelAdAude sARþAtbArutR uþArAbAsbA** ... på Björketorp-stenen²⁸. Ordene indgår i en konstruktion, som er blevet anset for værende en forbandelsesformular formentlig hørende til efter-folkevandringstiden (500-700-tallet) og som er forsøgt oversat således:

»Jeg runerækkens mester(?) har her skjult magtfulde runer. Ustandselig (?) (behæftet) med argskab, utiAR vél-død, (er) den, som bryder dette (nl. mindesmærket) ... Jeg spår fordærv (eller: Ufærds-spådom)!«²⁹.

Imidlertid har indskriften været genstand for diskussion. Og måske har vi slet ikke med en forbandelse at gøre. Stenen indgår i et stort og imponerende anlæg, som oven i købet har været – og er – centralt placeret som knudepunkt for grænserne mellem Björketorp, Leråkra og Listerby. Jacobsen angiver selv nogle muligheder for fortolkninger af ordet **utiAR** i forhold til et gammelt ýta (række frem til, give til) og en forbindelse til et gammelt ord for lov: » ... oeng. æ, osax. eo, eu, oht. ewa, ea ... «³⁰.

Om **weladauþaR** anføres, at wela- kan tænkes at svare til et wila- og wil- og bl.a. jævnføres med ord som wilagaR – troldkyndig³¹. Et eller andet sted er vi her i nærheden af Vittersen søen: »A possible interpretation of the first element in the name Vittersen could therefore be as an old name of the lake, *Vitrir/Vettrir, producing a compound Vitrivín/Vettrivín. Such a qualifier would fit very well with a possible ancient lake-name, Pr.-Germ. Wehtr-iaR, which would plausibly be identified with ON vítr, véttr, vettr, vættr f. »supernatural being, spirit, god«, Sw vittra »fairy (of the forest) ... OE with »being, demon« ... OHG with »spirit, being« (< *wehti-/wehta-) ... This etymology makes it possible to interpret the lake-name VehtriaR>Vitrir/Vettrir as »the lake where supernatural being dwell« or perhaps »the lake dedicated to gods and super naturals«³².

Den samme »ånd« hviler tilsyneladende over disse ord, wela-, utiAR, Vitrir?

Et bud på en (delvis) tolkning kunne være grænsemarkering, overgang, handels- og tingsted, vej, rasteplads. Dette sidste er måske, hvad antydes i wela-.

Nok et bud kunne imidlertid være, at wela- svarer til val- (som i valfart) og er et ord for vej. Et ord som wilagaR kunne i så fald måske jævnføres med Ulegård: en »vejsgård«, rasteplads. Se videre sidenhen. I mellemtiden går turen lige omkring Thieves Holm.

Thieves Holm er en lille ø i Orkney-øgruppen, en mellemstation imellem den store ø, Mainland, med hovedbyen, Kirkwall (Kirkjuvagr), og øen, Shapinsay.

Mellem Thieves Holm og Shapinsay støder vi endvidere på øen Helliær Holm. Er det næsten muligt at se bort fra en kommunikativ forbindelse i disse navneled: Kirkjuvagr (-vagr > wall = vej (jfr. det gamle ord for Norge: Norðvegr) og val'en, draget), Ayre (vej, ir - bevægelsen), Thieves (som måske ikke handler om tyve og røvere, men derimod om (skift af) transportmandskab, roere?) og Helliær (hauling place? Helliær Holm er en tidevandsø)?

Noter:

- 1 Jørgensen, 1994, p. 99
- 2 [http://www.dictionary.oed.com/cgi/entry/50248169?query type=word&queryword=tow&first=1&max to show=10&sort type=alpha&result place=8](http://www.dictionary.oed.com/cgi/entry/50248169?query%20type=word&queryword=tow&first=1&max%20to%20show=10&sort%20type=alpha&result%20place=8)
- 3 <http://www.ordnet.dk/ods/spare>
- 4 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag?opslag=gris>
- 5 http://www.web.ff.cuni.cz/cgi-bin/uaa_slovník/gmc_search_v3?cmd=formquery2&query=gris&startrow=1 (Germanic Lexicon Project)

-
- 6 Brink, 2000, p. 31
 - 7 <http://www.svenskarunstenar.net/sormland/so122skresta.html>
 - 8 <http://www.svenskarunstenar.net/sormland/so122skresta.html>
 - 9 <http://www.arild-hauge.com/se-runeinnskrifter-soedermanland.htm>:. SÖ 123
 - 10 Brink, 2000, p. 39
 - 11 Lindqvist, 1918, p. 6 og 18
 - 12 Lindqvist, 1918, p. 30
 - 13 Lindqvist, 1918, p. 12
 - 14 <http://www.dkconline.dk>: 090207-6
 - 15 Jørgensen, 1994, p. 273
 - 16 Brink, 2000, p. 56
 - 17 <http://www.behindthename.com/name/nicholas>
 - 18 Lindqvist, 1918, p. 23
 - 19 Brink, 2000, p. 49
 - 20 Jørgensen, 1994, p. 295
 - 21 <http://www.en.wikipedia.org/wiki/Valland>
 - 22 Jacobsen, 1942, bd. I, sp. 263
 - 23 Jansson, 1948, p. 289
 - 24 Wessén, 1940-43, p. 405 (1. del, 2. hæfte)
 - 25 Wessén, 1940-43, p. 219 (3. del, 1. hæfte)
 - 26 Wessén, 1940-43, p. 20 (3. del, 1. hæfte)
 - 27 Wessén, 1940-43, p. 606 (3. del, 3. hæfte)
 - 28 Jacobsen, 1942, sp. 410-414
 - 29 Jacobsen, 1942, sp. 413
 - 30 Jacobsen, 1942, sp. 733-34
 - 31 Jacobsen, 1942, sp. 735-737
 - 32 Brink, 2007, p. 56
 - 33 <http://www.orkneyjar.com/orkney/kirkwall/index.html>: »Kirkjuvagr ... Kirkwall is first recorded in the Orkneyinga Saga and the town itself probably dates from at least the eleventh century. At this time Kirkwall was referred to by its original name *Kirkjuvagr* - from the Old Norse meaning »Church Inlet«. Then Kirkwall was merely a cluster of dwellings around the natural harbour formed by the Peerie Sea and the sand bar known as the Ayre«

Thieves Holm og Røverreden Sprogø... Aur gæra og Ayre

Ad. Thieves Holm og Røverreden Sprogø

Om Thieves Holm hedder det, at: » ... As you sail out of the shelter of Kirkwall Bay, old gun emplacements can be seen along the Point of Carness while on the left lies Thieves Holm. Tradition has it that this little isle was home to banished thieves and witches but now it is the haunt of Cormorants, Kittiwakes and seals ... «¹.

I Norge støder vi på en Tjuvs Holm: » ... Tjuvholmen (the »Thieves' Holm«) has an important place in the history of Hamar. On the south side of the holm there is a relatively large burial mound, clearly visible from the lake approaches to Åkersvika as a mark of property and power. The mound is also a reminder of how important Lake Mjøsa must have been as a means of communication. The mound probably dates back to the Bronze Age, c.1800 - 500 BC. As the name suggests, Tjuvholmen was used as an internment camp for thieves and villains during the Middle Ages. The fishermen of Hamar lived along the shores all the way out to Domkirkeodden ... «².

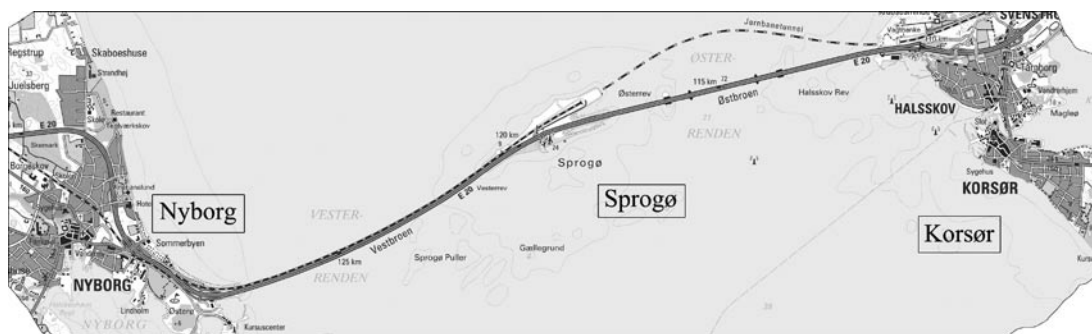
Er der noget til hinder for, at »tyven« dækker over, er en sproglig forbistring, en folkeetymologisering af et ord for transporten/forbindelsen over disse øer? Og er der ikke sprogligt en reference til Tjuvstigen – der jo ikke opfattes som en vej, hvor man kunne være i fare for røveriske overfald, men som en hovedfærdselsåre? Hvis man forudsætter, at navnet kan være så gammelt, at det hører til en tid, hvor man (fortrinsvis) har roet og ikke sejlet med sejl, har Thieves Holm været en rast, hvor man kan have skiftet mandskab. Brink³ angiver en afstand mellem disse rasteplasser på mellem 4 og 10 km, når turen gik over land. Et gammelt begreb – uge sø (på norsk vika sjøvar) – regner denne distance på mellem 8 og 11 km⁴ til vands. Ved effektiv sejlads (roning) har man skiftet mandskab med disse jævne mellemrum. Hvilket vel betyder, at vi har at gøre med et mobilt, mere eller mindre organiseret mandskab? Også vore dages søfolk af- og påmønstrer overalt på kloden.

Det er meget let at »nøjes« med at kende til og tro på historierne om forviste skurke, hekse og banditter på ensomt beliggende steder. De rummer ganske givet nogle sandheder. Vi kan i vores bevidsthed male levende billeder af disse stakler. Skræmmebilleder over tid. Men skridtet er ikke langt til andre virkelige historier. Pramdragerfolket på Gudenåen, hvor pramfarten kendes mindst tilbage til 1400-tallet og 500 år frem, beskrives således malende og tankevækkende:

»Pramdragerne var pramfartens proletariat – og blandt godtfolk var de genstand for den dybeste foragt. Deres arbejde var umenneskeligt hårdt. Under opstrøms pramdragning tilbragte de timer i selerne undervejs langs smalle pramdragerstier, smattede og mudrede åbrinker eller undertiden i vand til livet. Pramdrageren skulle ikke være mange år i erhvervet, før dette arbejdes særlige kendetegn – den krumme ryg – blev en del af hans fremtoning. Beskidte, lasede, skæggede og usoignerede var mange af pramdragerne, der næppe ville have valgt dette lavtlønnede og hårde erhverv, hvis livet havde givet dem andre muligheder.

I pramfarten på Gudenåen blev pramdragerne kvitteret ved Bjerringbro, hvorfra de måtte gå tilbage til Randers og en ny hyre, som bød på endnu et par dages hårdt slid op mod Bjerringbro. Fra dette sted og op mod Silkeborg var Gudenåens fald og strøm for kraftig til, at mennesker kunne magte slæbet. Nu måtte der hestekræfter til at klare det sidste seje slæb opstrøms til Silkeborg«⁵.

Sprogø har også været genstand for historieskrivning. Navnet dukker op første gang i slutningen af 1000-tallet i formen » ... Sproga ... *1231 Sprowæ ... «⁶. En røverrede er det da⁷. Valdemar den Store bygger af bagte sten på Sprogø. Vi hører også om øen i 1500-tallet, da Frederik II strander der i flere døgn p.gr.a. dårligt vejr, der gør overfart mellem Fyn og Sjælland umulig. En oplevelse, der tilsyneladende er så betydningsfuld, at kongen lader foranstalte en »hollænder« – en forpagter – der forpligtes til, om nødvendigt, at give rejsende husly. Isvintre har til tider gjort sejlads umulig: man gik så på isen over Bæltet med stop på Sprogø. Men øens historie tæller også tiden som fængselsø: 1923-61 benyttedes øens bygninger til kvindefængsel. Måske er det netop disse triste oplysninger, der væsentligt bidrager til billedet af et udsted, langt fra nærmeste civilisation. Små 10 km fra Nyborg og små 10 km fra Korsør.

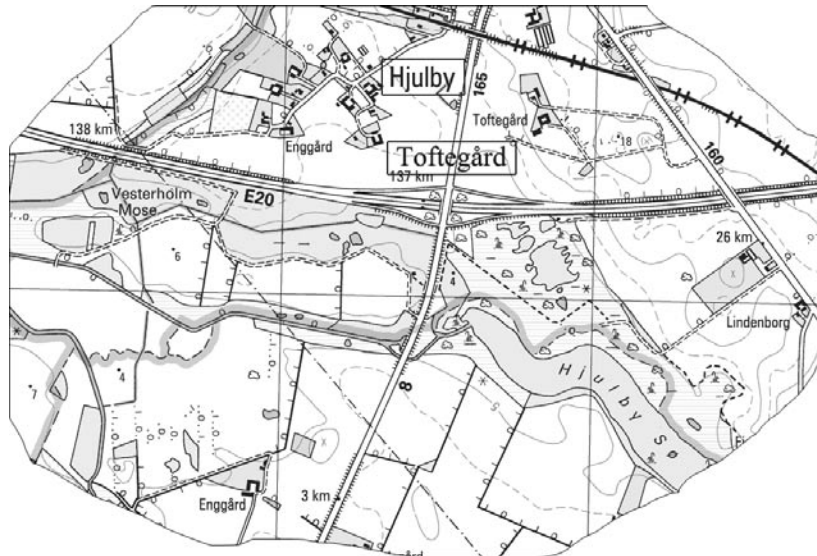
Figur 88

Men beliggenheden er genial. Og den er et mønstereksempel på uge sø distancen. Vi vil gerne have Valdemar den Store's tårn på Sprogø til at indgå i en fast forbindelse med – på Sjællands-siden - enten (det senere tårn i) Korsør eller med Tårnberg-befæstningen inderst i Korsør Nor,

Figur 89

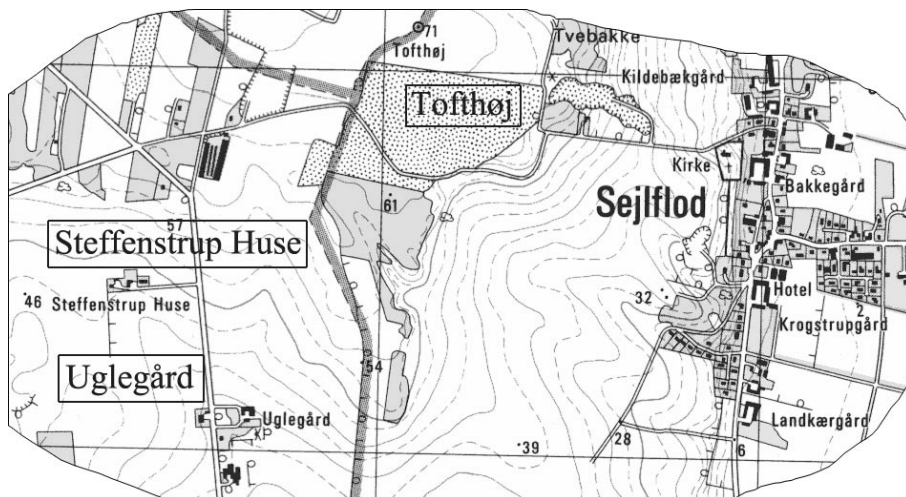
hvor vi har en handelsplads tilbage fra 900-tallet (fra Tårnborgholm skal vi blot en anelse i sydlig retning videre til Hulby - *1231 Hylby)⁸, og med – på Fyns-siden - tårnet i Nyborg. Men den gamle forbindelse er ældre, for vi skal ro lidt længere ind i landet. Fra Nyborg skal vi op ad enten Ladegård Å og Hjulby Sø eller Vindinge Å til Hjulby (*1180 Hiulby, *1231 Hyulby)⁹. Og her ved Toftegård har vi fund, der viser aktivitet fra jernalderen og godt op i middelalderen¹⁰.

Figur 90

Vi befinder os på et næs, hvor Vindinge Å forgrenes ud i Ladegård Å. Det ville være oplagt at søge et dragermandskab stationeret her for transport videre op ad Vindinge Å mod Odense. Er det en mulighed at se *Toft-* som afledning af eller genetisk i familie med *Tjuv-/Thief(ve)-?*

Den centrale og meget gamle bebyggelse ved Sejlflod centrerede sig omkring Toftthøj.

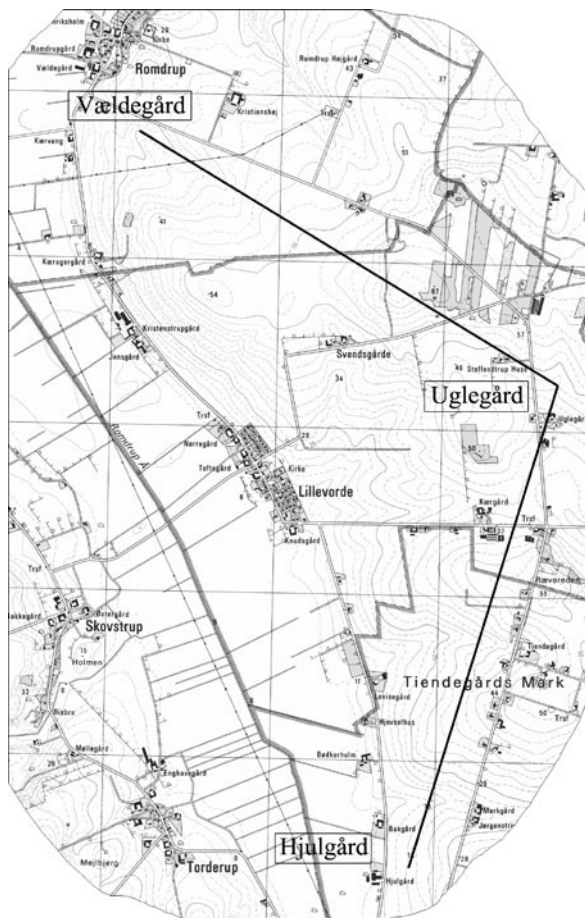

Figur 91

Ved denne Toftthøj ligger Uglegård og Steffenstrup Huse. Om der ikke er tale om et reelt vejkryds med stævne og rasteplass her midt på øen, er jeg i tvivl om, hvad vi ellers har. I

fugleflugtslinie er afstanden over land fra Uglegård til Klarup i nordvest ca. 4 km. Fra Uglegård over land til Gudum i syd er der ligeledes også ca. 4 km.

Alternativt kunne man vælge ruten fra Vældegård i Romdrup til Uglegård midt på øen og så tage videre derfra til Hjulgård lidt nord for Gudum. *Vælde-, Ugle- og Hjul-*, former, der altså alle vidner om vad, vej og hvile.

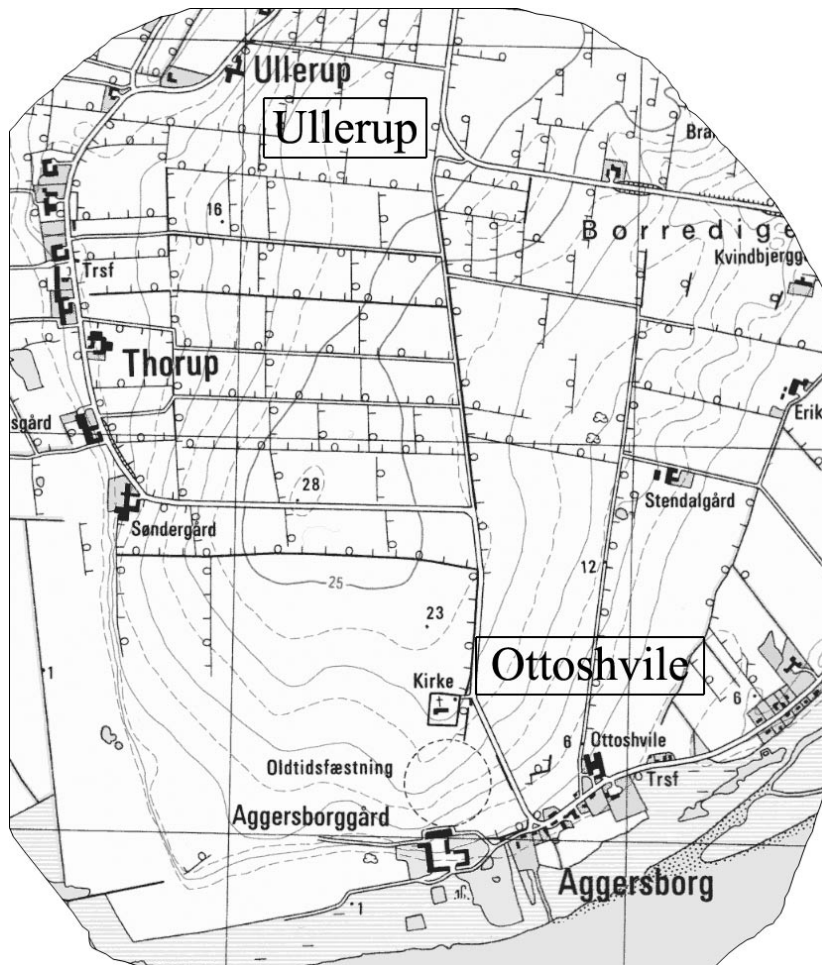
Figur 92

Derfor kan vi formentlig også bruge tolkningen på Hjulby og Hulby, uanset at den ældste skriftlige form synes at være hhv. Hiulby og Hylby, og tolkningen hhv. »Byen ved vandmøllen«¹¹ og »Byen ved sejltrenden«, nemlig i Korsør Nor, der på Saxos tid har heddet *Hylia »Det med hyl forsnyede (nor)«¹².

Det er da også yderst interessant, at vi nær Fyrkat finder bebyggelserne Nørre og Sønder Onsild, hvorfra vi har en ældste overlevering i formen » ... 1186 Othenshyll. FL gudenavn Odin, EL *sb.glda.* hylla »hyld«, her dog vist nok med betydningen »gudehus af træ« eller »træstillads til gudebilleder«. »Gudsdyrkelsesstedet der er indviet til Odin«. Der skelnes siden 1200-tallet mellem Nørre og Sønder Onsild. Det vides ikke hvordan det geografiske forhold har været mellem Odinshellgdommen og de to byer Onsild. Det er formodentlig kultstedet der har givet navn til Onsild Herred og ikke en af de to byer Onsild, hvor der ikke vides at have været holdt ting«¹³.

Kan vi ikke en gang for alle slå fast, at det er svært at finde belæg for opretholdelse af teorier om sakrale navne i landskabet? I dette tilfælde er det (heller) ikke Odin, der er tale om. Det er *odden*, overgangsstedet, vadet. Og træstilladset kan højst have været et vejskilt. »Hyl-den« er imidlertid rigtig spændende at kigge nærmere på, fordi den kan tages som udtryk for »hvile« og altså i familie med Hulby (<*Hylby*). Vi har andre lokaliteter med efterleddet *-ild*, man ved lejlighed kunne tage op og se nærmere på i forbindelse med en kortlægning af disse fortidige rasteplasser: *Saksild* (<*1230 *Saxwæl*), *Vivild* (<*1420 *Viuild*), *Vognsild* (<*1428? *Otsild*, 1442 *Vonssøld*) ...

Ved Aggersborg fandt vi navnene *Ottoshvile* og *Ullerup*.

Figur 93

Sprogø ligger som formidler og forbindelse, måske en form for overregional toldstation, vagtpost og mødested midt imellem to større lande. Historien om »Røverreden« bærer måske det gen, der oprindeligt fortæller om *roerskifte*? Med forleddet *Sprog-* er vi formentlig indenfor den sfære, der kan handle om forsamlingsstedet:

»The usual OE word for »speech« in a general sense was *spæc* (Angl./Nthb. *Spec*), derived from earlier OE *spræc*. This also occurs in some place-names and has been taken to indicate

a place of assembly ... The verb *sprecan*, *specan* likewise is widely used, having the general sense »to speak, to exercise the faculty of speech, converse, discuss« ... « ... »in the Northern Gospels *sprec* translates words denoting places where there is speaking«, namely *synagoga* and *forum* ... it is noteworthy that both these terms are elsewhere glossed by (*ge*)*mot* and other words for assembly, and that in both of the above instances *in sprece* is accompanied by *in somnunga* (OE (*ge*)*sammung* – »assembly, council«)«¹⁴.

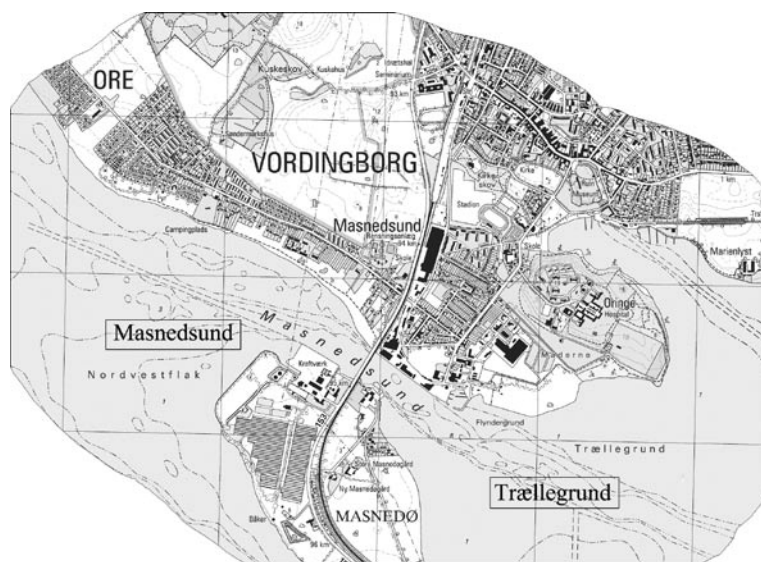
Det bliver da i tilgift spændende - og umuligt ikke - ligeledes at se Samsø i denne sammenhæng: Samsø og Stavnsfjord er to sider af samme sag: forsamling og stævne. Kanhavekanalen ... Men det er en anden historie.

Hvad Valdemar den Store siden hen lagde vægt på med tårnet på Sprogø, genfindes måske i en anden reference i ordet *spec*, og hvad vi kan have overleveret i fænomenet *speculæ*, vagt- og udkigsposter (*speculare*>*speien*>*spejde*)¹⁵. Et paradigmeskifte, måske. Det kunne se ud til, at vi med navnestoffet, som det opregnes i Kong Valdemars Jordebog fra begyndelsen af 1200-tallet, har tabt enhver forståelse for en oprindelig betydning.

Ad. Aur gæra og Ayre

Vi havde en sandbanke – *Ayre* – ved Kirkwall på Orkney-øernes Mainland. En runesten fra Åby nær Uppsala beretter om det at etablere en vej: *aur gæra*¹⁶ – måske nærmere bestemt en grusvej, idet det antages, at *aur* er udtryk for et gammelt *aurr/eyrr* - grus - som vi på dansk grund kender i formen *ør*, og som Öberg anser for at være identisk også med formen *-or-*¹⁷. Jeg er ikke i tvivl om, at *aurr* kan bestemmes som materialet grus. Jeg er mere i tvivl om, hvorvidt materialet er bestemmende for vejens anlæg. Efter min opfattelse handler *aur* alene om vejen og bevægelsen.

Vi kan tage et eksempel fra det sydlige Sjælland: Oringe og Vordingborg (*1231 Worthyng hvh. 1194 Worthingburg, 1239 Orthingiburch)¹⁸.

Figur 94

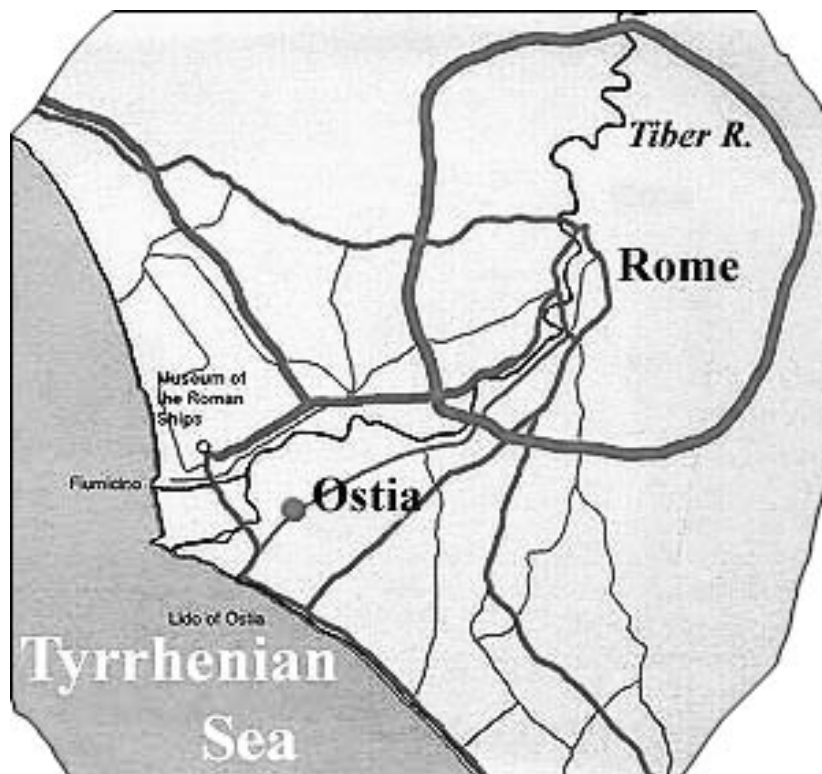
Her har vi gode navne at gå efter: Trællegrund, Masnedø og –sund; vi har Valdemar den Store's Vordingborg, som overlejrer en vikingetidig bebyggelse. Men før vi kan gå videre i dette spor, er det nødvendigt at tage en omvej og kigge kort på Tiberen og Themsen.

Noter:

- 1 http://www.explorercharters.co.uk/index.php?f=data_home&a=2
- 2 <http://www.hamar.kommune.no/article.php?articleID=5863> The pilgrims way in Hamar. Sites of interest along the main route.
- 3 Brink, 2000, p. 25
- 4 Nørlund, 1944, p. 65
- 5 Hahn-Pedersen, 2004, p. 264
- 6 Jørgensen, 1994, p. 269
- 7 Olsen, 1988
- 8 Jørgensen, 1994, p. 130
- 9 Jørgensen, 1994, p. 124
- 10 <http://www.dkconline.dk:090611-84>
- 11 Jørgensen, 1994, p. 124
- 12 Jørgensen, 1994, p. 130
- 13 Jørgensen, 1994, p. 215
- 14 Pantos, 2004, p. 187-188
- 15 la Cour, 1972, bd. 1, p. 54
- 16 Öberg, 1974, p. 25
- 17 Öberg, 1974, p. 30-38
- 18 Jørgensen, 1994, p. 221 og 339

Tevere

- Tiberen - var (det gamle) Roms absolutte hovedvandvej. Man kan gisne om, at vandvejen kan have været vanskelig farbar og vare- og personbefordringen tidligt organiseret. En indikation af ændrede naturforhold er da, at Roms gamle havneby, Ostia, ligger omkring 30 km fra hovedstadens centrum og i dag 3 km inde i landet.

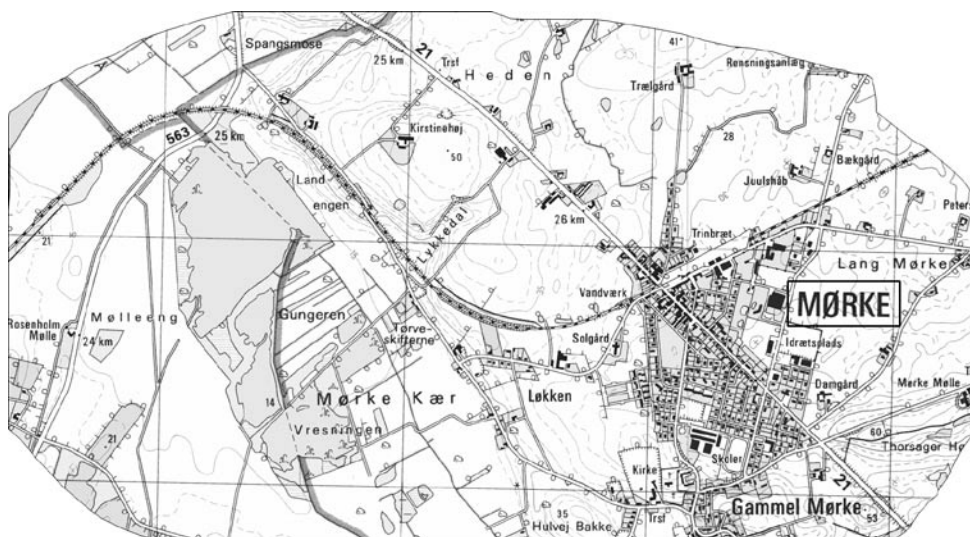
Figur 95

Themsen

»The Thames, from Middle English *Temese*, is derived from the Celtic name for the river, *Tamesas* (from *tamçssa),[15] recorded in Latin as *Tamesis* and underlying modern Welsh *Tafwys* »Thames«. The name probably meant »dark« and can be compared to other cognates such as Irish *teimheal* and Welsh *tywyll* »darkness« (PC **temeslos*) and Middle Irish *teimen* »dark grey«, [15] though Richard Coates[16] mentions other theories: Kenneth Jackson's[17] that it is non Indo-European (and of unknown meaning), and Peter Kitson's[18] that it is IE but pre-Celtic, and has a name indicating muddiness from a root **tã-*, »melt«¹.

Hvor kan man komme vidt omkring. For det første har vi spændende definitioner på denne flod. For det andet måske en ny vinkel på Skresta-runestenens (måske manglende?) *te*?

Det mørke, der har været knyttet til Themsen, er ikke sandsynligt som angivelse af flodens farve. Men dette mørke kan vi associere til vores eget hjemlige Mørke: »*1416 Myrke, 1495 Mørke, 1516 Mørckij. Dativ ental af sb. mørke eller snarest en ia-afledning > til *adj.* mørk. »(På) det mørke sted«², som må kunne forbindes med det »finske« *muorka* (jfr. Westerdahl ovenfor): et drag.

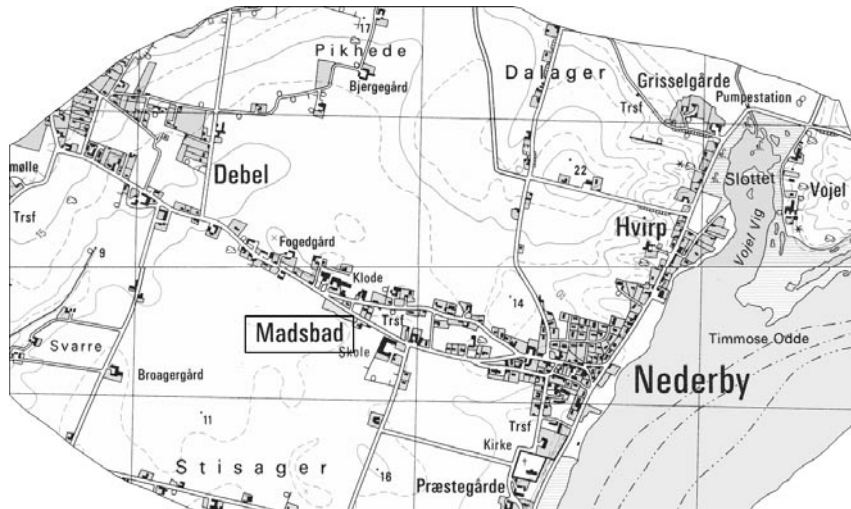

Figur 96

Ved Fribrødre Å og den vikingetidige/tidligmiddelalderlige havn fandt vi et Morknæs omkring Moseby: » ... *1231 Morknæsby, FL vist oprindeligt navn på området Hesnæs >. Dets FL muligvis *adj. glde.* **mork*, »mør, rådden, vissen«, EL næs >. »Det visne næs«, EL by >. »Byen på Morknæs«³. Det rådne og det visne duer ikke. Men livlig trafik hen over eller tværs igennem land? Et afgjort rimeligt bud, tænker jeg.

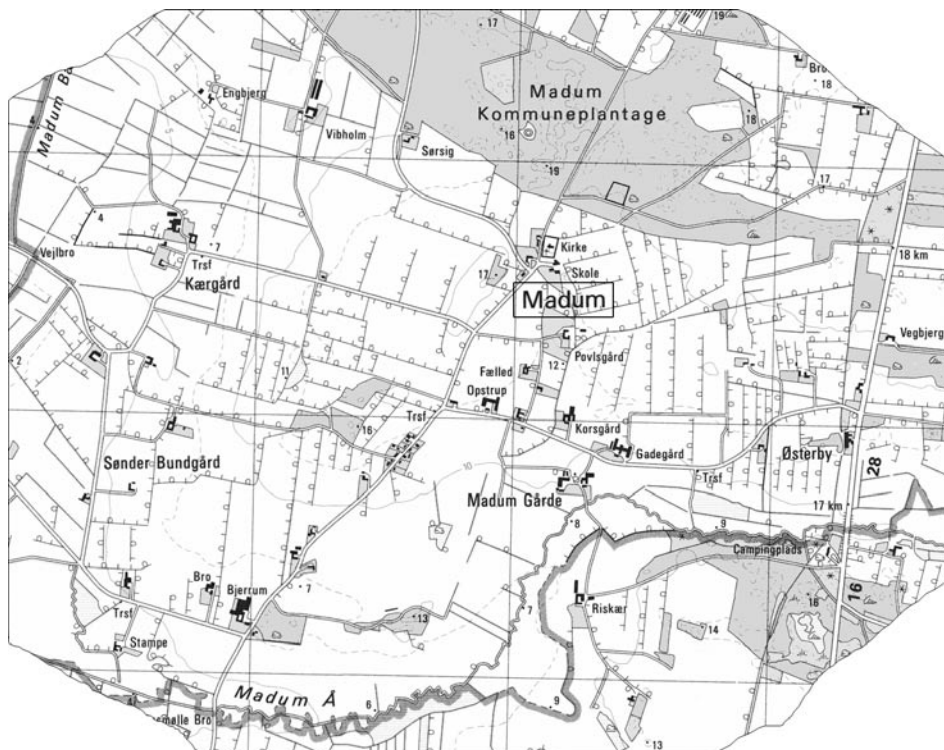
Er *ta* udtryk for vandvejens beskaffenhed? Eller er *ta* udtryk for transportformen op ad floden? Har vi komplementære udtryk – to sider af samme sag? Kunne *Te-/Ta-* ikke tænkes at hænge sammen med vejen/overfarten og *-mesis/-mesas* være udtryk for handels-, told- og tingstedet? Vi har *London* beliggende ved Themsen. Til sammenligning har vi øen Gath, der siden hen hører under godset Oehe og lyder navnet *Maasholm*, ved indsejlingen til Slien. Et

vikingetidigt kontrolpunkt⁴. Vi har, som nævnt, også *Masnedø* (*1231 Masnæth)⁵ ved Vordingborg. På Fur har vi *Madsbad* (1631 Madtzbod, 1664 Maszbai)⁶, der forbindes med helgen-navnet Mads/Matthias og »Det til sankt Matthias indviede badested«, men overleveringen er temmelig sen, Madsbad ligger centralt for et toldsted, og vi har da også stadig navnet Fogedgård i umiddelbar nærhed.

Figur 97

Anderledes tolkes f.eks. bebyggelsen *Madum*: »1292 Matæ mark, *ca. 1325 Matum ... *sb.glda.* *mat, snarest i en betydning der kendes fra andre nordiske sprog »grænse, skelmærke«, afledt af roden i et ord der betyder »måle«⁷.

Figur 98

Og det er snarere netop denne betydning, der skal ses udtrykt: toldudmåling, afvejning (tysk: messen). At der i øvrigt kan træffe sig at være et andet - symbolsk - hint i den hellige Matthias, er ikke utænkeligt: Matthias er identisk med Matthæus, og: »Matthæus, der var tolder, omtales i Det Nye Testamente kun i forbindelse med apostellisterne i de fire evangelier og Apostlenes Gerninger, samt i Matthæusevangeliets kapitel 9, hvor det ganske kort fortælles, at han sad ved toldboden, da Jesus kom forbi, og sagde »Følg mig!«, hvilket Matthæus gjorde«⁸.

Væsentligt eller uvæsentligt, referencen fortæller os måske også, at vi har at gøre med en overskrivning og/eller en nytolkning – legitimering? - med henvisningen til en af Jesu disciple, og at vi kan have at gøre med en reorganisering af et ældre distrikt. Fra 824 kendes et møde (witengamot?) med tilstedeværelse af, udover kong Beornwulf, diverse bisper, pavelig udsending, ni »ealdormen« ... og en »toll-collector«: »The document begins by dating and describing the assembly of these »wisest men«⁹. Tolderen er med i den absolutte inderkreds. Vi stødte formentlig også på ham tidligere i forbindelse med Apotekerskoven ved Fyrkat samt i 600-tallets Byzans: Stephan, som » ... administered the warehouse of Pamphylia ... before he became a *stratitokos logothes* (the head of taxation department)«. Jfr. ovenfor.

Noter:

- 1 [http://www.en.wikipedia.org/wiki/River Thames](http://www.en.wikipedia.org/wiki/River_Thames)
- 2 Jørgensen, 1994, p. 201
- 3 Jørgensen, 1994, p. 198
- 4 <http://www.maasholm.de/maasholm>
- 5 Jørgensen, 1994, p. 194
- 6 Jørgensen, 1994, p. 191
- 7 Jørgensen, 1994, p. 191
- 8 <http://www.da.wikipedia.org/matthæus>
- 9 Wormald, 1986, p. 152

Om braut og om at gæra aur – hvem byggede og vedligeholdte disse kommunikationsårer?

Acres = akær = odde = »over« = aur?

Bryden på Bratbjerg.

Årmanden på Oremandsgård, på Oringe og i Årslev?

Flere kommunikationstekniske termer

Sharpe har nogle overvejelser omkring en øvrighedsperson, the *brithem*: »In fact, as a whole, very little is certain about the functions of this individual, the *brithem*. He was a specialist in law, a professional arbiter to whom the two parties would refer their dispute, and whose conclusions they bound themselves in advance by pledges to accept ... the *brithem* did not himself give judgement ...«. Om hvilket sidste der imidlertid kan være tvivl, idet Sharpe senere anfører: » ... it was the responsibility of the *brithem* to give judgement ... inquiry before a judge (*athchomarcc do brithemain*). The process involved eight stages: (1) the fixing of the time for the hearing, (2) the selection of the proper »path« by the plaintiff's counsel, (3) the giving of pledges, (4) pleading, (5) rejoinder, (6) judgement (*breth*), (7) promulgation (forus), and (8) conclusion ... «¹.

Han refererer ligeledes til en passage, hvor det hedder sig: » ... to go to the house of the *brithem* ... « samt » ... A difficult tract, *Coic Conara Fugill*, »the Five Paths of Judgement«, deals with how a suit was brought to the *brithem*. Each party would have a legal counsel or advocate (*feithem*) with whom a »path« should be chosen. The first four of these paths are designated by abstract nouns, truth (*fir*), law (*dliged*), right (*cert*) and due (*techta*). Whatever the meaning of these distinctions, all come together in the fifth »path«, inquiry before a judge (*athchomarcc do brithemain*)«².

På dette sted kan det måske være på sin plads kort at vende tilbage til Björketorp-stenens ...*utiaRwelAdAude sARþAtbArutR upArAbAsbA...*³, og det er ovenstående ord *due* (*techta*), der leder på vej.

I stedet for at læse runerne som forbandelsesformularen » ... vél-død, (er) den, som bryder dette (nl. mindesmærke). Jeg spår fordærv«⁴, kunne det måske være en mulighed at ombryde konstruktionen således: *utiaR welAdAude sAR þAt bArutR up ArAbA sbA* - og i fald kunne det være en mulighed at se et regulativ for vejfarende, nemlig at man her skal *yde vejskat til den bryde* (*utiaR welAdAude sAR þAt bArutR*)...!

En anden runeinskription – Stentoft-stenen – er tilnærmelsesvis næsten identisk med Björketorp-stenens. Teksten slutter her med runerne: » ... *herAmALAsArArA geuwe(l)AdudsApAt t bAriutip* ... (hjemfalden til) vél-død (er) den, som bryder dette (nl. mindesmærke)«⁵. Men hvis tekst og oversættelse nu i stedet kunne ombrydes til: ... *give vejskat til den bryde* (*geuwe(l)Adud sA þAt bAriutip* ...?

Begge sten har et forudgående næsten identisk *herAmALAsArArA geuwe(l)AdudsApAt bAriutip* (Stentoft-stenen), *hAerAmALAusR utiaRwelAdAude* (Björketorp-stenen).

Ombrydningsforslag/ Stentoft: *herAmALAsArArA > her A mALA sAr ArA*.

Ombrydningsforslag/Björketorp: *hAerAmAlAusR* > *hAer A mAlAu sR*.

Frit oversat til: »Her ved tingstedet (forsamlingsstedet, jfr. om betegnelsen *mallus* ovenfor) til vejen at yde vejskat til bryden« (Stentoft), hhv. »Her ved tingstedet at yde vejskat til bryden for at vise vej« (<*uþArAbA sbA*) (Björketorp). *UþArAbA* skal i så fald læses som (ud)vej, mens *sbA* eventuelt vil kunne forklares i retning af at vise (eller vidne om)⁶.

Jeg medgiver, at det er en anderledes udlægning, men stenenes placering taget i betragtning dog ikke urealistisk.

Der er muligvis en adgang til en tolkning af forleddet i Fyrkat med ordet *fir*, ovenfor oversat til engelsk *truth* – »sandhed«. Der kunne i alle tilfælde muligvis være en indgang til en administrativ funktion, en form for »forhandling«. Vi har et gammeldansk *fir*: » ... ænyd. fir, fyr, afbigt, undskyldning; ... det at smigre for en person, som man ønsker skal udrette noget for en ... «⁷. En forhandlingsposition. Måske genkendes noget af dette i skjaldens funktion. Odin's søn, Brage, var som sin far (bl.a.) gud for skjaldkunsten: »Omsat til nutidige begreber kan man sige at hirdskjalden på en gang var historiker, mytolog, kulturambassadør, krigsreporter, sprognævn og spin-doktor - hvilket jo forklarer lidt af hans høje position«⁸. *Brage* kan måske ses som synonym for *bryde*: »IV. **Brage**, v ... -ede. vbs. -ning. (ænyd. d. s.; fra mnt. braken, egl. sa. ord som III. brage) 1) bryde itu ... «⁹. Som Brage var Odin's »kronprins«, kan man også anse bryden for kongens.

Jeg tænker det som en mulighed at trække en linie imellem – eller sætte tilnærmelsesvis lighedstegn imellem – the *brithem*, den nordiske *bryde* og og den gamle romerske (snarere etruskiske) *pontifex maximus*: den ledende vej- og brobygger.

»According to the usual interpretation, the term *pontifex* literally means »bridge-builder« (*pons* + *facere*); »maximus« literally means »greatest«. This was perhaps originally meant in a literal sense: the position of bridge-builder was indeed an important one in Rome, where the major bridges were over the Tiber, the sacred river (and a deity): only prestigious authorities with sacral functions could be allowed to »disturb« it with mechanical additions. However, it was always understood in its symbolic sense as well: the pontifices were the ones who smoothed the bridge between gods and men ... An alternative view is that *pontifex* means »preparer of the road«, derived from the Etruscan word *pont*, meaning »road«.[3] A minority opinion is that the word is a corruption of a similar-sounding but etymologically unrelated Etruscan word for priest«¹⁰. Noten [3] giver os: »The word *pontifex* is sometimes explained as »bridge builder«, but is in fact related to the Etruscan word *pont*, »road«, and means something like »preparer of the road«. The pope still calls himself *pontifex maximus*«¹¹. Det er absolut en pointe, der er værd at bide mærke i, at titlen oprindeligt formentlig har haft en verdslig karakter – vejbyggeren – og siden er overgået til at være af mere symbolsk art – formidleren af forbindelsen til de højere magter: præsten.

Vi kan bruge bryden, brith'en til at forklare eller belyse forbindelsen til en stor gruppe af vore stednavne, der således er af kommunikativ karakter som vej, vad, forbindelseslinier. Det er det samme gen, vi har i det gamle nordiske ord for vej: *braut*. Eksemplet Bratbjerg ved Hanning i det vestlige Jylland (se ovenfor)

Figur 99

ligger i tilknytning til Lervad, Store og Lille Gadegård samt Kløfthøj. Mange høje i området.

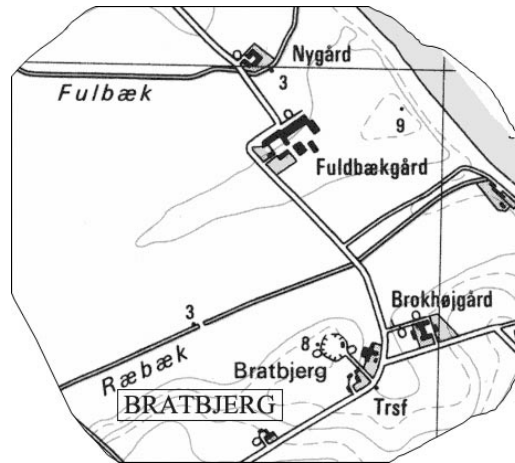
Vi har adskillige enslydende lokaliteter: Bratbjerg mellem Vorgod Å og Vonå.

Figur 100

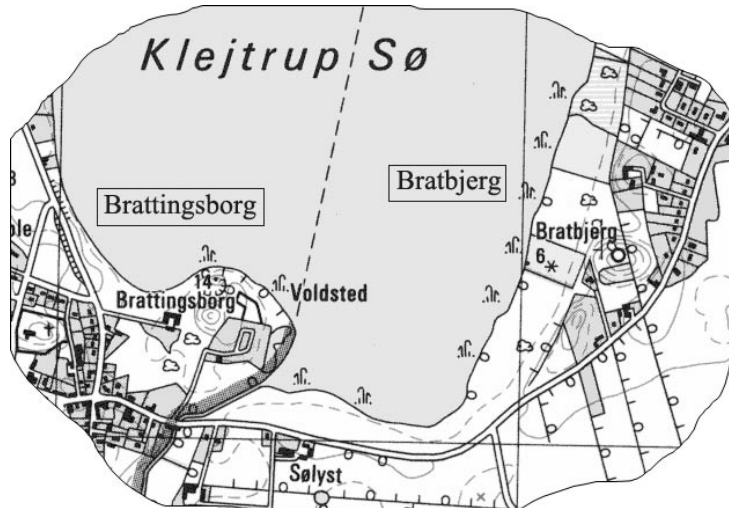
Her ligger også en Kroghøj. Adskillige høje i området.

På det nordøstligste Djursland:

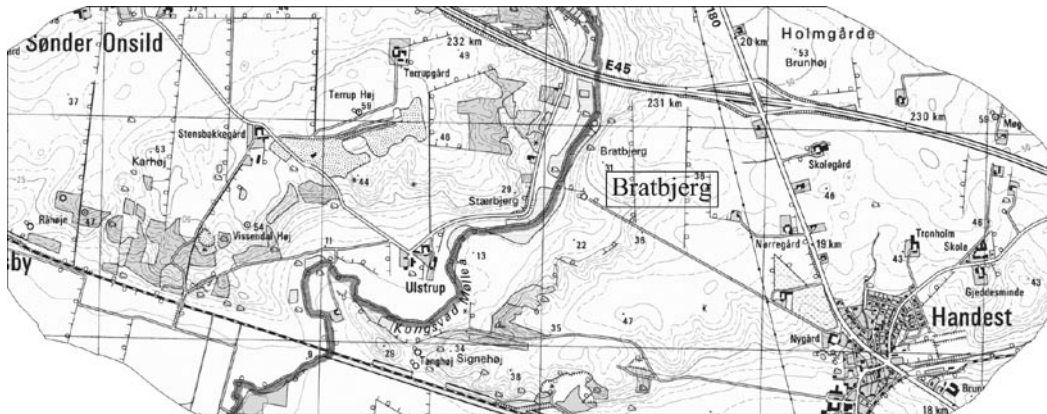
Figur 101

Ved Klejtrup Sø: Bratbjerg og Brattingsborg ...

Figur 102

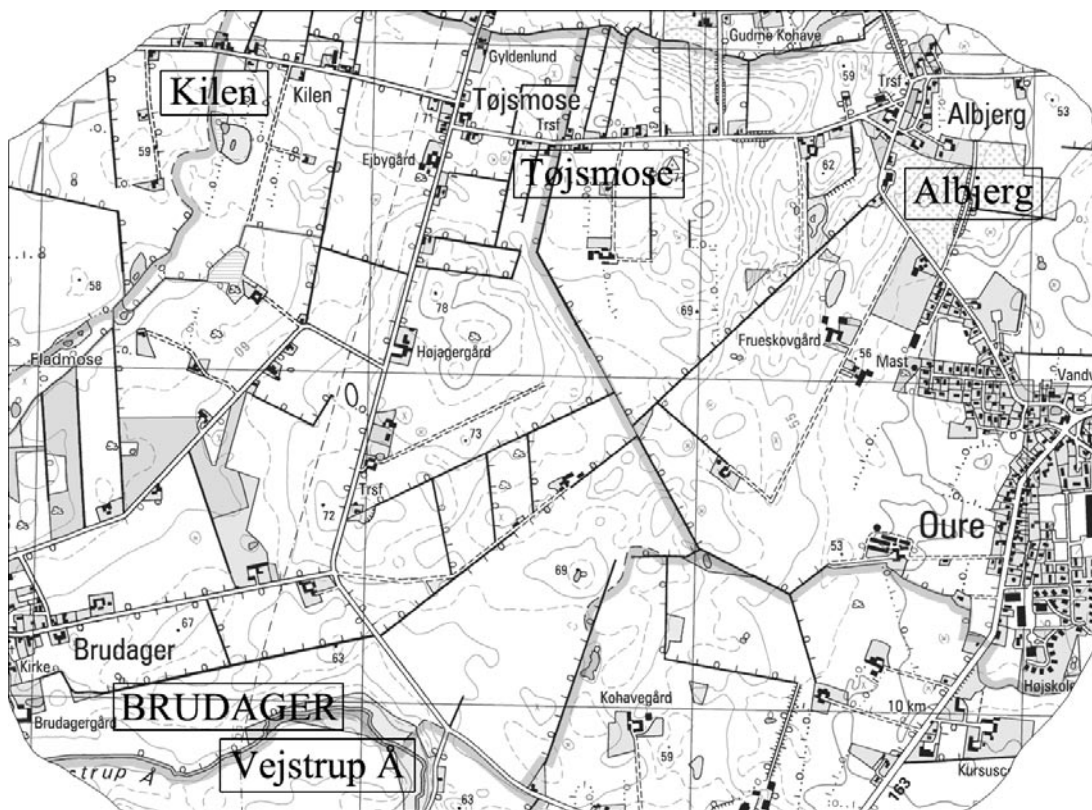
Nær Fyrkat og Sønder Onsild ved Kongsvad Mølleå:

Figur 103

Vi har vej angivet i *Brovst* (1458 Brosth, 1468 Browisth)¹², og i *Brudager* (1286-1300 Bruthacker)¹³, der indgår i et net af kommunikative betegnelser: *Tøjsmose*, *Kilen*, *Albjerg* og *Vejstrup Å*.

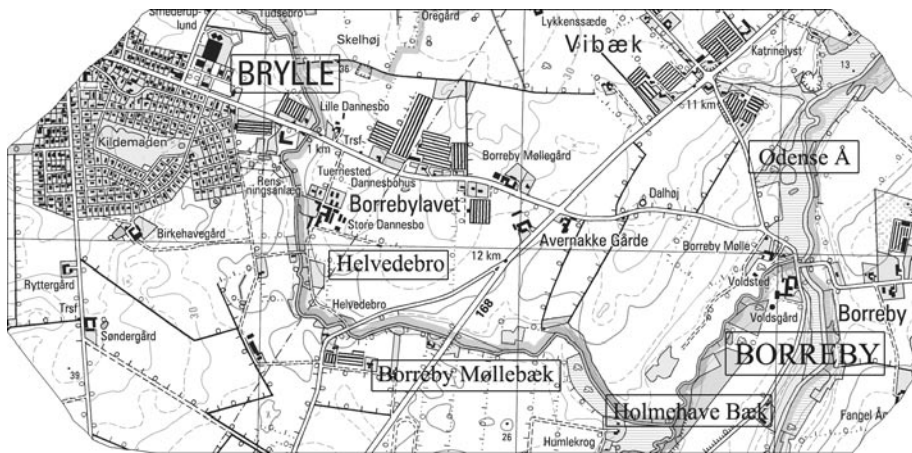
Et andet Albjerg river vi dermed ud af den gængse betragtning i retning af det hedenske kultsted¹⁴, der har været sat i forbindelse med det nærliggende Gudme – »gudernes hjem»¹⁵. Gudme og Albjerg kan stadig sagtens stå i forbindelse med hinanden. Blot handler det ikke om guder og kultiske handlinger. Det drejer sig snarere om (handels)veje og drag set i de sproglige forbindelser: *vad*>*gad*>*gud* og *val*>*al*.

Figur 104

De sproglige gener, der ligger i braut, finder vi derfor sandsynligvis i toponymer varierende omkring et *br-* plus *-at*, *-ad*, *-ed*, *-et*, *-id*, *-it*, *-od*, *-ot*, *-ud*, *-ut*, *-yd*, *-yt*, *-æd*, *-æt*, *-ød*, *-øt*, *-åd*, *-åt*. Men som i andre sammenhænge kan man heller ikke i dette tilfælde nøjes med at se på de »genkendelige«¹⁶ former. *Braut*'ets *-t* kan antage former udviklet henimod *-j* eller *-g* og *-k*, ligesom vi antagelig kan se udviklinger i retninger som *-nd*, jfr. ovenfor om Brønderup, og *-gn* hhv. *-jn*.

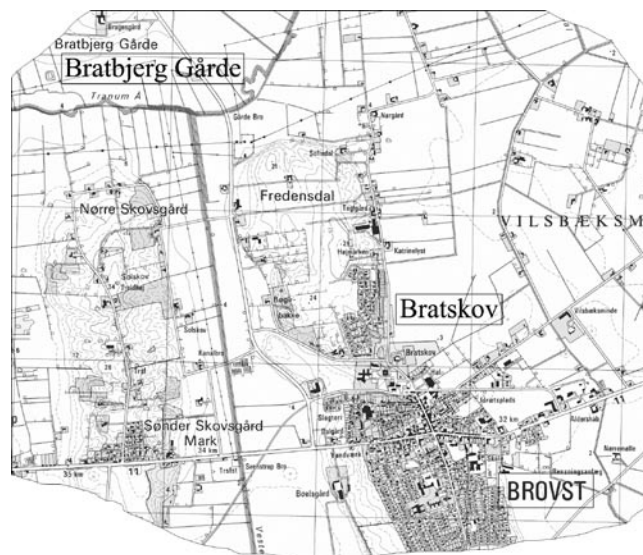
Et navn som Brylle (»*ca. 1300 Britthal, 1325 Bryllæ. Muligvis det oprindelige navn på Borreby Møllebæk, *glda.* *Brytil, afledt af roden i verbet bryde. »Den (bæk) der bryder sig vej«¹⁶) er interessant. Beliggenheden eksponeret i forhold til en vandvej i et kryds mellem Odense Å, Holmehave Bæk, Borreby Møllebæk og vejen over land mod Tommerup.

Figur 105

På Borreby-næsset ses bl.a. spor af ældre jernalder¹⁷ samt reminiscenserne af et voldsted med rødder tilbage til i alle tilfælde middelalder¹⁸. Vi har tillige en Helvedebro. Ved den nuværende vej mod Tommerup er fundet sporene af en gravplads fra folkevandringstiden¹⁹. Lidt sydvest herfor fund af guldfigerring²⁰ dateret til jernalderen. Tommerup kunne i den forbindelse snarere end at tolkes som »Tummis udflytterbebyggelse«²¹ ses som udtryk for tings- og forsamlingssted og forledet som form af dom(mer). Vi har i 1381 ældst navnet overleveret som Tummæthorp²².

Endelig kunne vi tage eksemplet *Bratskov*, der *1307 gives i formen Broutschow, *1409 Browetskow, 1410 Brades skaw, 1414 Brodscow, og menes at angive »Skoven ved Brovst«²³. Men det er tankevækkende, at vi atter har lokaliteten beliggende, hvor man med rimelighed kan forvente en overgangsmulighed over en vandvej, her i et delta med Tranum Å, Vestre Kanal og andre omgivende kanaler. Bratskov ligger, hvor vi kunne forvente et drag over det smalleste sted på Brovst-øen. Lige nord for Tranum Å finder vi et Bratbjerg Gårde, hvor nutidens landevej fører nordvest på mod Tranum og Vesterhavet.

Figur 106

Bryden fortolkes i middelalderen som en opsynsmand, forvalter eller godsbestyrer. Kongelig repræsentant, administrator. En slags »næstkommanderende«. Referencen til Brage er da ikke helt skæv. Man kan måske også antyde en sproglig forbindelse med det gammel-engelske *bregdan* og *brytan*, hvor betydninger af førstnævnte (*bregdan*) inkluderer » ... to move quickly, **pull**, shake, swing, throw (wrestling), **draw** (Sword), **drag**; bend, weave, braid, **knit, join together**; change color, vary, be transformed; bind, knot ... **to move, be pulled** ... «²⁴ – dvs. ord, der kunne finde anvendelse i forbindelse med anlæggelse af vej såvel som angivelse af knudepunkter, krydsende forbindelseslinier.

Brytan kan måske ligeledes henvise til (arbejdet med) den anlagte vej: » ... to crush, pound; **ge**~ break up, destroy-«²⁵; mens betegnelsen *brytta* vidner om en » ... dispenser, giver, author, governor, prince; **sinces** ~ treasure-giver, lord [bréotan]«²⁶.

Med henvisning til bl.a. danske runesten med inskriptioner nævnende bryder (*bryti*, *brutia*) gør Brink²⁷ sig følgende overvejelser omkring denne person: » ... runic evidence unambiguously indicates that a *bryti* in the tenth and eleventh centuries was to be found rather high up the social ladder, in the case of the Hovgården stone (and perhaps also the Randbøl stone) a man in close proximity to the King, probably his bailiff, and hence not a slave, on the very lowest rung. The consensus of the handbooks on the originally unfree status of the *bryti* is actually surprising. There are legal rules in some provincial law codes indicating that a *bryti* was not free, but the runic evidence, older by 200-300 years, tells a different story, although it admittedly makes no explicit reference to whether the legal status of the *bryti* was free or not. The problem of the status of the *bryti* is puzzling.

The word *bryti* (<**brutjan*) is a *nomen agentis* derived from the verb ON *brytja* »to break into pieces«, and with the evidence of some provincial laws, together with the fact that the word has been borrowed into Finnish as *ruttio*, *ruttia* with meanings like »slave« as well as »bailiff«, it is understandable that *bryti* has been interpreted as denoting a slave and a bound steward, the one in charge of the slaves' household and the one who delivers food to the slaves«.

Bryden associeres med »den, der bryder brødet«. Brødet (måltidet) er et symbolsk bånd, der binder en gruppe eller en familie sammen²⁸, og vi har rødder, der går tilbage til romertid. Vi kender også historien om Kristus som den, der bryder brødet og deler ud, sørger for sine. Han er også den, der bereder vejen, og han er »kronprins«. Luften er tyk af symbolik.

Det antages, at bryden som den ansvarlige for »brødet«, er den, der passer på det. På engelsk kender vi betegnelsen *lord*: » ... OE *hlaf-weard*, is a compound of *hlaf* »bread« and *weard* »keeper, guardian«. In lexicæ the word is normally translated as »the warden or keeper of bread«, and the primary sense is the head of the household, the master of those dependent on him for their daily bread ... in Ine's law we find the lord as the »lord of the slaves« ... as well as a lord of freemen ... «²⁹.

Men jeg bliver nødt til at stille det spørgsmål, der affødes af tvivlen: handler dette *hlaf* rent faktisk om et engelsk loaf, om et brød? Kunne det ikke være en mulighed, at vi har en anden skrivemåde for *hlaw*? Dermed altså *ikke* en brød-bestyrer. Derimod en enklave-bestyrer, en

områdeadministrator. *Lord*'en finder vi således også udtrykt i den danske kongerække: Knud Lavard alias »dux«, »dux tocius Daciæ«, »dux Danorum« og »dux in Dacia«³⁰.

Bryden har formentlig haft den vigtige post at bestyre vejbyggeri og –vedligeholdelse. Yderligere er det en spændende og oplagt mulighed at se en parallel imellem begrebet *at bryde vej* og det at gøre vej – *gæra aur*. Jeg tror ikke, at det at *gæra aur* entydigt behøver at betyde, at vi har med grus- eller stenbelagte veje at gøre. Men det er muligt, at det er, hvad der oprindeligt har ligget i *aur* – materialet, vejen er gjort af.

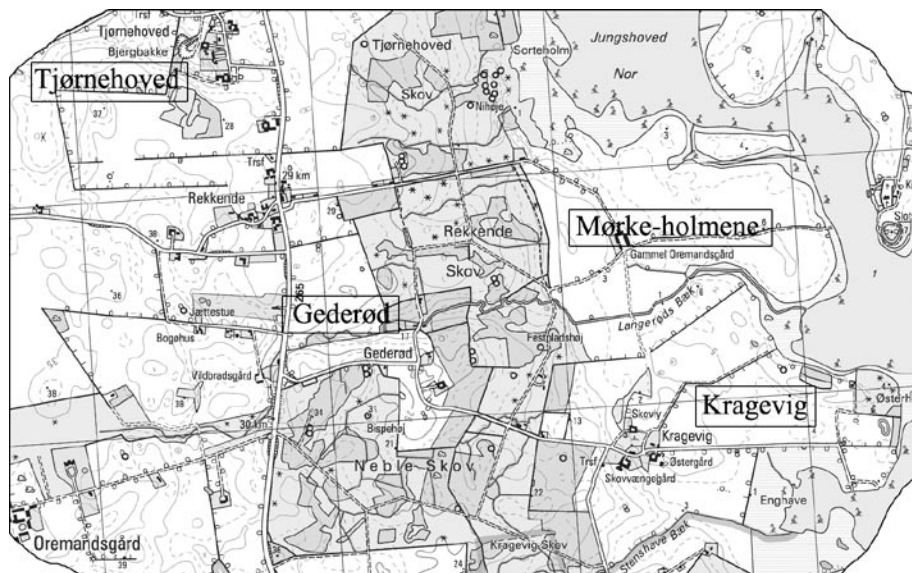
Imidlertid, dersom vi populært kan udtrykke det, at bryden er *bane-bryder* - den, der rydder eller bryder braut'en - må der være en person, der på samme vis kan knyttes til aur'en: vi finder ham i alle tilfælde på norsk grund i *årmanden*, senest i 1000-tallet. »Yngre deler av Gulatingsloven antyder mer usikkert at systemet med kongelige årmenn var under gradvis avvikling i tidlig middelalder, for på 1100-tallet regner ikke loven det som vanlig lenger med kongsårmenn, og dermed kongsgårder, i alle fylker«³¹.

»Årmanden inntok en annen stilling (end lendmannen), som blant annet avspeiles i bøtebestemmelser ... Som kongens underordnede stedlige representant var normen at boten fra årmanden gikk uavkortet til bøndene, mens lendmannen svarte halv bot både til konge og bønder, noe som kanskje vitner om en mer uavhengig posisjon. Vi vet ikke hvor gammelt et slikt syslesystem er, men også berettende sagalitteratur inneholder en rekke referanser til sysler som geografiske enheter ... Vi kan altså ane et eldre romlig maktfordelingsprinsipp mellom kongen og de menn som styrte på hans vegne. Det kan i korte trekk beskrives som at kongen gav fra seg (delvis) råderett (*yfirsókn*) til en håndgangen mann eller en årmann i et mer eller mindre avgrenset geografisk område (*sysla*). Som motytelse fikk kongen militær støtte, lojalitet og troskap, samt en representant i distriktene«³².

Funktionen årmand var knyttet til et større eller mindre administrativt område, og stillingen - i samtiden betegnet *armenning* - indebar vide beføjelser hhv. forpligtelser af skatteteknisk, juridisk, militær karakter indbefattende opsyn, vagt og varsling etc³³. Jeg vil næsten tro, at *ar-menning* kun kan være en parallel til *brithemain*.

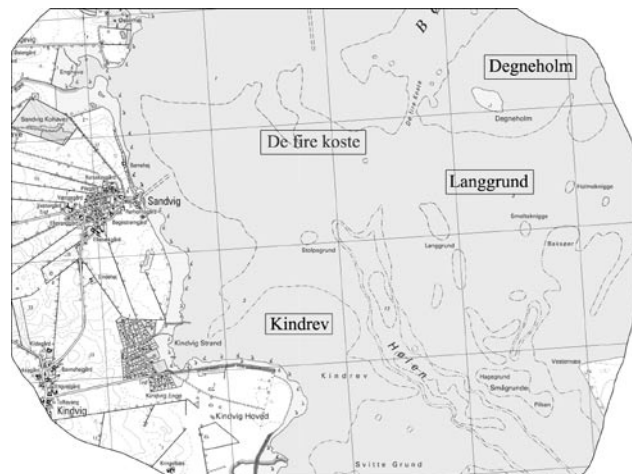
Årmanden finder vi på dansk overleveret f.eks. i navnet Oremandsgård (» ... 1602 Ofvermandtsgaard. FL snarest naturnavnet Ormehoved (*1356 Ormæhowet) med som FL *sb.* orm, EL hoved» »Fremspringet med ormene«; EL gård. Det oprindelige naturnavn har vist nok betegnet det område, hvor Gl. Oremandsgård nu ligger. Som FL i gårdsnavnet er det omdannet efter mandnavn Ormand«³⁴) i det sydsjællandske, hvor vi også finder Vordingborg og Oringe. Jeg kan umiddelbart ikke se anden mere nærliggende forklaring på overleveringen (ganske vist meget sen – 1602 Ofvermandtsgaard), end at forleddet sprogligt eller udtalemæssigt, om man vil, minder om *aur/over/agger* etc. Henvisningen til Ormæhowet (anno 1356) er spændende, men også sen, idet vi måske frem for at lede efter fremspringende orm skal lede efter en år- eller or(e)mand + en høj + et vad. Ormand skal derfor ikke ses som et mandnavn men som profession. I det hele taget må området betegnes som strategisk vigtig adgang over tid. Ved indgangen til bugten og noret findes sporene af mindst to anlagte spærringer fra hhv. ældre romersk jernalder og vikingetid³⁵. Vi har et støttepunkt i voldstedet Jungshoved på modsatte bred, der følger sig ind i rækken af (mulige) warther fra tidlig middelalder³⁶.

Bryden på Bratbjerg, ormanden på Oremandsgård og på Oringe, årmanden i Årslev? Jeg tror i det store og hele, at vi har forskellige betegnelser for samme fænomen, samme funktion - et bratbjerg er synonymt med et årslev - og at der er tale om en oprindelig(ere) position i forbindelse med anlæggelse og vedligehold af samt opsyn med kommunikationsårer i et udbygget handelsimperium.

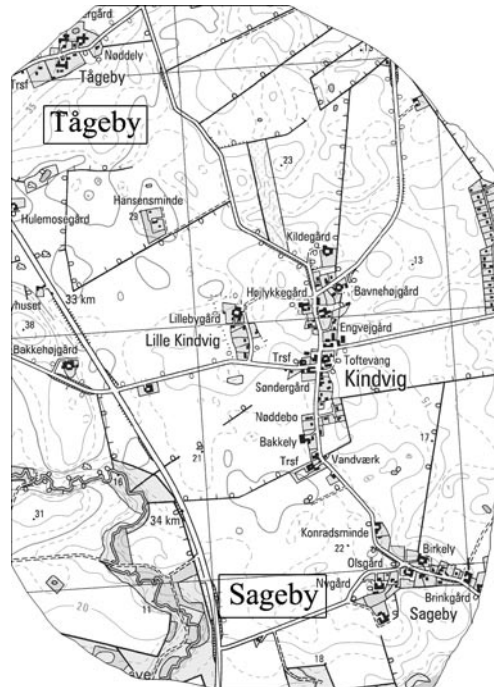
Figur 107

Vi har andre gode navne, der støtter synspunktet om adgang til området: *Kragevig*, *Langevøds Bæk*, *Gederød*, *Tjørnehoved (Bjergbakke)* ... Draget (tar>tjør(n)) fra noret gennem Tjørnehoved Skov til Tjørnehoved markeres af klynger af høje. Den nordlige kyststrækning af Gammel Oremandsgårds jord benævntes tidligere (1876) *Mørke-holmene*³⁷, hvilket er en god indgang (jfr. ovenfor om Mørke/muorka). En DKC-beskrivelse³⁸ taler om »Bro- eller spærringsforløb mellem slotsruinen over noret til Oremandsgård med et gammelt vejforløb på vestsiden af noret« samt »Brohoved, 8 x 8 m, bestående af nedhamrede hele egekævlér og vandretliggende egetømmer, fyrrestammer samt opfyldningsmateriale af jord og sten. Anlægget forbinder Jungshoved Slot og Gl. Oremandsgård på vestsiden af noret med en formodet hærvej«.

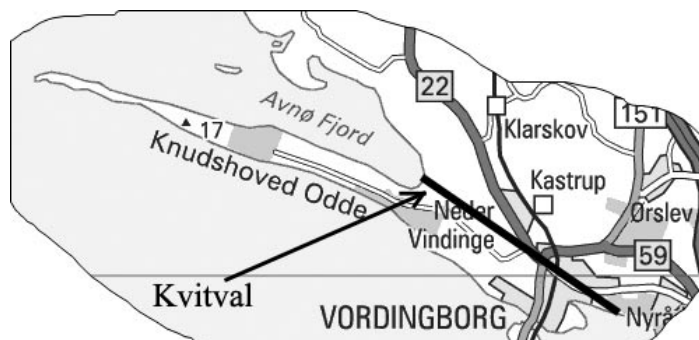
Figur 108

Vi har i forbindelse med de nævnte spærringer over vigen ved *De fire koste* lige syd herfor indtil flere navne, der fortæller om besværlige adgangsforhold med lavt vand, hvor man til tider måske har skullet trække fartøjer en del af vejen: *Degneholm, Langgrund, Hølen, Kindrev ...* Inde i land har vi *Kindvig* hhv. *Lille Kindvig* liggende. På gamle kort ses vandløb fra vigen ind til disse bebyggelser. Det er en mulighed, at vi med betegnelsen Lille har en form af »ugle« – altså et hvilested. Vi har imidlertid også hhv. nord og syd for Kindvig et *Tågeby* og et *Sageby*, der ret beset kunne være parallelformer til Tötensen og Sittensen i det nordtyske og udtryk for drag.

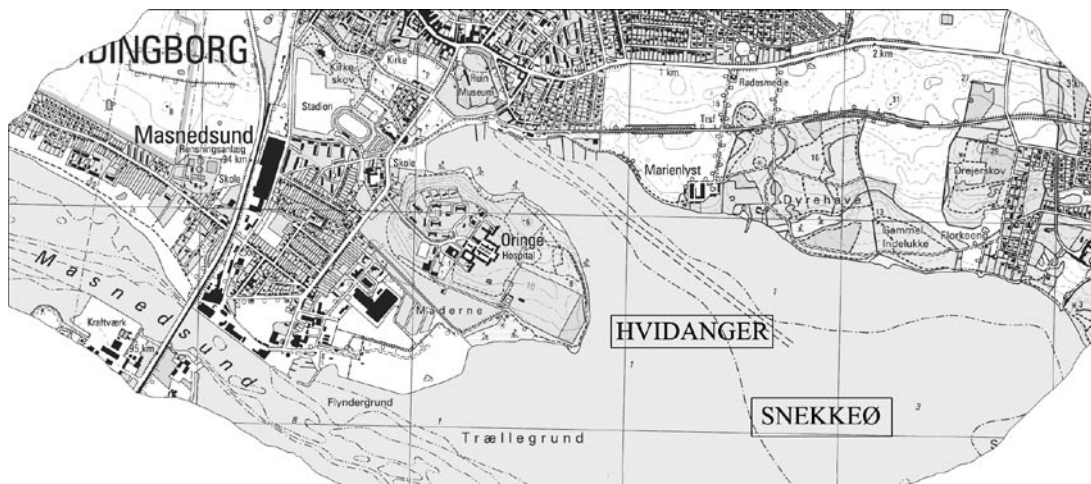
Figur 109

Vender vi for en stund tilbage til Oremandsgård og Vordingborg, er det min opfattelse, at hvad vi ser, er eller kan være en sammensmeltning eller et sammenfald af funktioner: vi har (i det mindste tydeligt afspejlet i Vordingborg) en angivelse af en vej (et drag over land) og et opsyn, en vagtstation. Om muligt er tingstedet tillige angivet: »1194 Worthingburg, 1239 Orthingiburch«³⁹. Ud for Vordingborg finder vi det nævnte *Trællegrund*, og vigens gamle navn var *Hwetanger/Hvidanger*. Vordingborg ligger i indgangen til en »kvitval«, der med fordel har kunnet benyttes som flugtvej, bagholdsvej eller genvej frem for sejlads (i hårdt vejr) rundt om Knudshoved Odde.

Figur 110

Hvidanger har man gerne villet anskue ud fra den vinkel, at *Hvid-* var farven på fjordens sandbund, mens *-anger* på forunderlig og uforklarlig vis skulle være et enestående eksempel på et norsk ord for vig eller fjord på dansk grund (findes f.eks. i toponymet Stavanger og er særligt udbredt i Norge, men træffes også i Sverige). Ældste overlevering - Hwitangherr - stammer fra 1278⁴⁰.

Figur 111

Men *Hvidanger* kan måske snarere tænkes ind i sammenhæng med det ligeledes norske begreb: *kvitval* (jfr. ovenfor) – et drag, en »vej«. *Kvit* er ganske rigtigt norsk for (farven) hvid, men det er ikke farven, der er i spil her. Derimod kan det muligvis være det samme ord, vi finder i en lidt anden form i det gotlandske » ... *quiar*, dial. *kväiar*. I Gotländsk ordbok har betydelsen formulerats »trång väg eller gata mellan tvenne gårdesgårdar, trång körväg mellan tvenne gårdesgårdar, vanligen förande till någon enstaka gård eller till ägorna«⁴¹. Måhl har undersøgt vejnettet på Gotland over en 1500-årig periode: ca. 200-1700 e.Kr.

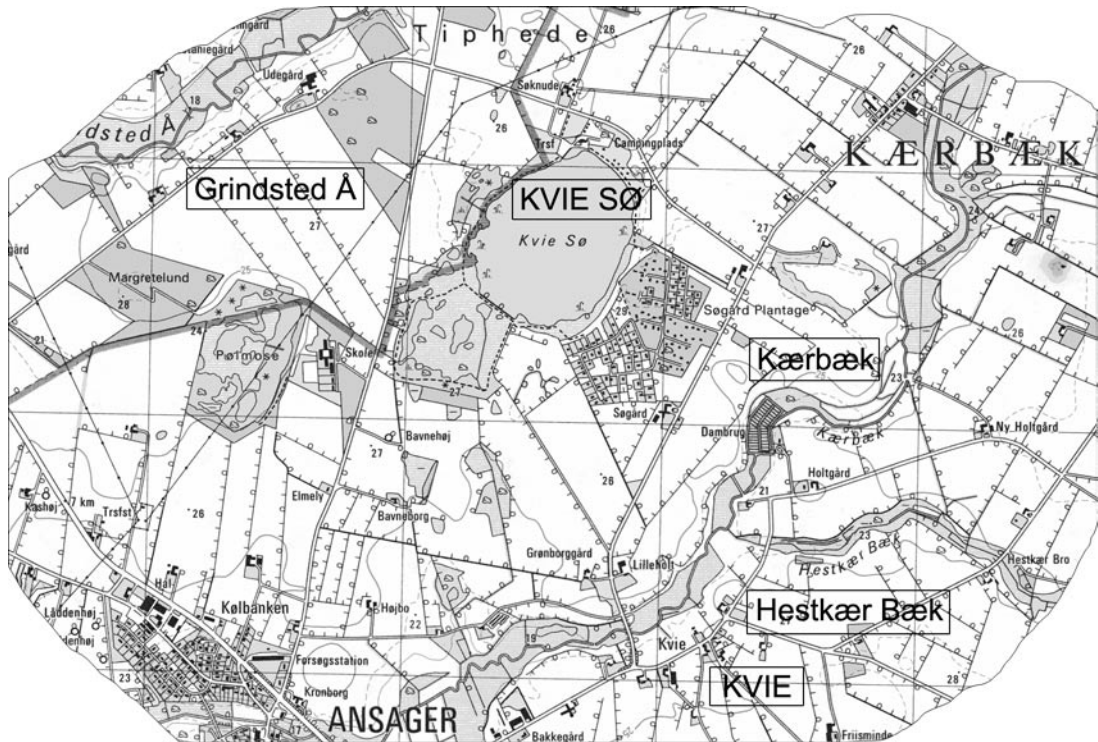
På det nordlige Gotland finder vi en gård, *Kvie*, med rødder tilbage til vikingetid⁴², ved et vejstræk og –kryds små 4 km syd for Lickershamn, i passagen mellem Lickershamn og Tingstäde. En anden *Kvie*-gård fra samme periode findes ved Bro godt 10 km nordøst for Visby i passagen mellem Visby og Tingstäde⁴³, ved *Kvie* i øvrigt et større gravfelt, sølvskattefund samt bebyggelse fra ældre jernalder. »Bro kyrka har i medeltid placerats centralt i socknen och invid en betydande led«⁴⁴.

Et tredje *Kvie* med samme belæg genfindes ca. 8 km syd for Lickershamn, næsten halvvejs mod Tingstäde⁴⁵. For samtlige gælder, at gårdene findes belagt op til 1700-tallet. En *Kviungsgård* med belæg i 1700-tallet finder vi i nok et vejkryds midtvejs mellem Bro og havnemuligheden Skälsö vel 10 km nord for Visby⁴⁶.

Jeg synes, det må være muligt at se de sproglige forbindelser imellem *kvie-quiar-kväiar* og *hvi(d)t-kvit(te og kvittere)-quere(n)-kvær-tværs*. Der ligger i kvitte og kvittere (bl.a.) dét at forlade noget⁴⁷, en overgang til »noget andet«, en anden tilstand. I vores tilfælde - Vordingborg - bliver det et skift imellem land og vand, en vej, en strækning. Det tyske *queren* handler om at skære igennem, på tværs af, noget. Vi har dette ord overleveret i det gamle danske

kvær: » ... II. kvær, adj., adv. (fra ty. quer, mht. twer(ch); egl. sa. ord som tvær(s); jf. I. Kvær; sj.; nu næppe br ... «⁴⁸. Formentlig er det også denne betydning, der kan knyttes til det »at køre«: » ... sv. köra, no. kjøre, oldn. keyra, jage, drive frem, ride, sprænge af sted; oprindelse uvis || ordet har i rigsspr ... fortrængt age ... «⁴⁹. Vi kan bruge dette som angivelse af bevægelsen, færden, over land.

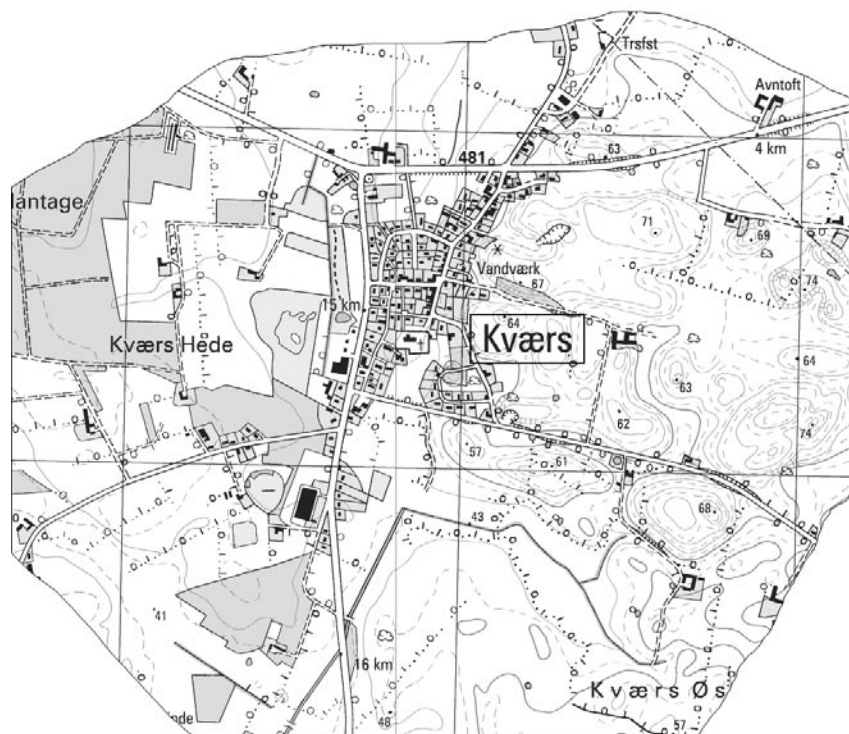
Omend kviet synes at være overgået til betydningen af af smalt, trangt og mindre vejforløb (jfr. Måhl ovenfor), synes det muligt at se udtrykket som oprindeligt dækkende over et mere bredt begreb angivende farleden eller det område, hvori vejen(e) mellem to punkter befinder sig.

Figur 112

»**Kvie** *Esb.* *1495 Quie, 1518 Qwæ; lokalt [kwæj]. Flertal af *sb.glda.* *kwi »kvægfold, smal vej«⁵⁰. Lidt rigtigt er der da i tolkningen – men det er ikke kreaturerne ...

Kværs ligger også som et godt kryds ikke langt fra den nuværende dansk-tyske grænse, men defineres således: » ... *1360 Qwersse, 1377 Quertze; lokalt [kvæ-s]. Oprindeligt navn på søen (nu mose) vest for byen. *FL adj. glda.* kwær »rolig«. *EL sø* > »Den rolige sø«⁵¹.

Figur 113

I kvær ligger også muligheden »at krydse«. Kvær er et kryds.

Hwitangherr repræsenterer – betyder – også et kryds, et møde mellem land- og vandveje og er et forbindelsesled mellem to vande. Trællegrund og Trællemarken⁵² beretter ikke om de skrå vægstolper i en borg eller om de slaver, der byggede denne (eventuelle) borg på næsset eller øen ved Oringe⁵³. Navnene fortæller om farbarheden og en organiseret transport. *Snekkeø*’en ved modsatte bred af indløbet til Hwitangherr (Figur 111) beretter måske om tilstedeværelsen af snekker - og om en ledingsflåde⁵⁴.

Måske.

Noter:

- 1 Sharpe, 1986, p. 183-184
- 2 Sharpe, 1986, p. 184-185
- 3 Jacobsen, 1942, sp. 410-414
- 4 Jacobsen, 1942, sp. 413
- 5 Jacobsen, 1942, sp. 404
- 6 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag?id=553494>; III. Spaa
- 7 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag?opslag=fir>
- 8 <http://www.da.wikipedia.org/wiki/Skjaldkunst>
- 9 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag?id=429723>
- 10 http://www.en.wikipedia.org/wiki/Pontifex_Maximus
- 11 <http://www.livius.org/pn-po/pontifex/maximus.html>

- 12 Jørgensen, 1994, p. 46
- 13 Jørgensen, 1994, p. 46
- 14 Jørgensen, 1994, p. 20
- 15 Jørgensen, 1994, p. 101
- 16 Jørgensen, 1994, p. 47
- 17 <http://www.dkconline.dk>: 080414-17 og 080405-20
- 18 <http://www.dkconline.dk>: 080414-26
- 19 <http://www.dkconline.dk>: 080411-1
- 20 <http://www.dkconline.dk>: 080411-2
- 21 Jørgensen, 1994, p. 299
- 22 Jørgensen, 1994, p. 299
- 23 Jørgensen, 1994, p. 44
- 24 http://www.home.comcast.net/~modean52/oeme_dictionaries.htm, opslag B>bregdan (mine fremhævninger)
- 25 http://www.home.comcast.net/~modean52/oeme_dictionaries.htm, opslag B > brytan
- 26 http://www.home.comcast.net/~modean52/oeme_dictionaries.htm, opslag B > brytta
- 27 Brink, 2008, p. 5-6
- 28 Brink, 2008, p. 28
- 29 Brink, 2008, p. 7-8
- 30 la Cour, 1972, bd. I, p. 175
- 31 Iversen, 2004, p. 22
- 32 Iversen, 2004, p. 19-20
- 33 Iversen, 2004, p. 18-19
- 34 Jørgensen, 1994, p. 221
- 35 <http://www.dkconline.dk>: 401674-11 spærring, vikingetid; og stednr. 401674-10 spærring, ældre romersk jernalder
- 36 la Cour, 1972, bd. I, p. 218-220
- 37 <http://www.dkconline.dk>: 050201-87A
- 38 <http://www.dkconline.dk>: 050205-09
- 39 Jørgensen, 1994, p. 339
- 40 Weise, 1975, p. 229
- 41 Måhl, 2002, p. 50
- 42 Måhl, 2002, p. 145
- 43 Måhl, 2002, p. 135-136
- 44 Måhl, 2002, p. 136
- 45 Måhl, 2002, p. 129
- 46 Måhl, 2002, p. 78
- 47 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag=kvittere>; »...drage bort fra; forlade; opgive...«
- 48 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag=kvær>
- 49 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag=køre> se under: II. Køre
- 50 Jørgensen, 1994, p. 167
- 51 Jørgensen, 1994, p. 168
- 52 Crumlin-Pedersen, 1979, p. 27
- 53 Crumlin-Pedersen, 1979, p. 27-28
- 54 Crumlin-Pedersen, 1979, p. 29, bringer i denne forbindelse en undersøgelse af Snekke-navne som udtryk for ledingsskibenes faste pladser og/eller bådhuse på Gotland ind i sammenhængen.

Først lidt om kvær

En anden overvejelse, der knytter sig til ordet kvær, og som kunne tages op ved lejlighed, er nemlig den, at vi har en traditionel fortolkning af begrebet kvær sæde, en afløsning for deltagelse i leding¹, en afgift at erlægge i de perioder, hvor de våbenføre »lå stille«. Det er muligt, at kvær her rent faktisk skal fortolkes som roligt, stille. Det er måske også muligt at revurdere i forhold til beliggenheden af de områder, hvor kvær sæden erlægges? Lund anfører (med henvisning til Steenstrup)², at kvær sæd - fejlagtigt - har været tænkt som en ydelse uafhængig af et områdes geografiske placering – nær eller fjernt fra vand. Han ser kvær sæd som udtryk for »simpel ledingsafløsning, eller ledingsbøde ... «³. Steenstrup henviser til, at byer som Ålborg, Viborg, Randers, Århus, Horsens, Ribe, Lund og Tommerup yder kvær sæd⁴. Udgangspunktet er Kong Valdemars Jordebog fra begyndelsen af 1200-tallet.

Forleddet i *Qwær sæth* (engelsk for kvær sæde) kommer vi - måske - nærmest i vore dage med definitionen: » ... To query; to question. Freq. with *whether*. Also occas. *intr* ... «⁵. Retningen: at søge eller forespørge (a query). På dansk måske retningen at køre: » ... undersøge; prøve ... «⁶. Man kan *køre* en sag i retten, og man kan *kære* en sag til landsretten.

Af en eller anden grund har man hæftet sig ved »*det stille*« (» ... uden bevægelse (paa ell. bort fra stedet); rolig; stille ... «⁷) i fortolkningen af forleddet i kvær sæde. Latin: »**quietus** ... rolig, i hvile; fredelig«⁸. Engelsk quiet.

Querimonia, derimod, betyder klage, klagemål⁹. Egentlig det, man gør, når man klager, kærer, til retten. Kunne dette betyde, at kvær sæden har kunnet forhandles? Har det været »statens« del af indtægterne, der kom ind ved f.eks. en organiseret transport/fragt over land? Det er ikke sikkert, men det kunne undersøges. Det fremgår vel i alle tilfælde af Steenstrup's liste, at kvær sæd betales af byer, der enten ligger centralt eller ved væsentlige indgange til rigets indre. Om end listen er yderst sporadisk – i 1200-tallet.

Et andet og nok så interessant ord, man kunne bringe i spil i denne sammenhæng, er det gamle walisiske *gorsedd*: » ... *gorsedd* may be translated »mound«, »tumulus« or »barrow« ... in the laws ... it has been translated »court« or »session« ... «¹⁰. *Gorsedd* er en udgave af »open-air courts and assemblies« og en parallel til *hlaw* (se ovenfor). »The etymological meaning of *gorsedd* – »over-seat« ... «¹¹ synes at berette om dels den juridiske instans, dels om den fysiske placering af de i en sag involverede parter under selve retshandlingen. *Gorsedd* er beskrevet i alle tilfælde imellem 11- og 1400-tallet.

Kanske kvær sæd ikke er knyttet til ledingen? Kanske der snarere er tale om en form for retsafgift? Kanske vi har en form på ældre dansk, der er i familie med dette ord: gårdsæde?

Warner beskriver *gorsedd* som en form for »throne-mound«. Han ser det walisiske efterled, *-sedd*, som en parallel til irsk » ... *síd* ... cognate with Latin *sedum* »seat« ... *forad* (literally »over-seat«) ... «¹². Forsamlingspladser med rod tilbage til mindst 600-tallet¹³: »The ancient tales repeatedly focus upon a small number of places which were *believed* in the medieval period to have been centres of »regional« kingship in the preceding pagan Iron Age or earlier ... These places were ... *Cruachu* (sacred capital of the western province of Connachta),

which is some part of the extended cluster of earthworks around Rathcroghan, Co. Roscommon ... The high ritual status implied in the medieval texts for these sacred places in prehistoric times has been confirmed by excavation and other archaeological research. Furthermore, contemporary textual evidence shows that these places continued to have regional royal and ritual status through the first millennium AD and well into the second, and that there was then a belief that this status had a very ancient basis¹⁴.

Hvad vi altså har her, er parallelle termer for et samlingspunkt i landskabet – *gorsedd* og/eller *forad* – men vi får også i tilgift en sådan lokalitet med belæg: *Cruachu*.

Fitzpatrick beskriver tilsvarende: »The Old Irish *cruachan*, anglicized »croghan, croaghan, and croaghaun« is more elusive. Like *tulach* it can simply mean a hill, but where used of inauguration sites it again seems to intimate the presence of a mound. In the first two decades of the twentieth century, the Irish antiquaries H.T. Knox and G.H. Orpen had begun to discern some small but fundamental patterns regarding *cruachain* sites. They both noticed that the word *cruachan* turned up either as an element of the name of some inauguration monuments or as the name of the townland in which they were situated. There are several examples of this strong and hardly coincidental association. The most obvious is Crúachu or Ráth Crúachain, the royal heartland of Connacht, the approximate centre of which was the great mound of Rathcroghan...«¹⁵.

Det er min overbevisning, at alle disse variationer - *cruachu, croghan, croaghan, croaghaun, cruachan* ... - er varianter af eller paralleller til *hlaw*, men det er også min overbevisning, at de er »overregionale«, og at vi - selvfølgelig - ser dem til stede også uden for Irland og Wales.

Når Máhl således efterlyser en »adresse« på et tingsted for *Kräklingbo Socken* i det centrale Gotland og ser sig nødsaget til at placere det i *Tings* forholdsvis langt (2 km) væk fra centrum og kirke, sammenlignet med andre af undersøgelsens resultater i øvrigt; ja, så er dette tings- eller forsamlingssted rent faktisk overleveret i bebyggelsesnavnets forled: *Kräk*¹⁶. Navnet *Kräklingbo* bør derfor vidne om tilstedeværelsen af denne bebyggelse »eget« ting- eller forsamlingssted, hvor *Tings* således måske skal ses som en (for så vidt gerne samtidig) overregional forsamlingslokalitet. Området omkring *Tings* rummer tydelige spor fra ældre jernalder¹⁷.

Hvad vi i den forbindelse måske er vidne til i forhold til kværsæde og gårdsæde, kunne man kalde udvanding eller deflation. Paradigmeskifte, om man vil.

På dansk grund kunne man eksemplificere med diverse forled som *kra-/kre-/kri-/kro-/kru-/kry-/kræ-/krø-* og *krå-* efterfulgt af et *-b/-d/-f/-g/-j/-(c)/-k/-m/-n/-p/-r/-s/-t/-(u)/-v* ... Formentlig er det ikke (alene) »inauguration mounds« af rituel, kultisk eller kongelig karakter, vi skal lede efter. Vi skal se et forsamlings- eller knudepunkt, tingsted, markeds- eller handelsplads.

I forhold til *Kvie*, som jo var udgangspunktet, må det bemærkes, at navnet forekommer mere end 30 gange på Gotland og forbindes med gårde med belæg fra 1700-tallet og ned til vikingetid, flere endog til jernalder/folkevandringstid.

Som jeg umiddelbart ser på dette ord, kan der være tale om to udlægninger: vejen og tinget. Hvis vi skal forholde os til den nutidige tolkning af kvær som en snæver passage, enten som indbyrdes forbindelse imellem gårde eller mellem gårde og markstykker, kan vi måske vælge at udlægge også dette som en form for deflation. Dvs. at vi egentlig har at gøre med et oprindeligt udtryk for et bredt vejstrøg – og lad det gerne gå (længere end) tilbage til folkevandringstid - og at betydningen så at sige indsnævres i væsentlig grad over tid. Man kunne selvfølgelig også vælge at kalde det for en koncentration, kondensering, essens: strøg > vej/knudepunkt > markvej/gård.

Noter:

- 1 Lund, 1999(2), p. 376
- 2 Steenstrup, 1874, p. 195-196
- 3 Lund, 1999(2), p. 385
- 4 Steenstrup, 1874, p. 196
- 5 <http://www.dictionary.oed.com>, opslaget *quaere*, v.
- 6 [http://www.ordnet.dk/ods/opslag = køre \(III. køre, v.\)](http://www.ordnet.dk/ods/opslag = køre (III. køre, v.))
- 7 [http://www.ordnet.dk/ods/opslag = kvær \(III, 1\)](http://www.ordnet.dk/ods/opslag = kvær (III, 1))
- 8 Hastrup, 1970, p. 175
- 9 Hastrup, 1970, p. 174
- 10 Charles-Edwards, 2004, p. 96-97
- 11 Charles-Edwards, 2004, p. 98
- 12 Warner, 2004, p. 32
- 13 Warner, 2004, p. 27
- 14 Warner, 2004, p. 28
- 15 Fitzpatrick, 2004, p. 47
- 16 Mähl, 2002, p. 146-151
- 17 Mähl, 2002, p. 149

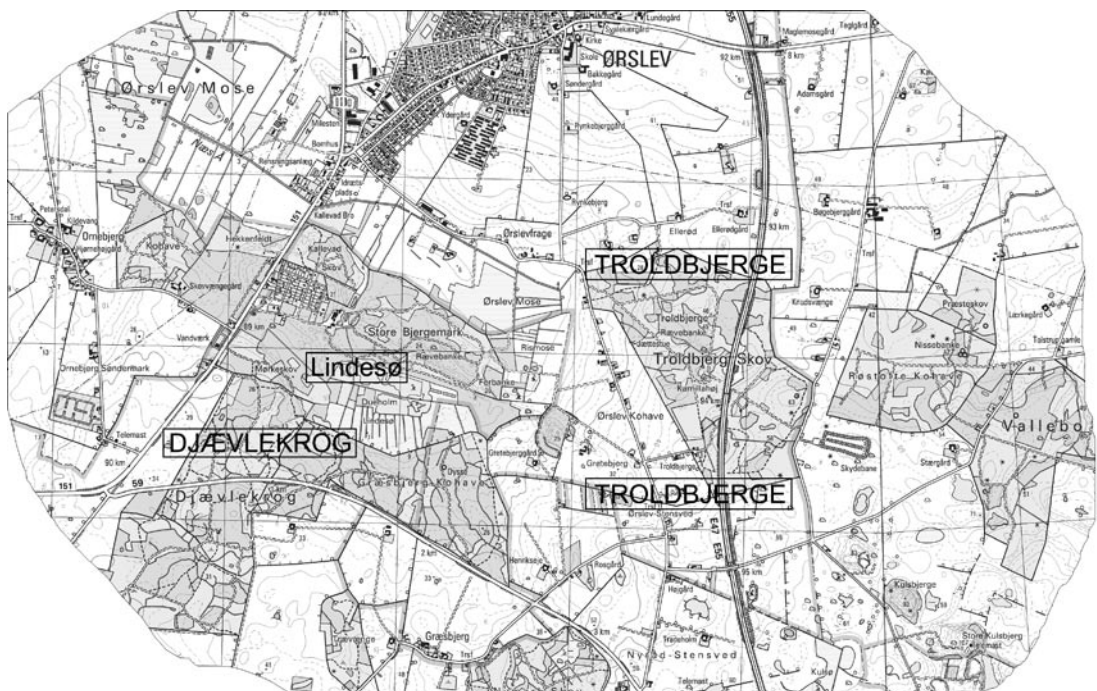
Tilbage til Vordingborg og Snekkeø

Samtidig med at Vordingborg ligger centralt ved en NV-SØ-gående val over land til Avnø Fjord, kan man måske også pege på, at lokaliteten også er indgangen til landruten østover mod Mern og Kindvig,

Figur 114

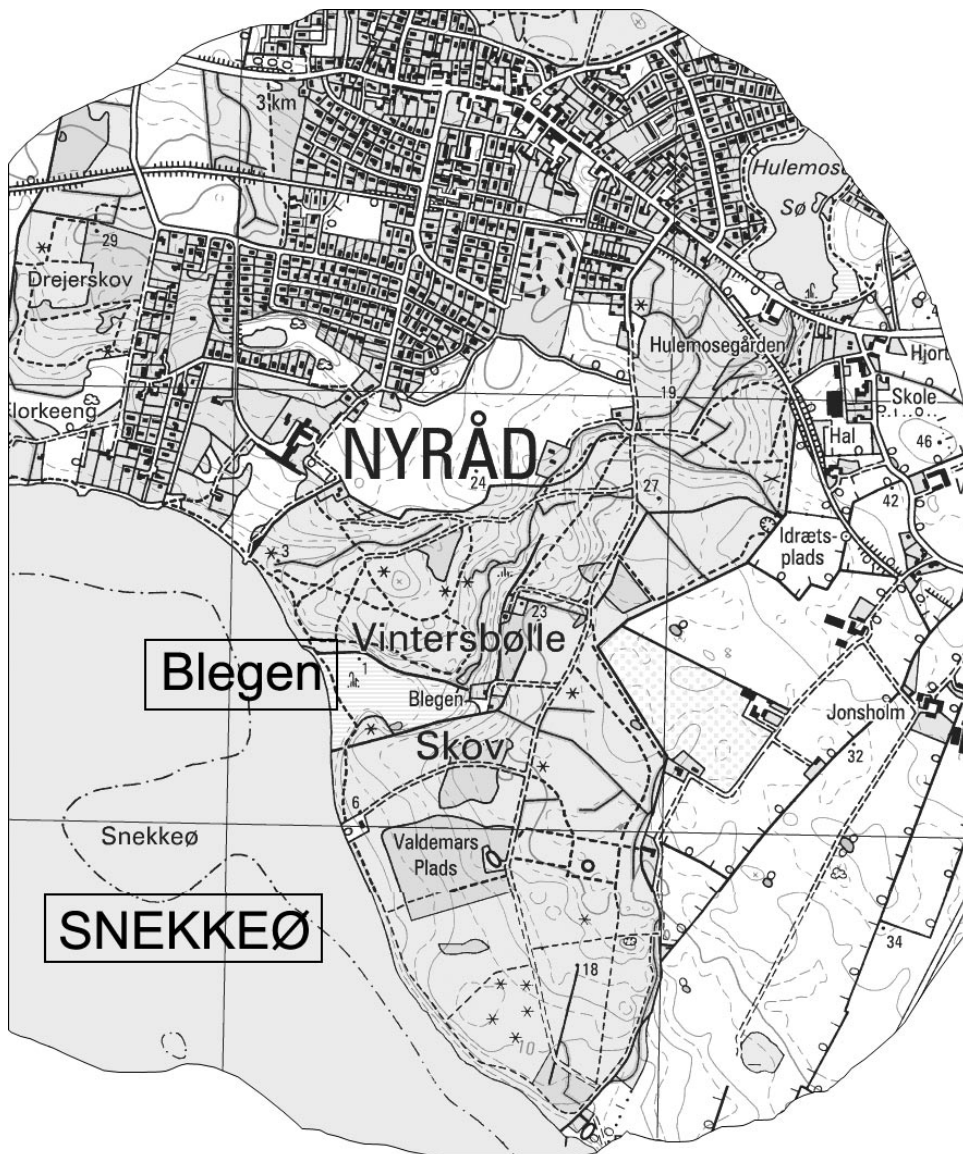
idet vi er forsynet med et netværk af dragsnavne en anelse nordøstligt for Vordingborg:

Figur 115

Djævlekrog, Lindesø, Dueholm, Store Bjergemark, 2 gange Troldebjerg, Troldebjerg (Skov), Røstoftes Kohave og Vallebo Skov. Sidstnævnte kunne se ud til at være et gammelt center, idet vi her støder på et væld af oldtidshøje¹. Vandløbet nord for Røstoftes Kohave bliver til Mern Å, der har udløb til Bøgestrømmen lige syd for Kindvig og Sageby.

Men der *kunne* måske også argumenteres for en indgang og en lille havnemulighed i vigen ved Blegen bag Snekkeø.

Figur 116

Noter:

1 <http://www.dkconline.dk>: 050216-144

Snekke

Figur 117

Så lad mig lige vende tilbage til Snekkeø. For jeg kunne tænke mig at se snekken eller snekkenavnet ikke alene som udtryk for en skibstype, men derimod - eller i tillæg - som udtryk for en (tidlig) handelsplads; et knudepunkt, om man vil - hlaw måske? Jeg er stødt på et tankvækkende ord: *naukleros* (pl. *naukleroi*), som er en gammel betegnelse for en bestand af søfarende købmænd og skibsejere involveret i transport af og handel med (luksus)varer fra og i det byzantinske rige og med rod tilbage i mindst 300-tallet:

»Constantinople was producing, and occasionally exporting, the finest silks, jewelry, mosaics, and wools, and predictable, seagoing mercantile trade practiced by the *naukleroi* was fairly active between Constantinople and its borders. But the Empire, as a result of years of unsuccessful attacks and sieges by the Goths, the Avars, and the Persians, had developed a defensive and closed foreign policy that reflected what it believed to be religious sanctity ... «¹. Fra at være en stand af aktive handelsmænd i det tidlige byzantinske rige udvikler disse *naukleroi* sig under en defensiv, selvtilstrækkelig udenrigspolitik gennem århundreder til en bestand af »embedsmænd«: » ... merchant shipping and shipbuilding was highly regulated and controlled to maintain ... a well balanced economy ... Byzantine merchants were limited in their profits due to government regulation of interest rates and banking loans ... Commercial investment by the wealthy, who had the excess capital to fund risky trading ventures, was rare ... While there may have been mercantile activity on the part of the *naukleroi*, it was fairly noncompetitive, and it only occurred within Byzantine territorial waters for the eventual profit of the government. Essentially, the *naukleroi* played an almost passive role in seafaring trade, merely overseeing the transportation of goods from one place to another«².

Det spændende i dette er måske ikke den triste udvikling, som denne søfarende handelsmand må se sig selv henvist til. Det spændende er selve ordet: *naukleros*.

Nau-: » ... nau=v , from nao or neo (to float) ... naus ... «³ - kender vi måske ikke umiddelbart i dansk sammenhæng, men dog fra engelsk *navy*: flåde. Og dog har vi et gammelt ord for et opbevaringssted evt. i forbindelse med reparation af skibe: nøst eller naust.

–*kleros* genkender vi fra *hlaw*, og det mærkværdige er, at vi f.eks. finder følgende definition⁴: » ... *kla/w* ... a primary verb. Transliterated Word: *klaow* ... Definition: to break ... used in the NT of the breaking of bread or communion«. Og det lyder jo unægteligt som noget, vi har hørt før.

Dette udsagnsord synes at ligge til grund for » ... *klh=rov* ... probably from (2806) (through the idea of using bits of wood, etc., for the purpose) ... transliterated word: *kleros* ... definition: an object used in casting or drawing lots, which was either a pebble, or a potsherd, or a bit of wood ... what is obtained by lot ... those whose care and oversight has been assigned to one [allotted charge], used of Christian churches, the administration of which falls to the lot of presbyters ... (– eller i tilfældet med forvandlingen fra søfarende til administrerende handelsfolk-) ... heritage ... inheritance ... lot ... part ... allotted to your charge ... inheritance ... portion ... share ... «⁵. Men spændende nok er tillige dette sidste, der jo stemmer overens med definitionen på vore –*lev*-navne!

Vi har ordet overleveret i *klerk*. Dels en gejstlig person, dels en administrativ medarbejder. Vi har ord, der fortæller om lodtrækning og afgørelser; vi gebærder os indenfor en sfære, et domæne, der beskæftiger sig med handel, transport, domsafsigelse, administration... indenfor et nærmere afgrænset område – en *enklave*: »**enklave** ... (fr. *enclave*, mlat. *enclavare* lukke inde, *in-* + *clavis* nøgle) landområde helt omsluttet af fremmed statsområde«⁶.

Jeg tror, der ligger nogle gener i *naukleros*, der rækker så langt som mindst til følgende muligheder:

Naukleros
Nau - kler - os
Ni kol aus
Ni (el) s
Na kke
Næ s
Ol e
Ol uf/au/af
Kler ens
Klem ens
hlaw

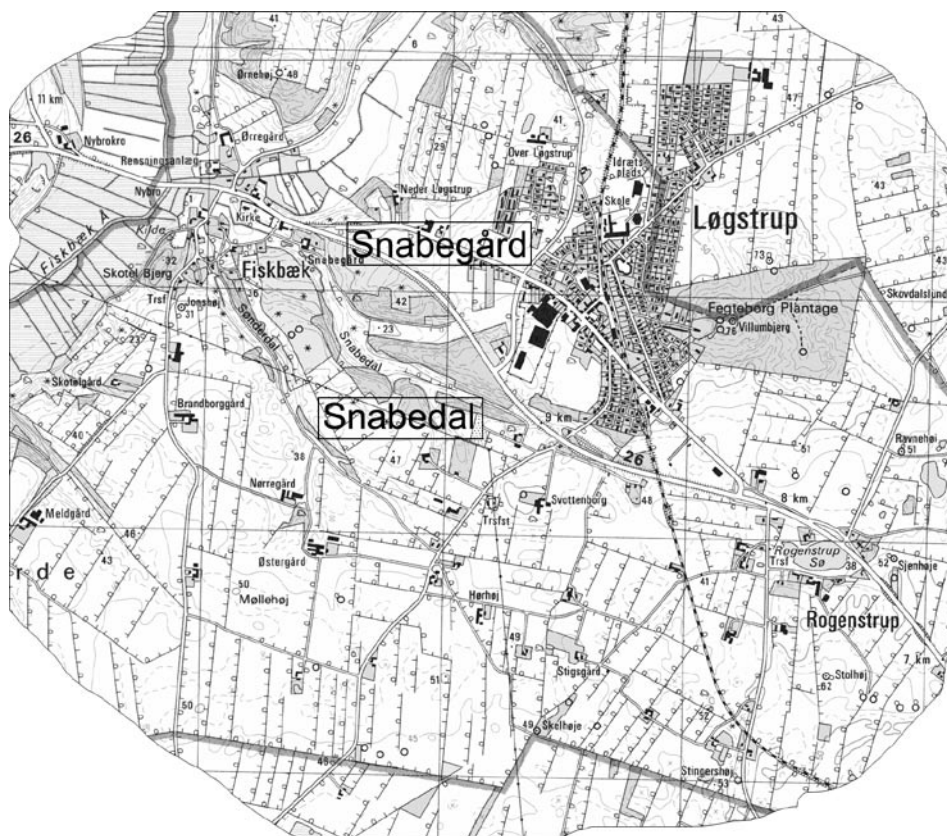
Men jeg tror også, at der er gener, der antyder eller overleveres i *snekke*:

Nau	-	kle	-	ros
Nau				s
Nau	-	k(k)	e	
Na		kke		
Sna		kke		
Sne		kke		
Sno		g(e)		
Sna		v/b(e)		
Sna				r(e)
Sno				r(e)
etc.				

Den første gruppe er interessant på flere leder, men specielt er det de muligheder, der forbinder os med en række stednavne, der knytter sig til fremspringende punkter i landskabet ud imod hav og åløb, *nakke* og *næs*, hvor vi (i alle tilfælde ofte) finder knudepunkter eller mødesteder for land- og vandtransporter, forbindelseslinier, havne- og handelspladser, tilbage i tid.

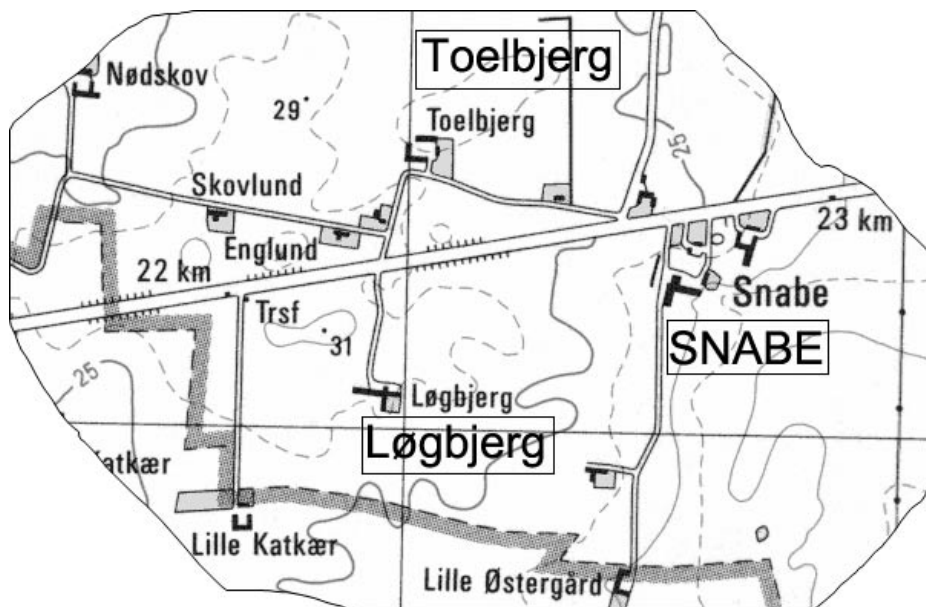
Noget andet interessant er de personnavnemuligheder som *Nikolaus*, *Klemens* og *Olau*, vi synes at kunne udlæse af det grundlæggende naukleros. Navne, vi finder i tidlige kirker med tilknytning til hav, havn og handel. *Nikolaus*, *nisser* og *næsekonger* er (folkeetymologisk) forbundne størrelser.

Anden gruppe giver os mulighed for at forfølge og udvide sporet fra Snekkeø og de 107 andre snekke-navne, som fremlagt af Madsen og Holmberg (se ovenfor). For det er f.eks. næsten ikke rimeligt at antage, at Dejbjerg/Hanning-området i det vestlige Jylland skulle være eneste hjemsted for lokaliteter af denne type. Snabedal og Snabegård, f.eks., ved Fiskbæk Å med udløb i Hjarbæk Fjord, kunne være et muligt (og rimeligt?) bud på en snekkelokalitet og et drag. Området i øvrigt vidner om aktivitet og centralitet langt tilbage i tid. Jernalderen er ligeledes repræsenteret⁷.

Figur 118

Et andet Snabe ligger vest for Lemvig:

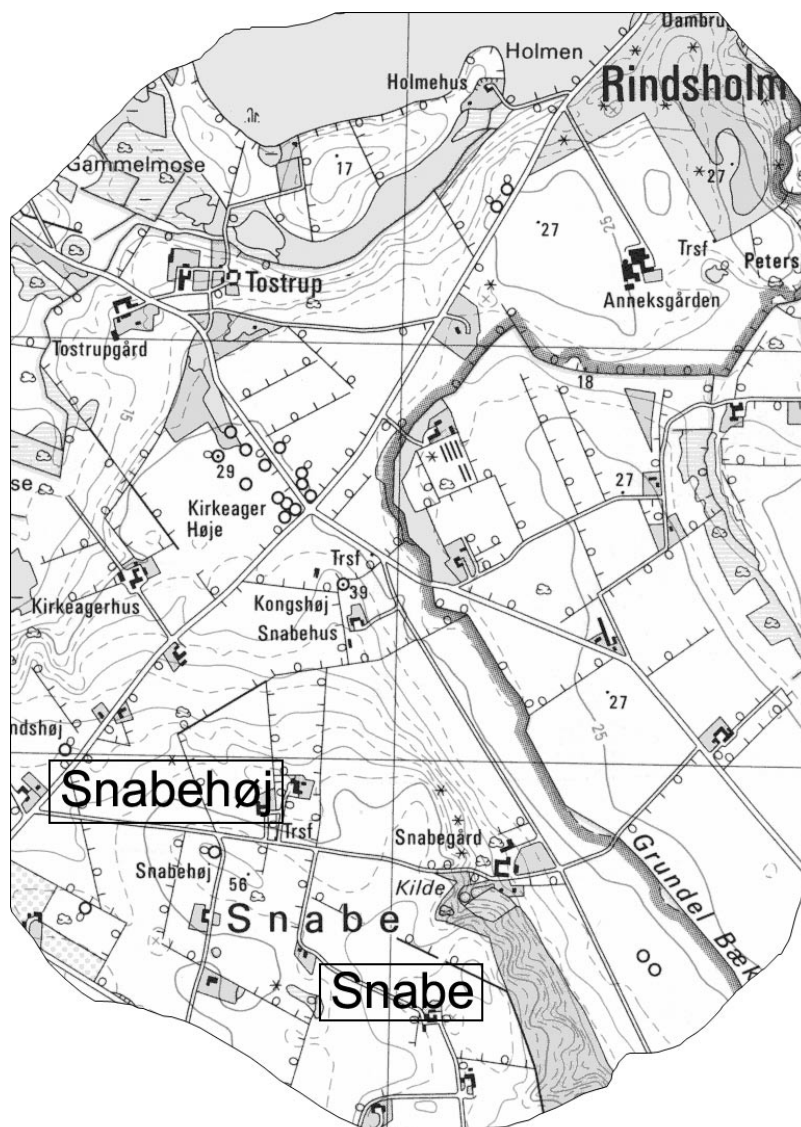

Figur 119

Umiddelbart underligt og højtbeliggende. Muligvis er det heller ikke havne-tolkningen, der skal ses udtrykt i navnet. Men handelspladsen, centret, accentueres med lokaliteterne Løg-

og *Toelbjerg*. Vi er midtvejs imellem Lemvig i øst og Ferring Sø/Vesterhavet i vest, og så er vi mindre end 500 m fra Hove Å.

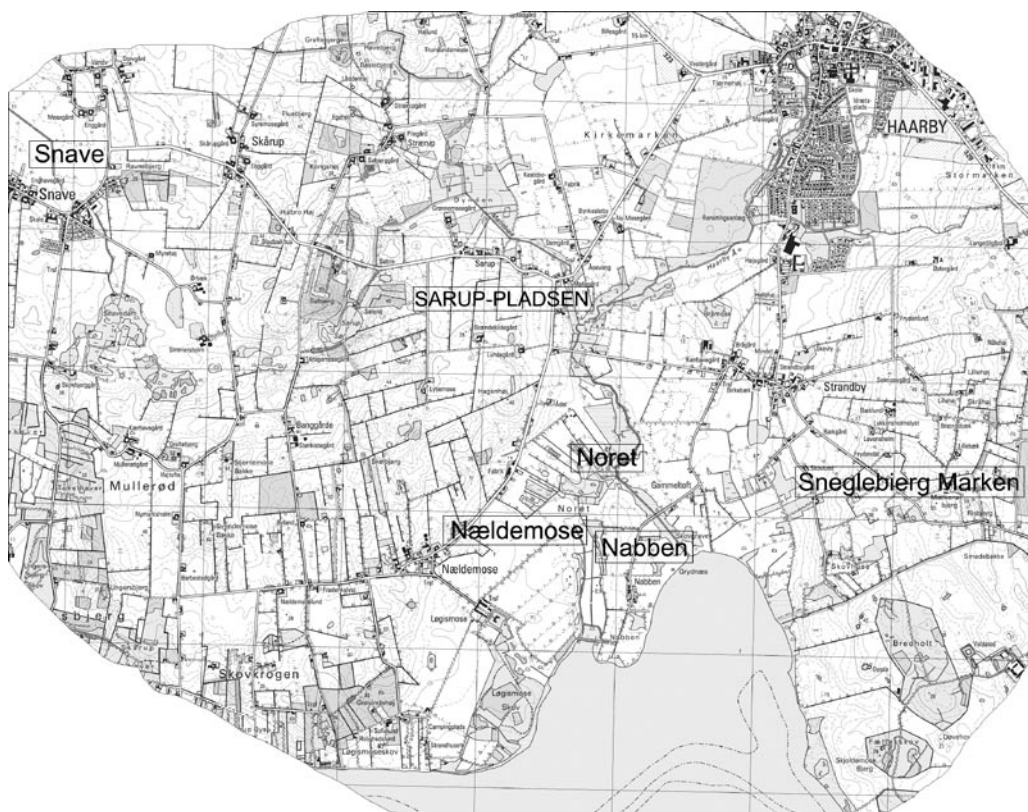
Syd for Viborg og Vedsø finder vi dette spændende område:

Figur 120

Jeg tror, at i fald vores bekendte eller genkendelige, overleverede snekkenavne skal tolkes som udtryk for snekke-skibet, er der også her blot tale om reminiscenser, og at navnet og lokaliteten som sådan dækker over et langt ældre fænomen; fortæller os, at der er tale om et langt ældre center og en (kan hælde oven i købet forhistorisk?) handelsplads.

Et utroligt spændende eksempel herpå ses i området omkring Sarup⁸ ved Helnæs på det sydvestlige Fyn, der igennem adskillige år har været, og til stadighed er, genstand for omfattende arkæologiske undersøgelser:

Figur 121

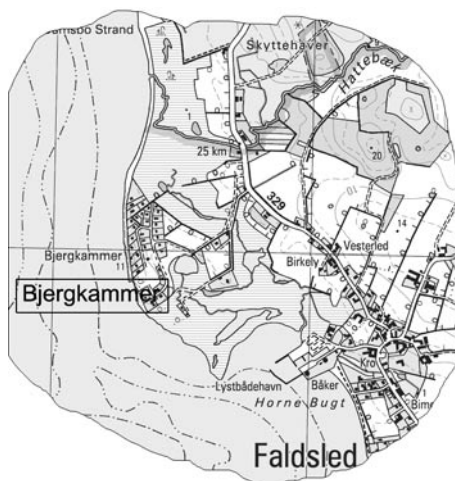
Her har vi Sarup-pladsen beliggende strategisk velpliceret på et næs, hvor Hårby Å og Mølbæk løber sammen og videre sydpå med udløb ved Nabben i Helnæs Bugt. Nabben, Noret og Nældemose. Tre kilometer vest for næsset ligger Snave, og umiddelbart sydøstligt for Strandby har vi på gamle matrikelkort et gammelt navn, Sneglebjerg Marken⁹.

Figur 122

Snave såvel som Nabben og Sneglebjerg turde være tre varianter af samme fænomen: handelspladser, centre, fordelingscentraler (transportcentre er vore dages ækvivalent) over tid.

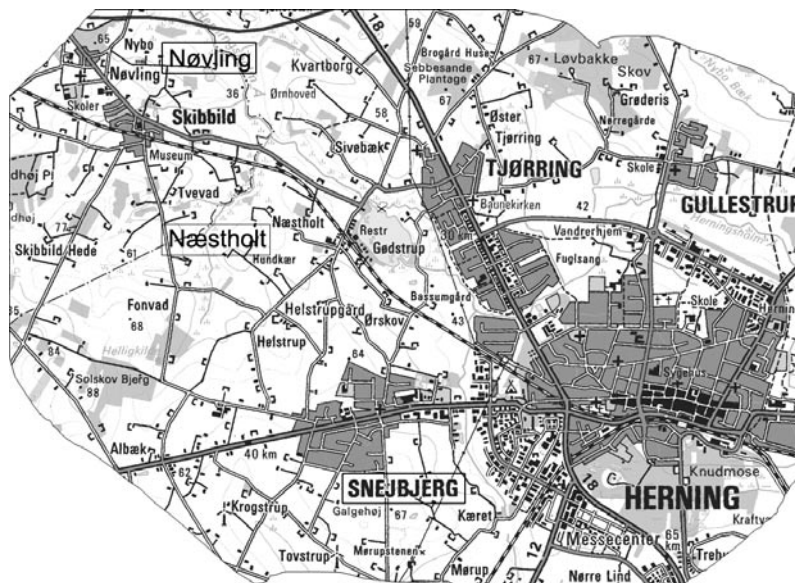
Det samme gælder for *Noret* og *Nældemose*. En anelse længere syd på ved Damsbo Strand og Bjergkammer har vi *naust*-anlæg¹⁰.

Figur 123

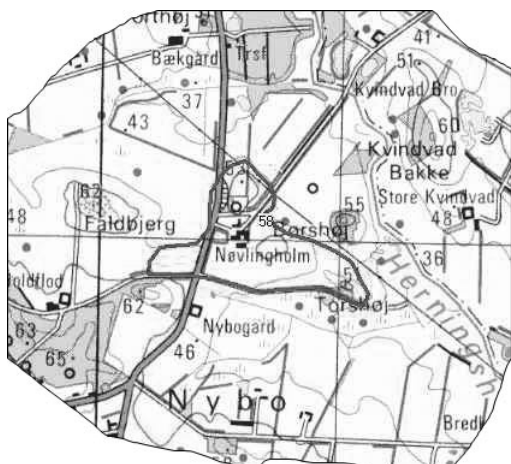
Hele området omkring Helnæsbugten og Nabben er spækket med fund, der dokumenterer aktivitet over en flere tusind årig periode spændende fra 4-3000 f.Kr. til vor tid. Vikingetiden er rigt repræsenteret omkring Strandby¹¹. Og vi havde runestenen med udsagn om *næssego-den* (se ovenfor). *Strandby ved Nabben* er en fynsk parallel – sproglig såvel som fænomenal – til *Næsby ved Stranden* på Sjælland.

Set i lyset af ovenstående vil Madsen og Holmberg's udbredelseskort over de 100 lokaliserede snekke-navne¹² (Figur 17) i så fald kunne kompletteres yderligere – og alene med navne, der i dag er synlige på kort, ville vi få et fintmasket net af snekke-navne, her eksemplificeret yderligere i et område, der ellers er »fundtom« i forhold til snekke-navne i det indre af Jylland ved Herning og Herningholms Å: Snebjerg, Næstholt og Nøvling.

Figur 124

Ved Nøvling/Nøvlingholm har vi et stort kulturarvsareal med fund af bl.a. gravplads og gårdsanlæg spændende i tid fra mindst ældre romersk til ældre germansk jernalder¹³. Vi har en nedlagt middelalderlig kirke og kirkegård¹⁴.

Figur 125

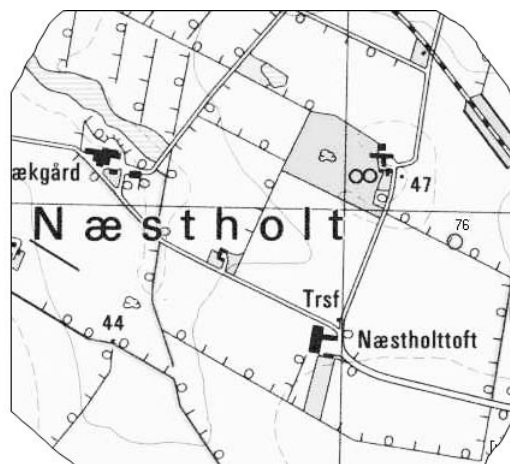

Figur 126

Næstholt gemmer - i lighed med Nøvlingholm - på spor af fugtige områder, og vi har navnet Næstholttoft.

Figur 127

Figur 128

Nau-, snekke, handelsplads kan i øvrigt også meget vel vise sig at være, hvad vi finder overleveret i stednavne, der hidtil ellers har været tolket med forbindelse til hedenske guder; hvad vi finder i Njord/Nerthus, der ifølge traditionen er hhv. den nordiske og græske gud for » ... havet og søfart, vinde, frugtbarhed og ild. Han beskytter søfolk, og sørger for god høst ... «¹⁵.

Det forekommer i alle tilfælde en mulighed at se *nau-* som liggende til grund for f.eks. et fænomen fra den svenske folketro: »In the waterfall resided *Näcken*, the Neck, who pulled

people into the water and drowned them ... « – mens de store svenske skove var beboet af » ... *vittror, vättar, huldror, älvor* and *troll* ... «¹⁶.

Brink har brugt den svenske ø, Selaö, i Mälaren som case study på en enklave med et ekstremt interessant toponymisk materiale. Som han tolker navnematerialet, har vi her et helt unikt eksempel på en stor mængde sakrale navne indenfor et begrænset område med rod meget langt tilbage i tid:

»Selaö is a fairly large island in Lake Mälaren. The extraordinary thing about it is its set of prehistoric settlement names. To the south, where we had the medieval *thing* assembly site for the hundred (Selebo h.), we find the hamlets *Tuna*, *Husby* and *Karlby*, all expressing power and authority ... Scattered around the island are several, theophoric, place names: *Ullunda* »the grove of Ullr«, *Nällsta* (< *Niærdharstaver*) »the staff or pole of Niærper«, *Odensicke* »the *eke* (oak-grove) of Óðinn«, ... *Odensåker* »the arable land of Óðinn«, *Fröberga* »the hill of Freyja«, *Fröslunda* »the grove of Freyr«, *Kilfröslunda* »the grove (in the district called *Kil*) of Freyr«. In what way the gods and goddesses were connected with the natural phenomena that the latter elements in the names denote, we do not know; were they dedicated to the gods, was the god believed to dwell in the object, or what? In one case, *Njällsta*, we may assume that the staff or pole that the place name obviously denoted is to be seen as an idol, a kind of representation of the goddess and thus a *theophany*. We also find a lost place name ... *Lytislunda* »the grove of ... *Lytir*« where the first element (*..lytir*) is probably a term for a pagan cult leader. Hence we find there evidence of the pagan gods *Freyr*, *Ullr* and *Óðinn*, and the goddesses *Freyja* and *Niærper* (cf. *Njorðr*), and, most unusually, a pagan cult leader ... *lytir*. This occurrence of theophoric place names is quite unique; Selaö is to be looked upon as an exclusive and extremely interesting case«¹⁷.

Måske har Brink fuldstændig ret, når han anfører, at det er vanskeligt, næsten » ... impossible for a modern man to understand the underlying metaphysical concepts of sacred natural objects, such as a stone or a tree ... «¹⁸. Jeg falder til dels pænt ind i denne gruppe, om end jeg sagtens kan følge tankegangen ...

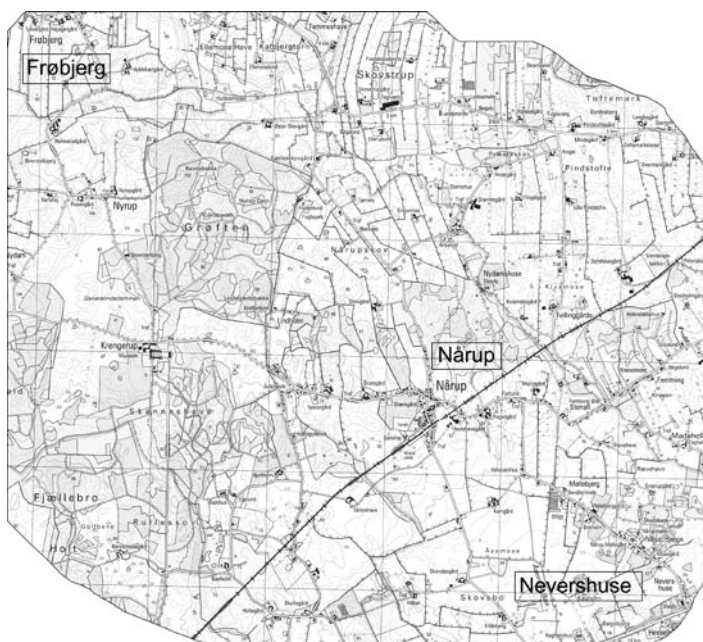
Omvendt vil jeg påstå, at det - med al respekt - er muligt at tolke alle disse spændende navne på denne i Mälaren strategisk velplacerede ø på anden vis:

<i>Navn + tolkning</i>	<i>Brink</i>	<i>Min terminologi</i>
<i>Fröberga »the hill of Freyja«</i>	<i>Freyja</i>	<i>frid/ þrid/drag/(vej) + bjerg</i>
<i>Fröslunda »the grove of Freyr«</i>	<i>Freyr</i>	<i>frid/þrid/drag/(vej) + lund/lunne/drag</i>
<i>Kilfröslunda »the grove (in the district called Kil) of Freyr«</i>	<i>Freyr</i>	<i>kil=vej + frid/drag + lund/lunne/drag</i>
<i>Ullunda »the grove of Ullr«</i>	<i>Ullr</i>	<i>»ugle«/hvil/veitsle</i>
<i>Odensicke »the eke (oak-grove) of Óðinn«,</i>	<i>Óðinn</i>	<i>odde+vig=overfart+havn/ting, eke=eid</i>
<i>Odensåker »the arable land of Óðinn«,</i>	<i>Óðinn</i>	<i>odde+»over«(fart)</i>
<i>Lytislunda »the grove of ... Lytir«</i>	<i>Lytir</i>	<i>lytir=led? + lunda=lunne/drag</i>
<i>Nällsta < Niærdharstaver</i>	<i>Niærþer</i>	<i>nau/snekke/naust/handel/havn -sta/-staver = stævne/handel/ting</i>
<i>Njällsta</i>	<i>Niærþer</i>	<i>nau/handel/havn+stævne el. stad(e)</i>

Selaöens mange »sakrale« navne er altså i stedet for at være en angivelse af et hedensk, kultisk center snarere udtryk for en veludbygget infrastruktur. Selaö er et trafikalt og handelsmæssigt knudepunkt – gerne langt tilbage i tid.

Kigger man eksempelvis nærmere på *Ullunda*, har denne bebyggelse en beliggenhed, der matcher bl.a. Ullerup nord for vores hjemlige Aggersborg, Hyllerup ved Trælleborg og Nørre Onsild ved Fyrkat: omkring 2 km fra disse overfarter/centre. *Ullunda* ligger centralt på Selaö, ca. 2 km fra *Nällsta* i nordøst, *Tuna/Husby* i syd, *Ekenäs* i nord – men også dør om dør med *Krågesta* – der må tolkes som et tidligt administrationscenter (bebyggelse, ting, handel, jurisdiktion etc.), jfr. ovenfor.

Apropos *Fröberga »the hill of Freyja«*: Ved et *Frøbjerg* på Fyn har Madsen og Holmberg fundet et *Snekkeskifte* (1682 Sneche Skiffi), der synes at ligge for langt fra kysten og følgelig skønnes at måtte være en betegnelse afstedkommet af en skibssætning¹⁹. Imidlertid ligger *Frøbjerg* ganske rigtigt adskillige kilometer fra hav og kyst, men ikke langt fra vandveje og Tommerup, ligesom vi i afstand herfra, sammenlignelig med afstandene imellem »snekke-navnene« ved Sarup, finder Nårup, der ellers tolkes ud fra sin beliggenhed nord(vest)ligt for Verninge (1383 Northorp²⁰) – på vejen mod Nevershuse,

Figur 129

som er et ungt belagt navn (1872), hvis forled tolkes i retningen »bevoksning af navr«²¹ ...

Noter:

- 1 Harpster, 1997, p. 7
- 2 Harpster, 1997, p. 7
- 3 <http://www.searchgodsword.org/lex/grk/view.cgi?number=3491>
- 4 <http://www.searchgodsword.org/lex/grk/view.cgi?number=2806>
- 5 <http://www.searchgodsword.org/lex/grk/view.cgi?number=2819> (2806 (κλαω/ klaô))
- 6 Brüel, 1974. p. 127; <http://www.ordnet.dk/ods/opslag?opslag=enklave>
- 7 <http://www.dkconline.dk: 130805-137>
- 8 Andersen, 1999
- 9 <http://arkiv.kms.dk/mpn/> Original 1 kort, Strandby By, Haarby, 1810-1849, 1:4000
- 10 <http://www.dkconline.dk: 090420-117; Bjergkammer>
- 11 [http://www.dkconline.dk: 080209-151; Strandby samt 080209-57; Strandby \(Nabben og Gammeltoft\)](http://www.dkconline.dk: 080209-151; Strandby samt 080209-57; Strandby (Nabben og Gammeltoft))
- 12 Madsen og Holmberg, 1998, p. 211
- 13 <http://www.dkconline.dk: 180309-58> (53, 54, 55, 56)
- 14 <http://www.dkconline.dk: 180309-57>
- 15 <http://www.da.wikipedia.org/wiki/Njord>
- 16 Brink, 2001, p. 88
- 17 Brink, 2001, p. 93-94
- 18 Brink, 2001, p. 90
- 19 Madsen og Holmberg, 1998, p. 217, katalog nr. 55
- 20 Sørensen, 1969, p. 71
- 21 Sørensen, 1969, p. 71

Zzzzzz ...

Men hvordan forklarer man lige, at *nau* og *snau* kan hænge sammen? Hvor kommer s'et fra? Hvor bliver det af? Det slog mig, at vi har en »*næselyd*«, der kaldes *snorken*.

Næsen betegnes f.eks. også med ordet *snude*, den danske form af det tyske *Schnautze*, som er i familie med jiddisk *shnoitsl*. Der er familiære bånd - gener til fælles - imellem ord som næs(e), snude, snabel, næb, navle m.fl. *Næb*, eksempelvis, giver os på engelsk *neb*: » ... beak or bill of a bird,« O.E. *nebb* »beak, nose, face,« common Gmc. (cf. O.N. *nef* »beak, nose,« Ger. *Schnabel* »beak,« O.Fris. *snavel* »mouth«), perhaps somehow connected with the source of *nave*¹.

Ser man f.eks. på et ord som *snaffle*: » ... simple bridle-bit,« 1533, perhaps from Du. *snavel* »beak, bill,« cf. Ger. *Schnabel* »beak, face,« O.E. *nebb*, O.N. *neff* »beak, nose,« from PIE base **snab-* »beak« (see *neb*)², ses hints i retning af *snavel*, *neff* og **snab-*. Men det, der kommer ud af alt dette, er en kredsen omkring, eller måske snarere konnotationer i retning af dels noget, der rækker ud (»næsen«); noget, der åbner op - som en tragt (»mund«) - og noget, der angiver et center (»navle«). Funktioner, der alle kan overføres på eller kommer til udtryk og har en mening over tid i landskab såvel som i infrastruktur. Vi har i øvrigt i 1000-tallet beretninger om en *nefgjald* (i Norge, Sverige og Finland omtalt som hhv. *nefgildi*, *niibbskat* og *navageld*), der har været diskuteret som en form for enten ledingsafgift eller kirketiende. Ikke som en verdslig skat³. Måske kunne man ved lejlighed undersøge, om der i stedet kunne være tale om en form for handelsafgift, moms, kommuneskat ...

Noter:

- 1 <http://www.etymonline.com> > nose, ness, nave (2), navel, neb
- 2 <http://www.etymonline.com> > snaffle
- 3 Malmros, 1996, p. 347, og Lund, 1999(1), p. 204-205

Hvor kom vi fra, og hvor går vi hen, når vi går herfra?

Det har været en lang vej. Så vidt. Så godt. Men for overskuelighedens skyld bør jeg nok opsummere lidt her til sidst, for man kan som læser formentlig føle sig kastet rundt i et univers af flyvske tanker og associationer. Men der er faktisk en linie.

Det handler et eller andet sted om noget basalt, om at navigere, at finde vej, og om at åbne en terminologi for dette brede område. Det handler også om at tænke anderledes, flertydigt. Om åbenhed. Intet er endnu gjort færdigt. Jeg forsøger at anvise veje at gå videre ad. Og jeg har forsøgt at sætte substans, »säkra beläg« på disse veje, hvor de findes, eller hvor der er spor at gå efter.

Vi har i vore stednavne overleveret et fantastisk konserverende materiale, der - uanset hvor mange lag, der i tidens løb har lejret sig - rummer en mængde brikker til et puslespil, som jeg kalder gener, og som andre formentlig vil benævne semer.

Projektet kan virke uoverskueligt, men jeg vil hævde, at man ikke – endnu – kan dykke ned i en biotop og undersøge blot dér, fordi vi endnu ikke har tilvejebragt et grundlæggende ordforråd/fortolkningsforråd, der er omfattende nok.

Jeg synes, det er åbenlyst og må stå over enhver tvivl, at lokaliteter i tidernes morgen *ikke* f.eks. er blevet navngivet efter deres bevoksning, dennes art eller farve; havbundens kulør eller beskaffenhed etc. Det er en romantisk og rørstrømsk tankegang, der er uendeligt meget senere og tæt på vores egen tid. Om end den er godt på vej allerede i 1200-tallet.

Min gode kollega, Peter, spurgte for nyligt, om jeg havde overvejet de islandske stednavne, da de vel må komme nær noget af det mest autentiske materiale, vi har overleveret. Sagaerne er også spændende læsning – på linie med Kong Valdemars Jordebog. Vigtige tidlige kilder er da også Landnámabók og Eyrbyggja saga, men hvad handler de om?

Landnámabók oversætter vi normalt som Landnamsbog/Book of Settlements. Dvs. bogen om, hvordan de første islændinge tog land (*nam* svarende vel til tysk *nehmen* = at tage). Det er for så vidt også rigtigt nok, men *nama* handler (måske) også om netop navngivning. En ting er at indtage et land – korporligt og med behørig iagttagelse af diverse ritualer, således som det også kommer til udtryk, da Thorolf med ild, blod, alter osv. bemægtiger sig landet, Island; eller som når Armstrong planter det amerikanske flag i månen.

At navngive er en måde at bemægtige sig noget på og gøre sig til herre over. Historierne beretter om de første spæde forsøg og den endelige indtagelse i slutningen af 800-tallet (Landnámabók) men også om pionererne, banebryderne (Eyrbyggja saga). For er det ikke netop lige dét, der foregår i *eyrr-byggja* – med reference til udtrykket *aur gæra* ovenfor? *Vej-byggerne*. Og altså ikke blot historien om *indbyggerne* på Eyrr.

Med de to fortællinger legitimeres tilstedeværelsen på øen, men der gøres også en form for status i lighed med - og samtidig med? - Kong Valdemars Jordebog. Dog i en lidt anden og mere poetisk form. Med andre ord kan man vel se beretningerne som en form for udskrivning

af et skattegrundlag.

Yderligere kan man se beretningerne som en måde at tillægge værdi. Det er værditillægelse – men det er også romantik – når Helgafell, Thorsness m.fl. beskrives. Der refereres til noget, der er større end mennesket. Man indgydes respekt, ærefrygt, storhed. Det er de store følelser, der trækkes på. Men ser man nærmere på (nogle af) navnene, kan der, som jeg også ovenfor kort kom ind på, måske være tale om et helt andet vokabular. Et term-sæt, der handler om navigation, om at finde vej:

» ...vestur um **Reykjanes** ...

... Eftir það kom hafgola. Sigldu þeir þá vestur fyrir **Snæfellsnes** og inn á fjörðinn. Þeir sjá að fjörðurinn er ákaflega breiður og langur og mjög stórfjöllótt hvorumtveggja megin. Þórólfur gaf nafn firðinum og kallaði **Breiðafjörð**.

Hann tók land fyrir sunnan fjörðinn, nær miðjum, og lagði skipið á vog þann er þeir kölluðu **Hofsvog** síðan. Eftir það könnuðu þeir landið og fundu á nesi framanverðu er var fyrir norðan voginn að Þór var á land kominn með súlurnar. Það var síðan kallað **Þórsnes**.

Eftir það fór Þórólfur eldi um landnám sitt, utan frá **Stafá** og inn til þeirrar ár er hann kallaði **Þórsá**, og byggði þar skipverjum sínum.

Hann setti bæ mikinn við **Hofsvog** er hann kallaði á **Hofsstöðum**. Þar lét hann reisa hof og var það mikið hús. Voru dyr á hliðveggjum og nær öðrum endanum. Þar fyrir innan stóðu öndvegissúlurnar og voru þar í naglar. Þeir hétu reginnaglar. Þar var allt friðarstaður fyrir innan. Innar af hofinu var hús í þá líking sem nú er sönghús í kirkjum og stóð þar stalli á miðju gólfinu sem altari og lá þar á hringur einn mótlaus, tvítugeyringur, og skyldi þar að sverja eiða alla. Þann hring skyldi hofgoði hafa á hendi sér til allra mannfunda. Á stallanum skyldi og standa hlautboll og þar í hlautteinn sem stökkull væri og skyldi þar stökkva með úr bollanum blóði því er hlaut var kallað. Það var þess konar blóð er sæfð voru þau kvikindi er goðunum var fórnað. Umhverfis stallann var goðunum skipað í afhúsinu. Til hofsins skyldu allir menn **tolla** gjalda og vera skyldir **hofgoðanum** til allra ferða sem nú eru þingmenn höfðingjum en goði skyldi hofi upp halda af sjálfs síns kostnaði, svo að eigi rénaði, og hafa inni blótveislur.

Þórólfur kallaði **Þórsnes** milli **Vigrafrjarðar** og **Hofsvogs**. Í því nesi stendur eitt fjall. Á því fjalli hafði Þórólfur svo mikinn átrúnað að þangað skyldi engi maður óþvegin lita og engu skyldi tortíma í fjallinu, hvorki fé né mönnum, nema sjálft gengi í brott. Það fjall kallaði hann **Helgafell** og trúði að hann mundi þangað fara þá er hann dæi og allir á nesinu hans frændur.

Þar sem Þór hafði á land komið, á tanganum nessins, lét hann hafa dóma alla og setti þar **héraðsþing**«

En engelsk oversættelse lyder:

» ... west about **Reekness** ...

... After that came a sea breeze, and they sailed west about **Snowfellsness** and stood into the firth. There see they that the firth is mighty broad and long, with great fells rising on either side thereof. Then Thorolf gave name to the firth and called it **Broadfirth**. He took land on the south side of the firth, nigh the midmost, and laid his ship in the creek, which thereafter they called **Templewick**.

Thereafter they espied the land and found on the outermost point of a ness north of the bay that Thor was come a-land with the pillars. That was afterwards called **Thorsness**.

Thereafter Thorolf fared with fire through his land out from **Staff-river** in the west, and east to that river which is now called **Thors-river**, and settled his shipmates there. But he set up for himself a great house at **Templewick** which he called **Templestead**. There he let build a temple, and a mighty house it was. There was a door in the side-wall and nearer to one end thereof. Within the door stood the pillars of the high-seat, and nails were therein; they were called the Gods' nails. Therewithin was there a great frith-place. But off the inmost house was there another house, of that fashion whereof now is the choir of a church, and there stood a stall in the midst of the floor in the fashion of an altar, and thereon lay a ring without a join that weighed twenty ounces, and on that must men swear all oaths; and that ring must the chief have on his arm at all man-motes.

On the stall should also stand the blood-bowl, and therein the blood-rod was, like unto a sprinkler, and therewith should be sprinkled from the bowl that blood which is called »Hlaut«, which was that kind of blood which flowed when those beasts were smitten who were sacrificed to the Gods. But round about the stall were the Gods arrayed in the Holy Place.

To that temple must all men pay **toll**, and be bound to follow the **temple-priest** in all farings even as now are the thingmen of chiefs. But the chief must uphold the temple at his own charges, so that it should not go to waste, and hold therein feasts of sacrifice.

Now Thorolf called that ness **Thorsness** which lieth between **Swordfirth** and **Templewick**; on the ness is a fell, and that fell Thorolf held in such worship that he laid down that no man unwashed should turn his eyes thither, and that nought should be done to death on the fell, either man or beast, until it went therefrom of its own will. That fell he called **Holy Fell**, and he trowed that thither he should fare when he died, and all his kindred from the ness. On the tongue of the ness whereas Thor had come a-land he made all dooms be held, and thereon he set up a **county Thing**¹.

Vi får f.eks. besked om følgende lokaliteter og centre:

Islandsk	i oversættelse til engelsk	min terminologi
Reykjanes	Reekness	(=) rækker/bræk/braut+næs, rostrum?
Snæfellsnes	Snowfellsness	(s)nau+fald(?)/bjerg+næs(=nau)
Breiðafjörð	Broadfirth	braut(vej)+fjord
Stafá	Staff-river	stævne=handelsplads
Þórsá	Thors-river	tor=tear=drag+å
Hofsstöðum	Templestead	hov, høj, havn(?)+stad(e)
Þórsnes	Thorsness	tor=tear=drag+næs
Vigrafjarðar	Swordfirth	vej(?)+fjord
Hofsvog	Templewick	hov, høj, havn(?)+vig/vej?
Helgafell	Holy Fell	hal=haul=drag + fald(?)/bjerg
Héraðsþing	County Thing	herredsting/administration
hofgoðanum	temple-priest	havne/høj/land(?)gode=havne-bestyrer?
tolla	toll	skat

Note til fjord (Breiðafjörð, Broadfirth, braut(vej)+fjord) i kolonnen ovenfor:

Det engelske firth er synonymt med ordet frith: »Metathetic form of FIRTH *n.*²; possibly suggested by the form FRITH *n.*² = FIRTH *n.*¹, or by the once commonly supposed derivation from *L. fretum.*] = FIRTH (2)«².

Frith synes at have flere betydninger. En af disse er fred, ligesom der over tid har været fejl-oversættelser i retning af fri³. En spændende iagttagelse er ordet *frithborh*⁴: »[OE. *fri³borh lit. »peace-pledge«: see FRITH *n.*¹ and BORROW *n.*; the word, though found in no document earlier than the spurious »Laws of Edward the Confessor« (app. the source of all the later statements on the subject), is certainly genuine. A mistranslation of the corrupt form *friborg*, *freoborg* gave rise to the later name FRANKPLEDGE]«.

Vi er her altså omkring år 1200, og udtrykket synes at kunne rumme misforståelsen eller misfortolkningen frank-pledge, der har følgende tankevækkende forklaring:

»[a. AF. *franc-plege* (Latinized *franciplegium*), f. *franc* FRANK *a.*² + *plege* PLEDGE; app. a Norman mistranslation of OE. *friþ-borh* peace-pledge (see FRITHBORH), *friþ* having been supposed to be connected with *free*.]. The system by which every member of a tithing was answerable for the good conduct of, or the damage done by, any one of the other members ... «⁵.

Dette vil sige, at vi i 1200-tallet ser en omskrivning af indholdet i dette ord eller en forskydning af betydningen i retning af en forbrødring, hvilket også må være det fænomen, der f.eks. gemmer sig i navnene *Fribrødre Å* og *Fyrkat*. Men det, vi i dag læser ud af navnet *Fribrødre*, er bl.a., at vi har en gruppering, et lav. Blot ved vi ikke, hvad dette væsen knytter sig til. Min terminologi byder mig *oprindeligt* at sætte denne gruppe mænd i forbindelse med arbejdet med at transportere skibe og/eller gods på denne vandvej. Det nærmeste, man kommer en tolkning af navnet, er i forbindelsen til *Fribrødresøen*: »Forleddet er formentlig en omdannelse af et stednavn *Prior-brøt*, sammensat af subst. *prior* (ved *Stubbekøbing Skt. Jørgens kloster?*) og plur. af glda. *brøt*, f. »grønvej« eller »opbrudt jord«. Det er formentlig dette stednavn, som foreligger i formen *Pribrød* i 1648-afskriften af *Stubbekøbings ældste privilegier 1/5 1354* ... «⁶.

Jeg mener, det må være muligt at se *-brød* som en form af *braut*, altså (adgangs)vejen (Sørensen foreslår »grønvej«), mens *pri-* må være en form af *frith*, en forskrivning af *firth*, og altså dermed egentlig også en betegnelse for (adgangs)vejen: fjorden.

Stubbekøbings turistguide giver denne oplysning: »*Fribrødre* er en fordanskning af det vendske udtryk »*Pri brod*«, der betyder »ved vadestedet«. Det slaviske stednavn vidner om tilstedeværelsen af slaver eller vendere på Falster i vikingetiden og middelalderen ... I vikingetiden udmundede *Fribrødre å* i en smal fjord, der var en ideel naturhavn med gode opankringsmuligheder. Indtil fjorden i middelalderen blev afskåret fra *Grønsund* af en mølledæmning ved *Stubbekøbing*, blev fjorden brugt som opsamlingsplads for ledingsflåden ... «⁷.

Firth er samtidig forbindelsen til forleddet i *Fyrkat*, der ligeledes kan ses som en »dobbelt«-manifestation af (adgangs)vejen: *-kat* kan sagtens være en form af/analog til *gat* < *gad* < *vad*. *Fyrkat* ligger i vore dage i bunden af *Mariager Fjord*, der munder ud i *Kattegat*, hvis navn kendes som *Sinus Codanus* tilbage til 1. århundrede e.Kr.⁸.

Sinus betegner traditionelt bugten, der strækker sig fra det nordligste Jylland til de Baltiske Lande. Men *sinus* må også ligge i det ord, vi kender som *sund*, det smalle vand, som det – teoretisk – er muligt at svømme tværs over⁹.

Codanus - som må være, hvad vi ligeledes har på spil i både *Katte-* og *-gat* - kan vi nærme os i form af mere nutidige ord som f.eks. *guide* og *kode*: *fører* og *vejviser*.

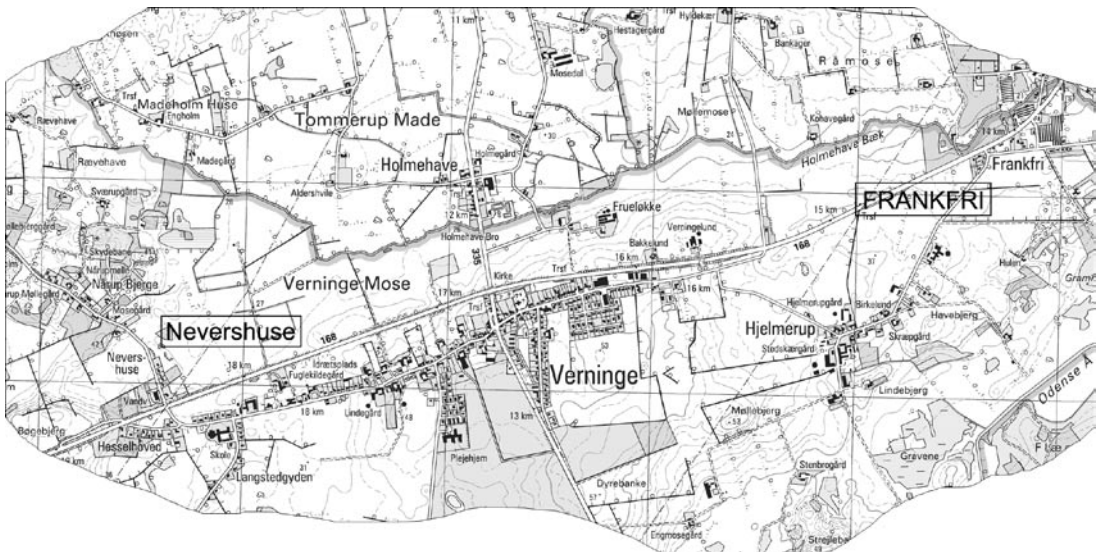
Tilbage står at skabe forbindelse imellem *frith*, *firth*, *fyr* og *fjord* hhv. *fjord* og *kat*, *ga(d)t* og *vad*. Og forbindelsen er der, vil jeg mene: »*Fjord* ... (æda. *fiorth*, sv. *fjord*, fjärd, oldn. *fjorðr*,

eng. *firth* (laant fra nordisk); besl. m. eng. *ford*, *vadested*, ty. *furt* (fx. i Frankfurt), samt m. II. *fare*, *Port*; grundbet.: overfartssted || ordet er i nyeste tid optaget fra nordisk i de fleste europæiske sprog som geogr. fagudtr.) indskæring af havet, som gaar dybt ind i landet, og som er meget lang i forhold til bredden ... «¹⁰.

Endelig er ordet *frith-borh* vel ikke utænkeligt som udtryk for et mere eller mindre organiseret overfarts- eller overbæringssted - som indtægtskilde - ved eller langs en vandvej. En indtægt, der senere omsættes til, hvad man kunne kalde en »løsrevet« afgift: *borh* (*burh*). *borh*¹¹ giver betydningen »OE through ... by means of ... PIE ... crosswise ... across ... tar ... traha ... «, drage, tragen (tysk), bære ... og er måske at sammenstille med ordet *bor* (for overbæringssted)¹² og *Pórsnes* på Island.

Breiðafjörð, Fyrkat, Fribrødre Å ... samme fænomen er i spil: adgangen til indre landområder. Om mandskabet, dragerne, lavet, er erkendbart, kan muligvis være svært umiddelbart at konstatere. Imidlertid er det i 11-1200-tallets ånd, vi ser en udpræget tendens til forbrødringer og sammenslutninger i gilder og lav. I grupperingen indenfor frank-pledge sammenslutningen – se ovenfor: »The system by which every member of a tithing was answerable for the good conduct of, or the damage done by, any one of the other members« – anes et ansvarsområde, men også en indbyrdes forpligtelse, og ordet *tithing* kunne antyde gruppens størrelse: 10 mand. Det er måske ikke et uforholdsmæssigt stort tal. Samtidig er en tithing en mindre enhed i den gamle hundred-opdeling. Og *to tith* er en gammel måde at reducere en for stor hær på: hver 10. måtte ved lodtrækning lade livet. Enkelte tilfælde giver eksempler på, at 9 ud af 10 »frivilligt«, ved lodtrækning, måtte lide døden: »**tithe** ... **b. spec.** To reduce (a multitude) to one tenth of its numbers by keeping only every tenth man alive. The instances all relate to the sacking of Canterbury by the Danes in 1011, *tithe* rendering *decimare* ... « og » ... **c.** To reduce the number of (a body of soldiers, etc.) by putting to death one in every ten; also *rhet.* to destroy a large proportion of; = DECIMATE v.«¹³. Senere hen ses den mere humane version i form af afløsning via tiende.

Et lille apropos til snakken om frank-pledge og *frith* skal dog med her til sidst: i eksemplet ovenfor fra Fyn havde vi navnet *Frøbjerg* (*Frø-* < *frith* /*pri*). På illustrationen, der fulgte dette navn (*Figur 129*), forekom i nederste højre hjørne navnet *Nevershuse*. Øst for *Nevershuse* finder vi lokaliteten *Frankfri*,

Figur 130

som er et tilsyneladende ungt navn (1872), der anskues som en » ... parataktisk forbindelse ... kan her have betydningen »gældfri« eller »afgiftsfri«¹⁴. Ja, men vi har (også) et vandløb, der skal passeres.

Noter:

- 1 http://www.sagadb.org/eyrbyggja_saga , kapitel 4
- 2 <http://www.dictionary.oed.com>; opslag: frith, n3
- 3 <http://www.dictionary.oed.com>; opslag: frith, n1, n2, n3, v1, v2
- 4 <http://www.dictionary.oed.com>; opslag: frithborh)
- 5 <http://www.dictionary.oed.com>; opslag: frank-pledge
- 6 Sørensen, 1973, p. 141
- 7 <http://www.visitlolland-falster.com/danmark/da-dk/menu/turist/besoeg-omraadet/stubbekoebing/stubbekoebings-historie/stubbekoebings-historie.htm>
- 8 <http://www.en.wikipedia.org/wiki/Codanus-sinus> - og Jørgensen, 1994, p. 56
- 9 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag?opslag=sund>
- 10 <http://www.ordnet.dk/ods/opslag?opslag=fjord>
- 11 Lehmann, 1986, p. 354
- 12 Nyman, 2006, p. 170
- 13 <http://www.dictionary.oed.com>, opslag: tithe, v2
- 14 Sørensen, 1969, p. 80

Tilbage til begyndelsen ...

Med de islandske tekster fik vi et enestående potentiale, der kan være værdifuldt i en nærmere granskning af stednavnematerialet, og som allerede er søgt tolket ind i en religiøs eller sakral kontekst.

Hvad vi også får, er en hel lille skabelsesberetning:

I Bibelens Første Mosebog, kap. 1, hedder det:

- v1: *I begyndelsen skabte Gud himlen og jorden.*
v2: *Jorden var dengang tomhed og øde, der var mørke over urdybet, og Guds ånd svævede over vandene.*
v3: *Gud sagde: »Der skal være lys!« Og der blev lys.*
v4: *Gud så, at lyset var godt, og Gud skilte lyset fra mørket.*
v5: *Gud kaldte lyset dag, og mørket kaldte han nat. Så blev det aften, og det blev morgen, første dag.*
v6: *Gud sagde: »Der skal være en hvælving i vandene; den skal skille vandene!« Og det skete;*
v7: *Gud skabte hvælvingen, som skilte vandet under hvælvingen fra vandet over hvælvingen.*
v8: *Gud kaldte hvælvingen himmel. Så blev det aften, og det blev morgen, anden dag.*
v9: *Gud sagde: »Vandet under himlen skal samle sig på ét sted, så det tørre land kommer til syne!« Og det skete.*
v10: *Gud kaldte det tørre land jord, og det sted, hvor vandet samlede sig, kaldte han hav. Gud så, at det var godt.*
v31: *Gud så alt, hvad han havde skabt, og han så, hvor godt det var ... «¹*

Thorolf så fjorden, der skar sig dybt ind i landet. Han kaldte den Breiðafjörð. Vej.

Og han så, hvor godt det var ...

Gud er god, skrev jeg tidligere. Om god gives følgende etymologiske forklaring:

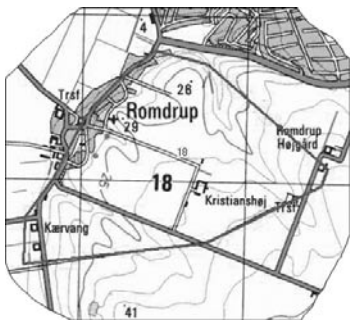
»god ... O.E. *god* »supreme being, deity,« from P.Gmc. **guthan* (cf. Du. *god*, Ger. *Gott*, O.N. *guð*, Goth. *gub*), from PIE **ghut-* »that which is invoked« (cf. Skt. *huta-* »invoked,« an epithet of Indra), from root **gheu(e)-* »to call, invoke.« But some trace it to PIE **ghu-to-* »poured,« from root **gheu-* »to pour, pour a libation« (source of Gk. *khein* »to pour,« *khoane* »funnel« and *khymos* »juice,« also in the phrase *khute gaia* »poured earth,« referring to a burial mound). »Given the Greek facts, the Germanic form may have referred in the first instance to the spirit immanent in a burial mound« [Watkins]. Cf. also Zeus. Not related to good. Originally neut. in Gmc., the gender shifted to masc. after the coming of Christianity. O.E. *god* was probably closer in sense to L. *numen*. A better word to translate *deus* might have been P.Gmc. **ansuz*, but this was only used of the highest deities in the Gmc. religion, and not of foreign gods, and it was never used of the Christian God. It survives in Eng. mainly in the personal names beginning in *Os*«².

Som jeg læser ovenstående, fremgår det heraf tydeligt, at gud intet har med god(hed) at gøre! Den gode mand, der ofte fremlæses af vore runesten, fortæller dermed intet om mandens personlige egenskaber. Det bør være en fejltolkning. Hvad er mere interessant, er forbindelsen til »at hælde noget igennem en tragtk«.

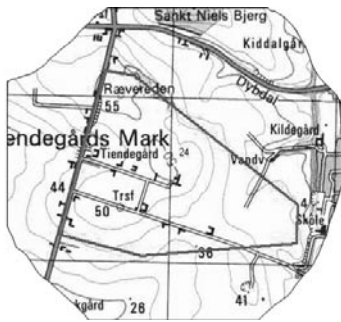
Vejleder. Coach. Führer. Guide ... Ikke (kun) en åndelig vejleder. Også den fysiske vej – til vands og til lands.

Vi har (haft) mindst 5 større vandveje alene i Danmark, der tidligt har været betegnet Guden. Af disse er Gudenåen nulevende. Viby Å med udløb til Gamborg Fjord/Ellebæk Vig på Vestfyn hed tidligere Guden. Den har været adgangsvej til Ejby. Guden/Mønsted Å i det nørrejske er en vidt forgrenet adgangsvej. Guden/Storaen i det vestjyske har også været en veritabel og vidt forgrenet adgangsvej³.

Måske kan vi med dette og Gudum in mente bevæge os tilbage til, hvor vi kom fra: Storvorde. På bakkeøen har vi mindst tre udpegede kulturarvsarealer opgivet⁴: Romdrup (Klarup), Sejlflod-bebyggelsen og området omkring Tiendegårds Mark.

Figur 131

Figur 132

Figur 133

En stor klump gravhøje har eksisteret midt på den nordlige halvdel af øen omkring Sejlflod-bebyggelsen, en mindre klump på den sydlige halvdel omkring *Rævereden* nord for *Tiendegårds Mark*. De fleste af disse høje eksisterer ikke længere men er dog registreret som havende været. Det kunne se ud til, at vi måske har at gøre med to tidlige adskilte enheder, og at vi har *Dybdalen* som naturlig territorialgrænse.

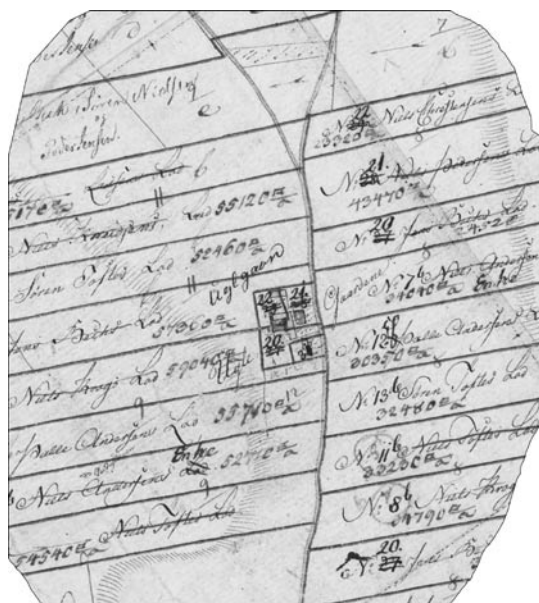
Region nord kan se ud til at have bestået af måske fem mindre enheder: Romdrup, Klarup, Storvorde, Sejlflod samt Lillevorde i en anden form nordligere beliggende. En anden mulighed er den, at Klarup, Romdrup og Lillevorde udgør en selvstændig enhed, Sejlflod og Storvorde en anden.

Region syd har rummet to mindre enheder: Gudum og Gudumholm.

I fald vi har at gøre med tre jurisdiktioner, retfærdiggøres dette måske med Uglegårds beliggenhed, hvor en gammel vej deler sig.

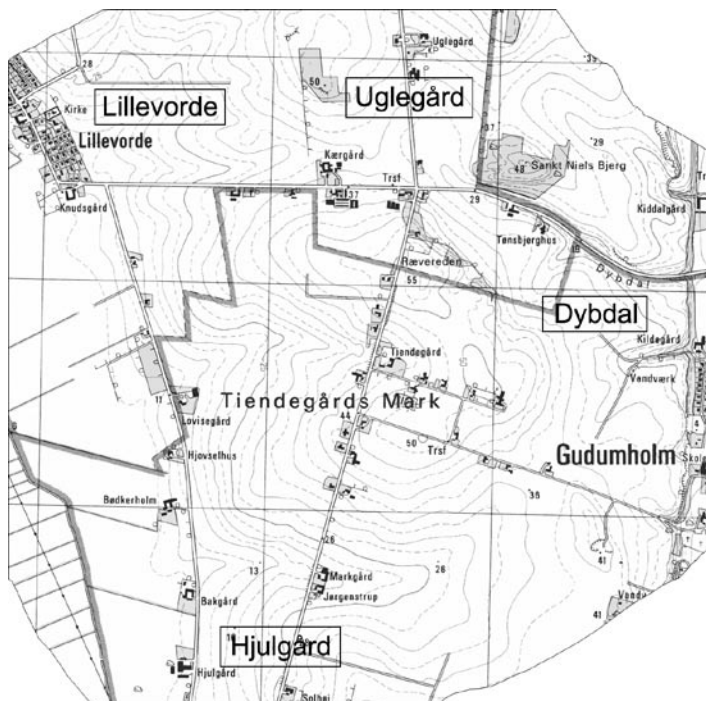
Uglegård ses af et gammelt matrikelkort⁵ angivet med et navn, jeg læser som *Uglgavn* og

(Ugle)Gårdene, og ligger vest for den vej, der lige umiddelbart nord for gårdene deler sig i vejen mod Klarup og vejen mod Sejlflod.

Figur 134

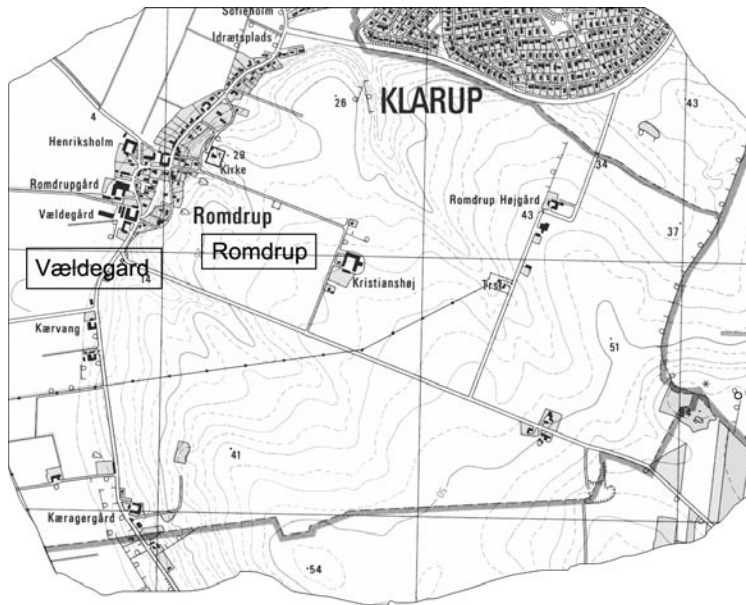
Med endnu lidt god vilje kan vi lede grænsen fra Dybdalen en anelse i nordlig retning, og vi kommer da besnærende tæt på Ulegård.

Figur 135

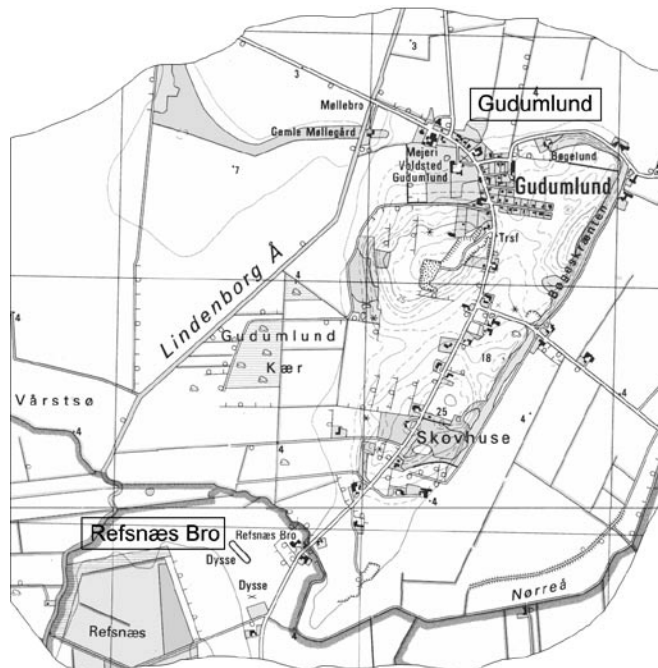
Hjulgård ses i samme form på gamle matrikelkort, mens Vældegård ikke er angivet med

navns nævnelse. Men de ligger stort set, hvor øens hovedvej fra gammel tid ender, og med *Uglegård* som forbindelsesled. Det er tankevækkende.

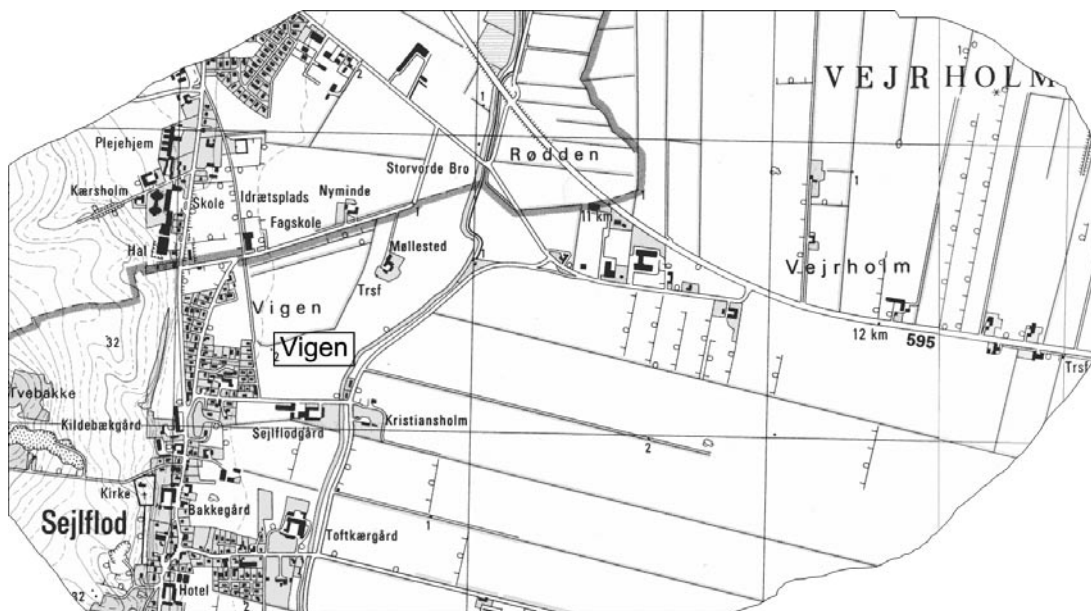
Figur 136

Yderligere siger dette måske også noget om orienteringen. Hovedadgangen til bakkøen ligger i nordvest. Her er også den korteste strækning over vand i nord og vest mod Stae (hvor vi har Overbygård-bebyggelsen⁶), Vester Hassing og Ålborg, mens farbarheden i øst ved Sejlflod kan have været vanskeligere i et stort, fladvandet område. Vejen er derimod ledt videre sydpå over Gudumlund, hvor vi ser den den dag i dag, og videre over Refsnæs mod Kongerslev⁷.

Figur 137

Dette udelukker dog stadig ikke den mulighed, at vi i det flade vand vest for Sejlflod har haft en oplagt mulighed for den flådebase, der måske ligger gemt i navnets efterled. Vi har også stadig lokaliteten *Vigen*, der nu er landfast, og som må læses i relation til ord som havn, handelsplads og vej.

Figur 138

For selvom der er tale om et fladt område i lokaliteten *Vejrholt*, synes der her angivet en ø, et stykke land, hvis forled (*Vejr-*) må læses som en udvikling af fænomenet war(th), anderledes udtrykt i *Storvorde*. En beskyttet havnemulighed i lighed med *Vordingborg* eller f.eks. *Kalundborg* alias det gamle *Hærvig*. Blot mangler vi endnu at få substans på dette.

Noter:

- 1 <http://www.old.bibelselskabet.dk/bibelen/1mos/1b.htm>
- 2 <http://www.etymonline.com/index.php?search=god&searchmode=none>
- 3 Sørensen, 1973, p. 287-289
- 4 <http://www.dkconline.dk>
- 5 <http://www.arkiv.kms.dk/mpn/>: Original 1, Lillevorde by, Lillevorde (0620651), 1813-1866, 1:4000
- 6 Lund, 1977, p. 129-150 og Lund, 1980, p. 109-139
- 7 <http://www.dkconline.dk>: 120103-6, Gudumlund, vejen på Refsnæs

Hul igennem

Jeg har taget hul på noget.

Storvorde – »*case study*« var et påskud, en »trigger«, til at tage hul på et stort, komplekst og spændende område, der handler om sproget, historien, i landskabet, arkæologi og toponymi, på en måde, som nok forekommer uortodoks, ufuldstændig, tilsyneladende fuldstændigt irrationel ...

Som det måske vil være fremgået hen ad vejen, er det ikke muligt på nuværende tidspunkt at færdigbehandle en enkelt, løsrevet biotop, idet vi – vil jeg jo påstå – endnu ikke har et fuldstændigt vokabular til vores rådighed. Et vokabular, der handler om tolkningsmuligheder for vores toponymiske materiale, sat i forbindelse med, eller set i sammenhæng med og/eller i lyset af det tilsvarende arkæologiske.

Storvorde – »*case study*« får lov at stå som en case, der ikke er færdigbehandlet, åben for nye indgange, og omvendt som indgang til andre områder. Historien er endnu ikke færdigskrevet, der ligger stadig flere spørgsmål og svar og venter. Også - eller især - arkæologiske. Nye undersøgelser og opdagelser afføder nye erkendelser og svar ... og nye spørgsmål.

Jeg byder ikke på færdige, ufravigelige sandheder. Men jeg forsøger at pege på mulige veje til tolkning eller afkodning af landskabet. Teksten afspejler en proces, og forhåbentlig kan den være en form for øjenåbner eller inspiration for arkæologer og andre kolleger med lignende tilbøjeligheder. Det kræver nok lidt opdragelse. Og det kræver tid.

Vækkeur eller væk-ur? Vejviser, i alle tilfælde. Tysk *Weg* (vej) eller *weg* (væk) er hinandens komplementære indeholdt i et og samme ord. Ret genialt.

Tid og sted ...

Janne Bøje Andersen

Århus, marts 2009.

Efterskrift

Hvad handler navnet *Island* egentlig om?

Ikke et land, koldt og dækket af is, nej.

Men om ruten, bevægelsen, om at finde vej. Land midt i et stort hav.

»**Iceland** ... **Etymology:** From Old Norse *Ísland*, from *íss* (»ice«) (> Icelandic *ís*) + *land* (»land, country«) (>Icelandic land) ...

Pronunciation: IPA: /'istlant/ ...

Synonyms

- (archaic) *Snæland* *n*
- (poetic) *Frón* *n*
- (formal) *Lýðveldið Ísland* *n*
- (informal) *klaki* (**klaki** *m* (genitive singular **klaka**, plural **klakar**) 1. ice, 2. an ice cube
- *Hrímgrund* *f*
- *Hrímland* *n* ... «¹

Forleddet, *is-*, må være det, vi finder i ordet *isthmus*: »isthmus 1555, from Gk. *isthmos* »narrow neck of land,« especially that of Corinth, of unknown origin, perhaps from *eimi* »to go« + suffix *-thmo* (cf. *ithma* »a step, movement«)².

eimi »to go« og *ithma* »a step, movement«. Ikke is og kulde.

Et arkaisk *Snæland*? En handelsforbindelse over havet. Ikke sne.

Klaki udtryk for enklaven, »hlaw«. Ikke isterning.

... så tingene hænger sammen. Fra *ithma* og *eimi* føres vi frem imod *ei-* og *eid*, som var det, vi fandt i *vad* og i *vej*, i bevægelsen, færden ... og skulle der ikke også være et gen i *Snæland*, som vi også fandt i *nau-*, *navigere* og *snekke*?

Noter:

1 <http://www.en.wiktionary.org> > island > etymology > pronunciation > iceland/klaki

2 <http://www.etymonline.com/index.php?search=isthmus&searchmode=none>

Litteratur

- Albøge, Gordon: *Stednavne i Ringkøbing Amt. Købstæder, Skodborg Herred, Vandfuld Herred, Hjerm Herred, Ginding Herred.* Danmarks Stednavne nr. 17, 1. halvbind. 1984.
- Albøge, Gordon: *Stednavne i Ringkøbing Amt. Bølling Herred, Nørre Horne Herred. Indledning og registre.* Danmarks Stednavne nr. 17, 2. halvbind, 2. hæfte. 1984.
- Andersen, Niels H.: *Saruppladsen.* Bd. I og II. 1999.
- Barnwell, P.S.: The early Frankish mallus: its nature, participants and practices. in: Pantos, Aliko & Sarah Semple: *Assembly Places and Practices in Medieval Europe.* 2004, p. 233-246.
- Bech, Jens-Henrik: Overbygårdkælderens. Datering af keramikken. in: *KUML 1979*, p. 141-150.
- Bjerrum, Anders: *Stednavne i Århus og Skanderborg Amter.* 1964.
- Brink, Stefan: Hålvägar och andra lämningar av gamla vägar. in: *Braut 2. Nordiske veghistoriske studier.* 2002, p. 149-152.
- Brink, Stefan: En vikingatida storbonde i södra Norrland. in: *TOR.* Vol 26. 1994, p. 145-162.
- Brink, Stefan: Political and Social Structures in Early Scandinavia. A Settlement-historical Pre-study of the Central Place. in: *TOR.* Vol 28. 1996, p. 235-281.
- Brink, Stefan: Political and Social Structures in Early Scandinavia II. Aspects of Space and Territoriality – The Settlement District. in: *TOR.* Vol 29. 1997, p. 389-437.
- Brink, Stefan: Social order in the early Scandinavian landscape. in: Fabech, Charlotte & Jytte Ringtved (eds.): *Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998.* 1999, p. 423-439.
- Brink, Stefan: Forntida vägar. in: Jan-Olof Montelius (red.): *Bebyggelsehistorisk tidskrift.* Nr. 39. 2000, p. 23-64.
- Brink, Stefan: Skiringssal, Kaupang, Tjølling – the Toponymic Evidence. in: Skre, Dagfinn (ed.): *Kaupang in Skiringssal. Kaupang Excavation Project Publication Series, Volume 1. Norske*

Oldfunn XXII. 2007.

- Brink, Stefan: Rekonstruerade ånamn. in: van Nahl, Astrid; Lennart Elmevik & Stefan Brink (Hers.): *Namenwelten. Orts- und Personennamen in historischer Sicht*. Ergänzungsbände zum reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Band 44. 2004, p. 15-21.
- Brink, Stefan: *Lord and Lady – Bryti and Deigja. Some Historical and Etymological Aspects of Family, Patronage and Slavery in Early Scandinavia and Anglo-Saxon England*. The Dorothea Coke Memorial Lecture in Northern Studies delivered at University College London. 17 March 2005. 2008.
- Brink, Stefan: Mythologizing Landscape. in: Stausberg, Michael (her.): *Kontinuitäten und Brüche in der Religionsgeschichte. Festschrift für Anders Hultgård zu seinem 65. Geburtstag am 23.12.2001. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Band 31)*. 2001, p. 76-112.
- Brüel, Sven: *Gyldendals fremmedordbog*. 6.udg. 2. oplag. 1974.
- Charles-Edwards, T.M.: Gorsedd, dadl, and llys: assemblies and courts in medieval Wales. in: Pantos, Alike and Sarah Semple (eds.): *Assembly Places and Practices in Medieval Europe*. 2004, p. 95-105.
- Crumlin-Pedersen, Ole: *Vordingborg 1978. Marinarkæologisk undersøgelse af ledingshavnen Hvidanger*. 1979.
- Damm, Annette (red.): *Vikingernes Aros*. 2008 (3. oplag).
- Davies, Wendy and Paul Fouracre (eds.): *The Settlement of Disputes in Early Medieval Europe*. 1986
- Egeberg, Torben: Høje og hjulspor i tusindvis – færdsel i det vestjyske landskab in: *FRAM*. 2004, p. 44-51.
- Egeberg, Torben: De første hjulspor. in: *FRAM*. 2005, p. 39-44.
- Fabech, Charlotte & Jytte Ringtved (eds.): *Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998*. 1999
- Fellows-Jensen, Gillian: The Weevil's Claw. in: van Nahl, Astrid; Lennart Elmevik & Stefan Brink (Hers.): *Namenwelten. Orts- und Personennamen in historischer Sicht*. Ergänzungsbände

-
- zum reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Band 44. 2004, p. 76-89.
- Fellows-Jensen, Gillian: The Scandinavian Element GATA Outside the Urbanised Settlements of the Danelaw. in: Smith, Beverley Ballin; Simon Taylor and Gareth Williams (eds.): *West over Sea. Studies in Scandinavian Sea-Borne Expansion and Settlement Before 1300*. 2007, p. 445-459.
- Fitzpatrick, Elizabeth: Royal inauguration mounds in medieval Ireland: antique landscape and tradition. in: Pantos, Aliko and Sarah Semple (eds.): *Assembly Places and Practices in Medieval Europe*. 2004, p. 44-72.
- Fritzbøger, Bo: Søer og vandløb som administrative skel. in: Hofmeister, Erik (red.): *De ferske vandes kulturhistorie i Danmark*. 2004, p. 277-279.
- Hage, Hallstein og Anne-Mette Nielsen (red.): *Braut 2*. 2002
- Hahn-Pedersen, Morten: Med fragt i ferske vande. in: Hofmeister, Erik (red.): *De ferske vandes kulturhistorie i Danmark*. 2004, p. 256-266.
- Harpster, Matthew: Possible Results of the Muslim Invasion on Merchant Shipping and Shipbuilding Techniques in the Mediterranean. in: De Boe, Guy and Frans Verhaeghe (eds.): *Travel Technology & Organisation in Medieval Europe. Papers of the »Medieval Eruope Brugge 1997« Conference*. Volume 8. 1997, p. 7-12.
- Hastrup, Thure: *Latin-dansk ordbog*. 1970. 3. udgave. 2. oplag.
- Holmberg, Bente og Jan Skamby Madsen: Da kom en *snekke*... Havnepladser fra 1000- og 1100-tallet? in: *KUML 1997-98. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab*. 1998, p. 197-202.
- Iversen, Frode: *Eiendom, makt og statsdannelse. Kongsgårder og gods i Hordaland i yngre jernalder og middelalder*. 2004.
- Jacobsen, Lis og Erik Moltke: *Danmarks Runeindskrifter. Text*. 1942.
- Jansson, Sven B.F.: Sörmländska runstensfynd. in: *Fornvännen*. 1948, p. 282-314.

- Jørgensen, Anne Nørgård: Naval Bases in Southern Scandinavia from the 7th to the 12th Century. in: Jørgensen, Anne Nørgård, John Pind, Lars Jørgensen og Birthe Clausen (eds.): *Maritime Warfare in Northern Europe. Technology, organisation logistics and administration 500 BC-1500 AD*. 2002, p. 125-152.
- Jørgensen, Bent: *Stednavneordbog*. 1994. 2. udg.
- Jørgensen, Bent: De danske søers og åers navne. in: Hofmeister, Erik (red.): *De ferske vandes kulturhistorie i Danmark*. 2004, p. 289-295.
- Jørgensen, Mogens Schou: Oldtidens veje i Danmark. in: *Braut 1. Nordiske Vejhistoriske Studier*, 1996, p. 37-62.
- Laursen, Jesper: *Fortidens spor i Århuskovene*. 1982.
- Lehmann, Winfred P.: *A Gothic Etymological Dictionary*. 1986.
- Lewis, M.J.T.: Railways in the Greek and Roman World. [<http://www.sciencenews.gr/docs/diolkos.pdf>] »Railways in the Greek and Roman world«. in: Guy, A. / Rees, J. (eds): »*Early Railways. A Selection of Papers from the First International Early Railways Conference*«. 2001, p. 8-19.
- Lindqvist, Sune: Åker och Tuna. En ortnamnstudie. in: *Fornvännen*. 1918, p. 1-30.
- Lund, Allan A.: *Adam af Bremens krønike*. 2000.
- Lund, Jørgen: Overbygård – en jernalderlandsby med »underjordiske« huse. in: Vellev, Jens (red.): *Hikuin 2*. 1975, p. 97-110.
- Lund, Jørgen: Overbygård – en jernalderlandsby med neddybede huse. in: Kjærø, Poul (red.): *KUML 1976*. 1977, p. 129-150.
- Lund, Jørgen: Tre førromerske jordkældre fra Overbygård. in: Kjærø, Poul (red.): *KUML 1979*. 1980, p. 109-139.
- Lund, Niels (1): Leding, bønder og inert (replik til anmeldelse). in: *Historisk Tidsskrift 1999 (1999) 1*/http://www.historisktidsskrift.dk/pdf_histtid/99_1/99_1_189.pdf, p. 189-207.
- Lund, Niels (2): Kværø: Fast demobilisering eller almindelig ledingsafløsning? in: *Historisk Tidsskrift*. Bind 99:2, 1999, p. 376-385.

-
- Lundberg, Oskar: Ortnamnet Dejbjerg. in: *Festskrift til H.F. Feilberg*. 1911, p. 303-317.
- Malmros, Rikke: Lid, leding og landeværn (anmeldelse). in: *Historie/Jyske Samlinger, Bind 1996 (1996) 2.* <http://www.tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=73485>, p. 345-349.
- Müller, Sophus: Vei og Bygd i Sten- og Bronzealderen. in: *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*. 1904. II. Række. 19. Bind, p. 1-64.
- Måhl, Kalle: *Vägval. Vägar och samhälle på Gotland under 1500 år*. 2002.
- Nielsen, Gunhild Øeby: *Runesten og deres fundforhold. Magt og mentalitet, kontinuitet og brud i tiden for religions- og kulturskiftet ca. 950-1200*. 2007.
- Nielsen, Jens N. og Marianne Rasmussen: *Sejlfloed – en jernalderlandsby ved Limfjorden*. 1986.
- Nielsen, Jens N.: Iron Age Settlement and Cemetery at Sejlfloed in Himmerland, North Jutland. Excavations 1973-1980. in: Kristiansen, Kristian og Poul Otto Nielsen (eds.): *Journal of Danish Archaeology*, vol 1. 1982, p. 105-117.
- Nielsen, Jens N.: Jernaldergrave ved Gudumlund i Nordjylland. Et gammelt funds historie, skæbne og perspektiver. in: *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed*. 1992, p. 311-343.
- Nielsen, Niels Åge: *Ordenes Historie. Dansk Etymologisk Ordbog*. 1989
- Nyman, Eva: Words for »portage« in the Scandinavian languages, and place-names indicating old portages. in: Westerdahl, Christer (ed.): *The Significance of Portages. Proceedings of the First International conference on the Significance of Portages, 29th Sept-2nd Oct 2004, in Lyngdal, Vest-Agder, Norway, arranged by the County Municipality of Vest-Agder, Kristiansand*. 2006, p. 169-173.
- Nørgaard Felix, Else Roesdahl og Roar Skovmand (red.): *Aggersborg gennem tusind år*. 1986.
- Nørlund, N.E.: *De gamle danske Længdeenheder*. 1944.

- Nørlund, Poul: *Trelleborg*. 1948.
- Olsen, Olaf: Skån Sprogø. in: *POLITIKEN*. 9. juli 1988 (kronik).
- Olsson, Ingemar: *Ortnamn på Gotland*. 1984.
- Pantos, Aliko and Sarah Semple (eds.): *Assembly Places and Practices in Medieval Europe*. 2004.
- Pedersen, Inge Lise: De ferske vande og dialekterne. in: Hofmeister, Erik (red.): *De ferske vandes kulturhistorie i Danmark*. 2004, p. 280-288.
- Rasmussen, Uffe: Forlis. in: *SKALK*. 3. 2007, p. 16-17.
- Renfrew, Colin and Stephen Shennan (eds.): *Ranking, resource and exchange. Aspects of the archaeology of early European society*. 1982.
- Ringtved, Jytte: Settlement organisation in a time of war and conflict. in: Faber, Charlotte og Jytte Ringtved (eds.): *Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998*. 1999, p. 361-381.
- Simonsen, Povl: Nordnorske båtdrag. in: *Braut 2. Nordiske veghistoriske studier*. 2002, p. 7-40.
- Sharpe, Richard: Dispute settlement in medieval Ireland: a preliminary inquiry. in: Davies, Wendy and Paul Fouracre (eds.): *The Settlement of Disputes in Early Medieval Europe*. 1986, p. 169-189.
- Skre, Dagfin (ed.): *Kaupang in Skiringssal. Kaupang Excavation Project Publication Series, Volume 1. Norske Oldfunn XXII*. 2007.
- Squatriti, Paolo: Water-Borne Transport and Communication in North Italy during the Early Middle Ages. in: De Boe, Guy and Frans Verhaeghe (eds.): *Travel Technology & Organisation in Medieval Europe. Papers of the »Medieval Eruope Brugge 1997« Conference*. Volume 8. 1997, p. 13-20.
- Steenstrup, Johannes: *Studier over Kong Valdemars Jordebog*. 1874.
- Stylegar, Frans Arne: *Arkeologi i nord. Frans-Arne Stylegars sider om nordisk arkeologi*, <http://arkeologi.blogspot.com/2004/10/stedsnavn-i-det-maritime.html?showComment=1130395200000>

-
- Sørensen, John Kousgård: *Svendborg amts bebyggelsesnavne*. Danmarks Stednavne. Nr. 13. 1958.
- Sørensen, John Kousgård: *Odense amts bebyggelsesnavne*. Danmarks Stednavne. Nr. 14. 1969.
- Sørensen, John Kousgård: *Danske sø- og ånavne*. Bd. I. A-D. 1968.
- Sørensen, John Kousgård: *Danske sø- og ånavne*. Bd. II. E-G. 1973.
- Sørensen, John Kousgård: *Danske sø- og ånavne*. Bd. VII. T-Å. 1989
- Vellev, Jens (red.): *Braut 1. Nordiske Vejhistoriske Studier*. 1996.
- Warner, Richard: Notes on the inception and early development of the royal mound in Ireland. in: Pantos, Aliko and Sarah Semple (eds.): *Assembly Places and Practices in Medieval Europe*. 2004, p. 27-43.
- Weise, Lis: *Stednavne i Præstø Amt*. 1975.
- Wessén, Elias og Sven B.F. Jansson: *Sveriges runinskrifter*. Sjätte bandet. Upplands runinskrifter. 1. delen, 2. häftet. 1940-43/3. delen, 1. häftet. 1949/3. delen, 3. häftet. 1951.
- Westerdahl, Christer: *Med båt över land – ed och båtdrag i historien*. 2004. http://www.abc.se/~m10354/publ/ed_batdrag.htm
- Westerdahl, Christer: *Amphibian Transport Systems in Northwestern Europe. A survey of a Medieval pattern of life*. <http://www.abc.se/~m10354/publ/amphibia.htm>.
- Westerdahl, Christer: <http://www.abc.se/-pa/publ/portages.htm>
- Westerdahl, Christer: Förhållandet mellan landvägar och vattenleder. in: *Braut 2. Nordiske veghistoriske studier*. 2002, p. 41-70.
- Westerdahl, Christer: The cognitive landscape of naval warfare and defence. Toponymic and archaeological aspects. in: Jørgensen, Anne Nørgård, John Pind, Lars Jørgensen og Birthe Clausen (eds.): *Maritime Warfare in Northern Europe. Technology, organisation logistics and administration 500 BC-1500 AD*. 2002, p. 169-190.
- Westerdahl, Christer (ed.): *The Significance of Portages. Proceedings of the First*

International conference on the Significance of Portages, 29th Sept-2nd Oct 2004, in Lyngdal, Vest-Agder, Norway, arranged by the County Municipality of Vest-Agder, Kristiansand. 2006.

Westerdahl, Christer: On the Significance of Portages. A survey of a new research theme. in: Westerdahl, Christer (ed.): *The Significance of Portages. Proceedings of the First International conference on the Significance of Portages, 29th Sept-2nd Oct 2004, in Lyngdal, Vest-Agder, Norway, arranged by the County Municipality of Vest-Agder, Kristiansand. 2006*, p. 15-51.

Wormald, Patrick: Charters, law and the settlement of disputes in Anglo-Saxon England. in: Davies, Wendy and Paul Fouracre (eds.): *The Settlement of Disputes in Early Medieval Europe*. 1986, p. 149-168.

Öberg, Anders: AUR GÆRA – ett runstensfynd och några ortnamn. in: *Namn och bygd*. 62. 1974, p. 24-38.

Öberg, Anders: Ör i Lagunda. in: *Namn och bygd*. 80. 1992, p. 77-82.

<http://www.abc.se>

<http://www.arild-hauge.com>

<http://www.arkeologi.blogspot.com>

<http://www.arkiv.kms.dk>

<http://www.behindthename.com>

<http://www.books.google.dk>

<http://www.cngcoins.com>

<http://www.da.wikipedia.org>

<http://www.dictionary.oed.com>

<http://www.dkconline.dk>

<http://www.en.wikipedia.org>

<http://www.en.wiktionary.org>

<http://www.etymonline.com>

<http://www.explorercharters.co.uk>

<http://www.hamar.kommune.no>

<http://www.historisktidsskrift.dk>

<http://home.comcast.net> (Old English Dictionary)

<http://www.la.wikipedia.org>

<http://www.lexicon.ff.cuni.cz> (Germanic Lexicon Project)

<http://www.livius.org>

<http://www.maasholm.de>

<http://www.northvegr.org>

<http://www.old.bibelselskabet.dk>

<http://www.ordnet.dk>

<http://www.orkneyjar.com>

<http://www.sagadb.org>

<http://www.sciencenews.gr/docs>

<http://www.searchgodsword.org>

<http://www.svenskarunstenar.net>

<http://www.tidsskrift.dk>

<http://www.vikingemuseet.dk>

<http://www.visitlolland-falster.com>

Index

A

Acrocorinth 88, 93
Agerbæk 74
Agerspris 87
Agger 66, 69, 76, 86, 109
Aggersborg 5, 66, 74, 75, 77, 82, 85, 88, 89, 109, 121, 156
Aggerup 74
Agri 74
Agtrup 74
Aidt 74
Ajstrup 74
Albjerg 132
Alhøj 26
Alstrup 50, 59
Amnö 113
Andemose Bakke 110, 111
Andhøj 94
Apotekerskoven 68, 69, 70, 73, 127
Arreskov 87, 92
Arreskov Sø 87, 92
Aspa 113
Avlby 82, 83, 85
Avlebjerg 82
Avnø Fjord 145
Ayre 5, 115, 116, 117, 122

B

Bagsværd 80
Bakkegård 8
Barkemose Huse 36
Bastrup 80
Bavnehøj 28
Begtrup Vig 24, 25, 26
Birkende 44
Bjergbakke 136
Bjergby 44
Bjergkammer 153, 157
Bjerringbro 118
Björketorp 114, 128, 129
Blegen 146
Bobbeå 100
Bojskov 32, 34
Bor 23, 40

Borgedal 100
Borgen 66, 74, 100
Borlänge 23, 40
Borndal 100
Bornholm 105
Borreby Møllebæk 132, 133
Bovrup Bæk 32
Brabrandssøen 39, 94, 96
Brahetrolleborg 87
Bratbjerg 61, 62, 63, 64, 128, 130, 131, 133, 136
Bratskov 133
Brattingsborg 63, 131
Brede 64
Breiðafjörð 97, 160, 162, 164, 166
Brenderup 107
Bringe Mose 65
Bro 42, 45, 136, 138
Broadfirth 161, 162
Brokhøjgård 62
Bromme Å 100
Brovst 132, 133
Brudager 132
Brylle 132
Brønderup 132
Brøndstrup 62
Brøndum 71, 72
Brådenhøj 78
Bulbjerg 75
Bundsø Møllebæk 28, 29, 30, 63
Buresø 80
Bygholm Vejle 75
Byringe 23, 40
Bøgeskrænten 10
Bøgestrømmen 145

C

Constantinople 147
Clermont 58, 59, 71
Connachta 142
Cophthorne 49, 53
Corinth 99, 172
Cruachu 142, 143

D

DagaiPi 23

-
- Dagshøjgård 31, 36
 Damgård 26
 Damsbo Strand 153
 Danmark 23, 27, 47, 112, 113, 167
 Daugbjerg 24, 38
 Davinde 24, 44
 Debel 24
 Degneholm 137
 Dejbjerg 5, 24, 27, 29, 30, 31, 34, 59, 60, 61, 63, 149
 Dejret 24, 25, 26, 30
 De fire koste 137
 Diernæs 89
 Diolkos 5, 23, 88, 93, 99
 Disagergård 36, 37
 Dissendal 24
 Djursland 24, 131
 Djævlekløft 101
 Djævlekrog 145
 Djævlemose 101
 Djævleport 100
 Djævleø 102, 103
 Dover 24
 Dragsbæk 24
 Dragør 24
 Drammelstrup 24
 Drantum 24
 Drejens 24
 Drejø 24
 Drengsted 24, 64
 Dreslette 50
 Drideå 24
 Drigstrup 24
 Dritsker 97
 Drogden 24
 Dronningestolen 24
 Druestrup 24
 Drusebjerg 91
 Drustrup 33, 91
 Drøstrup 24
 Dråby Sø 24, 102
 Dueholm 145
 Dueodde 24
 Duisager 60
 Dybdal 5, 7, 21, 23, 24, 34, 95, 104, 112
 Dybdalen 18, 24, 31, 44, 167, 168
 Dybdalgård 83
 Dybedal 100
 Dybsø 24
 Dynæs 24
 Dyngby 24
 Dødeå 34, 39, 45, 57
 Døes 60
 Døestoft 60
 Døjringe 24
 Døstrup 64
 Dåstrup 24
- E
- Ebeltoft 102
 Eg 25
 Egsmark 102
 Egåen 60
 Eider 23
 Ejby 167
 Ekenäs 156
 Ellebæk 59, 167
 Ellebækvig 84
 Ellemose Å 51
 Enghave 36
 England 44, 69, 71, 89, 90
 Esrum Sø 80
 Europa 90
 Eyrr 159
- F
- Farum 80
 Ferring Sø 151
 Fidde 35
 Finland 23, 158
 Firbeck 13 61
 Fiskbæk Å 32, 149
 Flaskebugt 83
 Fleskum 44
 Flottsund 16
 Flusager Høj 26
 Fogedgård 126
 Fosse 49
 Frankfri 164
 Fredbæk 61
 Fribrødre Å 27, 36, 61, 125, 163, 164

Frisvad 61
Frodesbeck 61
Fruepøt 61
Fröberga 155, 156
Frøbjerg 156, 164
Fröslunda 155, 156
Fugleholmsgård 37
Fulbæk 62
Fulholm 37
Furesø 80
Fyn 18, 73, 82, 87, 89, 90, 109, 118, 151, 156, 164
Fyrkat 5, 66, 69, 70, 71, 72, 90, 100, 109, 120, 127, 129, 131, 156, 163, 164
Färdsjö 34
Fåborg 87, 89, 90

G

Gamborg Fjord 84, 85, 167
Ganer Å 28, 31, 61
Gath 19, 125
Gederød 136
Geels Å 44
Gjerrild 62
Glavendrup 11, 12, 17
Glenstrup Sø 69
Glimstrup Bakke 26
Gotland 138, 141, 143
Grenå 18
Grisetåodde 5, 105, 106
Grubbesholm 90, 91, 92, 93, 100
Grydehøj 25
Græse Å 80
Grønsund 163
Guden 11, 167
Gudenåen 11, 44, 47, 117, 118, 167
Gudhjem 11, 100
Gudme 11, 132
Gudsøvig 23, 24
Gudum 8, 9, 10, 11, 20, 21, 47, 120, 167
Gudumholm 8, 10, 20, 47, 167
Gudumlund 8, 9, 10, 47, 169, 170
Gullbron 108
Guri 46, 47
Guthlaxton 48, 49, 50
Gørløse Å 80

Gårdene 168

H

Haderslev Fjord 44, 103
Haldagergård 37
Haldagerhus 37
Hald Tostrup 70, 82, 85
Hamar 117, 123
Handbörd 110
Hanning 27, 31, 61, 130, 149
Hanvejle 75
Harebjerg 18, 19
Harlev 32
Hassing 44, 169
Hatting 44
Haugen 43, 45
Haverslev 64
Havn 80
Hedeby 90
Hejninge 31, 36
Helenelyst 94
Helgafell 97, 160, 162
Helgefjell 96, 97
Helgö 16
Hellemark 110
Helliær Holm 115
Hellighøj 103
Helnæs 11, 14, 151, 152
Helnæsbugten 153
Helvedebro 133
Helvedeshule 92, 94
Herning 153
Herningholms Å 153
Hesnæs Bæk 62, 125
Hessemose Å 44
Hillerslev 44
Hillerød 80
Hindsgavl 84
Hjarbæk Fjord 149
Hjulby 10, 119, 120
Hjulgård 7, 10, 120, 168
Hobro 100, 109
Hofsstöðum 160, 162
Hofsvog 160, 162
Holmehave Bæk 132

-
- Holstebro 47, 59
 Holy Fell 97, 161, 162
 Horsens 142
 Hove Å 151
 Hrímgrund 172
 Hrímland 172
 Hulbækken 101
 Hulby 10, 119, 120, 121
 Husby 155, 156
 Husted 28
 Hvidanger 137, 138
 Hwetanger 137
 Hwitangherr 138, 140
 Hyllerup 156
 Hærvig 16, 170
 Høbjergshus 44
 Høbjerg Hegn 19, 44
 Højbjerg 101
 Hølen 137
 Hømosen 19
 Hømosevej 40, 45
 Hørup 80
 Høskoven 19, 45
 Håga 113
 Hårby 152
 Hårby Å 152
- I
- Inddæmningen 89
 Irland 71, 143
 Island 97, 159, 164, 172
- J
- Jammerbugten 75
 Joshøj 26
 Jungshoved 135, 136
 Jylland 27, 33, 106, 112, 130, 149, 153, 163
- K
- Kaleko 89
 Kalhøj 30
 Kalundborg 16, 170
 Kalveholm 65
 Kalø Vig 24
 Kandestederne 77
 Kanhavekanalen 77, 111, 122
 Kaninbro 80
 Kaningård 80
 Kannikehøj 26
 Kanstadeidet 23, 26
 Karlby 155
 Katholm 18, 19, 31
 Kattgat 15, 74, 87, 163
 Katyn 32
 Kaupang 34, 36, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 58, 96
 Kavslunde 82, 84
 Keldbjerggård 82
 Ketting 32
 Kettinggård 32
 Kiddal 31
 Kiddalgård 76
 Kiding Tykke 32, 34
 Kielsbjerg 32
 Kilen 132
 Kilfröslunda 155, 156
 Kilir 23, 30, 38
 Kindrev 137
 Kindvig 137, 145
 Kintyre 23, 40, 49
 Kirkjuvagr 114, 115, 116
 Kirkwall 114, 116, 117, 122
 Klarup 7, 8, 47, 50, 51, 52, 54, 55, 62, 120, 167, 168
 Klejtrup 63, 131
 Kløfthøj 63, 130
 Knebel Vig 24, 26
 Knudsgård 7
 Knudshoved Odde 137
 Kobberhøj 67
 Kokrøgel 94
 Kongerslev7 169
 Kongsholm 28, 29
 Kongsholm Steder 28, 29
 Kongsvad Mølleå 131
 Kongsøre Hage 26
 Korinth 87, 88, 89
 Korskær 26
 Korsør 100, 109, 118, 120
 Kragehøj 71, 72
 Kragevig 136

- Kraglegård 80
Kravdalen 69
Krebsøgård 80
Krogbakker 59
Kroghøj 130
Krogsagergård 66, 70, 109
Krogsbjerg 92
Krogstrupgård 8, 111
Kräklingbo 143
Krågesta 156
Kundby 81, 82
Kvie 138, 139, 143
Kvindbjerggård 77
Kvinddalen 78
Kvinderup 79
Kvindhøj 75, 77
Kviungsgård 138
Kværs 139, 140
Kyndby 81, 82
Kyndeløse 81
Kærsholm 8
Kölarna 23, 30, 38
Kölen 23, 30, 38
Køling 33
Kølingbjerg 33
- L
- Ladegård Å 119
Landholm 20, 21
Landkærgård 8
Landting 28
Langagergård 83
Langdalen 69
Langdyke 49
Langeland 31, 110
Langemette 60
Langemyr 100
Langerøds Bæk 136
Langgrund 137
Langhøj 94
Langvadgård 80
Langvad Bro 42, 45
Laskedalen 73, 95
Lauve 46, 47
Leding 29
- Lemvig 150, 151
Lervad 63, 130
Leråkra 114
Lickershamn 138
Lild Klit 75, 76
Lillebælt 46, 84
Lillevorde 7, 8, 15, 21, 76, 167, 170
Lille Gadegård 15, 37, 44, 60, 76, 130, 137
Limfjorden 8
Lindebjerg 32, 34
Lindegård 60, 83
Lindenborg Å 20, 21
Lindesø 145
Lindholm Høje 15
Lings Farm 49
Lingum 46, 49
Lisbjerg 60
Listerby 114
Lokeshede 70, 71, 72, 73, 100, 109
London 125
Lovrup 64
Lugdunum 56, 58, 59, 65, 70, 71, 73
Lund 22, 75, 142, 144, 158, 170
Lundagergård 94
Lunddal 78
Lundebjerg 82
Lundedal 80
Lundehus 100
Lundehøj 38
Lundhøj 94
Lundsgård 83
Lund Fjord 28, 29, 75, 78, 80, 84, 89, 90, 103, 145, 149, 163, 167
Lunebjerggård 51
Lyngby 80
Lynghøj 100
Lyngtofte 100
Lyon 56, 58, 70, 71
Lytislunda 155, 156
Lø 44
Lögberg 48, 51
Løgbjerg 150
Løgismose 73
Løgstør 109
Løgumkloster 64
Løjbjerg 70

-
- Lönnånger 34
Løve 44, 91
Løvebjerg 51
Løvesbjerg 66, 109
- M
- Maasholm 125
Madsbad 126
Madum 126
Magleby 40
Maglekærgård 80
Maglelose 36, 44, 62
Mainland 114, 122
Majby 40
Malt 44
Mariager Fjord 78, 163
Marke 82
Masholm 19
Masnedø 123, 126
Matka 23
Mejlby 29, 30, 40
Melby 40
Meldgård 44
Merløse 44
Mern 145
Middelfart 40, 84, 107
Middelsom 44
Mjel 62
Mølhøj 103
Møllerup 60
Mølby 113
Mols 30, 40, 44, 59, 102
Moothill Farm 49
Morknæs 62, 125
Morsø 44
Moseby 62, 125
Moselundgård 92
Motehowes 44
Motelowe 44
Musse 44
Mälaren 155
Møgelby 40
Møgelkjær 41
Møgellosevej 40
Mølleå 80, 82, 131
- Møllebæk 28, 29, 30, 63, 132, 152
Mørke 125, 136
Mørkebjerggård 92
Måløv 65
- N
- Nabben 152, 153, 157
Nafnasalr 43, 44
Nakkebølle Fjord 89
Naldenshøj 26
Nandrup 44
Nannerup 44
Navtrupgård 103
Neder Viby 41, 76
Nejlinge 44
Nevershuse 156, 164
Niløse 43
Nim 43, 44
Ning 43, 44
Njällsta 155, 156
Nonnebakken 5, 66, 87, 88, 89, 100, 109
Nonnebo 44
Nonneholt 78
Nordby 41, 45
Noret 152, 153
Norge 23, 34, 43, 74, 89, 112, 115, 117, 138, 158
Nutshambles 44, 49
Nyborg 100, 109, 118, 119
Nældemose 152, 153
Nällsta 155, 156
Næsby 36, 153
Næsset 24, 110, 111
Næstholt 153, 154
Næstholttoft 154
Nøjsomhed 87
Nørgård 10
Nørreå 21, 44, 69
Nørre Onsild 21, 28, 76, 100, 120, 156
Nøvling 153, 154
Nøvlingholm 154
Nårup 156
- O
- Odder 107

Odense 67, 74, 87, 107, 109, 119, 132
Odensicke 155, 156
Odensåker 155, 156
Oehe 19, 125
Oksbøl 74
Onsild Å 67, 70, 120, 131, 156
Opsneum 74
Oremandsgård 128, 135, 136, 137
Oringe 122, 128, 135, 136
Orkney 114, 122
Ormæhowet 135
Oslofjord 66
Ostia 2, 124
Ostrup 74
Otting 74
Ottoshvile 77, 121
Overby 74
Overbygård 169
Over Viby 41, 56, 76

P

Palsgård 8
Pejrup 89
Planteheld 87
Point of Carness 117
Polen 23
Porsbæk 33
Pribrød 61, 163

R

Ramløse 50, 51
Randers 69, 118, 142
Rathcroghan 143
Reekness 161, 162
Refsnæs 10, 169, 170
Reykjanes 160, 162
Ribe 19, 142
Ringkøbing Fjord 28, 29
Rise 44
Rislebæk 92
Rom 50, 57, 71, 124
Romdrup 7, 8, 20, 21, 47, 50, 51, 52, 55, 62, 76, 120, 167
Romsø 50
Roscommon 143
Roskilde Fjord 80

Rougsø 50
Ruder 80
Rusland 23
Ræbæk 62
Rækkermølle 28
Rævehøj 11, 17
Rævereden 7, 17, 167
Rævhøj 25
Rø 100
Rødden 20, 21
Rønne 100
Rørmose 36
Røstofte Kohave 145
Røverstuen 18

S

Sageby 137, 145
Saksild 121
Samsø 77, 122
Sandegyde 92
Sankt Niels Bjerg 111, 112
Sarup 14, 71, 73, 96, 151, 152, 156
Saulua 14
Sebber 14
Sebberup 14
Secklow 47, 48
Segalt 14
Sejerslev 14
Sejerø 14, 34, 38
Sejlfjord 5, 7, 8, 12, 14, 16, 19, 21, 22, 31, 34, 44, 46, 47, 62, 111, 119, 167, 168, 169, 170
Sejlgård 14
Sejling 14
Sejlstrup 14
Sejrup 14
Sejs 14
Selaö 155, 156
Selbjerg Vejle 75
Selling 14
Sengeløse 14
Sepstrup 14
Sevel 14
Shapinsay 114, 115
Sibberup 14
Sig 14
Sigerslevøster 80

-
- Sigersted 14
 Sigtebæk 100
 Sildestrup 14
 Silkeborg 118
 Silkeå 89
 Sinus Codanus 163
 Sittensen 137
 Sjelle 14
 Sjælland 18, 31, 32, 67, 80, 118, 122, 153
 Sjelstofte 14
 Sjørring 14
 Skadehøj Bakke 28
 Skals Å 63
 Skam 44
 Skanderup 50
 Skandinavien 23
 Skarum Å 44
 Skejby 60
 Skelgrøften 33
 Skereið 36
 Skibsdrett 23
 Skipagurra 23
 Skiringssalr 43
 Skjern Å 28, 61
 Skotland 23
 Skovhuse 10
 Skresta 107, 108, 111, 125
 Skälsö 138
 Slagelse 31, 44
 Slangerup 50, 53, 80
 Slavs 44, 50, 52, 53
 Slien 125
 Slogs 44, 50, 52
 Smedebjerg 30
 Snabe 103, 150
 Snabedal 149
 Snabegård 149
 Snave 152
 Sneglebjerg Marken 152
 Snejbjerg 153
 Snekkebjerg 27, 28, 51
 Snekkebjerg 61
 Snekkeskifte 156
 Snekkeø 5, 145, 146, 147, 149
 Snowfellsness 161, 162
 Snuggebjerg 51
 Snæfellsnes 160, 162
 Snælland 172
 Sollerup 92
 Spellstow 19
 Sprogø 5, 18, 100, 109, 117, 118, 121, 122
 Spångård 36, 37
 Stae 169
 Stafå 160, 162
 Staff-river 161, 162
 Stauning 28
 Stautrup 96
 Stavanger 138
 Stavnsfjord 122
 Steensgård 110, 111
 Steffenstrup Huse 7, 16, 111, 119
 Stengård 28
 Stensmade 110, 111
 Stentoft 128, 129
 Stenvarpen 100
 Stoense 110, 111
 Storebælt 36, 100
 Store Bjergemark 145
 Store Døs 59
 Store Gadegård 61, 130
 Storvorde 5, 7, 8, 15, 20, 76, 167, 170, 171
 Storå 47
 Storåen 167
 Strandby 152, 153, 157
 Strøllille 80
 Strø Bjerg 80
 Stubbekøbing 163
 Stænfnaesund 16
 Stødov 76
 Støvlebækken 36
 Sundborn 23, 40
 Sundet 89, 92
 Suså 47
 Svanninge Bakker 87, 90, 92
 Svendsgårde 8, 16
 Sverige 112, 138, 158
 Svinkløv 54, 55, 59, 106
 Svitjod 112
 Swordfirth 161, 162
 Sædding 28

Sønder Onsild 28, 100, 120, 131

T

Tabor 110

Tadebæk 38

Tadebækken 34

Tange 66, 67

Tangerbjerg 66, 109

Tarbat 23, 40, 49

Tarbert 23, 40, 49

Tarbet 23, 40, 49

Temese 125

Templestead 161, 162

Templewick 161, 162

Tetens Grund 110

Tevere 5, 57, 124

Thames 47, 125, 127

Themsen 5, 57, 123, 125

Thieves Holm 5, 105, 112, 114, 115, 117

Thors-river 161, 162

Thorsness 160, 161, 162

Thy 112

Thyholm 106

Tiberen 57, 123, 124

Tiendebro 20

Tiendegård 8, 10, 16, 17, 20, 111

Tillerup 25, 26

Tindebakke 20

Tinghøj 75

Tinghøje 64

Tinghøjgård 44

Tings 143

Tingsholm 18

Tingstedet 16, 96

Tingstäde 138

Tirsted 112

Tjuvstigen 5, 105, 112, 117

Tjuvs Holm 117

Tjølling 34, 46, 49

Tjørnehoved 136

Tobro Å 44

Toelbjerg 151

Toftagergård 25

Toftegård 8, 119

Tofthøj 2, 8, 9, 12, 14, 15, 16, 55, 119

Tofthøj-bebyggelsen 9

Toftkærgård 8

Tokkemade 83

Tommerup 132, 133, 142, 156

Tommerupgård 92

Topbæk 89

Tornebakke 80

Tornehave 92

Tornehavehus 92

Torslunde 82

Torsätra 113

Torup Strand 75, 76

Tostrup Hovgård 70

Tragten 91

Tralskov 33

Tranum Å 133

Tregde 23

Treldenæs 23, 24

Trelleborg 66

Troldbakke 102

Troldbanske 30

Troldbjerger 145

Troldbjerger 145

Troldebjerg 110

Troldhøj 25, 62

Troldknuden 33

Troldstenen 24, 26

Troldsting 75

Trustrup 91

Trælleborg 5, 31, 34, 66, 67, 100, 105, 109, 156

Trællegrund 123, 137, 140

Trællemarken 140

Tudeå 31, 34, 36, 57, 66, 67, 68, 100, 105

Tudsehøj 64

Tuna 108, 155, 156

Tvebakke 8, 16

Tybjerg 44

Tykhøj 33

Tyrseng 39, 40, 41, 42, 44, 45

Tyveknep 92

Tyvemyr 5, 100, 104, 105

Tyvsbjerg 24, 38

Täby 107

Täljenäset 23

Tøjsmose 132

-
- Tønsbjerghus 7, 16, 17, 21, 111, 112
 Tötensen 137
 Tøvestenen 5, 37, 104, 105, 112
 Tå 107
 Tågeby 137
 Tårnberg 100, 109, 118, 119
 Tåstrup Bæk 32
- P**
 Þórsá 160, 162
 Þórsnes 160, 162, 164
 þórsness 97
 Þrælaborg 66
- U**
 Uglebjerg 32, 34
 Uglegård 7, 8, 12, 34, 55, 76, 114, 119, 120, 167, 168, 169
 Uglgavn 167
 Ulbjerg 34
 Ullerup 77, 121, 156
 Ullunda 155, 156
 Ulstrup 34
 Uppsala 16, 122
- V**
 Valbjerg Sande 75, 76
 Valbæksrende 31, 105
 Vallebo 145
 Vallentuna 108
 Vandkær 62
 Varbjerg 34
 Vedsø 151
 Vejrbacke 21
 Vejrbanke 21
 Vejrholm 20, 21, 170
 Vejrhøj 21
 Vejrup Å 44
 Vejsagergård 36, 37
 Vejstrup Å 132
 Vends 46, 50
 Vendsyssel 46, 74
 Vennebjerg 44, 45, 46
 Venø Sund 106
 Verving 156
 Vesterhavet 74, 109, 112, 133, 151
- Vester Tved 26, 76, 169
 Vestjylland 27
 Vestre Kanal 133
 Vibæk 102
 Viborg 12, 69, 142, 151
 Viby 5, 19, 34, 39, 41, 43, 44, 167
 Videbæk 12
 Vidå 12
 Viemosevej 40, 45
 Viet 12
 Vigen 12, 16, 170
 Vigrafjarðar 97, 160, 162
 Viksfjorden 35
 Vildbjerg 80
 Vildbjerggård 80
 Vindekilde 65
 Vindinge Å 119
 Vingegård 72
 Vintergatsfjärden 23
 Visby 138
 Vittensen 35, 96
 Vittersen 46, 50, 114
 Viummølle Å 44
 Vium Tinggård 44
 Vivild 121
 Vognbjerg 28
 Vognsild 121
 Volborg 34
 Voldbækken 94, 96
 Vonå 130
 Vorbjerg 15
 Vordingborg 5, 34, 122, 123, 126, 135, 137, 138, 145, 170
 Vorgod Å 130
 Vaddö 23
 Vældegård 120, 168
 Vålse 34
 Vårby Å 31, 66
 Vårkjærvej 40
 Vårst 10, 20, 21
- W**
 Wales 143
 Wilkesley 55
 Wilsthorpe 55
 Wiuelestorp 55

Æ

Æblemade 82

Ø

Øhavet 87

Øresund 80

Ørvadsvej 96

Østerkær Bæk 78

Øster Uttrup 62

Å

Åby 122

Åkersvika 117

Ålborg 34, 74, 109, 142, 169

Århus 2, 32, 39, 41, 60, 101, 107, 142, 171

Århusbugten 39

Årslev 128, 136

Åstrup 89